صاحب التقريظ

حضرت مولنافقه العصر حافظ الحق والملة والدين شمس الاسلام والمسلمين

الحاج مولوي عبدالله (رحمة الله عليه)

من سكان ولايت زابل افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله حمداً موافياً لنعمه ومواكافيه لمزيده والصلوة والسلام على رسوله محمد واله واصحابه اجمعين

وبعد

هغه متن المتين في عقائد اهل سنت والجماعته چي آغاصاحب تاليف كړي ؤ هغه تاليف كافي وشافي لعقائد اهل سنت والجماعت لر ه ؤمگر ډير مختصراو كوتاه وه .وشرحيته ئي زيات ضرورت ؤاو كله چه مولوي نورالفتاح عثماني داشرح پروكړه نودعامواوخاصوخلكولپاره فائدمنده سوه اوهركله چه مادخپل قدرت په اندازه مطالعه كړه ډيره صحح اوبااعتماداوبادلائله شرحه وه الله تعالى دي ددواړو سعي قبول اومقبول كړي

حاجي ملا عبدالله نقشبندي

صاحب التقريظ

حضرت مولناشيخ الحديث و التفسير منبع العلم و الهدی صاحب البلاغة و الفصاحة مبين الكنايات و الاشارات

الحاج مولوي عبيدالرحمن اخندزاده(رحمة الله عليه)

خطيب جامعه حاجي سيدهاشم الواقع في ولايت زابل قرية سنك افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله وكفى وسلام على عباده الذين صطفى

وروسته له دي جناب محترم الحاج اغاصاحب كله چه دامت مسلمه دصحح افكاروخلاصه په ډيره كوتاه اولړوالفاظوكي په دي وجه ليكي وه چه په اذهانوكي راتلل اوجمع كيدل ئي اسانه سي چي هغه موږ په ډيرواره ترخپل نظرتيره كړي وه البته دمولوي نورالفتاح(عثماني) صاحب دشرحي چه موږ په ډيركوتاه وخت كي دتقليددبحث اوبيا په پاي كي دفرقوباطلو په ډيرسرعت څه مطالعه وكړه صحح په نظرراغله

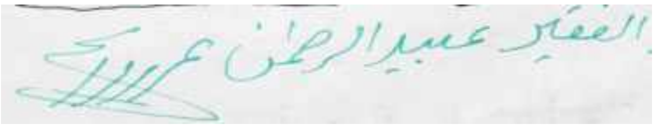

الفقيرعبيدالرحمن

صاحب التقريظ

جناب حضرت شيخ الاسلام و المسلمين فقه العصر و الزمان صاحب البيان و البنان في التقرير و التحرير

الحاج مولوي نظر محمد عاطف (رحمة الله عليه)

خطيب جامعه حاجي محمد اصغر الواقع في ولايت الزابل افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله وكفى والصلوة والسلام على سيدالورى

وبعد

څرنګه چه زموږ د مرشد الحاج اغاصاحب رساله (زموږ د علماء عقيدة) او د مولوي نورالفتاح (عثماني) صاحب شرحه ده مقليدنو لپاره لاربنود او رهنماء ده هغه دلا ئل چه دقران او حديث او هم دفقهاؤ د اقوالو څخه راجمعه سوي دي كافي او شافي دي اوله الله تعالي څخه پردغه عقيده په دنيا كي ژوند او په آخرت كښي په دغه جماعت كي راپاڅيدل غواړم

والسلام

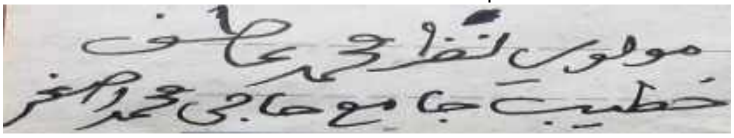

صاحب التقریظ

حضرت مولنا شیخ الحدیث و التفسیر جامع المنقول و المعقول صاحب البلاغة و الفصاحة

الحاج مولوي عبیدالله اخندزاده (رحمة الله علیه)

ملاامام قریة خوازي فعلاً و شیخ الحدیث في المدرسة رحمانیة عرفانیه ولد اخندزاده

صاحب زیارت في ولایت زابل افغانستان

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمدلله وکفی والصلوة والسلام علی سیدالوری

دغه رساله چه الحاج اغاصاحب مبارک جوړه کړیده ډیردوخت تقاضا اودضرورت په لحاظ مهتمه ده اوما خوخپله رساله مذکوره کتلي ده اوهغه شرحه ئي چي په نامه د(مفتاح عقیده)سره مسمی سویده هغه مي هم تقریبا ټوله کتلي ده اودامي دوخت دعلماء یوعظیم خدمت وباله ومذهب حنیفي ته بلکي وشریعت الغراء ته.دغه رساله اوشرحه په غورسره مطالعه کړي اوبیائي وعاموسلمانانوته په مساجدوکي اوهدیروکي څه څه بیانوي وهذا تائیدي

الحاج مولوي عبیدالله اخندزاده

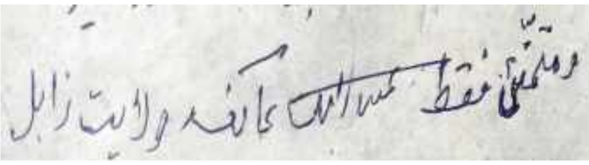

صاحب التقريظ

حضرت شيخ الاسلام و المسلمين صاحب البيان و البنان في التقرير و التحرير منبع العلم و الهدى

الحاج مولوي فدامحمداخندزاده(رحمة الله عليه)

خطيب جامعه حاجي باچا الواقع في ولايت زابل افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لاهله و الصلاة على اهلها

وبعد

دالله تعالى لوي رحمت اواحسان ده چه موږته ئي په دي مهم وخت اولامذهبو ددفلع لپاره دحضرت سيد الحاج حمدالله اغاصاحب رساله چي په نامه (زموږدافغانستان دعلماؤعقيده)ده زموږپه نصيب شوه نووروسته لمطالعي دبحث دتقليده چه هغه ډيرپه دلائلوشرعيه صححه سره ثابت وونوحضرت مولوي نورالفتاح (عثماني) صاحب ته ددعالاسونه پورته کړي چه الله تعالى دي دده سعي مقبوله اوداخرت له پاره زخيره

وګرزه وي چه موږ لپاره غټه تحفه او ډیره اساني سره راکړه الله تعالی دي سرفراز او کامیاب په دین او دنیاکي له موږ سره ولري زه ئي په ډیره مینه سره تصدیق کوم والعلم عندالله تعالي. والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

الحاج مولوي فدامحمد اخندزاده

خطیب زړه جامع مرکزقلات

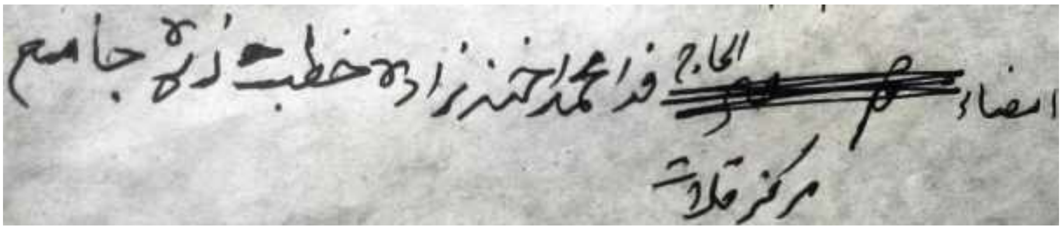

صاحب التقريظ

شيخ السلام و المسلمين فقه العصر و الزمان صاحب البلاغة و الفصاحة قدرة العلماء الراسخين

الحاج مولوي ابوالفيض سعيد محمد ذاكري (رحمة الله عليه)

استاذ احاديث في مدرسة احسن العلوم اشرفيه الواقع في ولايت هلمند مركز لشكر كا افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي قال و قوله الحق يايها الذين امنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين و الصلوة و السلام على معلم الكتاب و الحكمة و مزكي الامة و على اله و صحبه و من تبعهم الى يوم القيامة بالاخلاص و الصداقة

امابعد

دحق لاري لارويانوته زيري دي .اوخوارجواوروافيضواونوروبدعتيانوته غم اوماتم جوړدي ولي ؟چي دشيخ الطريقة والشريعة الحاج مولنا حمدالله جان آغاصاحب درسالي شرحه دمتدين مذهبي شخصيت عالم عامل مولنا نورالفتاح (عثماني) صاحب په زياراومحنت پداسي ډول جوړه سوه چي الحمدالله اهل الزيع داعتراض ځاي نسي پيداکولاي ځکه ډيره واضحه مدللة اومفصلة ده الله عزوجل دي دمولف سعيه مقبوله وګرځوي اوالله جل جلاله دي داخرت توښه ورته وګرځوي هم ده ته هم هغه چاته چي په چاپولوکي کوهمکاري ورسره کوي امين الف امين

انا العبد الاحقر خادم الاحاديث في مدرسة احسن العلوم اشرفيه

الواقع في هلمند لشکرکله

الحاج ابوالفيض **سعيد محمد** ذاکري

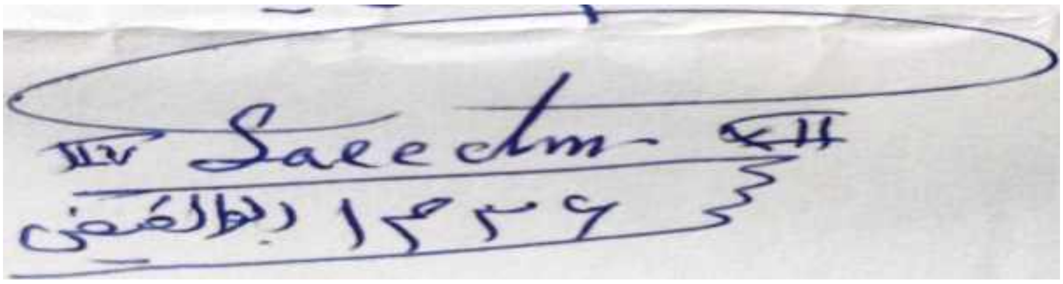

صاحب التقريظ

مولناشيخ الحديث والقران جامع المنقول والمعقول

الحاج مولوي محمدصادق حقاني(رحمة الله عليه)

مهتمم المدرسة دارالعلوم نورالمدارس الواقع في ولايت قندهار افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلوليه والصلوة والسلام على نبيه محمدواله وصحبه

وبعد

فاني قرائت بعض المباحث المهمه من هذه الرسالة التي الفها اخونافي الله مولنا نورالفتاح عثماني فاعجبت بهاجداوادعوالله سبحانه وتعالي ان يتقبلها بقبول حسن وينفع بها الطلاب والعلماء وان يجعلها من الباقيات الصالحات للمئولف المحترم حفظه الله تعالى

الحاج مولوي محمد صادق حقاني

صاحب التقريظ

حضرت مولناشيخ التفسير والحديث منبع العلم والهدى صاحب البلاغة والفصاحة مبين الكنايات والاشارات صاحب البيان والبنان في التقرير والتحرير

الحاج مولوي عبدالصمدصابرابوالاحسان(رحمة الله عليه)

من سكان ولايت قندهارافغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله الذي جعل العلماءكاالنجوم ،وخصهم بالادراكات والفهوم، وفضلهم علي عوام الناس بالعلوم ،والصلوة والسلام على رسوله المبعوث الي العرب والعجم، وعلى اله واصحابه هم اهل الفضل والكرم ،وخير القرون والامم،

امابعد

فانا العبدالحقيرالحاج المولوي عبدالصمد ، المفتقرالى الله القديرالاحد ،لقد طالعت شرح الرسالة المسمى بالمفتاح عقيده الذي الفه العالم العامل الصاحب للشريعة والطريقة السالک على طريقة اهل السنة والجماعة

الثابت علي الحق الحنفية المضي كالمصباح اعني المولوي نورالفتاح عثماني جعل الله له الفوزوالفلاح فهوعندي مقبول ومنظوروالمرجومن الاخوان ان يقبلوه في كل زمان، ويعملوبه في كل حين وان، ونشروه في كل وطن ومكان، ولاينظرون الى توهمات الوهابية والسلفيان ،ولايلتفتون الي خرافات اهل الضلالة والطغيان، الذين هم يظنون انهم اهل الحديث والقران، والحال انهم اطباع النفس والشيطان، لايفرقون بين الحق والبطلان، وليس في قلوبهم مايقولون باللسان، نعوذبالله من عقيدة حديث الاسنان ،والله المستعان ،وعليه التكلان، ونسئله الاستقامة على مذهب النعمان، والتمسک باالحجة والتبيان ،والفوزفي الميزان ،والسدادفي كل بيان، والاستقامة على حكم الحديث والقران، وان يجعلنامن العلماء الربانين، والراسخين امين ثم امين يارب العالمين

الراقم الحاج المولوي عبدالصمدصابر ابولاحسان

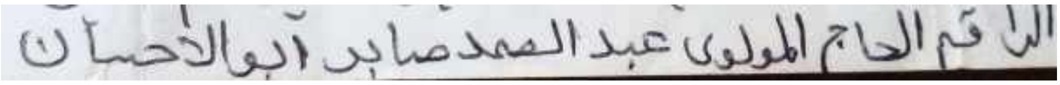

صاحب التقريظ

شيخ المشايخ المحدث الكبير الناقد البصير قدوة العلماء الراسخين شيخ الاسلام و المسلمين

فقه العصر و الزمان صاحب البيان و البنان في التقرير و التحرير

الحاج مولوي محمد فيض الباري (رحمة الله عليه)

استاذ الحديث في مدرسة دار العلوم الربانية في بلد باكستان شمن كلداره باغشه

بسم الله الرحمن الرحيم

وبعد

الحمد لله الذي من علينا برسوله وهدانا به الى سواء السبيله وامرنا بتعظمه وتكريمه وبتجيله وفرض على كل مومن ان يكون احب اليه من نفسه وابويه وخليله صاحب لواء الحمد والمقام المحمود ابي القاسم محمد بن عبد الله بن عبد المطلب صلي الله عليه وعلى اله وصحبه اجمعين واخوانه من النبين والمرسلين وسائر عباد الله الصالحين صلوة دائمة غير زائلة وباقية غير فانية ومتصلة غير منقطعة امابعد فقد سرحت النظر في هذه الرسالة ففيها مباحث لطيفة ومسائل شريفة تدور حول العقائد اهل السنة والجماعة نسئال الله سبحانه وتعالي ان يتقبل

ذلک من المولف وان یجعله خالصاً لوجه الكريم انه سميع قدير وبالاجابة جدير

والحمد لله رب العلمين   كتبه العبد دني محمد فيض الباري غفرله الباري خادم

الحديث نبوية بمدرسة دار العلوم الربانية

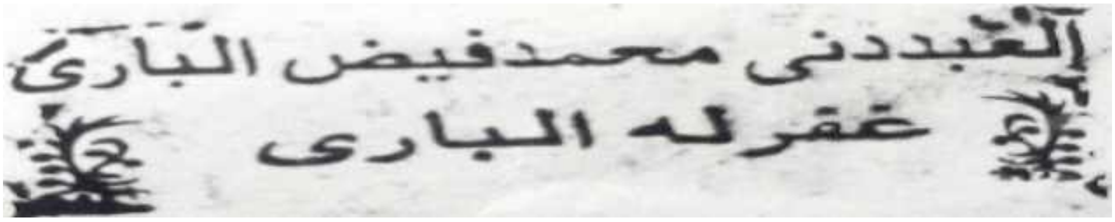

صاحب التقريظ

شيخ الاسلام والمسلمين شيخ الحديث والتفسير جامع المنقول والمعقول

الحاج مولوي حبيب الله الاركاني

ثم الهلمندي (رحمة الله عليه) فعلا في ولايت هلمند افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وكفى والصلوة على عباده الذي المصطفى

وبعد

ځرنګه چه مشروحه رساله دې يرولامذهبوپرسروپه مثل ديوتندراسماني په ځيروه داځکه چي صاحب دهغه صاحب شريعت اوطريقت وو اوپه هغه کي بې شميره اشاري پربدي دوهابيانواوسلفيانووي نوکله چه ددغه صاحب الرتبه شيخ صاحب ددغه بهترينې رسالي شرح ديومتدين اوپرمذهب ولاړشخص دخواکيږي نويه ولي دلامذهبواوغيرمقليدينوپر سروتندري اسماني نه وي نوکله چي موږدخپل کمزوري علم په اندازه اجمالاځيرنه وکړه نودې شرحي دلوړي مرتبې په وجه

دتوصيف كولونه عاجزه سوم نولهذا دالله تعالى څخه داغوښتونكي يم چه همداسي شارحان اوعلماء دي الله تعالى تل ژوندي لري امين ثم امين

ستاسوورور:

شيخ مولوي حبيب الله الاركاني ثم الهلمندي

صاحب التقريظ

المحدث كبير فقه العصر جامع المنقول والمعقول

الحاج ملاعبدالسلام اخندزاده (رحمة الله عليه)

المشهور بملاصاحب خواخي في ولايت زابل مركز قلات افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله رب العلمين والصلوة على سيد المرسلين وعلى اله واصحابه اجمعين

امابعد

دالحاج مولوي سيدحمدالله جان اغاصاحب رساله چي په نامه ده(زموږدافغانستان دعلماؤعقيده)اوددي رسالي شرحه چي په نامه د(مفتاح عقيده)ده تائدكوم ځكه زموږدمذهب اوعقيدي پرډيروښودلائلواوشواهدوبناده يوواربياوايم چي زي تائدكوم اوماته مقبوله ده اودادعاكوم چي دالله تعالى په لوي دربار كي دي قبوله سي امين

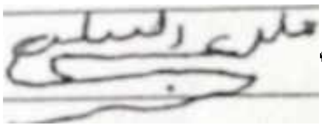
دخواخي ملاعبدالسلام اخندصاحب

صاحب التقريظ

شيخ الحديث و التفسير جامع المنقول و المعقول شيخ الاسلام و المسلمين

الحاج مولوي محمد (محمدي) (رحمة الله عليه)

استاذالحديث في المدرسة دارالعلوم اسلامية خضرية في ولايت قندهارافغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله حمداً كثيراً طيباً مباركاًفيه و صلى الله وسلم على محمدعبدالله و رسوله ارسله بين يدي الساعة بشيراً و نذيراً و على اله و صحبه و التابعين لهم باحسان الي يوم الدين

امابعد

دشريعت اوطريقت شيخ مولوي سيد حاجي حمدالله جان اغاصاحب چي كومه رساله (زموږدافغانستان دعلماؤعقيده)په نوم ليكلي ده داپه واقع كښي دټوله اهل السنة والجماعة عقائددي، الامن شذوندر.هيڅ يوداسي ځوک چي دالله تعالي څخه ويريږي په دغوعقائدوكښي اختلاف نه لري خوكله چي دحاجي آغاصاحب په رساله كښي دلا ئل تفصيلي نه وه ذكرسوي نودااحتمال موجودووچي

ځيني هغه کسان چي دلا   ئل غواړي اودلويوعلماؤ پرخبرويي باورنه راځي ددلا ئلوغوښتنه وکړي نوداچي مخلص اوجيدعالم مولوي نورالفتاح عثماني صاحب دحاجي اغاصاحب درسالي شرحه کړي ده اوپه رساله کښي دذکرسووعقائدوسره يي دلا ئل راوړي دي دايقينا دوخت ضرورت وو خوزماډيرومصرفيتونودومره وخت رانه کړي چي ټوله شرحه وګورم صرف يوه حصه يي زما ترنظرتيره سوه خودغه حصي له کتلوڅخه داسي ښکاري چي په دي شرحه کښي هراړخيزمعلومات ستته الله تعالی دي ددغي شرحي فائده عامه وګرځوي

مولوي محمد (محمدي) حفظه الله

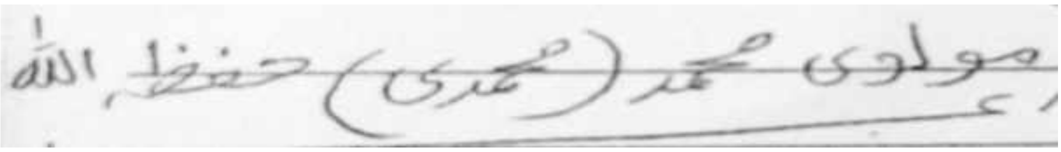

صاحب التقريظ

شيخ الحديث و التفسير جامع المنقول و المعقول شيخ الاسلام و المسلمين فقه العصر و الزمان صاحب البلاغة و الفصاحة صاحب البيان و البنان في التقرير و التحرير مناظر اهل السنة و الجماعة

الحاج مولوي فيض محمد ابوالفيض (رحمة الله عليه)

استاذ الحديث في المدرسة دارالعلوم اسلامية خضرية في ولايت قندهار افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لاهله و الصلوة على اهلها

وبعد

كومه رساله چي شيخ الشريعت والطريقت حضرت مولوي سيد الحاج حمدالله اغاصاحب(رحمة الله عليه)په نامه د (زموږ د افغانستان د علماؤ عقيده)جوړه كړې وه دا يو بهترينه رساله وه په باب كي د عقائدو د اهل السنة والجماعة او د دي

رسالي په باب بائدووايم (صغرحجمه وكبرعلمه)اوزموږپه فكرددي رساله سره دغه نوم ښه مناسب دي(سيف الحنفية على اعناق الوهابية والسلفية)اوهغه څوک چي ځان ته مقلدوايي ددي رسالي څخه انكارنكوي(ولاينكرها الاالوهابية والسلفية) خوكله چي دارساله مجمله وه په غاية اجمال سره نودشرحي ضرورت پيدا سوداچي حضرت مولوي نورالفتاح عثماني صاحب ددي رسالي مفصله شرحه جوړه کړه نوموږدزياتومصرو فيتوپه خاطردټولي شرحي دمطالعي وخت نسوپيدانولهذاددي شرحي يومبحث چه هغه مبحث دتوسل دي موږمطالعه كي فوجدته مشحونابمطالب لطيفة ومقاصدنفيسة معجبة للنواظرومطربة للخواطرتميل اليها الطباع وتلذ ذبهاالاسماع

(والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته)

الحاج مولوي فيض محمدابوالفيض

صاحب التقريظ

شيخ القران و التفسير صاحب البيان و البنان في التحرير و التقرير

الحاج مولوي احمد سعيد المعروف بمولوي گل آغا (رحمة الله عليه)

خطيب جامع انصاري نرزو شابرج في ولايت قندهار افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

وبعد

الحمد لمن هو اهله كما هو اهله بما هو اهله على ما هو اهله عمن جعله اهله والصلوة والسلام على من ارسله هدي وبشري لمن ارسله اليه من الجن والانس ليخرجهم من ظلمات الكفر والنفاق والمعاصي الي فيضان القران والاحديث النبوي وعلى اله وصحبه وعترته امابعد فقد عرضت علي رسالة مؤلفة في تصحيح العقائد لاسيمافي عقائد علماء افغانستان اللتي الفها الشيخ الاجل العالم التقي والمرشد النقي حضرت مولينا حمد الله جان اغا فطالعتها فوجدتها كافية شافية في بابها ومدللة في مسئلة العقائد نافعة للخواص والعوام ومغنية للعلماء والمبلغين

عن تعب تحقيق هذا مسئلة واوصي لكل عبد مسلم ان يشيعو هذا الرسالة
ليستفيد منها المسلمون وادعو الله الكبير ان ينفع بها الامة
ويجعلها ذخر المؤلفها ولمن سعي فيها وصلي الله علي سيدنا محمد واله وصحبه
اجمعين

احمد سعيد المعروف بمولوي كل آغا

خطيب جامع انصاري نرزوشابرج

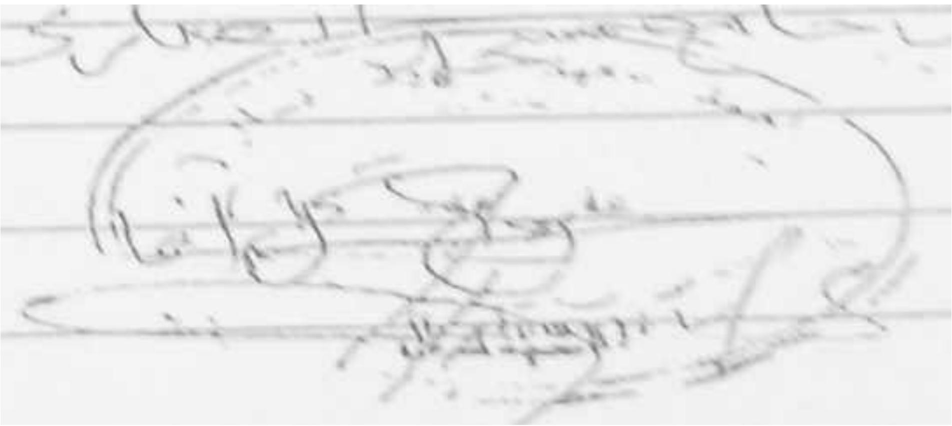

صاحب التقريظ

شيخ الحديث والتفسير جامع المنقول والمعقول صاحب تحقيق وتدقيق شيخ السلام والمسلمين

الحاج مولوي عبدالرحيم (رحمة الله عليه)

استاذالحديث في مدرسة جامعة اسلامية اشرفية في ولايت قندهارافغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله رب العلمين والصلوة علي سيد المرسلين وعلي اله وصحبه اجمعين

امابعد

دطريقت شيخ محترم مولوي حمدالله جان اغاصاحب چي دجلدک په اغاصاحب سره هم شهرت لري يوه مختصره رساله دبعضي مسائلو په اړه ليکي وه لکن دارساله ډيره مختصره وه تفصيل ته يي ضرورت يقيني وه داچي محترم مولوي صاحب نورالفتاح عثماني دا ضرورت پوره کړي الله تعالي دي اجرخيرورکړي البته دزياتومصروفياتوله کبله مي ونکړل سول چي درسالي توله شرحه مطالعه کړم په يوعاجل نظرمي داهل السنت والجماعت تشريح وکتله

ماشاءالله کافي وضاحت يې کړې اميد ستـه چې نور مسائل به يې هم په همدي ډول تشريح کړي وي، ومن الله التوفيق

شيخ الحديث مولوي عبدالرحيم مدظله

صاحب التقريظ

جامع المنقول و المعقول صاحب البلاغة و الفصاحة صاحب البيان و البنان في التحرير و التقرير

الحاج مولوي محمد عبيد الله ابو الوفا (رحمة الله عليه)

المدرس في مدرسة الحنفية للعلوم الاسلامية في ولايت قندهار افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله الذي جعل علماء الامة المرحومة امناء الدين و الصلوة و السلام علي اعلم العلماء و افقه الشيوخ و الصوفية معلم للدين المتين و علي اله و اصحابه الناشرين الدين

امابعد

فقدطالعت اكثرمواضع من هذاالكتاب المبين لرسالة اللتي الفها شيخ الطريقت والشريعت شيخنا ومرشدنا الشيخ السيدمولنامولوي حمدالله جان اغاصاحب دامت بركاته العاليه فوجدت هذا الشرح مطابقالكتب الاحديث وكتب الفقهاءالكرام وكتب التصوف فالله درالمصنف اعني مولوي نورالفتاح عثماني العالم والعامل الصوفي دام ظله العالي حيث بذل سعيه في تتبع الكتب واستقرائها جعل سعيه مشكورا وجعله مقبولابين العلماء والطلباءونافعالهم في

الدارين امين ثم امين لارضي بواحدة اضم اليها الف امين وصلي الله تعالي علي خير خلقه محمد وعلي اله وصحبه اجمعين وانا العبد الافقر الي رحمة الله الاكبر

محمد عبيد الله ابو الوفا

المدرس في مدرسة الحنفية للعلوم الاسلامية

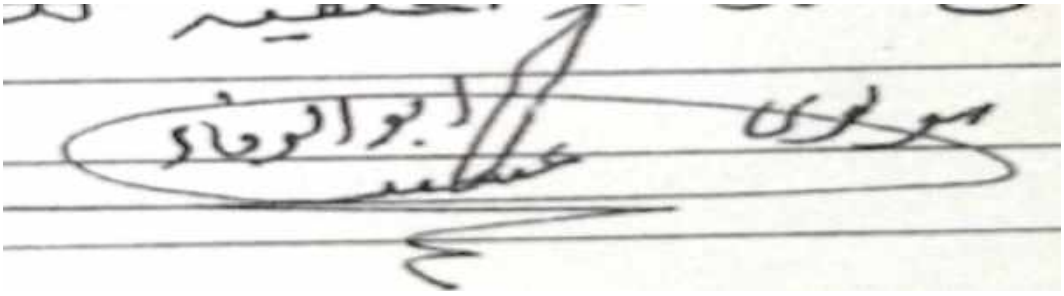

صاحب التقريظ

شيخ الاسلام والمسلمين فقه العصر والزمان صاحب التدقيق والتحقيق

الحاج مولوي سعيد احمد غفوري (رحمة الله عليه)

رئيس دارالافتاء في جامعة الاسلامية اشرفية في ولايت قندهار افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى

ما دغه شرحه ټوله وکتل شارح جناب محترم مولوي نورالفتاح عثماني صاحب پوره زحمت کښلي دي موضع ئي لکه څنګه چي شيخ الطريقت والشريعت جناب محترم حاجي اغاصاحب دجلدک متن ليکلي وو هم هغسي يي کټ مټ شرحه کړيده دلانورپرمختلې اوخدمت په هيله ئي يم

والسلام

الحاج مولوي سعيد احمد غفوري

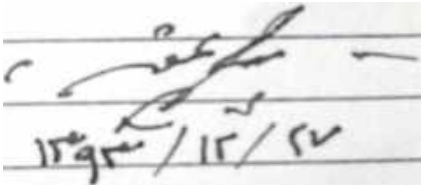

صاحب التقريظ

شيخ الحديث و التفسير صاحب الفصاحت و البلاغة و صاحب البيان و البنان في التحرير و التقرير

الحاج مولوي محمدلاجور (رحمة الله عليه)

استاذالحديث في المدرسة جوهر العلوم في بلدپاکستان شمن کلداره باغشه

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده و نصلي علي رسوله الكريم

امابعد

مادغه رساله في الجمله درنظروايستله ډيره ښه رساله ده دعقيدي داصلاح لپاره اومفيده اوګټوره ده ځکه چي حوالي يه دمعتبروکتابوڅخه دي اودغه مولوي نورالفتاح عثماني صاحب چي شارح ددغه متن دي زما دتلامذوڅخه دي ښه قابليت اوصلاحيت يه درلودي اوددي رسالي نوم چي دعلماء حنفيه عقيده واي ښه به وايي اويا عقيدة العلماء الحنفية اللهم اجعل سعيهم مشكورا ومقبولاواجعله هذارسالة سببالرضائک يا ارحم الرحمين مولوي محمدلاجور

صاحب التقريظ

شيخ المشايخ المحدث الكبير الناقد البصير قدوة العلماء الراسخين شيخ الاسلام و المسلمين

فقه العصر و الزمان صاحب البيان و البنان في التقرير و التحرير

الحاج مولوي نظر محمد الافغاني (رحمة الله عليه)

استاذ الحديث في مدرسة العربية تدريس القران في بلد باكستان شمن كلداره باغشه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وكفي وسلام علي عباده الذين اصطفي امابعد فقد طالعت ماتيسرلي حسب الظروف من هذا الرسالة المؤلفة في اصلاح العقيدة الفها العامل الشيخ الشريف العلامة حمد الله جان وشرحها العالم المحقق لمولي نور الفتاح عثماني فاذاهي منتخبة من القران والحديث وان احسن الحديث كتاب الله واحسن الهدى هدي محمد صلي الله عليه وسلم ومشحونة باقوال اولياء الله عزوجل وفقهاء هذه الامة الذين هم فرسان هذه الميدان جزالله عزوجل مؤلفه خير الجزاء وجعل سعيه مشكورا وعمله مبرورا .من ناحية اخرى رئيت توقيعات المشائخ الكرام والعلماء العظام عليها فهاانا ادعوكل اخ في الله اليها اذلايسع الجهل عنها طرفة عين

وانا عبد الفقير نظر محمد الافغاني

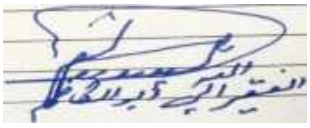

صاحب التقريظ

شيخ الحديث و التفسير جامع المنقول و المعقول صاحب الفصاحت و البلاغة و استاذي

الحاج مولوي محمود الحسن حسيني (رحمة الله عليه)

من سكان قرية سنجري ولايت قندهار افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي علمنا طريقه اهل السنة والجماعة وجعلنا من اهلها والصلوة والسلام من جرهذه الرسوم الى يوم الدين حبيبنا ومولانا محمد سيد الاولين والاخرين وعلي اله واصحابه الذين شيدو هذه الطريقة بايدي المتين امابعد فلماكان الرسالة التي الفهاشيخ الشريعت والطريقت الحاج مولانا سيد حمد الله دامت بركاته رسالة وجيزه متينة لكن جمعها جميع عقائد اهل السنة والجماعة

فشمر لتفصيلها اخوناثاقب الزهن مولوي نور الفتاح عثماني سنجري الكندهاري دام فيضه اللهم احفضه من شركل غبي وغوي ومن شرجبار عنيد فنظرت في بعض مضامينها كان صوابا وموافقا للشريعت المحمدي والطريقة الاحمدي واسئل الله ان يتقبل منه سعيه وجعل زخرا له في الدارين آمين. انا العبد العاصي مولوي محمود الحسن حسيني غفرله الباري

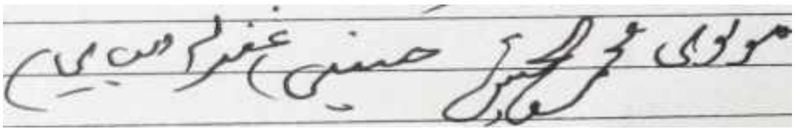

صاحب تقريظ

(دارالعلوم عالي هرات)

في ولايت هرات افغانستان

الحمد لله وحده والصلوة على من لانبى بعده ولامعصوم بعده ولامة بعدامته ولاكتاب بعدكتابه اما بعد په مختصروخت كښې مو دمولانا نورالفتاح عثماني صاحب په پښتو ژبه كښې ليكل سوي اوترتيب سوي تاليف چه دحاجي آغاصاحب پررساله چه زموږ دافغانستان دعلماؤدعقيدي په نامه يادېږي شرح كړي ده مختلف مقامات اوابحاث مو وكتل ماشاءالله ډيره په زړه پوري اوبين الافراط والتفريط مطالب اودلا ئل پكښې راټول كړي چه اكثره دلائل ئي داهل سنت والجماعت مركزدارالعلوم ديوبند دكتابونه رانقل كړي الله تعالى دي دنوم وړي داخدمت قبول كړي اودمزيد تصنيفاتواوتاليفاتو توفيق دي وركړي

دارالعلوم عالي هرات

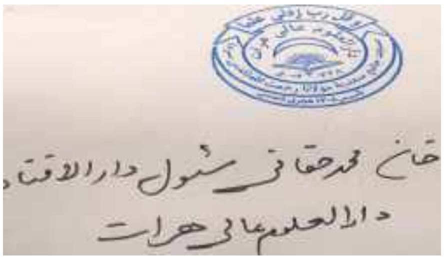

صاحب التقریظ

جامع المنقول والمعقول صاحب فصاحت والبلاغة صاحب البیان والبنان في التقریر والتحریر فقه العصر

الحاج مفتی جان محمد (رحمة الله علیه)

رئس المدرسة النعمانیة الاسلامیة في ولایت قندهارافغانستان

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمدلله رب العالمین والعاقبة للمتقین ولاعدوان الاعلی الظالمین واشهدان لااله الاالله وحده لاشریک له رب العالمین واله المرسلین وقیوم السموات والارضین واشهدان محمدا عبده ورسوله المبعوث بالکتاب المبین الفارق بین الهدی والضلال والغي والرشادو الشک والیقین

امابعد

زموږ مرشد فضیلة الشیخ الحاج العالم صاحب الورع والتقوی وصاحب الشریعة والطریقة السید حمدالله جان آغاصاحب (دامت برکاته العالیه) چي مشهوره دجلدک په آغاصاحب سره دي یوه جامع رساله چي

(زموږ د افغانستان د علماؤ عقیده) په نامه دغه رساله لیکل، او زموږ د افغانستان علماؤ خوښه کړه، نو بیا ځینو علماؤ کرامو (مولوي محمد حسن صاحب، مفتي سید احمد صاحب، او مولوي نورالفتاح صاحب) پر مذکوره رساله شرحي ولیکلي، نو ما هم الحمد لله متن مطالعه کړ ، ماشاءالله په زړه پوري، د ډیرو مهمو مسائلو حامل، پر ډیرو باریکیو او لطائفو مشتمل وو چي انشاءالله د هر ډول فتنو مخه به ونیسي او په عقیده ورته لرلو کي به په ټولنه کي پوره وحدت راسي چي د صحیح سالم ذوق خاوندان ډیر څه ځني ازده کولای سي وربسي مي ټولي شرحي وکتلي چي هره یوه مستنده او مدللة ده او سلیم الطبع خلک ډیر ښه ورڅخه مستفید کیدلای سي، اخیراً: د الله رب العزة څخه امیدلرو چي دغه متن او شرحي خپلي رضا سبب وګرځوي او په خپل عالی دربار کي یي قبولي کړي، زموږ او د ټولو مؤمنانو د دنیا او آخرت د کامیابۍ ذریعه وګرځوي،

وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و اله و اصحابه اجمعین

مفتي جان محمد

صاحب التقريظ

شيخ الحديث و التفسير صاحب الفصاحت و البلاغة و صاحب البيان و البنان في التحرير و التقرير

الحاج مولوي محمد طاؤس (رحمة الله عليه)

من سكان ولايت ترين كوت افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله الذي جعل العلماء ورثة الانبياء و الصلوة و السلام على اشرف الانبياء و على اله واصحابه الاتقياء

امابعد

فقدطالعت هذه الرسالة بمطالعت السريعة لكثرت الشواغل فوجدتهامفيدة لدفع عقائدالفرق باطلة فيجزى الله لمصنفهاجزاءالخيرفي الدنياوالاخرة

انا الداعی الحاج مولوي طاؤس

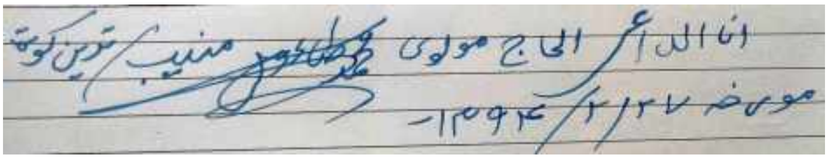

صاحب التقريظ

شيخ الحديث و التفسير صاحب الفصاحت و البلاغة و صاحب البيان و البنان في

التحرير و التقرير

الحاج مولوي عبدالقيوم (رحمة الله عليه)

من سكان ولايت ترين كوت افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده و نصلي على رسوله الكريم

امابعد

فهذا كتاب جيد على مذهب امام ابى حنيفه رحمةالله تعالى فعقيدة الاحناف ومصنفه خادم لمذهبه الحنفية

والسلام

الحاج مولوي عبدالقيوم

صاحب التقريظ

شيخ الحديث والتفسير جامع المنقول والمعقول صاحب تحقيق وتدقيق شيخ السلام والمسلمين

الحاج مولوي ملاامام اخند (رحمة الله عليه)

من سكان ولايت ترين كوت افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله الذي هدى للاسلام والصلوة والسلام على رسوله خير الانام

امابعد

فقدطالعت هذه الكتاب فوجدته موافقا لعقيدة اهل السنة والجماعة ومذهب امام ابوحنيفة شكراً لمصنفه

الحاج مولوي ملاامام اخند

صاحب التقريظ

حضرت مولناشیخ الحدیث و التفسیر منبع العلم و الهدی صاحب البلاغة و الفصاحة مبین الکنایات و الاشارات صاحب الطریقت و الشریعت

الحاج مولوي محمدموسی خان غزنوي(رحمة الله علیه)

مهتمم و شیخ الحدیث في مدرسة مدینةالعلوم عزیزیة في ولایت ترین کوت افغانستان

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمده و نصلي علی رسوله الکریم و علی اله و صحبه اجمعین

امابعد

قدرمندولیدونکوماد غه رساله چه د جلدک وآغاصاحب ته منسوب ده ،دتصوف په څني مسائلوکي وکتله ډیرښه تحقیقي بیان مشتمله وه، الله دي وکړي چه رائجه اومفیده شي الله دي شیخ طریقت وشریعت سیدحمدالله جان آغاصاحب ته اودرسالي شارح مولوي نورالفتاح صاحب ته اجرخیرنصیب کړي

شیخ الحدیث والقران خادم طریقت

محمدموسی خان غزنوي واغظي ،مهتمم وشيخ مدرسة

(مدينةالعلوم عزيزيه)

ترين كوت

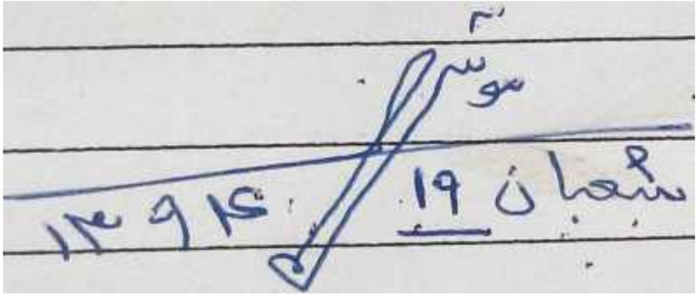

متن اوصاحب متن

حمداًلله علي النعمة الظاهرة كمايليق بجلاله وجنابه وصلاة وسلام علي رسوله خيرالنبيين واشرف المرسلين ومن تبع عليها بالنواجذواهتدي بهديه من اصحاب من اصحابه واهل بيته واتباعه الي يوم الدين ،وبعد الحمدلله الذي وهب لشيخناالعقل والذهن ومنحه فصاحة اللسان والهمة التبيان وحضه علي التحلي بالحلي الادبية والتخلق بالمكارم العلية ورعبة في الاقتداء بالسنن السنية بالاقوال المرضية الزكية وامرناشيخنا بالاحسان والافعال الحسني ونهانا عن الاخلاق الدنيئة اللئيمة والافعال الرديئة الذميمة

زموږشيخ اوستاذ صاحب شريعت اوطريقت دخپل وخت صاحب دعلوموباطني اوظاهري دفيض منبع دنبوي احاديثوبرلاسي شخصيت محترم مكرم معزم اصلي نوم الحاج مولوي سيدحمد الله آغاصاحب دالحاج مولوي سيدمحمدغوث آغاصاحب ځوي دي،اومشهوره دجلدک په آغاصاحب سره دي په نسب سيددي اودافغانستان دزابل ولايت دقرية خلاتي اوسيدونكي دي اوس مهال دجلدک دحاجيانوپه كلي كي استوګن دي

محترم حاجي آغاصاحب دمدرسة نورالمدارس فاروقي څخه فارغه سوي دي نوم وړي مدرسة دحضرت نورالمشايخ اوحضرت ضياء المشايخ قدس الله

سرهمادسرپرستي لاندي وه همدامدرسة دافغانستان دغزني ولايت په علاقه دشلگري کي موقعيت درلودي

محترم حاجي آغاصاحب تل دامت محمدي داصلاح لپاره کوشش کړي پدي لړکي نه ستړي کيدونکي قدمونه پورته کړي په شپه اوورځ کي دامت محمدي خدمت په ورين تندي کړي تل ئي دعاموسلمانانواوخاصواشخاصوپه وړاندي خپل دسخادرپرانځي وي ترڅوهغه مسائل چي دوخت په تيردو سره رامخ ته کيږي ورته حل اوفصل کړي په همدي لړکي دحاجي آغاصاحب څخه ځني مخلصنواوعامو مسلمانانودوخت دضرورت په خاطرديوڅوپيچده مسائلوپه اړوند دوضاحت کولوغوښتنه ځني وکړه خوحاجي آغاصاحب دخپلومصرفيتوسربيره ددي ودغي غوښتني ته لبيک ووايه همدغه مسائل ئي دقولي وضاحت سربيره ديورسالي په بڼه هم ورته ورکړه .دارساله دوندي ښائسته وه چي دمذهب حنفي پرلوي لوي اساساتو ولاړه وه لکه څنگه چي معلومه ده دافغانستان ۹۹ فيصده وگړي حنفي مذهبه دي په همدي خاطر ئي نوم هم داسي ورته غوره کړي چي هغه ورسره مناسب وه(دافغانستان دعلماؤعقيده)اوداسي هم نه وه چي داعقائديواځي دحاجي آغاحب اودهغه دمخلصونودي بلکي که موږ وگورودافغانستان دټولواشخاصوهم دغه عقيده ده په همدي خاطرئي نوم داسي عام ورته غوره کړي اوکه يوڅونفره بل رنگه عقيده ولره هغه حنفي اومقليد کيداي نسي

اللهم انفعنابمحبته و الاقتداء بسيرته امين يارب العالمين

دليکوال لنډه پيژندنه

مولوي نورالفتاح عثماني دالحاج ملانوراحمداخندزاده ځوي دالحاج خطيب ملامحمدعثمان اخندزاده لمسي،په قوم عليزائي ،خلوزائي دکندهارولايت دژړي ولسوالي دسنځري دکلي اوسيدونکي دي،کله چي دشوروي سرولښکرو پرافغانستان يرغل وکړ ددوي کورني هم دنوروهيوادوالوپه څېرپاکستان ته هجرت وکړي دهجرت په وخت کي محترم مولوي نورالفتاح عثماني صاحب دالحاج ملانوراحمداخندزاده په کورکي دي نړي ته سترګي رڼي کړي په کوم وخت کي چي په افغانستان کي دطالبانواسلامي تحريک مينځ ته راغلي ددوي کورني هم دنورو هيوادوالوپه څيرخپل هيوادته راستانه سول،په دغه موده کي اسلام تعليم لپاره ښه زمينه برابره وه،نوده هم دوخت څخه په استفاده پرخپل استاذالحاج مولوي محمودالحسن(حسيني)صاحب سبق ويل شروع کړل،په لږوخت کي دپرمختګ وروسته په اسلامي تعليم اوزده کړي لپاره دپاکستان دکوئټي ونبارته ولاړي هلته ئي دمختلفواستادانوڅخه سبقان وويل دهغه وروسته پيښبورته ولاړي،په پيښبورکي اول پرشيخ الحديث والتفسيرالحاج مولنانجم الدين صاحب وړه دوره وکړه ترهغه وروسته ئي په جامعة النوارمحمدية کي پرشيخ الحديث والتفسيرالحاج مولنامحمداسرائيل صاحب باندي لويه دحديثودوره وکړه،اوپه ســـ۱۴۲۷ـــــنه ه ق کي د(۲۴)کالوپه عمرکي دخپل شيخ لخوادحديثودفراغت سندورکړل سو،کله چي وخپل وطن ته راستون سوددرس

اوتدریس سربیره ئي تصنیف اوتالیف ته هم مخه کړه دهغوله جملي څخه یوهم دمحترم الحاج مولوي سیدحمدالله آغا صاحب درسالي شرحه ده چي په نامه دمفتاح عقید ده کوم چي ستاسوپه لاس کیده اوچاپ سوي اثار ئي نورهم دي لکه(شرعي واده)(امام صاحب تقوااوذکاوت)(دنړي په زړه پوري اول) دغه دری واړه کتابونه دسنځرخپرندوبه تولنې لخواچاپ سوی دي الله تعالي دي دنومړي مولوي صاحب کوشش قبول کړي اوموږده ته دلاړیاتوخدمتونوتوفیق دالله تعالي څخه ورته غواړو

امین

پدرنبست ::احمدنور(مرتظر)

یادونه

الحمد لله زه د الله تعالي ډیرشکرګزاریم چي الله تعالي خپل دغه حقیربنده ته ددغي شرحي د لیکلوتوفیق ورکړي ،اودخپلومحترمواستادانوډیرمنندویه یم چي ددشرحي دلیکلوپه وخت کي تشویق کړم ،اوبیائي په خپلومبارکولاسودهم دي شرحي پاڼي یوه یوه وکتل ترڅوهغه غلطي اصلاح کړي کوم چي له ماحقیرنه سوي وي ،کوم مسلمان ورورچي دغه شرحه ګوري په دعاکي دي محترم حاجي اغاصاحب اوزما استادان اوهغه مسلمانان نه حیره وي چي پدي کتاب کي مالي اوبدني کومک کړي دي.یوه خبره دیادوني وړبولم که بالفرض په دې شرحه کي کومه غلطي ووینئ هغه خپله اصلاح کړئ اویا دچاپ مطبعي ته ئي خبر ورکړي ځکه داشرحه دمذهب کتاب دي پرهرمذهبي شخص دالازمه ده چي ترخپله وسه ئي دفاع وکړي

الله تعالي دي دغه شرحه په خپل دربارکي قبوله کړي امین ثم امین

اللهُمَ اني اَسأَلُكَ الثَبَاتَ في الامْرِ وَاَسأَلُكَ عَزِيمَةَ الرُشْدِ وَاَسأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ وَحُسْنَ عِبادَتِكَ وَاَسأَلُكَ لِسَانًا صَادقًا وَقَلْبًا سَلِيمًا وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِ مَا تَعلمُ وَاَسأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعلمُ وَاَستَغفِرُكَ مِمَا تَعلمُ اِنكَ اَنْتَ عَلامُ الغُيُوبِ

برحمتک یاذوالجودوالکرم والاحسان

امین

مقدمه

الحمد لله رب العالمين، والعاقبة للمتقين، ولا عدوان الا على الظالمين. و اشهد ان محمدا عبده ورسوله خاتم النبيين و امام المتقين و اله و اصحابه، و من تبعهم باحسان الى يوم الدين.

امابعد:

حمد او ثنا دي وي هغه ذات لره چي ټول كائينات يې په واک كي دي، د ټولو عالمونو رب او پالونكى دى، داسي رب چي ژونديو ته سا وركوونكى دى او د سا اخيستلو واک يې هم له ده سره دى، داسي رب چي حي القيوم دى او په كائيناتو كي يو حركت او سكون هم د ده ﷻ له ارادې پرته نه تر سره كيږي او نه په كارونو او واک كي كوم سيال او شريک لري، داسي رب چي پر ټولو عالمونو ورحمېده او د دوى په منځ كي يې انسان پيدا كړ او د انسان د هدايت (لارښودني) لپاره يې د عالمونو شهكار او د مخلوقاتو بې مثاله هستي او خپل خوږ استاذى سرور كائينات. فخر الموجودات حضرت محمد ﷺ راولېږه او د ده په نور يې ټوله كائينات منور كړل او د ده ﷺ په راتګ يې د مځكي مخ جنت وګرځاوه. داسي رب چي وېويل: كه چا د ده ﷺ لاره وينول د جنت پريشتې به يې مخونه شكل كړي او د جنت اوبه يې په نصيب سوې او كه چا د ده ﷺ لاره پرېښوده د قهرجنو لمبو خوراک سول.

له چا سره چي په سرونو کي عقل او پوهه وي، انسانيت او سرپېتوب ور سره ملګري وي هغوی تل همدا خبره کوي او وايي: د همدې ستر شخصيت (رسول کريم ﷺ) راتګ و دې ترې ته د انسانانو لپاره يو الهي نعمت و او دی کله چي انسانانو د هدايت لاره ورکه کړه او د ګمراهۍ په تيارو کي ورک او سرګردانه سول. الله ﷻ د دوی د لارښوونې او هدايت لپاره همدغه ستر انسان او د انبياوو سالار مبعوث کړ او د همدې امت لپاره يې يو ستر لارښود او د اخلاقو نمونه وګرځاوه. همدغه بعثت د الله ﷻ له لوري پر خپلو بندګانو د ترحم او مهرباني يو ستر دليل دی چي، الله ﷻ نه غواړي چي، انسانان دي د جهالت او ګمراهۍ ښکار سي او له دې امله دي د جهنم د لمبو خوراک سي.

د همده مبارک ﷺ راتګ هم د دې ستر هدف لپاره و چي، د الله ﷻ د سترو مخلوقاتو په منځ کي همدغه ستره هستي انسان چي، پر نورو مخلوقاتو يې د ښو او صالحو اعمالو له امله غوره ګرځولی دی د هدايت لاره پيدا کړي او پر هغه نيغه لاره روان سي چي الله ﷻ ور ته ټاکلې ده ترڅو د الله ﷻ د وحدانيت (يوالي) عقيده په ځان کي ورروزي او د الله ﷻ عبادت په داسي ډول سره وکړي چي د شرک بوي همنه وي په کښي، او د همدې لاري په برکت د الله ﷻ د رضا او رحمت وړ وګرځي. همدا رنګه د عباداتو په وسيله له هغه نعمتونو څخه برخمن سي چي الله ﷻ د خپلو خاصو بندګانو لپاره اراسته کړي دي او د همدغه عباداتو د کولو په واسطه يې ورکوي.

خوږ نبي ﷺ خپله ورسپارل سوې دنده په پوره امانت داري سره تر سره کړه او ورسپارل سوی مسؤلیت یې په داسي ډول سره ادا کړ چي، د بشریت په تاریخ کي یې ساری نه دی لیدل سوی. په لږ وخت کي یې د الله ﷻ د وحدانیت (یوالي) پیغ تر ډیرو لیرو ځایونو پوري ورساوه او د ډیرو سترو ګمراهانو سخت زړونه یې په همدغه پیغ ولړزول، ډیرو لارو ورکو ته یې لار و ښودل، ډېر تاریک زړونه یې د ایمان په نور روښانه کړل. دده ﷺ د خپل نبوت دنده یوازي دا نه چي عباداتو ته یې ځانګړې کړې وه بلکي د الله ﷻ د عبادت ولورته د خلکو د بلني تر څنګ یې د یوه بشپړ تمدون ځانګو هم وځنګلوله یعني یو پراخه او په هره معنی یو بشپړ تمدون یې را منځ ته کړ او ټول انسانان یې د وحشت، بربریت او ځان غوښتني له تاریکیو څخه د علم، پوهي،او ښېګڼو و لوري ته راوبلل. د شرک، کفر او ظالمانه عقایدو څخه یې د وحدانیت، الهي دین او ورولۍ و لورته دعوت کړل. د هر چا تر غوږونو یې د حق دعوت ورساوه. د حق لور ته په بلنه او خلکو ته په ښغه لار ښوونه کي یې له هیچا څخه وس و نه سپماوه. د چا حق یې پر ځان پرې نه ښوده، څه چي یې د ځان لپاره غوره بلل هغه یې د نورو لپاره هم خوښ او خپر و بلل.

د حضرت محمد ﷺ له رحلت وروسته د ده مبارک، سپېڅلي دنده د ده زړورو او په دین مینو اصحابو کرامو ته پاته سوه چي، دوی هم په خپل وار سره د اسلام د دین په خپراوي کي له هیڅ ډول ستړیاوو او سرښندنو څخه ځان شاته نه کړ، د سر او مال په ورکړه یې د اسلام دین د نړۍ تر لیري لیري ګوټونو ورساوه. د اسلام

دښمنانو ته يې تاريخي او شرموونکي ماتي ورکړې   چې تر اوسه هم د کفارو يا د اسلام د دښمنانو په زړونو کي د هم هغو جنګيالو صحابه کرامو د توري او نېزو او د دوی د ټينګو ايمانونو وېره ستره او وي به.

د همدې مېړنيو (صحابه) کرامو له مهالونو وروسته همدغه د دين دعوت، د دين په ساتنه کي د جهاد له لاري قرباني او سر ښندني، تابعينو کرامو، تبعي تابعينو او نورو مسلمانانو ته پاته سوې چې له هغه وختونو بيا تر ننه، مسلمانانو د دين په ساتنه کي له هيڅ ډول سرښندنو څخه ځان نه دی سپمولی. په هر وخت کي ډيرو مسلمانانو د خپل مال او سر په ښندلو د اسلام له دين څخه په کلکه دفاع کړې او هر وخت د اسلام د دين ويښو جنګياليو قوماندانانو او مسلمانو افرادو هڅه کړې ده چې، د کفارو هغه يرغلونه چې، د اسلام او مسلمانانو په وړاندي خنډ ګرځي، له منځه يوسي او وړي يې هم دي او د اسلام د دين علماء د حق لورته د امت مسلمه د رابللو، انسانانو ته د حق د لاري څرګندولو لپاره تر وسه زيات کړاونه ګاللي دي او مسلمانان يې له دې ټکي سره په بشپړ ډول بلد کړي دي چې، کومي لاري د الله ﷻ د رضا او خوښۍ لامل ګرځي او کومي لاري د شيطان او د هغه د ملګرو دي چې، د الله ﷻ د سخت قهر او نيووني لامل ګرځي.

د اسلام د دين د خپرېدا سير (پرمختګ) چې کله په اسلامي تاريخونو کي ګورو نو پوهيږو چې، د اسلام دين په لومړيو کلنو کي، ورو ورو خپرېده خو بيا هم په عين ورو ورو والي کي په څومره چټکۍ سره د عربي جنګيالو په مټ د عربو د

جزیرې له مرکز (مدینې منورې) څخه بیا د نړۍ تر لیرې لیرې هیوادونو پورې په څومره سر ښندنو او قربیانیو ورسېده چې،ښه مثالونه یې د نړۍ په هر ګوټ کې د اسلام د هغو لومړنیو زړورو مجاهدینو زیارتونه دي چې،د صحابه کرامو په نومونو ثبت او پېژندل سوي دي.

زموږ ګران هیواد افغانستان هم یو له هغو اسلامي هیوادنو څخه دی چې، د اسلام لومړني جنګیالي ورته راغلي دي او د اسلام دین یې ورته راوړی او د دې هیواد خلک یې له دغه ستر نعمت څخه د الله ﷻ په خاصه مرسته او پېرزوینه برخمن کړي دي. د افغانستان اوسېدونکو له اسلام راوړولو څخه وروسته هروخت او په ټینګه له اسلام څخه دفاع کړېده او ځانونه یې له دې لارې سره په محبت لرلو کې قرباني کړي دي. زموږ د هیواد اوسېدونکي له اسلام سره ټینګ اساس او مینه لري او د دې ادعا د ثبوت لپاره یې هم دغه یوه خبره بس ده چې په سل کې نه نوي (۹۹)سلنه یې مسلمانان دي او د هیواد په ټولو برخو کې د اسلام دښمنو کفارو کومې ښې نه تر سترګو کیږي چې یو کلي دي د کفارو په نامه دلته ثبت وي.که وي هم هغه په نه کې حساب دي.

په نړۍ کې ډېر لږ هیوادنه سته چې له داسي امتیاز څخه دي برخمن وي چې، نه نوي (۹۹) سلنه خلک دي یې مسلمانان وي. د نړۍ پر مخ ډېر داسي مسلمان هیوادونه سته چې د مسلمانانو تر څنګ کافران هم په زیاته پېمانه په کې اوسیږي.

يوه بله د الله ﷻ د زيات حمد او شكر او د افغانانو لپاره د ويار خبره داده چي ټول افغانان يوازي او يوازي د يوه واحد خداى ﷻ پر وجود اقرار كوونكي دي او له جلي شرک نه په مطلق ډول ليري او بېزاره دي خو كله نا كله په ځينو مسائلو او عباداتو كي له ځينو هغو افغانانو څخه چي په ديني مسائلو كي ناپوه وي شرک خفي څرګندسي چي كله افغانان پوه كړل سي دا عمل به خپله بد او ناخوښه بولي. په داسي وخت كي ځينو كسانو ته چي له عامو مسلمانانوسره د عقائيدو او عباداتو په ځينوبرخو كي اختلاف لري موقع غنيمت ښكاره سي او د ځان ښوونې او يا په دين كي د پوره علم نه لرلو له امله پر عامه مسلمانانو د مشرک الزام يا ټاپه ولګوي. په عقائدو يا عباداتو كي كه څه هم د شركي خفي عمل له عوامو خلكو څخه چي په دين باندي ناپو دي ښكاره سي دوی يې نسبت د دې امت و اكثر برخه علماء كرامو ته كوي چي، اخير خبره د مسلمانانو تر منځ و ژورو اختلافاتو ته ورسيږي تر څو دا عمل د مسلمان امت لپاره تر مرګوني ګذار هم بد تمام سي ځكه چي. د مسلمانانو تر منځ د نفاق او د مسلمانانو د كمزورتيا لامل هم داسي اختلافات وي چي، تل كفارو د مسلمانانو تر منځ له داسي اختلافاتو څخه ډېره ګټه اخيستې ده او مسلمانان يې كمزوري كړي دي.

زما په فكر ښه خبره خو داده چي لومړی علماء كرام تر خپل منځ داسي اختلافات حل كړي چي. د ټول امت لپاره به ستر خبر سي او عوامو ته په دين كي پوهاوی وركړل سي او كه بيا هم د ځينو علماء كرامو د اعتقاداتو په اړه پوښتنه

وسي چي دا فلانی عالم څنګه عقیده لري؟ او دا اختلاف پاته وي او حل نه سي، په هغه وخت کي باید اختلافاتو ته پاملرنه وسي چي، ایا دغه اختلافات د عقیدې پر بیناد دي او که د نظریې؟ دغه اختلافات چي د دې کتاب د لیکلو لامل سول نظري اختلاقات خو نه دي ځکه چي، نظري اختلافات خو د ژوند په مسائیلو کي د انسانانو ترمنځ طبعي دي او که دا اختلاقات عقیدوي وي، هم باید په ښه اصلاحي طریقه او قناعت ورکونکي د لا ئیلو سره حل کړل سي او که خداي ﷻ مه کړه دا اختلافات همداسي ناحله پاته سي نتیجه یې ورو ورو د مسلمانانو تر منځ د نفاق، بدبختی، بې باوری، یو بل ته په سپکه کتل، یو بل ته سپک ویل، د مسلمانانو د کمزوری او داسي نورو زیانونو لامل ګرځي لکه اوس هم چي مسلمانان له دې امله کړیږي. راځئ په ټولو ووایو چي:

یا الله! زموږ پر حال رحم وکړې، زموږ له منځه هم دغه د اختلافاتو بل اور لیري کړه چي، ستا دښمنان پر موږ حاکمان نه سي.

که موږ مسلمانان ځیر سو، زموږ په وخت کي اختلافات دومره ډېر دي چي عوام انسانان پرخواصو بد وایي. دا بد ویل په سبب د علماء کرامو د اختلاف دي. په ټولنه کي د عقیدې اختلافات رامنځ ته کول اکثر د علماء کرامو له لوري وي. د ژوند په دغه اساسو شرائطو کي چي موږ اوسو د علماء کرامو تر منځ اختلافات د عوامو لپاره بلکي د ټول امت مسلمه لپاره سخته ضربه ده. که موږ لږ او ډېر لیر و

ګورو دابه ومنو چي نن ورځ د مسلمانانو تر منځ یو کوچني اختلاف هم تر اتم بم ستر ناورین رامنځ ته کوي او د مسلمانانو اتحاد او قوت له منځه وړي.

داچي زه هم د دې ټولني غړی یم، د یوه مسلمان په صفت له ټول امت مسلمه او بیا په خاص ډول له علماء کرامو څخه دا هیله لرم چي د الله ﷻ په خاطر له روانو اختلافاتو ځانونه وساتئ، د اسلام دښمنانو ته په لوی لاس نور وخت مه ورکوئ چي زموږ له اختلافاتو د اسلام په زیان او ځانونو لپاره ګټه واخلي.

د مسلمانو علماء کرامو تر منځ اختلافات ټول امت په فکر او تشویش کي اچوي او له عوامو څخه د دین اصلي لار ورکوي او پر علماؤ باندي لرلی باور یې له زړونو څخه وړي چي بیا به یې پر یوه عالم هم باور نه راځي. د علماء کرامو لپاره ښه خبره داده چي دوی تر خپل منځ کوم اختلافات لري، هغه په ارامه (سړنه سینه) او مسؤلانه ډول سره، د خبرو او د لا ئیلو له لاري حل کړي چي، هم دغه د قرآن کریم او سنتي محمدي طریقه ده. د علماؤ کرامو له خوا دي زیار و ګالل سي چي دا اختلافات عوامو ته پرې نږدي او عوام په دې مسائلو ورګډ نه کړي ځکه چي، عوام د دین د مسائلو په صحت او نه صحت نه پوهیږي او نه یې د حل لاري او طریقې ورته معلومیږي بېله دې چي، د دین او د دین د علماؤ کرامو سپکاوی ځني رامنځ ته سي.

دا هرچا ته ښکاره ده چي په دین کي احساسات او نظریات ځای نه لري، ځکه چي، قرآن کریم او نبوي احادیث زموږ تر منځ وجود لري چي په کي هرڅه

واضح او ښکاره بیان سوي دي، صرف د نظریاتو او احساساتو ور ګډول په کار نه دي. د علماء کرامو تر منځ دي پر اختلافي مسائلو بحث وسي کوم لوری چي پر حق ود هغوی حقانیت دي ومنل سي او هغه بل لوری که رښتیا هم د دین غم او د مسلمانانو پر دین باندي د روانولو نیت ور سره وي له اختلافاتو دي لاس واخلي، تر څو د امت محمدي ﷺ تر منځ د اختلافاتو مخه ونیول سي او که د دې اختلافاتو اور ته نوره هم لمن ووهل سي دا به د امت محمدي ﷺ د نور زلت او بدبختۍ لامل وګرځي چي تر منځ به یې د بې اتفاقۍ او بې باورۍ فضا رامنځ ته کړي. د دې اختلافاتو وروستۍ نتیجه به دا وي چي هر بې دینه به پر دیندارو، علماء کرامو او نورو پرهیزګارو انسانانو تهمت وایي او عوام به پر علماء کرامو بې باوره سي.

د عوامو او علماء کرامو تر منځ فاصله راوستل راته سخته لویه ګناه ښکاري. د دې ګنا هره نتیجه به د هغه چا پر غاړه وي کوم څوک چي، د خپل شهرت او شخصي ګټو په خاطر د امت محمدي ﷺبې اتفاقي غواړي. په دا اوسني څو کلنو کي د مسلمانانو تر منځ د روانو دیني او سیاسي اختلافاتو له امله بې باوري دومري ډېره سول چي، د مسلمانانو په یوه ستره ټولنه کي د مثال لپاره د اعتماد وړ کس نه پیدا کیږي. هغه که په دیني اړخ کي وي او که د ژوند په یوه بل اړخ کي وي.

په داسي کړکېچونو حالا   تو کي چي ورځ تر بلي له مسلمانانو څخه د مسلمانانو تر خپل منځي اختلافاتو له امله د اسلام مستقیمه لار ورکیږي، دا مي د ځان مسؤلیت و باله او په خپله ټولنه کي مي د دین په اعتبار د یوه مسؤل کس په

ځېر دا پرېکړه وکړه چي، د خپل هیواد د مسلمان اولس لپاره ځومره چي زه پوهېږم دا څرګنده کړم چي، په داسي حالا   تو کي چي فتني د باران په ځېر وریږي او د مسلمان امت تر منځ په پراخه پېمانه د اختلافاتو د راولاړه ولو لپاره د اسلام د دښمنانو له لوري په زیاته کچه پانګونه (سرمایه ګذاري) کیږي، سپین مو په تور او تور مو په سپین بدلیږي، خپله عقیده او ایمان څنګه وساتو او یا زموږ عقیده څه ده.

دا یوه ښکاره خبره ده که موږ خپله عقیده و نه پېژنو او له خپلو علماء کرامو څخه یې زده نه کړو ډېر ژر به د هغو خلکو د عقائدو ښکار سو چي، د دائمي هلاکت لوري ته مو بیایي او دوی به زموږ د ضعف له امله د ور سپارل سوو دندو نتیجو ته چي منفي اړخ لري رسېدلي وي

د دې لپاره چي د دوی دغه شوم اهداف چي لري یې خونثا سوي وي او یا یې په خپل تول وس د خپلو نورو تولو هم نظرو سره په یوالي کي خونثا کړم په هره لوړه او ژوره وختم، له ډېرو سره مي ولیدل، د کتابونو ډېري پاڼي مي واړولې داسي نخسه په لاس راشغله چي د ناروغ لپاره دارو وګرځي.

ځیني یې داسي نُخسې وې چي په خپل ځان بسیا وې او ځیني بیا داسي وې چي، د عوامو د رنځ لپاره ګټوري نه وې. زه په دې وخت کي د فکرونو په دریاب کي لاهووم نه پوهېدم چي څه وکړم او له کوم ځای څخه یې راپیل کړم. په دې حساس وخت کي مي نظر د جلدک اغا صاحب و لور ته چي، اصلي نوم یې الحاج مولوي

سیدحمد الله اغاصاحب رحمه الله دی نظر واوښت او د ده یوه وینا چي ځو لنډي برخي یې لرلې تر غوږونو را ورسېده.لږ وخت وروسته د ده د هغې اوږېدل سوي وینا مطابق یوه وړه رساله تر ګوتو را ورسېده.

په دې وړه رساله کي زموږ د افغانستان د علماء کرامو د عقائدو بیان په ډېر ښه ډول سره سوی و خو یوه څه اجمال یې درلود. دا رساله د اهلې سنت او جماعت یا زموږ د مذهب په داسې اساساتو ولاړه وه چي هر اساس یې د سوریا ستورو په څېر ځلېده مګر د ځینو عوامو لپاره دا خبره هم ګرانه وه چي، د دې لنډي او اسانه رسالې په مطلب دي و پوهیږي.

د دې رسالې د غوره نقاطو د اهدافو د ښکاره او څرګندولو په خاطر دې ټکي ته اړ سوم چي، د دې رسالې تحلیل او تجزیه وکړم او ارزښت یې و هر امتي ته واضح او دا ورته په ګوته کړم چي،زموږ د عقیدې هر اساس چي په دې رساله کي ذکر سوی دی، هغه د سمي لاري د برابری لپاره ښه ذریعه ده او له کوم چا څخه چي خپله عقیده ورکه وي، د هغه لپاره ښه ځراغ دی.

په هر صورت زه د دې رسالې په ښه وضاحت او اساني کي تر خپله وسه زیار باسم چي، هر مسلمان ورور په هغه څه چي په دې رساله کي دي په اساني په و پوهیږي او هر لیدونکی یې په لیدلو خوښ او د هر تږی لپاره ښه اوبه کونکې و ګرځي.

د دې کتاب په ترتیب کې زه اول د حاجي اغاصاحب مبارک رحمه الله رساله په بشپړ ډول راوړم او بیا د تحلیل او تجزیې لپاره د همده مبارک له رسالې څخه یوه یوه برخه یا متن را اخلم د قران کریم، احادیثي نبوي او د اهل سنت والجماعت د علماء کرامو د علماو پوهې د تجربیو په اساس یې په داسې ترتیب شرحه کوم.

کوم عبارت چې لوړ ذکر وي او له هغه سره (قوله) راغلی وي هغه متن یا عبارت د حاجي اغاصاحب رحمه الله دی او کومې خبرې چې وروسته راغلې وي هغه د همدې رسالې د شارح یعني زما حقیر بنده خبرې به وي او د دې شرحې ماخذونه لکه مخکې چې وویل سول د مذهب د علماء کرامو معتبر کتابونه او د هغوی اقوال وي. انشاء الله دا شرحه به د الله جل جلاله په خاصه مرسته او رحمت قدم په قدم د حنیفي دیوبندي عقیدې پر اساس او نقش قدم وي او له بشپړتیا وروسته به د علماء کرامو په وړاندې کېښودل سي تر څو د هغوی تر نظر تېره سي. کېدای سي له ما څخه ځیني تېروتني سوي وي دوی مبارکان به هغه نیمګړي ځایونه راته په ګوته کړي. په اخري کې زه له الله جل جلاله څخه دا غوښتنه کوم چې له ما عاجز سره ملګری سي او د دې رسالې په بشپړتیا کې له سر نه تر پایه پوري توان راکړي ځکه چې، الله جل جلاله تر ټول ښه کومک کوونکی دی.

مولي نورالفتاح ((عثماني))عفرله الباري

بسم الله الرحمن الرحيم

د دې رسالې نوم دی:

(زموږ د افغانستان د علماء کرامو عقیده)

الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى اما بعد: فاقول الحمد لله:

موږ په مذهب د اهل سنت و الجماعت یو. څلور سره مذهبه حق دي. حق يې بولو.

۱ - مذهب د امام اعظم صاحب مبارک رحمه الله.

۲ - مذهب امام مالک صاحب مبارک رحمه الله.

۳ - مذهب د امام شافعي صاحب مبارک رحمه الله.

۴ - مذهب د امام احمد بن حنبل صاحب مبارک رحمه الله.

دا څلور سره مذهبه حق دي. موږ په مذهب د حضرت امام اعظم ابو حنيفه مبارک رحمه الله باندي یو.

همدارنګه څلور سره طريقې حقي دي او حقي يې بولو.

۱ - طریقه نقشبندیه شریفه.

۲ - طریقه قادریه شریفه .

۳ - طریقه چشتیه شریفه .

۴ - طریقه سهروردیه شریفه .

زیارتونه که لیري وي او که نژدې وي، ورتلل یې جائز بولو. خوردې او مالګي له زیارته را اخیستل جائز بولو.

د خوردې د جواز په هکله، ردمختار د حج په بحث کي تر دغه عنوان لاندي (مطلب في کراهیت الاستنجا بماء زمزم) داسي وایي:

خاوره، یعني خورده د بیت الله شریفي څخه را اخیستل په نیت د تبرک سره جائز ده او ملا علي قاري صاحب د مرقات په (۱- جلد – ۱۵ مخ) کي زما مرقات (۵) جلده دی. د امام بخاري رحمه الله د احوالو په هکله داسي وایي: کله چي امام بخاري رحمه الله دفن سو، له قبر څخه یې د مشکو خوشبویي را پورته سوه، نو خلکو د ده له مقبرې څخه خاوره یعني خورده د تبرک لپاره وړله.

تیسیرالقاري چي د بخاري شریف شرح ده هم (۱ – جلد- په ۹ مخ) کي د امام بخاري رحمه الله د احوالو په اړه هم دغه بیان راوړي او شیخ الاسلام پرهام ش د تیسیرالقاري په (۲ جلد- ۹ مخ) کي هم دغسي وایي: رحمت بیان وایي تبرکاً دحرم

شریف ځخه خاوري یعني خورده، شګې وچ لرګي و غېره تبرکاً کورته وړل جائزدي.
په دې شرط چې حرم شریف ته نقصان نه وي او له بیت الله شریفې ځخه لږ خاوري
یعني خوردې تبرکاً اخیستل روادي په دې شرط چې بیت الله شریفې ته نقصان نه
وي (د رحمت بیان ۱- جلد ، ۲۷۷ مخ).

له زیارته ځخه مالګې، شګې او خاوري یعني خوردې را اخیستل جائز دي
او د دې خاوري یعني خوردې د کارولو طریقه دا ډول ده چې، خاوره یعني خورده په
اوبو کې واچوي، هرکله چې اوبه صافې سوې بیا دې غوړپ کې.

د اسقاط دوره یا دوري اسقاط جائز بولو. مولُد شریف او نور د ښو شپو
خیراتونه جائز او روا بولو ځکه، (والوقت اذا کان افضل کان العمل الصالح فیه
افضل). مرقات په (۱۲) باب کې د ضحې فصل اول لاندې تر اخیري حدیث شریف
دا وایي:

ژباړه : کوم وخت چې زیات فضلت ولري په هغه وخت کې نېک عمل هم زیات
فضلت لري.

دمونه، تعویضونه او ځانېتونه جائز او روا بولو. اوس هم په یوه نه یوه طریقه کې
ځان داخیلول ښه بولو.

الحمدلله د افغانستان نژدې ټول خلک په طریقت کې داخل دي او بعضې
مبارکان که نه وي داخل سوي ښه عقیده ورته لري او حق یې بولي، ښایې وخت به

يې نه وي پيدا کړی او دا خبره دي هم هر چاته معلومه وي چي منکر او بد کار چي له هر نېک او ښه کار سره ملګری سي هغه ښه نه دی نه موږ ورته ښه وايو او نه بل مسلمان ورته ښه ويلای سي. کوم کار چي ښه وي هغه ته ښه وايو او کوم کار چي بد وي هغه به بد يادوو. ښه کار به کوو او له بد کاره به مخ اړوو.

محمد بن عبدالوهان (نجدي) او د ده اتباع چي وهابيان يې بولي، موږ د دوی په اړه داسي وايو: لکه څرنګه چي (ردمختار د البغات په باب کي وايي) او يا لکه څرنګه چي تفسير صاوي تر دې ايات شريف لاندي وايي: (**ان الشيطان لکم عدو فاتخذوه عدوا انمايدعوا حزبه ليکونو امن اصحاب السعير**) (۱- جلد- ۱۷۰ مخ) او په (۱۷۱ مخ) يعني دا کتابونه يې ښه نه بولي، موږ يې هم ښه نه بولو.

دعا کول وروسته تر فرضو او سنتو په جمع واري سره مستحب عمل دی نه بدعت. د (نورالايضاح) (مراقي الفلاح) (طحطاوي) (فيض الباري) په ۲ جلد- ۱۷۷ مخ او ۴۳۱ مخونه چي په دې مخونو او جلدونو کي خاص د دعا په اړه بيان راغلی دی او دا لاندي کتابونه بيا د ټولو ذکر سوو مسائلو په اړه دي لکه:

اول: (البصائر) چي د مولوي حمدالله جان صاحب د ډاګۍ تصنيف دی.

دوهم: (سيف القندهاري) چي د مولوي عبيدالله صاحب ايوبي تصنيف دی.

دريم: (اثبات الاغراض) چي د مولوي ښايسته ګل صاحب تصنيف دی.

څلورم : (نورالصراط) چي د مولوي نورالدين صاحب د چمن تصنيف دی.

پنځم : (جرئت الائمه) چي د مولوي عبدالقيوم اخندزاده تصنيف دی.

په دې اړه نور کتابونه هم سته چي دغه اختلافي مسائل يې ښه ځېرلي دي. که هر مسلمان ورور دغه پورته ياد کتابونه ښه په غور وګوري، په پورته مسائلو به يې ښه سر خلاص سي او سره له دلائلو به يې ولولي.

هر څوک چي پر هغه مخکنی بيان سوې عقيده باندي وي، هغه کس هر وخت د رحمانيه عرفانيه جامعې په مدرسه کي تعليم او تعلوم يعني استادي او شاګردي کولای سي او که پر هغه لوړه عقيده نه وي په هغه صورت کي بيا استادي او شاګردي نه سي کولای.

زموږ د افغانستان علماء، مشائخ او عام خلک ټول نه وهابيان دي، نه سلفيان او نه اهل حديث او نه پنج پيريان دي او نه بريلويان دي بلکي ټول اهل سنت ولجماعت دي. پرمذهب د حضرت امام اعظم مبارک رحمت الله عليه باندي دي. که چيري يو څوکسان پر بله لاره روان سوي وي هغوی ته اعتبار نسته.

(لاحول ولاقوته الابالله العلي العظيم)

درسالې ليکونکی:

(فقير مولوي سيد حاجي حمدالله جان اغاصاحب. فايز مدرسه نورالمدارس فاروقي الحنفي مذهباً النقشبندي مشرباً افغانستان ولايت زابل قريه خالا مولداً علاقه جلدک مسکناً).

فقير مولوي سيد حاجي حمدالله جان اغاصاحب:د نورالمدارس فاروقيه مدرسې فارغ چي، د حنفي مذهب او د نقشبنديه طريقې پيرو او د افغانستان د زابل ولايت د جلدک د سيمي د خالاد کلي اوسېدونکی دی.

اهل سنت والجماعت، یا ناجیه، یا د حق ډله هغه ده کوم چي د نبي کریم ﷺ او د صحابه کرامو خصوصاً د خلفاء راشدینو پر طریقه یا نقش قدم تلګ کوي او کومه لاره چي هغوی د ژوند کولو په خاطر د ځانونو لپاره ټاکلې وه روان وي، لکه څرنګه چي د الله ﷻ پیغمبر ﷺ فرمایلي دي.

(**و تفرق امتي علی ثلاث و سبعین ملة، کلهم في النار، الا ملة واحدة. قالو، و ماهي یارسول الله، قال: ما انا علیه و اصحابي**).[1]

ژباړه: زما امت به په ۷۳ ډلو وویشل سي، ما سیوا له هغه یوې ډلي څخه نور به ټول دوزخ ته ځي.صحابه کرام پوښتنه وکړه، یا رسول الله! هغه ډله کومه یوه ده ؟ نبي ﷺ ورته وفرمایل: هغه ډله ده، په کومه طریق چي زه او زما صحابه کرام دي. له پورته حدیث شریف څخه دا مطلب په لاس راځي، کوم څوک چي د الله تعالی ﷻ په کتاب او زما د سنتو اتباع کوي هغه به د دوزخ په اور نه سوځل کیږي او له دوزخ څخه به نجات پیدا کړي.

کومي ډلي ته چي په حدیث شریف کي اشاره سوې ده چي، له دوزخ څخه به نجات پیدا کړي هغه (اهل سنت و الجماعت) ده. بل د پورته حدیث شریف له دغه کلماتو چي (کلهم في نار) څخه هغه کسان یا ډلي مراد دي چي غلطي او ګډي وډي

---

[1]- ترمذي : ۲ جلد ۱۸۹ مخ.

عقيدې پالي. له صحيح عقيدې څخه په بل لوري کاږه سوي وي. همدغه د غلطي عقيدې درلودنکي به د خپلو غلطو عقائدو له امله دوږخ ته لويږي. که د چا عقيده دومره خرابه نه وه چي سبب د کفر او شرک وګرځي په هغه صورت کي به د غلطي عقيدې کس د ګناه سزا مومي. د الله ﷻ له لوري د ورته تاکل سوي سزا ورسته به له دوږخه وځي او جنت ته به ځي. ([2])په تلويح او توضيح نومي کتاب کي د اهل سنت والجماعت لپاره داسي تعريف سوی دی.

(السواد الاعظم عام ة المسلمين طريقهم طريق الرسول ﷺ و اصحابه دون اهل البدع) [3]

ژباړه: يعني د سواد اعظم څخه مراد اهل سنت والجاعت دی. دا هغه ډله ده چي د نبي عليه السلام او د هغه د صحابه کرامو په لاره روان وي. اهل بدعت له دې قانون څخه وتلي دي.

شيخ احمد رومي رحمه الله ويلي دي:

(لان المراد بالامة المطلقة اهل السنة و الجماعة و هم الذين طريقهم، طريق النبي ﷺ و اصحابه. دون اهل البدع والضلال كما قال النبي ﷺ امتي من استن بسنتي. [4]

[2] - مکتوبات: امام رباني مکتوب نمبر (۳۸)
[3] - توضيح و تلويح: (۳۵۰) مخ.
[4] - مجالس الابرار: (۱۰ او ۱۳۱) مخونه .

ژباړه:د امت مطلقه څخه مراد اهل سنت والجاعت دي. دا هغه خلک دي چي د نبي عليه السلام په حديث شريف کي غوره خلک بلل سوي دي. په دين کي پر هغه لاره روان دي، کومه چي د نبي عليه السلام او د هغه د ملګرو يعني اصحابو کرامو لاره وه، اهل بدعت او ضلال څني مراد نه دي. لکه څرنګه چي په دې اړه نبي عليه السلام فرمايلي دي:

ژباړه: زما امت هغه دی کوم چاچي زما لاره غوره کړه.

حضرت امام رباني، مجدد الف ثاني رحمه الله وايي:

(وشک نيست که فرقه ملتزم اتباع اصحاب آن سرور اند عليه و علهيم الصلوات والتسليمات اهل سنت و جماعت اند. شکر الله سعيهم)[5]

ژباړه: په دې خبره کي هيڅ شک او شهبه نسته، هغه ډله چي د نبي عليه السلام او د هغه د ملګرو صحابه کرامو اتباع ضروري بولي او عملي کوي يې. هغه اهل سنت والجماعت دي. الله جل جلاله دي پردوی ورحميږي او د دوی سعي او په دين کي کوښښونه دي مشکور وګرځوي.

حضرت غوث الاعظم شاه عبد القادر جيلاني رحمه الله وايي:

[5] - مکتوبات امام رباني: مکتوب نمبر (٨٠)

فعلي المؤمن اتباع السنة والجماعة فالسنة ماسنه رسول الله ﷺ والجماعة مااتفق عليه اصحاب رسول الله ﷺ في خلافة الائمه الاربعه الخلفاء الراشدين المهديين عليهم اجمعين.[6]

پر مومن بنده لازمه ده چي د اهل سنت والجماعت اتباع وكړي. سنت طريقه هغه ده په كومه چي نبي عليه السلام عمل كاوه او جماعت هغه لاره ده پر كومه چي خلفاء راشدينو د خپلو خلافتونو په زمانه كي اتفاق په كړی و. هغه برابره لاره چي دوی ته ور ښودل سوې وه او هم دوی نور خلكو ته ورښودله چي، نن د نړۍ مسلمانان د هم دغو صحابه كرامو د قربانيو په نتيجه كي د دين ثمره خوري. الله ﷻ دي پر ورحميږي.

په تكمله د بحرالرائق كي د عبدالله ابن عمر رضي الله عنه څخه يو حديث شريف روايت سوی دی. په دې حديث شريف كي د (اهل سنت والجماعت لس (١٠) نښې ذكر سوي دي.

١- ان يصلي الصلوات الخمس بالجماعة.[7]

ژباړه: پنځه وخته (فرضي) لمونځ په جماعت سره ادا كوي.

٢- ولا يذكر احداً من الصحابة بالسوء و لا ينقصه.[8]

---

[6] - غنية الطالبين: (١٤٢) مخ

[7] - تكملة بحرائق: ٢ جلد (١٨٢) مخ

ژباړه: په صاحبه کرامو کې د هیچا ذکر په بدو سره نه کوي او نه پر هیڅ یو صحابي عیب لګوي، بلکې د ټولو صحابه کرامو درنښت او عزت لري.

۳ - ولا یخرج علی السلطان بالسیف.[9]

ژباړه: او د مسلمان عادل پادشاه په مقابل کې توره نه پورته کوي، یعنې له مسلمان پاچا څخه بغاوت نه کوي او د هغه اتباع کوي.

۴- و لا یشک في ایمانه[10]

ژباړه: په خپلا یمان کې شک نه کوي (خپل ځان په پوره باور سره مسلمان او مؤمن بولي.

۵ - و یؤمن بالقدر خیره و شره من الله تعالی.[11]

ژباړه: پر قدر ایمان (باور) لري. خیر او شر د الله تعالی له لوري بولي.

۶ - و لایجادل في دین الله تعالی. [12]

ژباړه: د الله تعالی په دین کې کوږ والی نه کوي.

---

8 - تکملة بحرائق : ۲ جلد (۱۸۲) مخ
9 - تکملة بحرائق : ۲ جلد (۱۸۲) مخ
10 - تکملة بحرائق : ۲ جلد (۱۸۲) مخ
11 - تکمله بحرائق : ۲جلد (۱۸۲) مخ
12 - تکمله بحرائق :۲ جلد (۱۸۲) مخ

۷ - ولا یکفر احداً من اهل التوحید بذنب.[13]

ژباړه: د یوې ګناه کولو په وجهه اهل توحید ته کافر نه وایي. یعني که له یوه بنده څخه یوه ګناه وسوه او د غه ګناه کار بنده د ګناه کولو تر څنګ د الله تعالی ﷻ پر وحدانیت ایمان او باور درلود. اهل سنت والجماعت ډله دغه بنده ته کافر نه وایي تر څو یو بنده د الله تعالی ﷻ له وحدانیت څخه نه وي منکر سوی او یا کوم حلال، حرام او حرام، حلال و نه بولي.

اهل سنت والجماعت ډله تر خپله وسه دا کوښښ کوي چي پر یوه بنده د کفر اطلاق و نه سي. په همدې خاطر په شرح فقه اکبر ابوالمنتهی کي وايي:

و قد ذکروا ان المسئلة المتعلقة بالکفر اذا کان لهاتسع و تسعون احتمالاً لکفر و احتمال واحد في نفیه، ولا ولي للمفتي والقاضي ان یعمل بالاحتمال الثاني.[14]

ژباړه: یعني که په یوه بنده کي نه نوي (۹۹) احتمالات د کفر وي او یو احتمال په نه کفر کي وي، مفتي او قاضي لره په کار ده چي دغه یوه احتمال ته ترجیح ورکړي.

۸ - ولایدع الصلواة علی من مات من اهل القبله .[15]

ژباړه: که د اهل قبله وو څخه څوک وفات سي، د هغه جنازه او لمونځ نه پرېږدي. هغه مړي ته د لمانځه ادا ینه کوي.

---

[13] - تکمله بحرائق : ۲ جلد (۱۸۲) مخ
[14] - ابوالمنتهي : (۱۹۹) مخ
[15] - تکملة بحرائق : ۲ جلد (۱۸۲) مخ

۹- ویری المسح علی الخفین جائزاً في السفر والحضر.[16]

ژباړه: په سفر او په کور دواړو کي د موزو مسحه جائز بولي.

۱۰- و یصلي خلف کل امام بر و فاجر.[17]

ژباړه:د هر نېک او بد شخص تر شاه لمونځ کول جائز بولي، یعني په جماعت کي که هر څوک مخته سي دوی لمونځ پسي کوي.

په هر صورت اهل سنت والجماعت هغه ډله ده چي، د نبي علیه السلام پر نقش قدم او د صحابه کرامو په لاره روان وي. ټولو صحابه کرامو ته درناوی ولري. څلور مذهبه او څلور سره طریقې حق و بولي. همدا ډله اهل سنت ولجماعت ده. الحمد الله موږ دغه پورته یاد سوي شیان ټول منو او همدارنګه په فرعي مسائلو کي د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله پر مذهب یو او په اصولو کي، یعني په اعتقادي مسائلو کي د ابو منصور ماتردي رحمه الله په طریقه روان یو.

د دارالعلوم دیو بند باني حضرت مولانا محمد قاسم ناتوی رحمه الله، حضرت مولانا رشید احمد ګنګوهي رحمه الله او همدارنګه نور مشائخ کرام رحمه الله د دارالعلوم

16 - تکملة بحرائق : ۲ جلد (۱۸۲) مخ
17 - تکملة بحرائق : ۲ جلد (۱۸۲) مخ

دیوبند ، په هم دغه مسلک دي.دې خبري ته د (دارلعلوم دیوبند په دستور اساسي مع ائین) کي هم اشاره سوي ده.[18]

کوم څوک چي له همدغي پورتني عقیدې څخه خلاف عقیده ولري هغه اهل سنت والجماعت د ډلي څخه نه دي. الحمد الله زموږ د افغانستان علماء کرام ټول په همدغه پورتني عقیده دي. دا هغه عقیده ده چي نبي علیه السلام ناجیه ورته ویلې ده. د دوږخ له اور څخه د نجات زیری ورکړی دی.

که چیري یو چا ته په دې خبره کي شک وي هغه دي دغه پورتني لسو علامو یا نښو ته نظر وکړي چي، ایا! دغه علامې زموږ په علماء کرامو کي سته او که یا؟ له سمي عادلانه پلټني وروسته به دا خاماخا ورته څرګنده سي چي دغه لس نښي نښانې زموږ په علماء کرامو کي سته. په همدې خاطر موږ دا دعوه کوو چي موږ اهل سنت والجماعت یو.

---

18 - دستور اساسي مع آیین دارالعلوم دیوبند: (٥) مخ

قوله/ څلور سره مذهبه حق دي حق يې بولو..

محترم حضرت مولوي حاجي سيد حمدالله جان اغا صاحب. وايي : څلور سره مذهبه حق دي، حق يې بولو.

زموږ اهل سنت والجماعت داعقيده ده کوم څوک چې غېر مجتهد وي په ديني مسائلو، تفسيرالقرآن، حديث نبوي همداسي د دين په نورو مسائلو کي د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلی، پر دغسي غير مجتهد شخص باندي د څلورو امامانو له جملې څخه د يوه امام لکه:

اول : امام اوبو حنيفه رحمه الله.

دوهم : امام مالک رحمه الله.

دريم : امام شافعي رحمه الله .

څلورم: امام احمد بن حنبل رحمه الله.

د لاري يا مذهب تقليد يعني پيروي واجب ده. په دې خبره باندي دليل د امت محمدي ﷺ د جمهورو علماء کرامو اجماع ده.کوم څوک چې د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلی هغه کس دا توان نه لري چې کامل ايمان او سالم عمل ځښتن سي. څوک چې په دين کي د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسبدلی د هغوی سلامتيا په ايمان او عمل کي د دين په امورو کي د پورته يادو امامانو په تقليد يا پيروي کي ده.

هغه مسلمانان ورونه چي په دين کي د اجتهاد له شرائطو سره سم چي د دين امامانو ورته ځانګړي دي د اجتهاد درجې ته نه وي رسېدلي، هغه که څه هم په دين کي ستر علماوي بيا هم د دوی لپاره د خبر لاره د پورته امامانو په پيروي کي ده.[19]

د ښه پوهاوي لپاره دا ښه ګڼم چي يو بېل بحث د تقليد په موضوع کي د تقليد اثبات او اړتيا لپاره ولرم او د تقليد موضوع نوره هم ښه روښانه کړم، تر څو د تقليد تعريف، د مجتهد تعريف، د تقليد حکم، د تقليد ثبوب او د تقليد داسي نور مسائل چي ښه نه وي ښکاره سوي هغه ښکاره سي ځکه چي، دا مسائل ښه واضح سوي نه وي تر هغو څوک حقيقت ته نه سي رسېدلای. کېدای سي دغه بحث يو څه اوږد وي خو انشاء الله ستړی کېدونکی به نه وي.

---

[19] - فتاوای رحيميه: ١ جلد ٢٣٤ مخ

تقليد

د تقليد لفظ د قلد يقليدو د باب مصدر دی. د تقليد د تقليد لفظ ماده د قلا دي څخه اخيستل سوې ده. د قلادي کلمه چي کله د انسان لپاره وکارول سي غاړه ګې ورته ويل کيږي او که د حيوان لپاره وکارول سي په هغه صورت کي پړی يا (وړغندی) ورته ويل کيږي. موږ الحمد الله انسانان يو. نو له همدې کبله زموږ لپاره تقليد غاړه ګې. ده چي موږ هم همدغه د انسانانو لپاره معنی څني اخلو.

تقليد په لغت کي:

تقليد په لغت کي يو شي په غاړه کولو ته وايي.

د فقهاوو په اصطلاح کي:

تقليد د دين په امورو کي د يوه ديني عالم يا پېشوا د ښه نيت له مخې د هغه د يوه (قول يا فعل) منل او قبلول دي او دا ويل دي چي، ده دغه قول يا فعل د قرآن او حديث سره سم کړی دی. بل د دغې مسئلې لپاره دليل نه موندل دي او نه تر دليل پوري ځنډول دي. که چيري وروسته او يا په دغه وخت کي مقليد ته دليل ښکاره سي دا خبره د تقليد سره منافي نه ده. مقصد دادی چي په تقليد کي د دليل غوښتنه نسته او پر دليل باندي علم ضد نه ده. له تقليد سره.

علامة ابن مالک رحمه الله په شرح منار کي داسي وايي:

(وهو اى التقليد عبارة عن اتباعه في قوله او فعله متعقداً حقيقه من غير تامل في الدليل)[20]

په نامي شرح حسامي کي بيا داسي وايي:

(التقليد اتباع الغير على ظن انه محق بلانظر في الدليل)[21]

سيد محمد موسى رحمه الله د تقليد تعريف داسي کوي.

(التقليد يعتمد الانسان في فهم الحكم من الدليل على غيره لاعلى نفسه)[22]

د دې ټولو تعريفاتو حاصل زما په فکر يو شی دي هغه دا چي، د مجتهد قول او فعل (وينا او کار) معلومول يوازي او يوازي د ښه نيت او عقيدې له مخي وي او پر دې خبره عمل کول دي او د عمل او تسليمېدو په وخت کي د مجتهد څخه د دليل نه غوښتل دي او که وروسته بيا مقليد ته دليل معلوم سي. هغه د تقليد سره منافي (ضد) خبره نه ده.

له همدغه مخکني عباراتو څخه دا خبره هم ښکاره کيږي چي، د تقليد او اتباع په معنی کي هم توپير نسته. کومو خلکو چي د تقليد او اتباع په منځ کي فرق

---

20 - شرح منار : (٢٥٢) مخ طبع مصري
21 - نامي شرح حسامي : (١٩٠) مخ
22 - الاجتهاد : (٥٦٧) مخ

کړی دی، دا د دوی خپل نظر او فکر دی. د دوی دغه نظر او فکر پر موږ نه سي تپل کېدای او نه پر موږ حجت کېدای سي.

د غېر مقلدینو مشهور عالم علامه ثناء الله امر تسري په خپله رساله کي داسي وايي: د تقلید او اتباع په مابین کي کوم فرق نسته.[23]

حافظ ابن قیوم رحمه الله وايي:

تقلید محض قول بلا معرفته و (اتباع) على وجه البصيرت).[24]

تقلید خالص ویناده بیله پېژندګلوي ددلیل او اتباع د دلیل پېژندلو نوم دی. د ده دغه وینا د تقلید او اتباع فرق کوي مګر دا فرق اعتباري دی پرموږ دلیل نه سي کېدای.

حکیم الامت مولانا محمد اشرف علي تهانوي رحمه الله د تقلید تعریف داسي کوي.

تقلید: د یوچا قول په ښه نیت سره په داسي ډول منلو ته وايي چي، هغه دا خبره یا مسئله له دلیل سره سمه بیانوي یا بیان کړې ده او د مقلد له مجتهدنه د دلیل نه غوښتنه ده. ځني کسان له تقلید څخه تښته کوي. د تقلید لپاره هغه تعریف کوي چي ده د دوی له مقصد سره سم وي.[25]

---

[23] - حدیث او تقلید شخصي ١٥ او ١٦ مخونه.
[24] - اعلام الموقعین- ١ جلد (٢٥٨) مخ
[25] - الاقتصاد (٥) مخ

ځيني کسان له تقليد څخه تېښته کوي. د تقليد لپاره هغه تعريف کوي چي د دوی له اهدافو سره يو رنګ وي. هر کله چي يو شی يوازي په هغه تله و تلل سي چي يو چا يوازي د خپل ځان لپاره جوړه کړی وي او يوازي د خپلي خوښي شيان په کي تلي په هغه صورت کي ټول سم نه راځي او نه هم د نورو د قناعت وړ ګرځي. خبر هغه د هغه کس يا کسانو کار دی چي اشياوو او مفاهمو ته له کوم نظره ګوري او د تقليد مخالفين په څومره ځان خوښي. او ځان غوښتني سره چي په دين کي تر بل هر چا ځان ښه پوهان او هوښيار بولي خو موږ د ځان لپاره د تقليد په اړه يو ښه او پراخ علمي نظر لرو او ځانونو او هغه نالوستو يا په دين کي د ناپوهو کسانو لپاره يې نعمت او خير بولو ځکه. ټول کسان مؤمنان لکه څرنګه چي ښايي او يا پر فرض ده چي په دين کي د اړتيا په کچه (چي روا او ناروا، حلال او حرام) په کي وپېژني پوه تر لاسه کړي تر څو د دنيا او اخيرت خير يې په برخه سي. دا چي زموږ مسلمانان اوس په داسي موقف يا حال کي دي چي د دنيا په اړه هرڅومره پوهه تر لاسه کوي او د دين په اړه که څه هم اخيرت يې خرابيږي د يوې مسئلې زده کړه هم نه کوي، چي تر ډېره خو اوس د مسلمانانو دا ناورين په برخه سوی دی چي دا خو پرېږده چي قرآن کريم په معنی زده کړي په لفظ يې لاهم نه زده کوي، احاديث خو بيخي پېژني هم نه، نو د داسي کسانو لپاره چي د ړندو مثال لري دومره خو د هغه کسانو لپاره په کار ده ځوک چي سترګي لري چي، دغه ړانده تر لاس ونسي او له کندو يې وساتي او يا يوه نابلده سړي ته يو بلد کس لاره وښيي او همدا رنګه پر هغه ړوندو هم لا زمه ده چي يا ځانونه خپله بنا کړي او يا هم د هغو کسانو لار ښودنه و مني چي ورته لاره ښيي.

د تقليد موضوع هم داسي ده چي ټول مسلمانان نسي کولای او يا وړتيا د دې نه لري چي دومره پوهه دي په دين کي تر لاسه کړي چي هغوي دي له قرآن کريم او يا احاديث نبوي څخه د ټول ژوند په چارو کي د ټولو مسائلو هغسي سم او کره استنبات وکړي لکه د دين مجتهدين چي يې کوي او يا هغوی کړی دی. کله چي خبره داسي سوه چي د قرآن کريم او احاديثو په توري ترجمه پوهېدنه، نه،بلکي له قرآن کريم څخه د مسائلو استخراج د هر چا د وس خبره نه سوه نو په داسي صورت کي د تقليد اثبات يا د تقليد اړتيا په خپله منځ ته راځي.

بل هغه کسان چي په تقليد اعتراض کوي او ځانونه غېر مقليدين يا له تقليد څخه ازاد بولي، دغه کسان هم ازاد نه دي ځکه، دغه د غېر تقليد يا د غېر مقليدونو تګلاره يا نظر يه يا مذهب هم د يوچا يا يوه عالم لاره يا مذهب دی چي هغه په دين کي دغه لاره غوره بولي او تقليد ورته يو خطا عمل ښکاري. د غېر مقلدينو د ډلي له هغه لومړي کس څخه (چي هرچا ته ښکاره ده چي لږ وخت يې کيږي را منځ ته سوی دی) وروسته نور ټول پيروان يا غېرې مقلدين د هم هغه لومړي کس پيروان يا مقلدين دي.

که لږ او ډېر رشتيا ته غاړه سره کښېږدو دا به هر څوک ومني چي يو هم له تقليده ازاد نه دی. د تقليد رسۍ د هرچا غاړي ته لوېدلې ده.

بل: تقليد دا معنی نه ده چي يوازي په څلورو مذاهبو کي حصر يا خاص دی. بلکي تقليد د علومو او د ژوند په نورو يا ټولو اړخونو کي راځي. لکه په دې اړه چي

مولانا محمد امین صفدر رحمه الله وايي: (د تقليد د تعريف له مخې، (د راوي روايت منل تقليد في الروايت دی). د مجتهد د رايت منل تقليد في الدرايت دی. د يو محدث په رايه يو حديث ضعيف يا صحيح منل هم تقليد دی د يوه امتي له لوري جوړ سوي اصول حديث، اصول تفسير، اصول فقه منل هم تقليد دی.[26]

[26] - مجموع الرسائل : اول، جلد. مولانان محمد امين صفدر صاحب.

مطلق تقلید د قران په رڼا کي

د مطلق تقلید جواز او وجوب د قرآن کریم له ډیرو ایاتونو څخه معلومیږي. که څه هم دغه ایاتونه یو خاص (ځانګړی) شانزول لري مګر حکم یې د هر وخت لپاره دی. که چیري موږ دغه ایاتونه بېله کوم ځان غوښتني (خود نظری) څخه مطالعه کړو خامخا به د تقلید د جواز او وجوب اړوند دلیل راته ښکاره سي. د پورته ادعا لپاره زه دلته یو څو ایاتونه د اجمال په ډول راوړم.

۱ - فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۷) [27]

ژباړه: که چیري تاسو نه پوهېږئ، د علم او پوهي له کسانو څخه پوښتنه وکړی.

۲ أُوْلَئِكَ الَّذِيْنَ هَدَى اللهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ[28]

ژباړه: دغه حضرات داسي وو کوم ته چي الله تعالی هدایت کړی دی. تاسو هم د دوی په لاره ولاړ سئ. په دغه ایات شریف کي الله تعالی د مخکنیو انبیاوو علیه سلام د اتباع حکم کړی دی.

۳ - (أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا) [29]

ژباړه: د ملت ابراهیمي اتباع وکړئ، په کوم کښي چي هیڅ کجي نسته.

---

[27] - سورة الانبیاء: ایات ٦

[28] - سورة الانعام ایات ٨٩

[29] - سورة الاعمران ایات ٩٤

۴ - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ(33) ...﴾[30]

ژباړه : اې د ایمان والاوو! د الله تعالی او د هغه د رسول ﷺ اطاعت وکړی او د اولی لامر اطاعت وکړی. په اولی لامر کې ائمة مجتهدین، بلکې څلور واړه امامان هم داخل دي.

۵ - ﴿ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ(83) . . .﴾[31]

ژباړه : او که دغه خلک دغه امر و رسول ﷺ ته او اولی لامر ته حواله کړي نو کوم اهل فقه او اهل استنباط دی او دوی په پوهه کړي چي، کوم عمل جائز او کوم نا جائز دی. له دغه ایت نه صراحتاً د آئمة اربعة اتباع او تقلید معلومیږي.

۶ - ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ122...[32]

ژباړه: یعني ولي نه وځي د هري ډلي نه یو جماعت د دې لپاره چي فقه او پوهه په دین کي حاصله کړي او چي کله دوی را وګرځي خپل ټبر ته هغوی ته پوه ورکړي د دې لپاره چي، د الله تعالی په احکامو پوه سي تر څو د نافرمانۍ نه وژغورل سي.

۷ - ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ(24) ...﴾[33]

---

[30] - سورة محمد ايات ۳۲
[31] - سورة النساء ايات ۸۲
[32] - سورة توبه ايات ۱۲۱

ژباړه: او ما په دوی کي مخکښان یعني پېشوایان پیدا کړي دي. هغه خلک چي زما په لاره وي چي، کله دوی صبر وکړي او زما په ایاتونو یې یقین وي.

٨ - وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ...) [34]

ژباړه: د هغه چا اتباع وکړئ چي زما و لوري ته یې میل (رجوع) کړې وي.

٩ - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ(119) ...) [35]

ژباړه: اې د ایمان والاوو! له الله تعالی څخه ووېرېږئ او د صادقو خلکو سره و اوسئ.

دغه پورته ایاتونه د تقلید د حقیقت یا اثبات لپاره ډېر ښه واضح او ښکاره دلائل دي. که چېري په دغه ایاتونو کي فکر وکړل سي او په معنی او مفاهمو یې سرې ځان په ښه ډول و پوهوي، د مقلدینو لپاره ښه دلائل دي.

دغه خبري ته چي په دغه ایاتونو کي د تقلید ښکاره دلا ئل سته، علامه حضرت مولانا حافظ عبدالرحیم لاجپوري رحمه الله هم اشاره کړې ده. دی مبارک وایي: له دغو ایاتونو څخه اتباع او تقلید په ښکاره توګه معلومېږي او د مطلق اتباع او تقلید د اثبات لپاره ښکاره دلائل دي.

---

33 - سورة سجده : ٢٣ ايات.
34 - سورة لقمان : ايات ١٥
35 - سورة توبه : ايات ١١٨

مطلق تقلید د احادیثو په رڼا کې

مطلق تقلید په حدیثو سره هم ثابت دی. د دې لپاره چې د تقلید اثبات له ایاتونو وروسته په احادیثي نبوي سره هم ثابت سوی وی څو احادیثونه راوړو.

۱ - عن حذیفه رضی الله عنه، قال- قال: رسول الله ﷺ، اني لا ادري ما بقائي فیکم فاقتدوا باللذین من بعدی ابي بکر و عمر.[36]

ژباړه: له حذیفه رضی الله عنه څخه روایت دی، دی فرمايي: نبي علیه السلام وفرمايل: ماته معلومه نه ده چې زه به تر کوم وخته پورې ستاسو په منځ کې ژوندی یم. نو له هم دې خاطره له ما وروسته د ابوبکر رضی الله عنه او عمر رضی الله عنه اتباع وکړئ.

۲ - علیکم بسنتي، و سنة الخلفاء الراشدین المهدین: الحدیث.[37]

ژباړه: تاسو زما او زما د صالحو خلفاء راشدینو لاره په ټینګه سره ونسئ.

۳ - عن معاذ بن جبل رضی الله عنه. ان رسول الله ﷺ لما بعثه الی الیمن. قال کیف تقضی اذا عرض لک قضاء، قال: اقضی بکتاب الله قال: فان لم تجد في کتاب الله. قال: بسنة رسول الله ﷺ . قال: فان لم تجد في سنة رسول الله. قال: اجتهد رایي

36 - مشکوة : ٥٦٠ مخ
37 - مشکوة :٣٠ مخ

ولاالو قال: **فضرب رسول الله ﷺ على صدره و قال: الحمد الله الذي وفق رسول رسول الله ﷺلما يرضى به رسول الله.**[38]

ژباړه: له معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه روايت دی. دی وايي: کله چي زه حضرت محمد ﷺ په يمن کي د قاضي په صفت مقرر کړم د تلو په وخت کي يې راته وويل: اې معاذ! که چيري تا ته يوه مسئله راسي ته به په هغه وخت کي په څه شي پرې کړه کوې. ما وويل: د الله جل جلاله په کتاب سره. بيا نبي عليه السلام وويل: که دي د الله جل جلاله په کتاب کي پيدا نه کړه. ما وويل: د نبي عليه السلام په سنتو سره. بيا نبي عليه السلام وويل: که دي په هغه کي هم نه کړه پيدا. ما وويل: په خپله رايه به پرېکړه کوم. يعني اجتهاد او استنباط به کوم. معاذ بن جبل رضي الله عنه وايي: کله چي نبي عليه السلام دغه ځواب واورېده، ډېر خوشاله سو.

دی وايي: بيا نبي عليه السلام خپل مبارک لاس زما پر سينه کښېښود او وېويل: الله تعالی لره دي حمد وي چي، د خپل رسول و قاصد ته يې د دې خبري توفيق ورکړ په کومه خبره چي الله تعالی خوښ او راضي دی.د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه له دغه حديث شريف څخه څو خبري څرګنديږي.

۱ - ډيري داسي مسائلي سته چي په قرآن کريم او احاديثي نبوي کي يې ښکاره حکم نه معلوميږي، په داسي حال کي اجتهاد، تقليد او اتباع ته اړتيا پيدا کيږي، نو

[38] - مشکوة: ۳۲۵ مخ

ضرور یا اړینه ده چي د قرآن کریم او احادیثي نبوي په رڼا کي، د دین علماء کرام اجتهاد، تقلید او اتباع وکړي.

۲ - هغه مسائل چي منصوصي نه وي. یعني صراحتاً د یوې مسئلې حکم په ایات او حدیث شریف سره نه وي ثابت سوی، په دغه وخت کي په اجتهاد او رایې سره حکم کول ښه کار دی. ځکه، په دې خبري سره نبي علیه السلام خوښي ښکاره کړې ده.

۳ - رایه او اجتهاد د الله تعالی نعمت دی ځکه، نبي علیه السلام په دې کار حمد او ثنا ویلې ده.

۴ - د نبي علیه السلام لاس د معاذ بن جبل رضی الله عنه پر سینه ایښودل، دې خبري ته اشاره ده چي، د علوم نبوي فیوضات او برکات د فقهي د مجتهد سره دي. د مجتهد سینه د نبوي فیوضاتو څخه برخمنه ده.

۵ - که د معاذ بن جبل و دغه حدیث شریف ته وکتل سي د تقلید، اتباع او اجتهاد ښکاره ثبوت په کښې سته.

۶- (**کانت بنو اسرائیل تسوسهم الانبیاء کلهم هلک نبي خلفه نبي و انه لا نبي بعدي و سیکون خلفاء فیکثرون.** [39]

[39] - مسلم : ۲ جلد ۱۲۶ مخ

ژباړه: د بني اسرائیلو سیاست او حکومت د انبیاوو کرامو سره و. کله چي به یو نبي وفات سو، بل نبي به یې پر ځای راتی. خبرداره اوسئ له ما وروسته بل نبي نه راځي مګر له ما وروسته به زما خلیفه ګان وي او ډېر به وي. یعني زما په ژوند کي زما اتباع پر تاسو لازمي ده او له ما وروسته زما د خلیفه ګانو اتباع پر تاسو لازمي ده.لکه څرنګه چي له مخکني ایاتونو څخه مطلق تقلید ثابت سو همدارنګه له دغو پورته احادیثو څخه هم د مطلق تقلید ثبوت و سو او مطلق تقلید تري ثابتیږي.

د تقليد اقسام.

تقليد پر دوه ډوله دی.

۱ - مطلق تقليد.

۲ - شخصي تقليد.

مطلق تقليد: هغه تقليد ته ويل کيږي چي، مقليد د تقليد لپاره د يو معلوم مجتهد او امام تقليد نه کوي. کله د يوه امام مسلک اختيار کړي او کله د بل امام پر قول عمل کوي. دغه سي تقليد ته تقليد مطلق ويل کيږي.

شخصي تقليد: هغه تقليد ته ويل کيږي چي مقليد د يوه معلوم مجتهد تقليد اختيار کړي. د همدغه مجتهد پر قول او مسلک باندي عمل کوي. دې تقليد ته شخصي تقليد ويل کيږي.

د صحابه کرامو او تابعينو په زمانه کي دغه دواړه ډوله، مطلق او شخصي تقليد شتون در لود. په دواړه ډوله تقليد عمل کېده. د دې خبري د ثبوت لپاره ډېر د لائل په لاس کي لرو خو له موږ څخه لږ سترپيا غواړي. د اصحابو کرامو او تابعينو په زمانه کي دغه خبره ډېره عامه وه چي چا به د فقهي په مسائلو کي پوهه نه درلوده هغوی به د فقهي په مسائلو کي له هغو کسانو څخه پوښتني کولې چابه چي په فقهي مسائلو کي پوه درلوده او په پوهېدل به.

کله چي به یوه پوښتونکي له یوه فقهي عالم څخه د یوې مسئلې اړوند پوښتنه وکړه او عالم به د ده د سوال سره سم ځواب ورکړ. سوال کوونکي به د ځواب سره سم عمل کاوه او بیا به په دلائلو پسې نه ګرځېده. ځکه چي دلته به یو خواته هغه چاته چي پوښتنه کوي په دین کي دومره پوهه نه وه چي په خپلهله قرآن کریم او احادیثو نبوي څخه مسئله د اجتهاد د اصولو سره سمه استخراج کړي او بل لوري ته یې د دین پر هغو عالمانو چي یا د اجتهاد درجې ته رسېدلي وو او یا یې د مجتهدینو نه اورېدلي مسائلي ښه زده کړي وې د نورو باور و چي عامو مسلمانانو په دین کي پر خپلو اکابرو علماء در لود.

حضرت مولانا شاولي الله (دهلوي) رحمه الله وایي:

د صحابه کرامو د وخت نه بیا تر څلورګونو مذاهبو د ظهور تر وخته دا قانون و چي، کله به د مسلمانانو ترمنځ یو مجتهد عالم پیداسو د دین په مسائلو کي به د هغه تقلید کېده او په دې کار باندي زموږ د دین په اکابرو کي یوه عالم او باوري کس منع نه د کړې.[40] که چیري تقلید باطل وای، خامخا به په هغه لومړیو کي ځینو علماء وو چي د مسلمانانو ترمنځ یې ښه اعتبار درلود منع کړې وای. ځکه چي په هغه وخت کي علماء کرام د دین په روح تر اوس ښه پوهېدل. که څه هم اوس دین د هغه وخت په لحاظ ډېر پراخه او سانه سوی هم دی خو دا یوه خبره د اوسنیو او لومړنیو علماء تر منځ ستة چي هغوی یعني مخکني علماء کرام د دین په روح او

---

[40] - عقدالجید: ۲۹ مخ.

اصل هدف ښه پوهېدل ځکه چي، هغه وختونه تر اوس وخت د وحيو د نزول او د محمدي رسالت وختونو ته نژدي وو. په هغه وختونو کي، درايت او پوهېدنه د دين په مسائلو کي ډېره ښه کېده. که موږ وګورو په اوس وخت کي ساينسي پرمختګونه چي له ماديت سره تړلي دي ډېر دي چي، په هغه وختونو کي يې هيڅ فکر هم نه کېده او په هغه وخت کي د دين په مسائلو کي ننوتل او په هغوی کي فهم او درک کول او له قرآن او احاديثو څخه د مسائلو استنباطات تر اوس يو په سله ښه کېده ځکه چي د دين امور معنوي اړخ لري چي، تر اوس وخت په هغه وخت کي خلک يو په سله معنوي وو او د ماديت له تارکيو ليري وو.

د حضرت مولانا شاه ولي الله دهلوي رحمه الله له دې وينا څخه چي پورته ياده سوه، مطلق تقليد ثابتيږي. هغه:يعني مطلق تقليد که په زمانه د صحابه کرامو کي و او که په زمانه د تابعيونو کي و. په دغه زمانو کي لکه څرنګه چي تقليد مطلق وجود درلود، همدارنګه تقليد شخصي هم رواج و. ځکه، ځينو صحابه کرامو به د يوه صحابي قول ته ترجيح ور کوله او ځينو به د بل صحابه قول ښه باله. مثلاً:

د مکې مکرمې خلکو به تر خپل منځ په اختلافي مسائلو کي د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه په قول عمل کاوه.

د مدينې منورې خلکو به تر خپل منځ په اختلافي مسائلو کي د حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه په قول عمل کاوه.

د کوفې خلکو به تر خپل منځ په اختلافي مسائلو کې د حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه په قول عمل کاوه.

دې پورته دلائلو ته چې ګورو دا راته ښکاره کوي چې د صحابه کرامو په زمانه کې هم په پیراخه پیمانه تقلید وجود درلود.

همدارنګه، امام بخاري رحمه الله او امام مسلم رحمه الله فرمایي: له ابو موسی اشعري رضی الله عنه څخه د یوې مسئلې پوښتنه وسوه. که یو څوک وفات سي او ورثه یې لور، لمسۍ او یوه خور پاته سي، په داسي صورت کې میراث څنګه تقسم کړو. ابو موسی اشعري رضی الله عنه ورته وویل:

لورته نیمه برخه، خورته نیمه برخه او لمسۍ محرومه ده. سوال کوونکي همدا مسئله عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه ته وړاندي کړه. عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه ورته وویل:

زه هغه حکم درته بیانه وم کوم چې الله تعالی او د هغه رسول ﷺ بیان کړی دی. د لور لپاره نیمه برخه ده. د لمسۍ لپاره شپږمه برخه ده او پاته ټوله یې د خور په حق کې ده. سوال کوونکي دا خبره بیرته ابو موسی اشعري رضی الله عنه ته یووړه. ابو موسی اشعري رضی الله عنه و وویل؟

(**لا تسئلوني مادام هذا الحبر فيكم**)[41]

ژباړه: تاسو تر هغه وخته پوري چي دغه متبحير عالم (عبدالله ابن مسعود ﷺ) په تاسو کي ژوندی وي له ما څخه پوښتنه مه کوی، له هغه څخه يې کوئ.

ايا دا تقليد شخصي نه دی؟ او ايا د پورته روايت د تقليد شخصي د ثبوت لپاره يو ښه ثبوت يا دليل نه دی؟ايا دا تقليد شخصي د صحابه کرامو په زمانه کي نه و؟

همدارنګه امام بخاري رحمه الله له حضرت عکرمة ﷺ څخه روايت کوي.

(**ان اهل المدينه سئالو ابن عباس عن امراة طافت ثم حاضت، قال لهم تنفر، قالوا لاناخذ بقولک و ندع قول زيد** . [42]

د مدينې منورې خلکو د حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ څخه د هغي ښځي په اړه پوښتنه وکړه چيله طواف فرضي وروسته حائضه سي. ده ﷺ ورته وويل: (دا ښځه دا اوس بېله طواف رخصت تللای سي که يا) حضرت ابن عباس ﷺ عنه ورته وويل: (دا بېله طوافه تللای سي) د مدينې خلکو ورته وويل: ايا موږ ستاسو په قول عمل وکړو او که د زيد. سره له دې چي موږ د زيد قول هم نسو پرېښودلای.

[41] - مشكوة : ٢٦٤ مخ
[42] - بخاري : كتاب الحج ٢جلد ٢٣٧ مخ

له پورته روايت څخه دا خبره ښه ښکاره سوه چي، د مديني خلکو د دين په مسائلو کي د زيد بن ثابت ﷺ تقليد کاوه چي همدغه د زيد ﷺ تقليد هم شخصي تقليد و.

د پورته روايت و دې جملې ته که وکتل سي (**لاناخذ بقولک و ندع قول زيد**) او ښه فکر په کښي وسي. تقليد شخصي ځني له ورايه ثابتيږي.

اوس راځو د هغه کسانو خبرو ته چي وايي : شخصي تقليد بدعت يا حرام دی. که چيري شخصي تقليد حرام يا شرک وای او يا حرام او بدعت وای نو ولي عبدالله ابن عباس ﷺ د مديني خلک د زيد ﷺ له تقليد کولو څخه نه منع کول چي ورته ويلي يې وای چي شخصي تقليد حرام دی. د هغو کسانو له دې خبري څخه چي وايي (شخصي تقليد حرام، شرک يا بدعت دی) دا خبره ښرګنديږي چي ګواکي ابن عباس ﷺ دومره پوهه نه درلوده چي حلال او حرام يا روا او ناروا يو له بله سره و پېژني سره له دې چي حضرت ابن عباس ﷺ د ټول صحابه کرامو پر وړاندي د ډېر درښښت او عزت کس و. ټولو صحابه کرامو د ده ﷺ علميت مانه :

حضرت عبدالله ابن عباس ﷺ د خپل وخت مجتهد او ستر عالم و. ده به ويل: تر کوم وخته چي حضرت علي ﷺ وي او د هغه فتوی موجوده وي د بل چا د

فتوی ورکولو اړتیا نسته. [43] او تر کومه وخته چي مسلم بن عبدالله رضي الله عنه ژوندی وو امام نافع فتوی نه ورکول. [44]

له پورته مطلب څخه دا څرګنده سوه چي، د امام نافع رضي الله عنه په زمانه کي خلکو د سالم بن عبدالله رضي الله عنه شخصي تقلید کاوه.

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه هغه حدیث شریف کوم چي مخکي ذکر سو، که څوک په غور ورته وګوري د شخصي تقلید د ثبوت لپاره قوي دلیل دی. هغه داچي حضرت محمد ﷺ و غوښتل چي خپل یو فقهي صحابي یمن ته واستوي د دې لپاره چي د یمن پر خلکو قاضي او حاکم سي او د یمن پر خلکو دا لازمه وه چي د معاذ رضي الله عنه حکم او خبري ومني.

همدارنګه حضرت محمد ﷺ و حضرت معاذ رضي الله عنه ته یوازي د قرآن او سنت حکم نه کوي بلکي د اړتیا پر وخت یې د اجتهاد او قیاس سره سم د فتوی ورکولو اجازه هم ورکړې وه.

ایا! د پورته حدیث شریف له بیان څخه. د شخصي تقلید او اجتهاد پرته بل څه معلومېدای سي؟ نه هیڅ کله نه ، په دې حدیث شریف کي د شخصي تقلید او اجتهاد څخه پرته بل څه نه ښکاري.

---

[43] - كلمة الفصل (١٩) مخ

[44] - تذكره الحفاظ : ١ جلد، ٩٨.

شخصي تقليد ته اړتيا

دا يو ښکاره حقيقت دی چي د تابعينو په دو   ر کي د فقهاوو سبعه يعني (اووه فقها) پر فتوی عمل کېده. سربېره پر دې د صحابه کرامو او تابعينو په زمانه کي مطلق تقليد او شخصي تقليد دواړو وجود درلود . لکه څرنګه چي دا خبره په مخکنيو عباراتو کي هم ښه ښکاره او واضح سوه.

د صحابه کرامو او تابعينو زمانه او وخت د خير القرون، يعني د حضرت محمد ﷺ د ژوند وخت ته نژدې زمانه وه چي په خپله سرور کائينات حضرت محمد ﷺ ورته خير القرون ويلي وه.په دې وخت او زمانه کي د انسانانو په زړونو کي قوي ايمان ځای درلود . د خلکو اعمال صالح او د دين له اصولو سره سم وو. د الله جل جلاله بندګي او د دين پيروي ورته له هر څه څخه ښه وه. د اخيرت په ورځ يې تر هرڅه ټينګ ايمان او باور و او د الله جل جلاله د نه عباداتو او امورو د پرځای کولو په صورت کي يې ځانونه پړه او ګناه کاره بلل. د دنيا تر چارو يې د دين لوری غالب او قوي و. هر چابه (هغه که به عالم و او که به امي) و د يوې مسئلې حقيقت به يې د کتاب الله او يا د سنت نبوي په رڼا کي پيدا کاوه.

که به کومه يوه مسئله پېښه سوه په هغه وخت کي به، و ډېرو علماء کرامو ته وړاندي کېده او د علماء کرامو په وړانديد يوې مسئلې وړاندي کېدل هم د دوو مخو يعني هدفونو لپاره و.

۱ - کله نا کله به یوه مسئله اتفاقاً و ډیرو علماء کرامو ته وړاندي سوه او له هغوی څخه به یې فتوای و غوښتل سوه.

۲ - یا به سائل کوښښ کاوه چي، د خپلي مسئلې لپاره هغه قول پیدا کړي چي په هغه کي ډېر احتیاط سوی وي.

د همدې اړتیا وو له مخي په هغه وخت کي هم مطلق تقلید او هم شخصي تقلید وجود درلود.

څرنګه چي وخت ورو ورو تېرېده او د نبي ﷺ زمانه لیري کېده، د انسانانو له سینو او زړونو څخه هغه فیضات او برکات چي د نبي علیه السلام سره د نژدې کېدو او د وحیو د پرلپسې نزول په سبب راغلي وو. همداسي ورو ورو د خلکو له سینو او زړونو څخه کمېدل. په انسانانو کي ورځ تربلي سستي راتلل. په انسانانو کي د الله تعالی څخه بېره او د احکامو شرعیه و سره محبت هم په کمېدو سو.

په دې وخت کي ډېر انسانان د شیطان او خپلو نفسونو د غوښتنو ښکار سول مګر نه هغه کسان چي د الله تعالی د خاص فضل او کرم څخه برخمن وو یا دي.

د وخت له شرائطو او غوښتنو سره د علماء کرامو، د امت د اصلاح او په دین کي د پاته کېدو په خاطر یې تقلید، یوازي په شخصي تقلید کي منحصر کړ. پر دې خبره د امت تر اکثر علماء کرامو هم زیاتو اتفاق وکړ او د تقلید شخصي د وجوب

حکم یې وکړ، یعني که یو څوک په مسلمانانو کې د اجتهاد مرحلې ته نوي رسېدلی پر هغوی د شخصي تقلید پیروي واجب ده.

که چیرې په هغه وخت کې د ننني ارتیا وو سره سم د دین علماء کرامو د شخصي تقلید د وجوب حکم کړی نه وای، اوس به د مسلمانانو تر منځ له دین څخه د لوبو اله جوړه سوې وای.هر چا به د خپل طبعیت او نفسي غوښتونو سره سم حکم را اخیستی او د خپل عمل او کردار لپاره به یې هغه څه غوښتلای کوم چې دوی به یې له اصلي هدف څخه بل لوري ته بېول او په خطاوو لارو به یې روانه ول.

حضرت مولانا شاه ولي الله دهلوي رحمه الله وایي:

(**وبعد المآتين ظهر فيهم التمذهب للمجتهدين اعيانهم و قل من كان لا يعتمد على مذهب مجتهد بعينه وكان هوالواجب في ذالك الزمان** .[45]

یعنې تر دوهمي هجري پېړۍ وروسته په خلکو کې د یوه معلوم مجتهد اتباع او تقلید رواج سو. ډېر لږ خلک داسې وو چې د یوه خاص مجتهد په قول یې باور نه کاوه. همدغه شخصي تقلید په هم هغه مهالونو کې واجب و. په ننني زمانه کې خو بیا بیخي واجب دی. ځکه چې اوس خلک د اسلام تر لومړیو پېړیو ډېر له خپل دین څخه لیرې او ناخبره سوي دي او یا د یوه ضرورت په سترګه نه ورته ګوري.

---

[45] - انصاف : ٤٤ مخ

حضرت مولانا حکیم الامت اشرف علي تهانوي رحمه الله د شخصي تقليد د اړتيا په هکله داسي وايي:

في نفسيه: دا خبره روا يا جائز ده چي د مختلفو مجتهدينو اتباع او تقليد وسي. مثلاً: که يوه مسئله د يوه عالم څخه و پوښتل سي او بله مسئله له بل عالم څخه وپوښتل سي دا روا کار دی. همداسي د ډېرو مجتهدينو اتباع کول هم روا کار دی. د سلف صالحينو هم دا عادت وو، يو وخت به يې يوه مسئله د امام ابوحنيفه رحمه الله څخه وپوښتل او په هغه به يې عمل کاوه او کله به يې د امام اوزاعي رحمه الله نه يوه مسئله و پوښتل او د هغه په قول به يې عمل کاوه.

دا سي کار کول (چي کله د يوه مجتهد او کله د بل مجتهد په رايه يا نظر عمل کول) په خپل ځان کي جائز هم دی خو دا کار د يوه عارض يا يوه سبب له مخي منع سو. په يوه وخت کي د څو مجتهيدينو په رايو د عمل کولو د منعي د دليل تر مخه يوه مقدمه راوړو چي ولې په يوه وخت کي د څو مجتهدينو په قولونو باندي عمل کول منع سو.

۱ - موږ لومړی غالب حالت لره ګورو او اعتبار يې کوو. په هغه وخت کي په خلکو کي تقوی غالبه وه. دوی به چي کومه مسئله مختلفو مجتهدينو ته وړاندي کول. دا يا يوه اتفاقي خبره وه او يا به له دې خاطره وه چي سائل (غوښتونکی) هغه قول يا خبره پيدا کړي چي هغه پر احتياط بنا وي او پوښتنونکی وروسته تر پوره باور پر هغه مسئله عمل وکړي.

که اوس هم په خلکو کي هغسي دينداري غالبه وي نو بيا د يوه خاص مجتهد تقليد کولو ته کومه اړتيا نسته خو اوس چي ګورو او په دې خبره هر څوک ښه پوهيږي چي هغه پخوانی تقوا او دينداري په خلکو کي نه ده پاته. مسلمانانو د دين په وړاندي ډېر تغير کړی دی. په مسلمانه ټولنه کي د خدای ﷻ او د هغه له دين سره د محبت پر ځای ځان غوښتنه غالبه سوې ده چي په دې اړه نبي ﷺ هم داسي فرمايي:

(ثم يفشو الكذب)

يعني د خيرالقرون وروسته به دروا غ عام سي او د خلکو حالت به بدل سي. هر څومره چي مسلمانان له خيرالقرون څخه ليري کيږي په هم هغه کچه به د مسلمانانو حالت خرابيږي او له دين څخه به فاصله نيسي. اوس چي ګورو په عام ډول د مسلمانانو حالت د دين د منلو پرځای د ځان غوښتني تقاضا غالبه ده.

په اوس وخت کي که چيري تقليد شخصي معتبر نه سي بيا خلک په معملاتو کي هغه صورتونه غوره کوي په کوم کي چي د دوی دنيوي ګټي نغښتي وي. د دين د اصولو او د اخيرت پروا به ور سره نه وي لکه اوس چي هم د خلکو په زړونو کي همدغه رنځ سته. مثلاً: د امام ابوحنيفه په مذهب په وينه اودس ماتيږي او د امام شافعي په مذهب په وينه اودس نه ماتيږي.

د امام ابوحنيفه رحمه الله په مذهب ښځې ته په لاس ور ورړلو اودس نه ماتيږي او په مذهب د امام شافعي رحمه الله ماتيږي.

همداسې دې ته ورته نور مسائل هم ډېر سته چې په يوه مذهب کې روا وي او په بل مذهب کې ناروا وي. نو که شخصي تقليد معتبر نه سي بيا به ډېر دغه سې کسان چې له تقوى څخه ليرې وي او د دين د غوښتنو خاص مراعت ور سره نه وي، د خپلو نفسي غوښتونو او د خپل طبعيت پر اساس به د دين د مسائلو لپاره حکم لټوي.

دوى به د خپل نفس غوښتنو ته د دين تر غوښتونو ترجح ورکوي او په دا ډول به د دين له احکامو سره بې پروا سي. د يوې مسئلې لپاره به کله د يوه او کله د بل امام يا مذهب هغه مسائلې را اخلي چې د دوى په کې ګټه وي. په داسې حالاتو کې به بيا دين په خلکو کې نه وي پاته، خلک به يوازې په دين د خپلو رايو سره سم عمل کوي چې په داسې کولو سره به دوى د دين طابع نه بلکې دوى به دين خپل طابع وګرځوي.[46]

علامه ابن تيمية رحمه الله د شخصي تقليد په اړه وايي:

[46] - اشرف جواب ۲جلد ۸۹- ۹۶ مخونه

(في وقت يقليدون من يفسدالنكاح و في وقت يقليدون من يصحح ه بحسب الغرض و الهوى و مثل هذا لا يجوز)[47]

ژباړه: يعني دغه خلک کله د يوه امام تقليد کوي کوم چي نکاح فاسده بولي او کله بيا د بل امام تقليد کوي کوم چي نکاح صحيح بولي. دوی د خپل نفس او خپلو غوښتنو سره سم عمل کوي. نه د دين له حقيقت سره. سره له دې چي داسي عمل په اتفاق سره ناجائز دی.

په نن وخت کي غير مقلدين د شخصي تقليد اړوند ناويل سوي وينا وي کوي. هغه کسان چي د شخصي تقليدپيروان وي هغوی ته د مشرک او بدعتي خطاب کوي.

شخصي تقليد حرام او ناروا بولي. دغه د نن وخت غير مقلدين تر خپلومشرانو يو ګو قدمه مخته تللي دي. د دوی مخ کښ محمد بن عبدالوهاب نجدي دی چي، د غير مقلدينو د عقيدې اساس ايښوونکی بلل کيږي. هغه هم د شخصي تقليد په وجود قائل دی او د خپل ځان اړوند دا اقرار کوي وايي:

ژباړه: زه الحمد لله حنبلي مذهبه يم. زه نه پوهيږم چي د نن وخت غيرمقلدينو ته کوم الهام وسو چي د محمد بن عبدالوهاب نجدي هر عقيده او خبري مني او د شخصي تقليد خبره يې نه مني. عبدالوهاب نجدي وايي:

---

47 - فتاوای ابن تيمه: ۲ جلد ۲٤۰مخ

فنحن ولله الحمدمتبعون لامبتدعون على مذهب الامام احمد بن حنبل. [48]

ژباړه: موږ الحمد لله د ائمة اربعة پر اتباع يون كوو. نوې لار او بدعت مو نه دی ايجاد كړی او موږ د مذهب په لحاظ د امام احمد بن حنبل رحمه الله پر مذهب يو.

(ولله الحمد متبع ولست بمبتدع عقيدتي و ديني الذي ادين الله به الخ) [49]

محمد، د عبدالوهاب نجدي زوی په خپله يوه رساله كي د ځان او خپلي كورنۍ په اړه ليكي:

د دين په اصولو، ايمانياتو او اعتقادياتو كي زموږ مسلک د اهل سنت والجماعت مسلک دی او زموږ لاره يا طريقه د آئمه سلف صالحينو لاره ده. په فروعاتو يعني فقهي مسائلو كي موږ د امام احمد بن حنبل پر مذهب يو. هر څوک چي په څلورو امامانو كي د يوه امام تقليد كوي، زموږ پر هغه چا كومه نيوكه نه لرو. [50] په هر صورت چي وي، له پورته عباراتو څخه چي د شخصي تقليد په اړه مو ولوستل د نوموړي تقليد اړتيا ښه معلومه سوه.

موږ د افغانستان خلک يوازي نه بلكي ټول اهل سنت والجماعت په ډاګه دا وينا كوو چي، په نن وخت كي تر هر وخت و شخصي تقليد ته اړتيا ډېره سته. دغه د

---

[48] - محمد بن عپدالوهاب : ١٧٤ مخ
[49] - محمد بن عبدالوهات : ١٧٤ مخ
[50] - الهدية السنية : ٣٨ مخ

فتنو په دور کي که موږ شخصي تقلید اړین و نه بولو، نو هرڅوک به له دین څخه هغه حکمونه را اخلي کوم چي د ده د طبعیت او نفسي غوښتنو سره سم وي.

کله چي مسلمان د دین په امورو کي دومري خپل سري سي او د دین امور هم لکه د نور ژوند په خپله خوښه کوي، په داسي حال کي به دین په هغه خپل اصلي شکل هیڅ کله په ټولنه کي پاته نه سي، یعني داسي به نه وي چي خلک د دین تابع وي بلکي دین به د خلکو د غوښتنو ښکار سي او خلک به د دین هغه برخي را اخلي چي د دوی په ګټه وي او هغه برخي به یې پرېږدي چي د دوی د نفس له غوښتنو سره په ټکر کي وي.موږ په دې وياړو چي موږ د امام ابوحنیفه رحمه الله په مذهب یو. دا د الله تعالی ﷻ له لوري یو ستر نعمت بولو چي موږ ته را کول سوی دی.

ایا د حدیثو مصنفین مقلدین وو؟

غېر مقلدين خپلي موخي يا هدف ته د رسېدو لپاره ډول ډول وينا وي کوي. له هيڅ ډول وينا څخه چي دوی په نظر سمه ورسي او دوی خپل مخالف لوری په وهلای سي مخ نه اړوي. هغه د رحمان بابا خبره ده چي وايي:

مدعي چي په خوله ورسي هغه وايي

ګوش وهوش د محبانو په ګفتار کړه

د دوی رويه د مقلدينو سره په خبرو کي داسي وي لکه کوم مدعي چي له مدعي سره مخ وي او هغه يو ډېر ستر جنايت کړی وي. د نورو جنايتونه به د خپلو مقابلو کسانو لپاره د کړو وړو وي خو د دوی په ذهن کي مقل يدين د اعتقادي جناياتو چي شرک او بدعت دی مرتکب دي. که څه هم يوه خبره به د اعمالو وي چي سړی په ګناه کاره کيږي خو هغه عمل به د اعتقاداتو برخه نه وي چي سړی په مشرک سي مګر دوی هغه عمل هم د شرک تر درجې رسوي.

که څه هم دوی ته دا څرګند ده چي د دوی دا ډول عقيده چي دوی يې د احنافو او نورو مقليدو مسلمانو ورونو په اړه لري له دوی پرته نور هيڅ يو عالم يې ور سره نه مني. مګر نه هغه عالمان چي يا د دوی له ډلي وي او يا يې په دې لاره کي اخروي ګټه په نظر کي نه وي نيولې بلکي دنيوي ګټه يې په نظر کي نيولې وي.

تاسو وګورئ، هر ځای چې غیرمقلدین وینئ هغوی به د نالوستو انسانانو پر غوږونو پراته وي او د هغوی له بې علمۍ څخه په ګټه اخیستلو به هغوی د ځان ملګري کوي او کومه عقیده چې له دوی سره ده هغه عقیده د هغوی په غوږونو کې هم ور د ننه کوي.

پاته سوه علماء کرام: غیر مقلدین د علماء کرامو څخه نا امیده سوي دي. ځکه: دوی پوهیږي چې علماء کرام له دوی سره هغه اعتقادات نه مني چې دوی یې لري او بل د احنافو یا د اهل سنت والجماعت د نورو مذاهبو د علماء کرامو پوه په دین کې د دوی تر پوهې زیاته ده.

بل غیر مقلدین یوازي هغه څه مني چې دوی یې مني. د نورو مسلمانانو خبره که څه له ایات او احادیث شریف څخه وي دوی باور نه په کوي مګر احناف او د نورو مذاهبو مسلمانان بیا داسي نه دي. هغوی خپله خبره خو مني چې مني یې. د نورو مؤمنانو خبري هم چې له قرآن او احادیثو سره سمې وي مني او په هغوی کوم اعتراض نه کوي او نه یې د شرک یا کفر په القابو یادوي.

غیرمقلدین په ټولنه کې عجیبه عجیبه پوښتني را مخ ته کوي. دوی چې کله له عوامو یا نیمه په دین پوهو مؤمنانو سره مخ سي نو ورته ووایي:

ایاته امام بخاري رحمه الله پېژنې؟ هغه چې ورته ووایي هو ولې یې نه پېژنم. امام بخاري رحمه الله خو هر مسلمان پېژني.په دې وخت کې غېر مقلدین خپل سوالونه ورته را وړاندي کړي او ورته ووایي:

لکه امام بخاري رحمه الله چې په مسلمانانو کې په علم، تقوی او پرهېزګاري کې یوه مشهوره څېره وه او ده، د احادیثو نور مصنفین هم د مسلمانانو په منځ کې د همدومرې لوړې مرتبې څښتنان دي. د علماء کرامو په منځ کې دغه د احادیثو مصنفین ډېر مبارک خلک وو.

د دوی د تقوا او پرهېزګارۍ لپاره په نن وخت کې مثال نه پیدا کیږي. که موږ د دوی په اړه معلومات را لاسته کړو دا به راته ښکاره سي چې دوی مبارکان څومره له شرک او بدعاتو څخه پاک او لیرې خلک وو او له دې جملې څخه داسې نورې خبرې ورته وکړي. په دې خبرو هغه کس یا کسان چې دوی ورته ګډ وي تر تاثري لاندې راولې ځکه چې، هغوی خو نالوستي او له دین څخه ناخبره کسان وي. په داسې ځانګړې ډول چې دوی ورسره خبرې کوي ژر اغېز باندې وسي. کله چې ورته ناست کس د دوی د خبرو تر تاثیر لاندې راسي په دغه وخت کې دوی ورو ورو خپله عقیده یعنې هغه خبرې چې د غېر مقلدینو او نورو مسلمانانو تر منځ یې اختلاف رامنځته کړی دی او هغه اعتراضات چې دوی یې د نورو مسلمانانو پر عقائدو لري، ورته ښکاره او را مخته کړي او ورته وایي چې، الحمد لله موږ هم د یادو مبارکانو پر نقش قدم روان یو. دوی د هیڅ یوه امام پر مذهب نه وه روان او نه

يې د کوم مذهب پیروي کړېده، موږ هم پر هیڅ یوه مذهب نه یو او نه مو د کوم امام تقلید کړی دی او نه یې کوو.

لکه دوی مبارکانو چې یوازې په قرآن او احادیثو عمل کاوه او د کوم یوه مذهب پیروي یې نه کول، موږ هم یوازې په قرآن او احادیثو عمل کوو او یوازې په قرآن او احدیثو عمل کول لازمي ګڼو.دا چې د نبي ﷺ په وخت کې مذاهب نه وو نو اوس هم له قرآن او احادثو پرته مذاهب رامنځ ته کول دا یو نوی یعني بدعت عمل دی. غېرمقلیدین داسې ویناوې خورا ډېرې لري او په دین نا خبره مقلدین ډېر ژر تر تاثیر لاندې راولي او په بله روغ همدغه حنفي یا د بل مذهب کسان چې په دین او خپل مذهب باندې ناخبره وي پر اما مینو، پر مذاهبو او د مذاهبو پر پیروانو نیوکې پیل کړي کله یې بدعتیان او کله یې مشرکین او کله یې نور څه یادې.

دوی چې هر څه کوي، کوي به یې خو موږ به خپل کار کوو او د دین اصول او فرعات به (داچې موږ په دین کې بشپړه پوه نه لرو او یوه مسئله په اصلي ډول له قرآن او احادیثو څخه نسو را ایستلای نوموږ ته دا اړینه ده چې په دین کې د ناخبرۍ له امله د امامانو لاره غوره کړو او د دین اصول او فروعي مسائلي د دوی د پوهې په رڼا کې تعقیب کړو

موږ وویل:هغه کسان یا ډله چې تقلید ناروا یا بدعت ګڼي هغوی پوسول او خپل یې کار، موږ به خپل کار کوو. دلته داخبره په کار ده چې موږ خپل کار و پېژنو هغه داچې، لومړی موږ باید په قرآن، احادیثي نبوي ځانونه پوه کړو او زده یې کړو

او د ژوند چاري د دين پر اصولو رواني کړو او بل دا زده کړو چي موږ له څلور څخه پر کوم مذهب يو او د هغه مذهب اوصول او مسائلې څه دي خو موږ به خپل کار کوو هغه داچي، امام بخاري رحمه الله او امام نسائي رحمه الله همداسي نور د احاديثو مصنفين اول دوی مقليدين وو او که يا؟ که وي، بيا د کوم امام په لاره روان وو او د کوم امام د مذهب مقلدين وو.

کله چي موږ ځانونو ته دغه مسائل ښه واضح کړل په هغه صورت کي به هرچاته حقيقت ښکاره سي چي، د مذاهبو پيروي يا د دين په مسائلو کي شخصي تقليد خو يوازي د عوامو کار نه دی. په تقليد شخصي خو دا سي سترو علماء کرامو هم اعتراض نه دی کړی او هغوی هم خپله د شخصي تقليد په چوکاټ کي داخل دي او دا خبره به په دغه وخت کي هرو مرو که څه عدل او انصاف ور سره وي وکړي، داچي داسي ستر علماء کرام په شخصي تقليد باندي رد نه کوي نو زه بيا څوک يم چي، بېله کوم علم او پوهي اعتراض کوم او بېله د اجتهادي شرائطو چي علماء کرامو د يوه مجتهد لپاره ټاکلي دي زه په مسائلو کي اجتهاد کوم او ځان مجتهد بولم.

امام بخاري رحمه الله يو اړخ ته مجتهد و او پر اجتهاد سربېره مقلږ هم و. دی مبارک د امام شافعي رحمه الله پر مذهب و. دغه خبره د غېر مقلدينو مخکښ او پيشوا جناب نواب صديق حسن خان بهو پالي په خپل کتاب (الحطه في ذکر صحاح الستة) کي کړې ده. دی وايي:

ژباړه:امام بخاري رحمه الله د امام شافعي رحمه الله پر مذهب و او ابو عاصم رحمه الله، شافعي مذهبه بللی دی.

(**و قد ذکره ابوعاصم في طبقات اصحابناالشافعية نقلاً عن السکبي**) همدارنګه دی جناب د دغه کتاب په (۱۲۷ مخ ، ۲ فصل) کي د امام نسائي رحمه الله په اړه وايي:

(**کان احد اعلام الدين وارکان الحديث امام اهل عصره و مقدمهم بين اصحاب الحديث و جرحه و تعديله معتبر بين العلماء ، و کان شافعي المذهب**)[51]

ژباړه:يعني امام نسايي رحمه الله د دين په غرونو کي يو غر و. د حديثو په ارکانو کي يو رکن و. د خپل وخت او دور په محديثينو کي مخکښ و. د ده مبارک جرح او تعديل، د علماء کرامو په وړاندي معتبر دي او همدارنګه دی مبارک د امام شافعي رحمه الله پر مذهب و .محترم: نواب صديق حسن صاحب هم داسي د امام ابوداؤد رحمه الله په اړه ليکي:

(**فقيل حنبلي و قيل شافعي**) يعني امام اوبوداؤد رحمه الله د حديث او علل حديث او د علل حديث حافظ و. په تقوی، علم، فقه، اصلاح او اتقان کي يې لوړ مقام درلود. يوازي اختلاف په دې ټکي کي و چي، په مذهب حنبلي و او که شافعي. ځيني کسانو حنبلي مذهبه بللی دی او ځينو بيا شافعي مذهبه بللی دی.[52]

---

[51] - حطة في ذکر صحاح السته ۱۳۵ مخ.
[52] - حطة في ذکر صحاح السة : ۱۳۵ مخ.

د دې خبرې س ربېره، امام مسلم رحمه الله، امام ترمذي رحمه الله، امام بهیقي رحمه الله، امام دارقطني رحمه الله، امام ابن ماجه رحمه الله، ټول مقلدین وو او د یوه صحیح قول سره سم دوی ټول پر مذهب د امام شافعي رحمه الله باندې وو.

همدارنګه دغه لاندې امامان مبارکان چې هر یو د اسلام د دین ستر ستر عالمان او په قرآن کریم او احادیثي نبوي باندې هم په پوره ډول پوهېدل لکه: امام یحیی بن معین رحمه الله، محدیث یحیی بن سعید القطان رحمه الله، محدیث یحیی بن ابي زائده رحمه الله، محدیث وقیعبن بن جراح رحمه الله، امام طحاوي رحمه الله، امام زیلعي رحمه الله، دا ټول مبارکان د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله پر مذهب باندې وو.

همدارنګه، یوه بله ډله د اسلام د دین د سترو علماء څخه چې په سر کې یې، علامه ذهبي رحمه الله، ابن تیمه رحمه الله، حافظ ابن قیوم جوزي رحمه الله، شیخ عبدالقادر جیلاني رحمه الله، دا ټول د امام احمد بن حنبل رحمه الله پر مذهب وو.

همدارنګه: د اسلام د دین نور ستر علماء کرام چې په دا نورو دوو مذاهبو کي دي، هم د یادولو دي چې، باید نومان یې دلته یاد سوي وای خو د بحث د اوږدېدو له امله مې و نسوای کړای چې یادونه یې وکړم.

د پورته یادو علماء کرامو د نومونو له یادولو او د دوی په مذاهبو کې د دخل لرلو څخه خو د تقلید خبره ښه روښانه سوه خو د غیر مقلیدینو څخه دا پوښتنه کیږي چې ایا تاسو تر دغو علماء کرامو څخه په قرآن کریم او احادیثو کې ښه پوهه

لرئ او که دغو علماء کرامو ته دا نه معلومېده چي تقلید شرک یا بد عت دی او یا که د دغو علماء کرامو په وختونو کي تقلید یا شخصي تقلید نه و؟ او یا به غېر مقلیدین دا خبره کوي چي، موږ د دغو مبارکانو له مذاهبو او ژوند سره نابلده یو. که دوی دا خبره کوي دا هم د دوی لپاره بل څه نه دي بېله ښکاره ناپوهۍ او تاوانه.

پر دې سربېره هغه مصنیفین او اولیاء کرام چي په نن عصر او زمانه کي ژوندي دي، یا یې کتابونه موجود پاته دی او یا یې همدارنګه اکثر مسلمان له نومونو، تاریخ او کورنیو سره بلد دي او په ټولنه کي د لمر غوندي ښکاره دي دا علماء کرام هم ټول مقلدین دي. په امامانو کي د یوه نه یوه پر مذهب روان دي.

پر دې خبره د ښه باور لپاره غواړم چي د څو هغو وتلو علماء کرامو نومونه د لیست په څېر راوړم چي هم خپله نوابغ دي، هم مصنفین دي، هم د مسلمانانو ژوندي مخکښان یا رهبران دي چي، اکثر یې هم د امام اوبوحنیفه رحمه الله پر مذهب روان دي. د پورته یادو مشائخو نومان په لاندي ډول دي.

۱ - شیخ علي متقي رحمه الله، د کنزالعمال مصنیف. په ۹۷۵ هـ کي وفات سوی دی.

۲ - شیخ محمد طاهر پلتني ګجراتي رحمه الله، د مجمع بحار مصنیف. په ۹۸۷ هـ وفات سوی دی.

۳ - شیخ ملا جیون رحمه الله، د نورالانوار او تفسیرات احمدي، مصنیف. په ۱۱۳۰ هـ کي وفات سوی دی.

۴ - شیخ عبدالحق محدث دهلوي صاحب رحمه الله، د اشعة اللمعات مصنیف. په ۱۰۵۲ هـ کي وفات سوی دی.

۵ - شیخ سلام الله رحمه الله، د موطا شارح چي په محلي سره مشهور و. په ۱۲۲۹ هـ کي وفات سوی دی.

۶ - شیخ نورالحق صاحب رحمه الله، د بخاري شریف د تیسرالقاري شارح چي، فارسي شرحه ده بخاري. په ۱۰۷۳ هـ کي وفات سوی دی.

۷ - شیخ مولانا شاه ولي الله دهلوي رحمه الله، چي مشهور په محدث دهلوي سره دی، په ۱۱۷۲ هـ کي وفات سوی دی.

۸ - شیخ شاه عبدالعزیز رحمه الله، په ۱۲۳۹ هـ کي وفات سوی دی.

۹ - شیخ شاه عبدالقادر رحمه الله محدیث و مفسر القرآن دهلوي رحمه الله. په ۱۲۳۲ هـ کي وفات سوی دی.

۱۰ - شیخ شاه عبدالغني رحمه الله محدیث دهلوي. په ۱۲۹۲ هـ کي وفات سوی دی.

۱۱ - شیخ شاه اسحاق رحمه الله محدیث دهلوي. په ۱۲۲۲ هـ کي وفات سوی دی.

۱۲ - شیخ شاه اسماعیل شهیدي رحمه الله. په ۱۲۴۲ هـ کي وفات سوی دی.

۱۳ - شیخ شاه قطب الدین رحمه الله، د مظاهر حق مصنیف. په ۱۲۸۹ هـ کي وفات سوی دی.

۱۴ - شیخ شاه رفیع الدین رحمه الله، محدیث دهلوي. په ۱۲۳۳ هـ کي وفات سوی دی.

۱۵ - شیخ شاه محمد یعقوب محدیث دهلوي رحمه الله. په ۱۲۸۲ هـ کي وفات سوی دی.

۱۶ - شیخ قاضي محب الله بهاري رحمه الله، د مسلم الثبوت مصنیف. په ۱۱۱۹ هـ کي وفات سوی دی.

۱۷ - شیخ ثناء الله پاني پتي رحمه الله. په ۱۲۲۵ هـ کي وفات سوی دی.

۱۸- شیخ نورالدین احمد ابادي صاحب رحمه الله، د نورالقاري د بخاري شریف د شرحي مصنیف. په ۱۱۵۵ هـ کي وفات سوی دی.

۱۹ - شیخ مفتي عبدالکریم نهرواني رحمه الله، د بخاري شریف د شرحي، نحرالجاري مصنیف. په ۱۰۱۴ هـ کي وفات سوی دی.

۲۰ - علامه عبدالحی لکنهوي رحمه الله. په ۱۳۰۴هـ کي وفات سوی دی.

۲۱ - مولانا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله، باني دارالعلوم دیوبند. په ۱۱۹۸ هـ کي وفات سوی دی.

۲۲ - مولانا رشید احمد ګنګوهي رحمه الله. په ۱۳۲۳ هـ کي وفات سوی دی.

۲۳ - امام العصر علامه انور شاه کشمیري رحمه الله. په ۱۳۵۲ هـ کي وفات سوی دی.

۲۴ - مولانا خلیل احمد رحمه الله. د بذل المجهود شرح ابو داؤد د شرحي مصنیف. په ۱۳۴۶ هـ کي وفات سوی دی.

۲۵ - مولانا شبیر احمد عثماني رحمه الله، د فتح الملهم مصنیف. په ۱۳۶۹ هـ کي وفات سوی دی.

۲۶ - امام رباني، سید احمد، مجدد الف ثاني رحمه الله. په ۹۷۱ هـ کي وفات سوی دی.

۲۷ - شیخ عارف بالله. مرزا مظهري جان جانان رحمه الله. په ۱۱۹۵ هـ کي وفات سوی دی.

۲۸ - شیخ عارف بالله خواجه معین الدین چشتي رحمه الله. په ۶۳۲ هـ کي وفات سوی دی.

۲۹ - شیخ خواجه قطب الدین بختیار کالي رحمه الله. په ۶۳۳ هـ کي وفات سوی دی.

۳۰ - شیخ خواجه فرید الدین ګنج شکر رحمه الله. په ۶۶۴ هـ کي وفا سوی دی.

۳۱ - شیخ خواجه نظام الدین اولیاء رحمه الله په **۷۳۵** هـ کي وفات سوی دی.

له پورته یادو مشائخو، محدیثینو، مفسرینو او علماء کرامو پرته چي موږ یې نومونه په ترتیب ذکر کړل، نور هم په زرګونو د دین علماء کرام، مشائخ، محدیثین او مفسیرین سته چي نومونه یې موږ دلته د دې وړې رسالې د اوږدوالي په خاطر نه راوړل، چي هغوی ټول سره له خپلو پراخو پوهو چي په دین کي یې لرلې او د غټو- غټو تصنیفونو خاوندان دي، د دین په ټولو امورو او مسائلو کي خپل سري نه دي پاته سوي او نه یې ټولي مسائلي په خپله پوهه چي په دین کي یې درلوده حل کړي دي، هغوي هم چي په خوا تېري سوي دي مقلدین پاته سوي دي او هم اوس چي ژوندي دي مقلدین دي. کوم غیر مقلد کسان چي ځانونه غیرمقلد یادوي، په مقلدینو نیوکي کوي او ځانونه تر مقلدینو په دین باندي پوهان، راسخ او په دین مین بولي دابه ښایي د دوی یو ډول غلط باور وي چي ځانونه د مسلمانانو تر ډېر دومره ستري اجتماع ښه مسلمانان بولي او یا نور مسلمانان ګمراهان یا مشرکین بولي.

د دې موضوع د ښه سپیناوي لپاره دغه لاندي لیکل سوي کتابونه مطالعه او وګورئ تر څو په دې اړه ښه ډول و پوهېږئ چي خبره څه او څرنګه ده.

۱ - (نزهة الخواطر).

۲ - (حدائق حنیفه).

٣ - (انوار الباري مقدمة).

٤ - (تذكرة محدثين).

د غیر مقلدینو یو څو سوالات.

اوله پوښتنه:

غیر مقلدین حضرات وایي: مسائل فقهیه او اسلامي احکام د حضرت محمد ﷺ په زمانه کي نه وو راټول سوي. دا د نبي علیه السلام له زمانې څخه په را وروسته کي جمع سوي دي. کوم کار چي د رسول ﷺ په زمانه کي نه وي سوی او یا یې هغه ﷺ امر نه وي کړی، هغه بدعت دی، یعني په دین کي نوی کار دی. او په دې خاطر بدعاتو کي سیئیهٔ یعني بد بدعت دی.

ځواب:

که یو انسان چي لږ او ډېره پوهه ولري او د دین په مسائلو کي څه ناڅه پوهه ولري هغه به خامخا ووایي چي، د دوی دغه سوال سر تر پایه غلط دی. دغه سي سوال کول د دوی پر جهالت او ناپوهۍ دلالت کوي، ځکه: قرآن کریم هم د نبي علیه السلام په زمانه کي نه و جمع سوی. بلکي د حضرت محمد ﷺ تر وفات وروسته لومړی وار د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خلافت په دور کي د حضرت عمر رضی الله عنه په مشوره سره جمع کړل سو او دوهم وار د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه د خلافت په زمانه کي جمع کړل سو چي د قرآن کریم دا اوسنی ترتیب هم هغه د حضرت عثمان رضی الله عنه ترتیب دی.

همدا ډول د احادیثو ټول کتابونه د حضرت محمد ﷺ تر وفات وروسته جمع سوي دي لکه:

۱ - بخاري شریف:

۲ - ترمذي شریف:

۳ - ابوداؤد شریف:

۴ - موطا د امام محمد صاحب:

۵ - نسائي شریف:

۶ - ابن ماجه شریف:

او داسي نور د احادیثو کتابونه چي دي ټول د نبي ﷺ تر زمانې وروسته جمع سوي دي.پورته مثالونه چي تاسو واورېدل.ایا دغه ټولو ته بدعت سیيئه ویل کېږي.؟ایا دغه ټولي جمعي بدعت سیيئه کارونه دي. ؟دغه ټول موږ پرېږدو؟ایا د دغه ټولو نه موږ استفاده و نه کړو.؟

د غېر مقلیدینو له داسي پوښتنو څخه دا ښکاره کېږي چي دوی په حقیقت په دین سم پوهېدلي نه دي او د دین په امورو کي سمه پوهه نه لري. که دی د اسلام دین سم زده کړي او یا د اسلام تاریخ په سم ډول مطالعه کړي، کېداسي دوی په هغه صورت کي بیا داسي شکونه او شبهې پیدا نه سي او نه به داسي سوالونه را مخته کړي.

په حقیقت کي نه د قرآن کریم جمع کېدل، نه د احادیثو نبوي جمع کېدل او د فقهي تدوین بدعت دي. ځکه چي، دا په دین کي یو اضافه توب نه دی چي د دین د عباداتو یا اوامرو په برخه کي یو نوی اضافتوب راغلی وي. دا په حقیقت کي د دین یو تدویني شکل دی چي، که دا جمع د قرآن کریم او احادیثو نه وای سوې، کېدای سوای چي اوس د قرآن کریم یا احادیثي نبوي کومي برخي له موږ سره نه وای پاته او بل د فقهي تدوین هم کومه نوې زیاتونه په دین کي نه ده او نه کوم نوی عمل دین ته ور اضافه سوی دی.

د قرآن کریم هغه مسائلي او امور چي په ایاتونو کي دي او موږ د الله ﷻ له لوري په امر سوي یو او هغه سنتونه چي د حضرت محمد ﷺ په احادیثو کي دي او یا د قرآن کریم د ایاتونو تشریح چي په احادیثو کي سوې ده او په هغه باندي پوهېدل او له قرآن کریم او احادیثو څخه د هغه مسائلو او امرو را ایستل او د هغوی په تشریح او تطبیق باندي پوهېدل د هر چا کار نه دی بېله هغو علماء کرامو چي په دین کي د اجتهاد درجي ته رسېدلي وي او د اجتهاد شرائط یې پرځای کړي وي. نو همدا خبره ده چي زموږ ډېر، له ډېر نه هم ډېر نژدي ټول عام مسلمانان او د مسلمانانو د ټولې نژدې ټول علماء کرام، مشائخ، محدیثین، او مفسیرین د دین په مسائلو کي د هغه چا په پله پل ایښی دی چي تر دوی یې په دین کي او د دین په بېلا بېلو اړخونو کي پوهه او ځراکت ډېر و.

دوهم سوال:

مجتهدين خو ډېر دي، ولي د تقليد لپاره دغه څلور مجتهدين غوره سول؟ او تقليد ولي په دې څلورو امامانو کي انحصار سو؟ ايا د دوی په حق کي د قرآن کريم يو ايت شريف راغلی دی او که يو حديث شريف سته؟.

ځواب:

دا خبره چي، تقليد ولي په دې څلورو امامانو کي حصر سو؟، د دې خبري حقيقت الله جل جلاله ته ښکاره دی.

بله خبره دا ده که موږ نن ورځ د ورځني ژوند په ټولو اړخونو کي يوه مسئله غواړو او په اوس وخت کي په هغه مسئله پسي د څلور ګونو مذاهبو فقهي کتابونه و پلټو، لومړی خو به له دې څلورو فقهو څخه په هره يوه کي هر مسئله په لړ لړ توپير سره د قرآن کريم او احاديثي نبوي په رڼا کي پيدا کړو او بل اړخ ته د فقهي په کتابونو کي له کتاب الطهارت څخه نيولې تر کتاب الفرائضو پوري د دين په ټولو مسائلو کي به د نورو امامانو په پرتله د دغو څلورو امامانو او يا د دوی د شاګردانو اقوال په هر مسئله کي وينو او د دوی په پرتله د نورو امامانو اقوال به خال خال وي. په داسي صورت کي چي د ژوند په هر اړخ کي له دغو څلورو امامانو مبارکانو څخه اقوال رانقل سوي وي او د فقهي کتابونه ټول د دوی څلورو له اقوالو ډک وي، تاسو ووايا ست چي په داسي وخت کي موږ د چا تقليد وکړو؟.

که تعصب، بغض، نفرت، او د یوه بل له لوري مغرضانه تنبه نه وي نو دا به هرو مرو وویاست چي، د هغه چا تقلید باید وکړئ چي د هري مسئلې اړوند اقوال ولري.که موږ د تقلید لپاره درې، دوه یا یو امام غوره کړی وای په هغه صورت کي به هم تاسو د ولي اعتراض کولای.

دا چي دغو څلورو امامانو ته الله ﷻ بېل ځراکت، د قرآن کریم په تفسیر او تشریح کي بېله پوهه او د احادیثي نبوي په روح باندي پوره پوهه وربه برخه کړې وه او د ټولني په عرف او عاداتو باندي پوهېدل، نو له همدې امله تقلید د دغو څلورو امامانو په تلې لوري کي حصر سو او د ټول امت اتفاق په دوی وسو.

دلته د تقلید په موضوع کي یوازي دا خبره هم نه ده چي دغو څلورو امامانو یا د دوی شاګردانو هرڅه وویل: نورو مسلمانانو په پټو سترګو ور سره ومنل. د دوی د ژوند په ورځو شپو کي او ددوی له دورې نه وروسته هم ډېر علماء کرامو وو چي، په قرآن کریم او احادیثي نبوي پوره پوهېدل. هغو علماء وخت په وخت د قرآني ایاتونو، احادیثو او فقهي مسائلو په تطبیق کي زیار ایستلی دی. دغه درې سره یې تطبیق کړي دي کومه فقهي مسئله یې د قرآن کریم او احادیثي نبوي خلاف نه ده بللې. له څلورو ګونو امامانو وروسته په لکونو علماء کرامو د قرآن کریم، احادیثي نبوي او فقهي مسائلو ترمنځ د تطبیق په چارو کي ماغزه خراب کړي دي. شپې یې تر سهاره روڼي کړي دي خو بیا یې هم د دغو څلورو امامان واو مبارکانو اقوال د ځانونو لپاره ډېرې ګرځولي دي.

دا څه ساده خبره نه ده او نه هم داسي سوي دي چي، د څلورو امامانو پیروي یا تقلد په پټیو سترګو سوی دی او یا فقهي مسائلي په ناپوهی کي منل سوي یا پر خلکو تپل سوي دي.

دا خبره عقلاً د منلو نه ده چي په کروړونو کسان دي چي، په هغوی کي، نوابغ، علماء کرام، پوهان او حاکمان وي او هغوی دي د یو څو کسانو یا یوې ډلي له لوري (چي، هغوی دي هم په علم او پوه کي او یا د دین په چارو کي تر دوی ډېره پوهه و نه لري) مطلق ناپوهان و شمېرل سي، بېله دې چي همدا خبره بېرته د دوی پر مخ ور ووهل سي.

شیخ احمد چي مشهور په ملاجیون رحمه الله د سره دی وایي:

(والانصاف ان انحصار المذاهب في لاربعة و اتباعهم فضل الهي و قبولیةمن عندالله لامجال فیه للتوجیهات والا دلة) [53]

ژباړه: یعني د انصاف خبره داده چي مذهب په څلورو کي حصر کول او د دغه څلور مذاهبو اتباع کول فضل الهي دی او د الله تعالی له لوري قبولیت دی. په دې کي دلا ئلو او توجیهاتو ته کومه اړتیا نسته.

[53] - تفسیرات احمدیة ۳٤٦ مخ.

په دې خبره باید سترګې پټې نه سي چي، و دغو څلورو امامانو ته الله تعالی ﷻ د قرآن کریم او احادیثو په تفصیلي علم، درایت او استنباط کي بشپړ مهارت ور کړی و.

په دې اړه مولانا شاه ولي الله دهلوي رحمه الله وايي:

(**بالجملة این چار امام اند که عالم را علم ایشان احاطه کرده است. امام ابوحنیفه** رحمه الله، **امام شافعي** رحمه الله، **امام مالک** رحمه الله، **امام احمد بن حنبل** رحمه الله) [54]

ژباړه: بالجمله دغه څلور امامان دي چي په ټوله نړۍ باندي د دوی علم احاطه کړې ده. ۱- امام ابوحنیفه رحمه الله ۲- امام شافعي رحمه الله ۳- امام مالک رحمه الله ۴- امام احمد بن حنبل رحمه الله.

الله تعالی ﷻ په دې مصلحت خبر دی چي، ولي الله تعالی د څلورو په عدد کي داسي خصوصیت ایښی دی چي، الله تعالی ډېر شیان په څلورو کي حصر کړي دي. مثلاً: انبیا کرام او رسولان ډېر دي مګر جلیل القدر انبیاء څلور دي چي نمونه يې په لاندي ډول دي.

۱ - حضرت محمد ﷺ.

۲ - حضرت ابراهیم علیه السلام.

[54] - شرح موطا: ٦ مخ.

۳ - حضرت موسی علیه السلام.

۴ - حضرت عیسی علیه السلام.

همدارنګه اسماني کتابونه ډېر دي مګر په دې ټولو کي څلور کتابونه مشهور دي.

اول: قرآن کریم.

دوهم: تورات شریف.

دریم: انجیل شریف.

څلورم: زبور شریف.

همدا ډول د الله تعالی ملائکي ډیري دي مګر مقربي ملائیکي څلور دي چي، نومونه یې په لاندي ډول دي.

۱ - حضرت جبرائیل علیه السلام.

۲ - حضرت مکائیل علیه السلام.

۳ - حضرت اسرافیل علیه السلام.

۴ - حضرت عزرائیل علیه السلام.

همدا ډول د حضرت محمد ﷺ، صحابه کرام ډېر دي مګر په دوی کې څلور کسان د ډېرو سترو ځانګړنو څښتنان دي چې، نومونه په لاندې ډول دي.

اول: حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه.

دوهم : حضرت عمر فاروق رضي الله عنه.

دریم : حضرت عثمان زینورین رضي الله عنه.

څلورم : حضرت علي کرم الله وجههٔ.

همدا ډول د صوفیه کرامو یا د سلوکو طریقې ډیرې دي خو په دې ټولو کې مشهورې یې څلور دي.

۱ - چشتیه طریقه.

۲ - نقشبندیه طریقه.

۳ - قادریه طریقه.

۴ - سهروردیه طریقه.

همدا ډول د الله ﷻ د قدرت علامې ډیرې دي چې یو انسان یې په خپل ټول عمر هم نه سي شمېرلای او نه یې درک لګولای سي. الله ﷻ د خپل قدرت د اثبات لپاره په قرآن کریم کې ډیرې علامې یادې کړې، خو په سورة غاشیه کې یې هم څلور غټې

علامې را وړي دي لکه: ۱ - اوبه، ۲ - اسمان، ۳ - غر، ۴- مځکه. همداسې نور ډېر شیان سته چې الله تعالی ﷻ په څلورو کې حصر کړي دي. دا هم د الله ﷻ د قدرت له ځانګړو نښو څخه دي چې د مجتهیدینو د ستري ټولۍ څخه یې همدا څلور مجتهیدین داسې مشهور کړي دي چې نور اکثر مسلمان امت یې په فقهي مسائلو کې پیروي کوي. په داسې یوه حالت کې چې په هغه کې بېله دې چې سړی ووایي چې، دا د الله ﷻ د قدرت له علامو څخه یوه علامه ده نور د اعتراض کولو ځای یا پر بل مسلمان ورور باندي د یوه داسې عمل الزام لګلولو کې (چې هغه د هغه مسلمان ورور له وسه وتلې خبره وي) هیڅ ځای د الزام نه پاته کیږي.

که یو څوک د څلورو مذاهبو په رامنځ ته کېدو او یا د څلورو امامانو په پیروي چې ولې مذاهب څلور دي او یا ولې د دې څلورو امامانو پیروي کیږي کومه نیوکه کوي، نو باید پر دغه ټولو څلورګنو اعتراض وکړي چې، داولې څولور دي او که دغه څلور مني نو باید دغه څلور امامانو کې حصر هم ومني.

بله خبره داده چې مجتهدین حضرات خو ډېر دي مګر د دوی له جملې څخه د دغه څلورو مجتهدینو مذاهب وتپاکل سول او د نورو مجتهدینو مذاهب که مدون سوي هم وو پاته سول چې اوس له منځ تللي دي ځکه چې هغو نورو ټولو مجتهدینو او د هغوی پیروانو د همدې څلورو امامانو پیروي په فقهي مسائلو کې غوره کړه نو په داسې وخت کې په یادو څلورو مذاهبو کې د یوه پیروي پر ټول امت مسلمه باندې لازمي او ضروري ده.

په دې اړه حضرت مولانا شاه ولي الله دهلوي رحمه الله وايي:

(ولما اندرست المذاهب الحقة الاهذه الاربعة كان اتباعها اتباعاً للسواد الاعظم والخروج عنها خروجاً عن السواد الاعظم)[55]

دريم سوال:

غير مقليدين وايي: قرآن كريم يو دی، رسول ﷺ يو دی نو بيا ولي د مجتهدينو تر منځ اختلاف سته او سره له دې چي تول مقل يين داهم وايي چي، څلور سره مذهبه حق دی.

ځواب:

غير مقليدين عجيبه سوالونه كوي چي اكثر بېله دې چي د مسلمانانو په اذهانو كي ګډوډی رامنځ ته كړي بله كومه ګټه باندي مرطب نه وي. دوی يو خواته غواړي چي په داسي سوالونو خپل حقانيت ثابت كړي بل لوري ته غواړي چي د عامو مسلمانانو او د هغوی د مشرانو او د دين د امامانو ترمنځ بې باوري، اختلاف رامنځ ته كړي. دوی وايي:

قرآن كريم او رسول ﷺ يو دي نو بيا ولي د مجتهدينو يا څلورو مذاهبو په منځ كي د مسائل پر سر اختلافات سته او سره له اختلافاتو بيا هم تاسو مقل يين حضرات واياست چي دا څلور سره مذاهب پر حق دي.

---

55 - عقدالجيد ٣١ مخ.

د دوی د دې خبري ځواب ډېر ښکاره دی. تاسو راسئ چي اول د اسلام اول حالت ته وګورو او بوځه د صحابه کرامو ژوند مطالعه کړو چي، په هغه وخت کي اختلافات وو او که نه؟ او که وو ایا دغه سي اختلافات بد دي او که نه.

که موږ وګورو د قرآن کریم او حدیث نبوي اول مخاطبین صحابه کرام وو او صحابه کرام مخامخ د نبي علیه السلام له فیض او برکت څخه برخمن وو، په همدې خاطر دوی مبارکان د قرآن کریم او احدیثو په مفهوم او هدف ډېر ښه پوهېدل. کوم مراد یا هدف چي د قرآن کریم او احادیثو کي وو په هغو دوی ډېر ښه پوهه و او هغه ورته حاصل و. همدغه صحابه کرام زموږ لپاره لار د هدایت دي.

صحابه کرامو د حضور ﷺ په حضور او وجود کي هم تر خپل منځ په ډېرو مسائلو کي اختلاف درلود.

مجتهدین مبارکان چي د صحابه کرامو او تابعینو پر نقش قدم روان دي او د هغوی پر اقوالو یې باور کړی دی او هم یې د دوی پر اقوالو اتباع کړې ده. ځکه یې تر منځ اختلاف په مسائلو کي تر سترګو کیږي.

د صحابه کرامو د اختلافاتو په اړه په احادیثو کي راځي:

(**سئالت ربي عن اختلاف اصحابي ... الحديث**) نبي علیه السلام فرمایي:

ژباړه: ما د خپل رب ﷻ څخه د خپلو صحابه کرامو د اختلاف اړوند پوښتنه وکړه. الله تعالی ﷻ د وحیو په زریعه راته وویل: اې محمده! ستا صحابه زما په

حضور کي داسي دي لکه د اسمان ستوري. د اسمان په ستورو کي د ځینو رڼا ډېره وي او د ځینو دا لږ وي(مگر روښنايي په ټولو کي وي). کوم څوک چي ستا د صحابه کرامو مسلک سره د صحابه کرامو د اختلاف اختيار کړي، هغه زما په حضور کي پر هدايت دی.[56]

داسي نه وه چي د صحابه کرامو اختلاف په ځاني اغراضو بنا و. د هغوی اختلاف پر اخلاص بنا و. په همدي خاطر دا د صحابه کرامو اختلاف بد نه و او نه دی بلکي ورته يو ښه اختلاف ويل سوی دی ځکه چي، همدا اختلاف سبب د دين د مسائلو د حل و ګرځېده او له دي امله د الله ﷻ د رحمت او د الله ﷻ د برکاتو د نزول لامل هم ګرځېدلی دی. ځکه نبي عليه السلام فرمايلي دي:

(**اختلاف امتي رحمة**) ژباړه: زما د امت اختلاف رحمت دی. په پورته حديث شريف کي چي کوم اختلاف ته اشاره سوې ده، هغه دغه د صحابه کرامو او د آئمة اربعه وو اختلاف دی.

که چيري موږ داحاديثو د کتابونو مطالعه وکړو، د صحابه کرامو د اختلاف ډېر مثالونه به په لاس راسي مثلاً:

---

[56] - مشكوة شريف: ٥٥٤ مخ.

۱ - شرمګاه ته لاس ور وړل یعني مسح کول د حضرت عمر رضي الله عنه په نېز اودس ماتوي او د حضرت علي رضي الله عنه او د حضرت عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه په نېز اودس نه ماته وي.

۲ - د جمهورو صحابه کرامو په نېز د دریاب په اوبو اودس روادی او د عبدالله ابن عمر رضي الله عنه په نېز مکروه دی.

۳ - د جمهورو صحابه کرامو په نېز د جمعې په ورځ عطر یعني خوشبويي وهل مستحب کار دی او د ابو هریرة رضي الله عنه په نېز یو واجب عمل دی.

۴ - د حضرت عمر رضي الله عنه او د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په نېز پر مړو ژړا کول سبب د مړي د ازیت یعني په تکلیف کېدو ګرځي او بي بي عائیشة صدیقة رضي الله عنها بیا دا خبره په کلکه ردوي.[57]

د صحابه کرامو د اختلاف دا ډول ډېر مثالونه د احادیثو په کتابونو کې سته خو دلته دومره بس دي چې ذکر سول. د تعجُب او حیران تیا خبره خو داده چې، غېر مقلدین پر مقلدینو حضراتو دا اعتراض کوي چې قرآن کریم یو دی او رسول ﷺ هم یو دی نو بیا ولې د امامانو یعني د مذاهبو تر منځ اختلافات سته. موږ مقلدینو خو دا خبره ثابته کړه چې موږ څلور ګوني مذاهب اختلاف لرو خو د دې اختلافاتو لامل مو ذکر کړ او دا هم ثابته خبره ده او موږ ثابته کړې هم ده چې، زموږ د څلورو

[57] - الاعتدال في مراتب الرجال: ۲۰۲ مخ.

مذاهبو اختلاف د شر، فساد او د خلکو په زړونو کي د وسوسو اچولو لپاره نه دی او نه هم یو پر بل باندي د بدعتیانو او یا د شرک د تاپې لګولو لپاره دی. موږ اختلاف لرو خو سالم اختلاف.

خو که موږ له تاسو غیر مقلدینو څخه پوښتنه وکړو چي ستاسو په منځ کي ولي اختلاف د مسائلو سته. سره له دې چي ستاسو نیوکه هم د څلورو مذاهبو پر امامانو او پیروانو هم دا ده چي، تاسو په دین کي لاري جوړي کړي دي او اوس چي موږ وینو ستاسو د امامانو تر منځ هم د دین په مسائلو کي یو لړ اختلافات سته. که تاسو د دې سوال په مقابل کي د نور وخت په څېر وواياست چي یا موږ تر خپل منځ کوم مخالفت په مسائلو کي نه لرو، دا خبره به تر ډېره ناسمه نه وي؟ ځکه چي، هغه مسائلي چي ستاسو د امامانو تر منځ په کي اختلاف دی ډېر دي چي موږ یې دلته یو څو بېلګي د مثال په ډول راوړو.

۱ - غیر مقلد یې علامه شوکاني او نواب صدیق حسن خان غیر مقلد یې وايي: د عورت پټول په لمانځه کي شرط نه دی او مولوي و حید الزمان صاحب چي غیر مقلدین دی بیا وايي چي، په لمانځه کي د عورت پټول شرط دی.[58]

۲ - نواب صدیق حسن خان صاحب وايي: مؤذن ته پر اذان کولو اجرت (مزدوري) روا نه ده [59] او مولوي و حید الزمان صاحب وايي: مؤذن ته پر اذان، مزدوري ور کول روا دي.[60]

[58] - هدیة الهدی: ۸٦ مخ.

۳ - نواب صدیق حسن صاحب وايي: د اذان لپاره نارينه والی شرط نه دی، بلکې ښځه هم اذان کولای سي او نور غیر مقلدین بیا د اذان د کولو لپاره نارینه واالی شرط بولي.[61]

۴ - نواب صدیق حسن خان صاحب غیر مقلد وايي: اذان کول واجب دي[62] او مولوي وحيد الزمان صاحب بیا وايي: اذان کول سنت دی.[63]

۵ - مولوي وحيد الزمان صاحب غیر مقلد وايي: د قرآن کریم او حدیث نبوي څخه په مریض باندې دم کول جائز دی او نور غیر مقلدین حضرات بیا وايي: په مریض باندې دم کول د قرآن او حدیث څخه نه دی جائز.[64]

۶ - نورالحسن غیر مقلد وايي: مشت زني جائز ده[65] او مولوي عبدالجليل صاحب غیر مقلد بیا وايي: نه ده جائز.[66]

همدا ډول د غیر مقلدینو تر خپل منځ (۲۴) اختلافي مثالونه، حضرت، مولانا، حافظ، قاري، مفتي، سيد عبدالرحيم رحمه الله په خپله فتاوا رحيميه کې هم را وړي

---

59 - بدورالاهلة: ٤٦ مخ.
60 - هدية الهدى ٨٧ مخ.
61 - بدور الاهلة : ٤٦ مخ .
62 - بدور الاهلة : ٤٦ مخ.
63 - هدية الهدية : ٤٦ مخ.
64 - اسرار اللغه پاره دهم : ١١٨ مخ.
65 - عرف البحار : ٢١٤ مخ.
66 - العزاب المهين : ٥٣ مخ

دي، کولای سي چي د ښه ځان خبرولو لپاره فتاوایي رحیمیې . (۱- جلد ، ۱۱۸ مخ) وګورئ.

څلورم سوال:

غیر مقلیدین وایي: دا څلور سره مذهبه چي اوس دي، څرنګه حق سي؟ سره له دې چي په دې څلورو کي به یو د دلائلو له مخي حق ته رسیږي ولي چي، ډیر یا متعدد نه سي کیدالای چي حق دي سي. داچي هر وخت حق یو وي ډیر نه وي نو باید لومړی د قرآن کریم او احدیثو پر اقوالو عمل وکړو او د تقلید کړی له غاړي وباسو.

ځواب:

موږ مقلیدین منو چي حق یو دي. ستاسو تر سترګو یو حق دوه معلومیږي ځکه؛ د څلورو سره مذاهبو ماخذ یو دی چي، هغه قرآن کریم او د حضرت محمد ﷺ احادیث دي مثلاً:

د مکې مکرمې څلور طرفه دي (لمر لوېده، لمر خاته، شمال او جنوب) د دغو څلورو سره خواوو څخه مکې مکرمې ته لمونځ کیږي. د هر طرف خلک د مکې مکرمې هغه لوري ته مخ کوي چي کوم طرف یې دوی ته مخامخ وي. مثلاً:

د لمرخاته د لوري خلک د مکې مکرمې د لمرخاته لوري ته مخامخ وي او لمونځ ورته کوي. د لمر لوېده د لوري خلک، د مکې مکرمې د لمر لوېده و لوري ته د لمانځه پر وخت مخ کوي. همداسي د شمال او جنوب د اړخونو خلک هم کوي. یو

لوری هم داسي نه کوي او نه مکلف دي چي. ټول دي د مکې مکرمې یوه لوري ته ولاړ سي او ټول دي د لمانځه پر وخت پر هغه یوه لوري و دریږي.

دلته که څه هم موږ ګورو چي، هر طرف ځان ته دی او له هغه بل لوري څخه بېل دی خو دلته اصلي مرکز یو دی چي هغه مکه مکرمه ده او ټول د الله ﷻ په امر و دې یوه لوري ته په عبادت کولو امر سوي دي.دلته د غېر مقلدینو ورونو په وړاندي دا پوښتنه پیدا کیږي چي ایا دغه مسلمانان چي بیت الله شریفي ته له هر لوري لمونځ کوي،تر خپل منځ مختلف دي او که د ټولو د عقیدې او عبادت ځای یو دی چي، هغه مکه مکرمه ده.

د دې پوښتني په ځواب کي به خامخا غېر مقلدین دا وواییي چي، د ټولو مخ یوه مرکز ته دی چي هغه مکه مکرمه ده. نو موږ د غېر مقلدینو په وړاندي وایو چي، همداسي مسئله د څلورو مذاهبو یا د څلورو مجتهدو امامانو د اجتهاد هم ده. هغه داچي، د څلورو سره مذاهبو د مسائلو د استنباد او توجه مرکز یو دی چي هغه قرآن کریم او احادیث نبوي دي او په همدغه قرآن کریم او احادیثو عمل کوي او له دغو دوو دیني اصلونو ور ها خوا په بل څه باور او عقیده ساتل او عمل ور باندي کول کفر او بد بولي.

کوم اختلاف چي د دغو څلورو مذاهبو د امامانو تر منځ د دین په مسائلو کي سته، د هغو لامل دا دی چي، هر امام د دین په فروعي مسائلو کي خپلو اصولو او قواعدو

ته کتلي دي چي همدغه اصول او قواعد يې هم په قرآن کريم او احاديثو بنا دي نه په خپله رايه، نو په همدې خاطر په مسائلو کي کله کله اختلاف راغلی دی مثلاً:

په بخاري شريف کي له عبدالله ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی، حضرت محمد ﷺ چي، د بني قريظه وو په واقعه کي صحابه کرامو ته وفرمايل:

(لا يصلين احد کم، الا بني قريظه)

ژباړ: ستاسو څخه هر يو دي لمونځ نه کوي مګر په بني قريظه کي، په لاره کي د لمانځه وخت سو. د صحابه کرامو په منځ کي درايي اختلاف پېښ سو. يوې ډلي صحابه کرامو د نبي عليه السلام د وينا په ظاهري الفاظو عمل وکړ او ويل يې: موږ په لاره کي د ماځيګر لمونځ نه کوو او د صحابه کرامو بلي ټولی ويل: موږ په لاره کي لمونځ ادا کوو ځکه؛ د نبي عليه السلام موخه او مقصد دا وچي تاسو بنو قريظه ته ژر ولاړ سئ.

دلته موږ وينو چي د صحابه کرامو هري ټولی د خپلي رايي سره سم لمونځ ادا کړ. اوس چي کله دا پېښه و حضرت محمد ﷺ ته وړاندي سوه، هغه ﷺ يوې ډلي ته هم منع و نه ويل او نه يې يوه ډله صحابه کرام په خپل عمل ګرم و بلل.[67]

[67] - بخاري شريف : ٥٩١ مخ.

له دې جملې څخه نور هم ډېر احاديث ستره او هم د قرآن کريم ډېر اياتونه سته چې مجمل وي، ځيني علماء کرام، مجتهدين او مفسرين يې د الفاظو و ظاهر ته ګوري او ځيني نور يې بيا د الفاظو و باطن يعني معنی ته ګوري.

موږ و غېر مقلدينو حضراتو ته وايو: که دوی په رښتيني ډول د څلورو مذاهبو د څلورو سره امامانو په ديني مسائلو کي دخيل، اوصول او قواعدو ته په ښه او غېر تعصوبي او مغريضانه ډول ونه ګوري او د څلورو سره مذاهبو فقهي کتابونه و ګوري او مسائلي يې له قرآن کريم او احايثي نبوي ﷺ سره پرتله کړي دا به هرو مرو ورته ښکاره سي چي، رشتياهم د مقلدينو ټولي فقهي مسائلي له قرآن کريم او احاديثو څخه استنبات سوي دي. يوه هم دوی له ځانه، نه ده جوړه کړې او دا به هم ورته معلومه سي چي، د څلورو مذاهبو دا امامانو اجتهاد بل غرض نه و، يوازي د ځينو اياتونو او احاديثو (لکه مخکي چي مو اشاره ورته وکړه) د اجمال په صورت کي دی چي، يوه مجتهد له يوه ايات يا يوه حديث شريف په مفهوم يو رنګ پوهېدلی دی او بل مجتهد بيا بل رنګ پوهېدلی دی.

پنځم سوال:

دا چي تاسو مقلدين وايا ست چي څلور سره مذهبه حق دي، بيا ولي تاسو د يوه امام تقليد کوئ؟

ځواب:

د دې سوال ځواب د شخصي تقلیدِ په بیان کي مخکي په ښه ډول او وضاحت سره ذکر سو. دلته مي دا سوال له دې امله را وړ چي، ستاسو ور پام کړم چي، غیر مقلدین دا سوال هم کوي.

د عوامو لپاره يوه توصيه

(و انماحق العوام ان يومنوا ويسلموا و يشتغلو بعباداتهم و معايشهم و يتركوا العلم للعلماء فالعامي لويزني و يسرق كان خيراً له من ان يتكلم في العلم فانه من تعلم في الله و في دينه من غير اتقان العلم و قع في الكفر من حيث لايدري .[68])

ژباړه: د عوامو لپاره دا لازمه ده چي، ايمان او اسلام قبول کړي په خپل عبادت او د ژوند تېرولو په چارو کي مشغول سي. د علم (او عقائدو) په خبرو کي دي مداخله نه کوي. عقائد او نور فقهي مسائل دي علماء کرامو ته وسپاري. د عوامو لپاره په علمي مسائلو کي مداخله کول تر غلا او زنا کولو ډېر بد ه او خطرناکه ده.ځکه: کوم څوک چي په علمي مسائلو کي پوهه او مهارت نه لري او هغه کس د الله تعالی په دين او د دين په مسائلو کي بحث او خبري کړي يا يې کوي، امکان لري په داسي لاره روان سي چي هغه به کفر او ګمراهي وي او دی به په دين کي د خپلي ناپوهۍ له امله نه وي خبر، نفس او شيطان به يې د ناپوهۍ له امله د کفر او ګمراهۍ کندي ته ور وغورځوي.

د عوامو ورونو لپاره دا په کار ده چي د يوې مسئلې د حل لپاره د دين علماء کرامو ته ورسي او د يوې مسئلې حکم (پر ځای د دې چي خپله يې حل کړي) له علماء کرامو څخه يې معلوم کړي او عوامو ورونو ته دا هم نه ښايي او نه ورته جائز ده چي

---

[68] - احياالعلوم : ۳ جلد، ۳۵ مخ.

د عقائدو او فقهي په هغه باریکو مسائلو کي بحث وکړي چي له کتابه یې زده کړي نه وي ځکه چي، ډېر ځله عوام په هغو مسائلو کي چي له یوه او بل عالم او یا یوه او بل چا څخه اوري، د وخت په تېرېدو سره ترې هېرېږي او په هغو کي غلطي کوي.

په یوه حدیث شریف کي راځي: ژباړه، یو شخص حضرت محمد ﷺ ته راغی او ورته ویې ویل: اې د الله تعالی رسوله! ماته د علم بارکي را وښیه. نبي عليه السلام له دغه کس څخه پوښتني وکړې او ورته ویې ویل:

۱ - تا د الله تعالی ﷻ معرفت حاصل کړی دی؟.

۲ - تا د الله تعالی ﷻ حقوق ادا کړي دي؟.

۳ - تاته د مرګ د راتلو وخت معلوم دی؟.

۴ - تا مرګ ته تیاری نیولی دی؟.

په اخر کي نبي عليه السلام ورته وویل: ته اول ولاړ سه بنیاد مظبوط کړه او بیا راسه چي زه و تاته د علم بارکي در وښییم.[69]

درنو لوستونکو! او مسلمانانو ورونو دا هر مسلمان ته ښکاره ده چي د حضرت محمد ﷺ ژوند او راتلو دې نړۍ ته لکه د نورو انبیاء کرامو د دې هدف لپاره وو چي، د الله تعالی ستر مخلوق انسان څرنګه د ذلت او ګمراهۍ له لاري چي نفس او

[69] - جامع بیان العلم : ۱۳۳ مخ.

شیطان ورته غوره کړې ده را و ګرځوي او د خپل خالق الله تعالی ﷻ و لوري ته یې مخ واړوي. د بتانو له عبادته یې را وګرځوي، له شرک او بد بختۍ څخه یې را بېل کړي او د الله تعالی ﷻ د عباداتو ډول او د واحد خدای ﷻ د وحدانیت مفکوره یې و مغزو ته ور د ننه کړي او له هغې لارې څخه یې منع کړي چې د الله تعالی ﷻ د قهر او غضب سره مخامخ کیږي او هغه لاره ورته وښیي چې د الله تعالی ﷻ رضا او خوښي په کښې وي خو بیا هم چې کله له ده مبارک څخه یو صحابي د علم د بارکې پوښتنه کوي چې ځان د هدایت و لوري ته نژدې کړي. هم دی مبارک ځواب نه ور کوي او ورته وایي: چې تا د الله ﷻ معرفت حاصل کړی؟ تا د الله ﷻ حقوق ادا کړي دي، تا ته د مرګ د راتلو وخت معلوم دی، تا مرګ ته تیاری نیولی دی؟ هغسې ځواب لکه سائل چې یې غواړي نه یې ور کوي. ځکه چې، دلته دوې خبرې دي، یو خوا ته حضرت محمد ﷺ غوښتل چې سائل لومړی د هغه څه زده کړې ته و هڅوي چې د دین په زده کړه کې لومړی خبرې دي ځکه چې تر دې وخته د سائل پوهه او استعداد هم دومره و او بل حضرت محمد ﷺ ته معلومه سوه چې سائل د دې وړتیا نه لري چې د دغسې علمي مسئلو ادراک دې وکړي. نو زه هم د پورته حدیث شریف له فهم څخه دا مطلب افاده کوم چې دغسې بحثونه د عوامو لپاره هیڅ معنی نه لري چې خپل وخت په مشغوله کړي.

عوامو ته په کار ده چې، د دین په مسائلو کې د علماء سره بحث ونه کړي. یوازې له علماء څخه د دین د مسائلو په اړه چې دوی ور سره مخ کیږي پوښتنې وکړي او

وربانديٍ باور وكړي. كه عوام داسي و نه كړي تل به د نفس او شيطان په لومو كي بند وي او د الله ﷻ له قهر او غضب سره به ځكه مخامخ وي چي نه يې خپله د دين مسائلي زده كړي وي او نه د علماء كرامو خبرو ته غوږ ږدي.

موږ ډېر عاجزه يو، الله تعالى دي موږ له داسي يو او بل ډول عقائدو څخه وساتي لكه څرنګه چي نن ورځ ځينو مسلمانانو خپلي كړي دي. دغه د ګډو وډو عقائدو كسان بل هدف او مقصد نه لري. يوازي او يوازي په دې فكر كي دي چي څرنګه د عامو او په دين او خپل مذهب باندي د ناخبرو خلكو په زړونو كي وسواسه وربيدا كړي او فكرونه يې و ګډ وډ كړي او خپلو اسلافو، علماء كرامو او خپلو مشرانو لكه پلار او نورو سره يې په اختلاف كي واچوي او د يو او بل ډول پوښتنو او په خپلو علماء كرامو باندي د پوښتنو، بې باوريو پيدا كولو او له هغوى سره په اختلافاتو پيدا كولو كي يې د ځان په لور وربولي او دغه وسواسه اچوونكي له نالوستو كسانو څخه د خپلي لاري حقاينت ورک او د خپلي لاري حقانيت ورته ثابت كړي.

دا كسان چي غېر مقليدين دي، ددوى دا عقيده ده چي، څلور سره مذهبه (هغه كه حنيفي مذهب دى، كه شافعي مذهب دي، كه مالكي مذهب دى، كه حنبلي مذهب دى) باطل دي.

غېر مقلد او په ناپوهي. كي لامذهبه ځان جوړول د دوى شعار دى، د خپل نفس د غوښتونو پيروي كول، د مجتهيدينو تقليد كول باطل او شرک بلل دا د دوى كارونه او عقائد دي. موږ وايو: داسي كار كول يو حرام كار دى. دغسي عقيده درلودل

سبب د گمراهۍ ګرځي. ځکه د غېر مقلیدینو پېشوا مولانا محمد حسین بټالوی وایي:

د غېر مجتهد لپاره دا جائزه نه ده چي د مجتهدینو څخه تېښته وکړي [70] یعني د عوامو لپاره دا ضروري ده چي د یوه مجتهد تقلید وکړي او د خپل مجتهد په اقوالو با ور وکړي.له دې خبري وروسته مولانا محمد حسین بټالوي د دې خبري ښه وضاحت کوي دی وایي:

زما د **۲۵** کالو تجربه ده. او دارا ته معلومه سوېده، هغه کسان چي علم نه لري او ځان ته د مجتهد منصب ور کوي او د حقیقي مجتهدینو تقلید پرېږدي، داسي کسان په اخر کي د اسلام مبارک دین سره خدای په اماني وکړي او یا ځیني یې عیسایان سي او ځیني یې بیا لامذهبه سي.[71]

هم دغسي د غېر مقلیدینو مشر نواب صدیق حسن خان د خپلو غېر مقلیدینو په اړوند وایي:

(فقد نبت في هذه الزمان فرقة ذات سمعة وریاء تدعي انفسها علم الحدیث والقران و العمل و العرفان) [72]

---

[70] - اشاعت السنة : ۱۱ جلد ۲۱۱ مخ.
[71] - اشاعت السنة : ۱۱ جلد، ۵۳ مخ.
[72] - الحطه في ذكر صحاح الستۀ : ٦٧ مخ.

ژباړه: په دغه زمانه کي یوه ډله پیدا سوېده چي شهرت خوښوونکي دي او ریا کاره دي. د علم د نه شتون سره ځان د علم او عمل عاملین بولي. سره له دې چي په دوی کي د علم، عمل او عرفان بوی هم نسته.محترم حسن خان صاحب په پورته خبرو پسي زیاتوي.

(**فیاللعجب این یسمون انفسهم الموحدین المخلصین و غیر هم بالمشرکین و هم اشد الناس تعصباً و غلواً في الدین**)

ژباړه: ډېره د تعجب خبره ده. غیر مقلیدین خپل ځانونه خالص موحدین بولي او مقلیدین مشرک بولي. سره له دې چي غیر مقلیدین خپله په ټولو خلکو کي متعصب او غالي دي. حسن خان صاحب خپل دغه مضمون په دغه جمله پای ته رسوي.

(**فما هذا دین الافتنة في لارض و فساد کبیر**)

ژباړه: دغه لاړه کومه چي غیر مقلیدینو غوره کړې ده چي په دین کي د ناخبری یا په دین کي د خپلي بې علمی سره سره ځانونه مجتهدین بولي) کوم دین نه دی، بلکي دا په مځکه کي فتنه او لوی فساد دی.

د غیر مقلیدنو د مشرانو له عباراتو څخه دا ښکاره سوه چي هر هغه څوک چي د اجتهاد مرتبې ته نوي رسېدلی باید دغه کس ضرور د یوه امام تقلید وکړي.

د څلورو امامانو تقليد او په څلورو امامانو کې د تقليد حصر کېدل د جمهورو علماء کرامو په قول دا د الله تعالی ﷻ له لوري موږ ته يو لوی نعمت را کړل سوی دی. په هر وخت کې محدثين، مفسيرن او علماء کرام دا وضاحت کوي، کوم څوک چې له تقليد څخه منکر او له ځان څخه غېر مقليد جوړ وي، دا داسي مثال لري لکه: اوښ چې بېله مهاره وي. ځکه؛ دی د خپل نفس په غوښتونو عمل کوي او د اهل بدعت له ډلي څخه شمېرل کيږي. داسي کسان په هيڅ صورت کې د اهل سنت والجماعت څخه نه دي.

د عوامو لپاره ښه خبره هغه ده کومه چې د امام غزالي رحمه الله له وينااو معلوميږي چې وايي: عوام خلک دي د دين په مسائلو کې اختلاف نه کوي. ځکه چې، له دوی سره په دين کې پوهه نه وي. د خپلي ناپوهي له امله ځانونه د ګمراهي او بې ايماني کندي ته تېل وهي. د دين مسائلي دي و علماء کرامو ته پريږدي او دوی دي پر هغه مسائلو باور وکړي چې د علماء کرامو له لوري ورته ويل کيږي تر څو د علماء کرامو په اتباع سره هغه څه لاس ته راوړي په کومو سره چې د الله تعالی ﷻ راضا حاصليږي.

امام اعظم ابو حنيفه، يعني نعمان بن ثابت كوفي رحمه الله.

امام اعظم رحمه الله چي اصلي نوم يې نعمان رحمه الله دی، کنيت يې ابو حنيفه دی او لقب يې امام اعظم دی. د هجرت په اتيايم (۸۰) هـ کال په کوفه کې د ثابت رحمه الله په کور کې يې و دې نړۍ ته سترګې پرانستلې. د تاريخ په پاڼو کې د کابل بلل سوی دی چې د اسلام په اوايلو کې يې د کورنۍ مشران کوفې ته تللي وو.

امام اعظم رحمه الله عرب نه بلکې عجمي و. ده مبارک د عمر په شل کلنۍ کې په تعليم (زده کړه) پيل وکړ. د خدای ورکړي استعداد او ښې حافظې له مخې يې ډېر ژر د قرآن کريم او احاديثو په زده کړه کې يې ډېر پر مختګ وکړ او ډېر ژر يې د اجتهاد درجې ته ځان ورساوه تر څو په فقهي مسائلو کې يې د نبوغ درجه تر لاسه کړه.

د علم ادب، علم النساب او د علم کلام تر زده کړې وروسته يې د فقهي د علمي زده کړې لپاره د وخت د مشهوره عالم امام حماد صاحب رحمه الله په درس کې برخه واخيسته.

د امام اعظم رحمه الله د استاذانو شمېر نژدې څلور زرو (۴۰۰۰) ته رسيږي مګر پر امام اعظم رحمه الله باندې، د ډېر شفقت او مهربانۍ له کبله چې پر ده مبارک يې لرله، د حماد رحمه الله نوم ډېر د ياد ولو وړ دی.

امام اعظم رحمه الله چي کله د درس او تدریس سلسله پیل کړه.له لیر ځایونو څخه د دین د زده کړي لپاره د دین طالبان د پتنګان په څېر پر رامات سول او د امام صاحب په درسونو به یې خپله علمي تنده ماتوله.

علامه کردري رحمه الله وايي: اته سوه (۸۰۰) فقها ، محدیثین، صوفیاکرام او مشائخ د امام **اعظم** رحمه الله په شاګردانو کي راځي.

امام اعظم رحمه الله په خپل وخت کي د فقهي علم د اسلامي قانون د جوړولو لپاره د څلويښتو (۴۰) جیدو (سترو) علماء کرامو یو مجلس جوړ کړ چي له ډېر جر او بحث وروسته د دغه مجلس له خوا څخه د حنیفي فقهي په نامه یو داسي تل پاته او ژوندی اسلامي قانون جوړ کړل سو چي دغه فقهي قانون پر خپل جامعیت په خپله شاهدي ورکوي.

د همدغه مجلس له خوا چي کومي مسائلي له قرآن کریم او احادیثي نبوي څخه استنبات سوي د هغو مسائلو شمېر له (۱۲۷۰۰۰۰) دوولس لکه اويا زرو څخه هم زيات و. له دې امله حنیفي فقهي ته فقه شورايي هم ويل کېږي.

که څوک دا ووايي چي، ولي امام صاحب دا قانون جوړ کړ چي باید ووایم:د صحابه کرامو په وخت او زمانه کي. د صحابه کرامو هغه ډلي چي په اسلامي فقه او اجتهاد کي یې لاس درلود ، دهغه وخت د اسلامي حکومت (اسلامي خلافت) په هر ځای

کي دي علماء کرامو شتون درلود. کوم مسائل چي به دوی ته وړاندي کېدل هغه به يې د قرآن کريم، احاديثي نبوي او اجتهاد په رڼا کي حل کول.

کله چي د صحابه کرامو د ټولی وروستی صحابي حضرت ابوالطفيل ﷺ په (**۱۱۰** ه) کي وفات سو، دغه ستر مسؤليت د صحابه کرامو د شاګردانو يعني، تابعينو ته ور د غاړي سو.

د تابعينو په زمانه کي اووه (**۷**) داسي ستر ځايونه وو چي، د احاديثو او نبوي علومو مراکز بلل کېدل. په دې مراکزو کي د فتواګانو اړوند مسائل د هغه وخت د جيدو علماء کرامو له خوا حل کېدل.

د هغو اوو (**۷**) مراکزو نومونه په لاندي ډول دي.

۱ - مدينه منوره. **۲** - مکه مکرمه. **۳** - بصره. **۴** - د مشق. **۵** - مصر. **۶** - کوفه. **۷** - يمن.

په دې مراکزو کي د علميت له پلوه د پام وړ مقام کوفې درلود ځکه: په کوفه کي په زرګونو صحابه کرامو ژوند کړی و او د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ او ابو هريرة ﷺ په شان صحابه کرامو په کوفه کي په زرګونه شاګردان پريښي وو. په هم دې خاطر کوفه د علم الحديث او فقهي علومو له کبله د خلکو د رجوع يوه ښه مرجع بلل کېده.

د (۱۲۰)هـ له مخه د کوفې د امام، د حديثو د حافظ او د هغه وخت د فقهي د ستر استاد، حماد صاحب رحمه الله په درس او د هغه په درس ګاه کې، د ده د شاګردانو په ډله کې تر ټولو ممتاز او ذهين طالب علم امام اعظم رحمه الله و.

د ستر استاد حماد رحمه الله له وفات وروسته، د ده د درسګاه مدرس امام اعظم رحمه الله سو. کله چې امام اعظم صاحب رحمه الله په دې منصب کښېنوست، د خپلې زيرکتيا له مخې يې په هر لوري د خپل فکر سپرلۍ ځغلول. ده ته دا څرګنده سوه چې، په نن وخت کې کوم علماء کرام موجود دي. سبا به نه وي. که نن ورځ د دوی له وجود څخه ګټه وا نه خستل سي، کېدای سي سبا دغه د علم ستر دريابونه زموږ له لاسه وتلي وي او بيا به وچې شونډې ګرځو او داهم يوه څرګنده خبره ده چې په هروخت کې نوي نوي مسائل رامنځ ته کيږي.

نو دا يوه اړينه خبره ده چې، نن ورځ يو داسې قانون جوړ کړل سي چې د راتلونکونسلونو د ژوند لپاره ځراغ و ګرځي او دا قانون بايد داسې ترتيب سي چې د انساني ژوندانه و هر اړخ ته په کې ځای ور کړل سوی وي. دغو اړتيا وو ته په کتو سره امام اعظم رحمه الله په خپلو زرګونو شاګردانو کې وکتل، د هغوی له ډلې څخه يې څو کسه د هغوی د لوړو استعدادونو او زرکتياوو له مخې غوره کړل چې شمېر يې نږدې څلوېښتو ته رسيږي اونومونه يې په لاندې ډول دي:

۱ - امام زفر رحمه الله چې په ۱۵۸هـ کې وفات سوی دی.

۲ - امام داؤد طايي رحمه الله چي په ۱۲۰ هـ کي وفات سوی دی.

۳ - امام حبان بن علي رحمه الله چي په ۱۷۳ هـ کي وفات سوی دی.

۴ - امام زهير بن معاويه رحمه الله چي په ۱۷۳ هـ کي وفات سوی دی.

۵ - امام حماد بن امام اعظم رحمه الله چي په ۱۷۶ هـ کي وفات سوی دی.

۶ - امام شريک بن عبدالله رحمه الله چي په ۱۷۸ هـ کي وفات سوی دی.

۷ - امام عبدالله بن مبارک رحمه الله چي په ۱۸۱ هـ کي وفات سوی دی.

۸ - امام محمد بن نوح رحمه الله چي په ۱۸۲ هـ کي وفات سوی دی.

۹ - امام ابوسعيد يحيى بن ذکريا رحمه الله چي په ۱۸۴ هـ کي وفات سوی دی.

۱۰ - امام اسد بن عمرو رحمه الله چي په ۱۸۸ هـ کي وفات سوی دی.

۱۱ امام علي بن مسهر رحمه الله چي په ۱۸۹ هـ کي وفات سوی دی.

۱۲ امام عبدالله بن ادريس رحمه الله چي په ۱۹۲ هـ کي وفات سوی دی.

۱۳ امام علي بن طيان رحمه الله چي په ۱۹۲ هـ کي وفات سوی دی.

۱۴ امام وکيع بن جراح رحمه الله چي په ۱۹۷ هـ کي وفات سوی دی.

۱۵ امام يحيى بن سعيد القطان رحمه الله چي په ۱۹۸ هـ کي وفات سوی دی.

۱۶ امام ابو حفص بن عبدالرحمن رحمه الله چي په ۱۹۹ هـ کي وفات سوی دی.

۱۷ امام خالد بن سليمان رحمه الله چي په ۱۹۹ هـ کي وفات سوی دی.

۱۸ امام حسن بن زياد رحمه الله چي په ۲۰۴ هـ کي وفات سوی دی.

۱۹ امام مکي بن ابراهيم رحمه الله چي په ۲۱۵ هـ کي وفات سوی دی.

۲۰ امام مالک بن مغول رحمه الله چي په ۱۵۹ هـ کي وفات سوی دی.

۲۱ امام مندل بن علي رحمه الله چي په ۱۲۸ هـ کي وفات سوی دی.

۲۲ امام عمرو بن ممون رحمه الله چي په ۱۷۱ هـ کي وفات سوی دی.

۲۳ امام ابو عصمه رحمه الله چي په ۱۷۳ هـ کي وفات سوی دی.

۲۴ امام قاسم بن معين رحمه الله چي په ۱۷۵ هـ کي وفات سوی دی.

۲۵ امام هياج بن بسطام رحمه الله چي په ۱۷۷ هـ کي وفات سوی دی.

۲۶ امام ابو يوسف رحمه الله چي په ۱۸۲ هـ کي وفات سوی دی.

۲۷ امام هشيم بن بشير السلمي رحمه الله چي په ۱۸۳ هـ کي وفات سوی دی.

۲۸ امام فضيل بن عياض رحمه الله چي په ۱۸۷ هـ کي وفات سوی دی.

۲۹ امام محمد بن الحسن رحمه الله چي په ۱۸۹ هـ کي وفات سوی دی.

۳۰ امام یوسف بن خالد رحمه الله چي په ۱۸۹ هـ کي وفات سوی دی.

۳۱ امام فضل بن موسی رحمه الله چي په ۱۹۲ هـ کي وفات سوی دی.

۳۲ امام حفص بن غیاث رحمه الله چي په ۱۹۴ هـ کي وفات سوی دی.

۳۳ امام هشام بن یوسف رحمه الله چي په ۱۹۷ هـ کي وفات سوی دی.

۳۴ امام شعیب بن اسحاق رحمه الله چي په ۱۹۸ هـ کي وفات سوی دی.

۳۵ امام ابو مطیع بلخي رحمه الله چي په ۱۹۹ هـ کي وفات سوی دی.

۳۶ امام عبد الحمید رحمه الله چي ۲۰۳ هـ کي وفات سوی دی.

۳۷ امام ابو عاصم النبیل رحمه الله چي په ۲۱۲ هـ کي وفات سوی دی.

۳۸ امام حماد بن دلیل رحمه الله چي په ۲۱۵ هـ کي وفات سوی دی.

۳۹ امام نضر بن عبد الکریم رحمه الله چي په ۱۲۹ هـ کي وفات سوی دی.

۴۰ امام عافیه بن زید رحمه الله چي په ۱۸۰ هـ کي وفات سوی دی.

دغه علماء کرام چي پورته یې نومونه یاد کړل سول د خپل وخت مجتهدین او جید علماء کرام وو.

د دې څلويښتو علماء کرامو له جملې څخه لس (۱۰) يا دوولس (۱۲) يې داسي عالمان وو چي تر خپل منځ يې ځانګړي ناستي يا مجلسونه درلودل. دغو علماء کرامو د خپلي ښې ورتيا له مخي د پورته يادو څلويښتو علماء کرامو پر مجالسو ځانګړې نظارت درلود.

د دغه مخصوص مجلس غړي، امام ابو يوسف رحمه الله، امام زفر رحمه الله، امام داؤد طائي رحمه الله، امام يوسف بن خالد رحمه الله، يحيى بن ذکريا رحمه الله، امام محمد رحمه الله، عبدالله بن مبارک رحمه الله وو. همدا ډول په دغه مجلس کي امام ابو حنيفه رحمه الله هم خپله ګډون درلود.[73]

د هم دغه فقهي مجلس په اړه امام وکيع بن جراح رحمه الله او امام شافعي رحمه الله وايي:

(د امام ابو حنيفه رحمه الله په کار کي به څنګه غلطيا پيداسي) له امام صاحب سره په کارونو کي ابويوسف رحمه الله، حفص بن غياث رحمه الله او د حبان رحمه الله په څېر د حديثو پوهان موجود دي. د عربي لغاتو استاد او ماهر قاسم بن معين رحمه الله ور سره ملګرى و. همدا ډول د نفير طايي رحمه الله، فضيل بن عياض رحمه الله په څېر د تقوى او پرهېزګارۍ څراغان ور سره ملګري وو. په داسي حال کي چي، له چاسره داسي ستر کسان ملګري وي په هغه وخت د غلطۍ امکان تر ډېر حده نه وي او که کله کومه غلط فهمي رامنځ ته هم سي په هم هغه مهال يې د حل لاري چاري لټوي ځکه چي،

[73] - الجواهر المضية : ۱ جلد، ۱٤ مخ.

په کوم ځای کي چي کوم کارونه د یوه فکر پر ځای د ډیرو فکرونو او پوهو علماء کرامو له خوا حل کیږي تل یې نتیجه ښه وي.[74]

ټول علماء کرام، پر دې خبر یوه خوله دي چي، امام اعظم رحمه الله تابعي دی. د صحابه کرامو څخه یې د حدیثو روایات په ثبوت رسېدلي دي.

امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله د ټولني د اصلاح او سیاست لوړ شخصیت یادیږي او د ټولني د اصلاح او سیاست په رازونو پوهېدل، حق ویل، د باطل مخ نیول، د اسلام او دین پر مخ بېول، حنیفي فقهي ته ترتیب ور کول، دا ټول داسي حیرانوونکي کارونه دي چي، د تاریخ د پام وړ برخه گرځېدلې ده.

دغسي د علم او د ښه فکر خاوند، زاهد، متقي او مجاهد کس د خپلو پورته یادو، لوړو لوړو کارنامو سره سره له دې بېوفا نړۍ څخه په ۱۵۰ هـ کي سترگي پټي کړې او د ابدي ژوند پر لوري یې سفر وکړ.

انا لله و انا الیه راجعون.

که از آن دم که تو سفر کردي از حلاوت جدا شدیم چو موم
همه شب چو شمع می سوزیم ز اتشش جفت وزانگبین محروم
در فراق جمال تو مارا جسم ویران وجان ازاد چون بوم

[74] - جامع المسانید : ۳۳ مخ.ړ

هان عنان را بدین طرف برتاب　　　　زفت کن پیل عیش را خرطوم

بی حضورت سماع نیست حلال　　　　همچو شیطان طرب شده مرجوم

یک غزل بی تو هیچ گفته نشد　　　　تا رسید آن مشرفه مفهوم

پس بزوق سماع نامه تو

غزل پنج و شش بشد منظوم

امام مالک رحمه الله د انس زوی، انس رحمه الله د مالک زوی او هغه د ابي عامر زوی دی.

د امام مالک رحمه الله اصلي نوم مالک رحمه الله دی. لقب يې امام دار الهجرة دی او کنيت ابو عبدالله دی.

امام مالک رحمه الله د صحيح رواياتو لمخي په (**۹۳**) هـ سنه کي، د مديني منورې په ستر ښار کي و زيږېد.

امام مالک رحمه الله په خپل وخت کي د مديني منورې د احاديثو امام، فقهي، زاهد او د ډيري لوړي هستۍ شخصيت و.

د موطا په نامه کتاب يې د حديثو په فن کي خورا ډېر مشهور دی. د امت محمدي علماء کرام ورته په ډېره درنه سترګه ګوري.

امام مالک رحمه الله لکه څرنګه چي، په مدينه منوره کي زېږېدلی دی، همداسي په مدينه منوره کي د ځلميتوب دورې ته هم رسېدلی دی او په همدغه ښار کي يې و زده کړو ته هم مخه کړې ده.

امام مالک رحمه الله د قرآن کریم د قرآئت سند له امام القراء ابو ثالث نافع بن عبدالله څخه تر لاسه کړی دی. همدا ډول د احادیثو له زده کړي سره یې له ماشومتوب څخه مینه درلوده.

د امام مالک رحمه الله د احادیثو لومړی استاد حضرت نافع رحمه الله دی، حضرت نافع رحمه الله هغه لوی شخصیت و چي، د خپل ژوندانه لویه برخه یعني (۳۰) کاله یې د عبدالله ابن عمر رضي الله عنه په خدمت کي تېره کړېده.

امام مالک رحمه الله د حضرت نافع رحمه الله سره سره د نورو ګڼو استاذانو څخه هم زده کړي، کړي دي.

د امام مالک رحمه الله د استاذانو شمېر تقریباً (۹۳) کسانو ته رسیږي. په هغه وخت کي د علم د تحصیل دائره دومره پراخه نه بلکي په فنونو کي زده کړه او مهارت ضروري بلل کېده. ډېره پاملرنه. تفسیر القرآن، حدیث پوهنه.فقه. علم ادب او لغت ته کېدله.

امام مالک رحمه الله چي کله په مروجه علومو کي پوهه او مهارت حاصل کړ، په لږ وخت کي یې د خپل ښه ذهن او ښه استعداد له مخي د استادی مقام ته ورسېد. په دي دپاسه امام مالک رحمه الله په فتوی ورکولو او اجتهاد کي ځانګړی استعداد درلود.

امام مالک رحمه الله چي کله د امت مسلمه یا امت محمدي د خدمت لپاره ملا و تړله، په دي وخت کي د امام مالک رحمه الله عمر (۲۴) کاله و.

امام مالک رحمه الله په دې لږ عمر کې د خپل وخت پیاوړی مفتي، لارښود او مدریس یاد ولای سو.

امام مالک رحمه الله په خپل وخت کې د یوې ښې درسګاه او تدریس مدریس یادیږي. ده محترم په درس کې له نورو ځخه بېله لاره درلوده.مثلاً: د ده د درس یوه ټکلاره دا وه چې، ده محترم به د درس په وخت کې په خپله د کتاب متن او عبارت نه وایه بلکې د کتاب عبارت به یې په شاګردانو وایه.

امام مالک رحمه الله به یې سماع کول یعني درس به یې اوریده. د محدیثینو په اصطلاح و دې طریقې ته (**قرائت علی الشیخ**) ویل کیږي. له دې طریقې ځخه د امام مالک رحمه الله موخه دا وه چې، د حدیثو کره کتنه هم وسي او شاګرد هم د عبارت له ویلو سره بلد سي.

د امام مالک رحمه الله د درسګاه ځانګړتیاوې:

د ده مبارک درسګاه به ډېره ارامه وه. امام شافعي رحمه الله وایي:

ژباړه: موږ به د امام مالک رحمه الله په تدریسې ساعت کې د کتاب پاڼې هم په ډېر احتیاط سره اړوې تر څو اواز و نه کړي.

امام مالک رحمه الله د خپل وخت ستر عالم او ستر شخصیت و. د علمیت اواز یې تر لیري لیري ځایونو پوري تللی و. د هرچا په زړه کې د امام مالک رحمه الله سره محبت او

مینه وه. که به څوک ور سره مخالف و، هغه به هم د ده په علمیت او تقوی اقرار کاوه.

په هغه وخت کې به چې کوم حجاج د حج د فریضې د ادا کولو لپاره بیت الله شریفې ته راتلل: د حکومت له خوا به په دې موسم کې یو مفتي تاکل کېده تر څو د حجاجو شرعي مسئلې حل کړي.د امام مالک رحمه الله په وخت کې دغه منسب و ده ته ور کول سوی و. د امام مالک رحمه الله سره په دې خدمت کولو او فتوی ورکولو کې امام ابن ذئب رحمه الله هم ملګری و.

امام مالک رحمه الله د فتوی په ور کولو کې ډېر د احتیاط څخه کار اخیسته . که د کومې مسئلې په هکله به يې معلومات نه درلود، نو و خلکو ته به یې په ښکاره ویل چې، زه په دې مسئله کې معلومات نه لرم.

یوه ورځ یو کس امام مالک رحمه الله ته راغلی، د یوې مسئلې اړوند یې پوښتنه څېنې وکړه. امام مالک رحمه الله ورته وویل: زه په دې مسئله نه پوهېږم.هغه کس ورته وویل: اې امامه! زه له ډېر لیرې ځای څخه تاسو ته راغلی یم او غواړم چې د دې مسئلې ځواب له تاسو څخه واورم او ته راته وایې چې زه د دې مسئلې په اړه معلومات نه لرم. کله چې بېله کوم ځوابه خپل کلي یا وطن ته ولاړسم، زه به د خپل وطن خلکو ته د دې مسئلې په اړه څه ځواب وایم.

امام مالک رحمه الله ورته وویل: ته چي کله خپل وطنوالو ته ورسېدې. هغوی ته ووایه چي، امام مالک رحمه الله وویل چي، زه په دې مسئله نه پوهېږم. سبحان الله. د وخت پېړندل سوې څېره، ښه عالم او زاهد په فتوی کي څونه احتیاط کوي او زموږ په وخت کي موږ بیا د فتوی په ورکولو کي له یو لړ بې علمی سره څومره بېړه کوو.

څرنګه چي هر ساکښونکی اخر په مرګ محکوم دی او دا د قرآن فیصله ده چي، یو ساکښ به هم ژوندی نه پاته کیږي ښله یوه الله جل جلاله. نو امام مالک رحمه الله هم د الله جل جلاله د مخلوقاتو له جملې و چي، تل پاته ژوند یې نه درلود.

دی مبارک د عمر په وروستیو کي درې (**۳**) ورځې سخت ناروغه سو. د ناروغۍ په مده کي ورته ډېر مخلصین د پوښتني لپاره راتلل.په **۱۷۹** ه.کې. د الهي قضا سره یې د (**۸۶**) کلونو په عمر د مرګ فرشتوته لبیک ووایه.

انا لله و انا الیه راجعون.

ایهاالنور في الفواد تعالی

غایة الوجه والمراد تعالی

ایهاالسابق الذي سبقت

منک مصدوقة الوداد تعالی

چون بيائي زهي كشاد ومراد

چون نيائي زهي كساد تعالى

انت كشمس ازدت ونات

ياقريب على البعاد تعالى

محمد د ادریس، هغه د عباس، هغه د عثمان، هغه د شافع، هغه د سائب، هغه د عبید، هغه د عبد، هغه د هاشم، هغه د عبدالمطلب، هغه د عبد مناف القریشي الهاشمي زوی دی.

د امام شافعي رحمه الله اصلي نوم محمد دی، کنیت یې ابو عبدالله دی او لقب یې ناصر السنة دی.

امام شافعي رحمه الله په (۱۵۰) هـ سنه کې د فلسطین په مشهور ښار عسقلان کې دې نړۍ ته سترګې روښې کړې.

امام شافعي رحمه الله د عسقلان د مشهوره علماء کرامو او پوهانو له جملې څخه و. په حدیثو او فقه کې یې د پام وړ خدمتونه کړي دي او د ده دا خدمتونه له هیچا څخه پټ نه دي.

امام شافعي رحمه الله په ماشومتوب کې د خپل پلار له مهربان سیوري څخه بې برخې سوی دی او په کوچني والي کې یې د یتیم والي سترپاوي وګاللې.

مور مبارکې یې دا خپل یتیم او نازولی زوی مکې مکرمې ته ولېږه او هلته یې د زده کړې زمینه ورته مساعده کړه.

امام شافعي رحمه الله په مکه مکرمه کي د ماما په کور کي اوسېده. ماما يې هم په ډېر غربت کي ژوند کاوه. په هم دې خاطر يې ماما هم د ده رحمه الله د زده کړو پوره مصارف نه سواى ورکولاى.

امام شافعي رحمه الله چي کله مکې مکرمې ته راغی په دې وخت کي د امام شافعي رحمه الله عمر تقريباً لس (۱۰) کاله و.

امام شافعي رحمه الله د شعر، ادب او لغت سره ډېر مينه لرله. په هم دې خاطر امام شافعي رحمه الله يو څه موده له هذيل قبيلې سره تېره کړه. په دې مهال کي امام شافعي رحمه الله په عربيت، شعر، او لغت کي ډېر څه تر لاسه کړل.

امام شافعي رحمه الله د خپل خداى ورکړي ښه ذهن او استعداد له امله په لږ وخت کي مروجه فنون ولوستل. له دې وروسته امام شافعي رحمه الله په مکه مکرمه کي د امام مسلم بن خالد رحمه الله سره درې کاله تېر کړل. وروسته امام شافعي رحمه الله مدينې منورې ته ولاړ او هلته يې د امام مالک رحمه الله په درسګاه کي شريک سو او له امام مالک رحمه الله نه يې ښه زده کړه وکړه. په دې دپاسه امام شافعي رحمه الله د مدينې منورې له نورو جيدو علماء کرامو څخه هم زده کړې وکړې او د هغوی له فيوضاتو څخه برخمن سو.

امام شافعي رحمه الله په لږ وخت کي د حديثو د فن په کره کتنه کي لوی لاس پيدا کړ. دی جناب لا په دې وخت کي ځوان و چي د حديث په تفسير، فقه، نبوي سيرت،

لغت، تاریخ، طب او په ادب کي يې پوره ورتیا ومونده او وروسته د هم دې علومو د استاد په حیث و منل سو.

امام شافعي رحمه الله د علم د حاصلولو لپاره ډېرو سیموته سفرونه وکړل لکه: مکه مکرمه، مدینه منوره، عراق، حجاز او هم داسي نورو سیمو ته تللی دی.

د امام شافعي رحمه الله ځیني استاذان د ډېر شهرت خاوندان دي لکه: امام مسلم بن خالد رحمه الله، امام مالک بن انس رحمه الله، امام محمد بن حسن رحمه الله، محمد بن اسماعیل رحمه الله او عبدالله بن نافع رحمه الله چي تر ډېره لیري پوري يې د علم او پوهي اوازې رسېدلي وې.

امام شافعي رحمه الله د مروجه علومو د فراغت وروسته په مکه مکرمه کي په درس بوخت سو. له دې امله د امام شافعي رحمه الله د درس او علمیت اوازه په لږ وخت کي تر لیري لیري ځایونو پوري ورسېده. طالب علمان به د زده کړي لپاره د پتنګانو په څېر ور ته راتلل.

امام شافعي رحمه الله د خپل علمي ژوند په وختونو کي د امت محمدي لپاره داسي علماء کرام وروزل چي هر شاګرد يې د اسلامي تاریخ ځلانده ستوری بلل کېږي لکه: امام احمد بن حنبل رحمه الله او نور.

امام شافعي رحمه الله د درس او تدریس برسېره ځیني کتابونه هم لیکلي دي. ترټولو لوی تصنیف يې. مسند امام شافعي دی چي، د حدیثو په برخه کي يې لیکلی دی.

له دې پرته يې نور تصنيفات هم سته لکه: (کتاب الام) (الرسالة) (کتاب اجماع العلم) (اختلاف الحديث) (خلاف مالک) او هم داسي نور . د امت محمدي دغه ستر عالم په (۲۰۴) ه کي د رجب المرجب په مياشت کي د ورېښېي سوي ناروغی له امله په (۵۴) کلنی کي وفات سو او د تل لپاره يې له دې نړۍ څخه سترګي پټي کړې.

انا لله و انا اليه راجعون.

قوله: امام احمد بن حنبل صاحب رحمه الله: ....

امام احمد د محمد ، هغه د حنبل شیباني المروزي رحمه الله زوی دی.

نوم یې احمد دی، کنیت یې ابو عبدالله او لقب یې امام الحافظ دی.

امام احمد بن حنبل رحمه الله د ربیع الاول په میاشت کې په ۱۶۴ هـ کې د بغداد په ښار کې دې نړۍ ته سترګې روښې کړې.

امام احمد بن حنبل رحمه الله د وخت له وتلو علماء کرامو ، فقهاؤ او محدثینو څخه ګڼل کیږي. د اسلامي نړۍ ټول علماء کرام د امام احمد بن حنبل رحمه الله علمي مقام ، پوهې او د دین په لاره کې نه هېرېدونکي هڅو او ستړیاو ته د قدر په سترګه ګوري.

د امام احمد بن حنبل رحمه الله مور مبارکې خپل د سترګو تور زوی د دیني علم د زده کړې لپاره په ماشومتوب کې لا د وخت د نښو علماء کرامو تر درسګاو پورې د علم د زده کړې په موخه ورساوه. د ده مبارک د مبارکې مور د هڅو نتیجه دا سوه چې ده مبارک په ماشومتوب کې قرآن کریم حفظ کړ.

د قرآن کریم تر حفظ وروسته یې د علم لغت او د وخت د نورو مروجه علومو په لور مخه کړه. تر لومړنۍ زده کړو وروسته یې خپله ټوله پاملرنه د تفسیر او حدیثو په لور واړوله. ده مبارک اووه کاله (۷) کاله پر له پسې د بغداد له سترو علماء کرامو او حدیث پوهانو څخه زده کړه وکړه.

تر دې وروسته بصرې ته ولاړ او بیا حجاز ته ولاړ. په حجاز کې د امام شافعي رحمه الله سره یې ملاقات وسو. په امام شافعي رحمه الله باندې یې اصول الفقه، ناسخ او منسوخ او د امام مالک رحمه الله موطا وویل.

په (**۱۹۸**) هـ کې یې د حج د فرضیې د ادا کولو اراده وکړه او د حج سفر یې په خېر سو او د حج تر اداینې وروسته د یمن پلازمېنې (پایتخت) صنعا ته ولاړ. د ده اراده وه چې پر مشهور محدث امام عبدالرزاق رحمه الله باندې د احادیثو نورې زده کړې هم وکړي. په دې سفر کې له امام احمد بن حنبل رحمه الله سره امام یحیی بن معین رحمه الله هم ملګری و.

کله چې امام احمد بن حنبل رحمه الله په مروجه علومو کې مهارت حاصل کړ او د ده د علمیت شهرت د اسلامي نړۍ تر لیرې کونجونو ورسېد، نو په درس او فتوی ورکولو یې پیل وکړ.

امام احمد بن حنبل رحمه الله د احادیثو په روایت کې ډېر احتیاط کا وه. هیڅ وخت یې د خپلې حافظې په زور کوم حدیث نه روایت کاوه. بلکې له خپلو لیکنو یې شاګردانو ته حدیث اورول. همدارنګه یې د فتوی په ورکولو کې هم له حده زیات احتیاط کاوه. په ناخبرۍ کې یې چا ته فتوی نه ورکول.

امام احمد بن حنبل رحمه الله د اسلامي نړۍ په نوموتو علماء کرامو زده کړې وکړې. د ټولو استاذانو شمېر یې ډېر دی مګر په هغوی کې یې د ځینو استاذانو نومان راوړو

لکه: امام شافعي رحمه الله، امام عبدالرزاق رحمه الله، هشيم بن بشير رحمه الله، عمير بن عبداللهرحمه الله، عبدالرحمن بن مهديرحمه الله، ابوبکر بن عياشرحمه الله او همداسي نور.

امام احمد بن حنبل رحمه الله د خپل ژوند د تېر ولو پر مهال له ډېرو سترو کړاونو سره مخ سوی دی. د امام احمد بن حنبلرحمه الله په وخت کي د عباسي خلفاوو خلافت و. په دې وخت کي د عباسي خلفاو په ملاتړ او د معتزله و په لمسون د قرآن کريم د مخلوقيت مسئلې خورا زور اخيستی و او حکومت رسماً دا اعلان کړی و چي که څوک دا عقيده و نه مني هغه به زندان ته ځي او شکنجې به ور کول کيږي.

په دې لړۍ کي د اسلامي نړۍ ګڼ ديني پوهان او علماء کرام له ننګونو، ستونزو او کړاونو سره مخ سول. ځينو علماء کرامو سمدستي د قرآن په مخلوقيت اعتراف وکړ او ځينو بيا تر لږ وهلو ټکولو وروسته خپل دريځ پرېښود مګر امام احمد بن حنبلرحمه الله د هغو علماء کرامو له جملې څخه و چي له هر ډول ځورولو او سختۍ سربېره پر خپله عقيده پاته سو.

د ده دا عقيده هيڅ کله و نه منل. هغه عقيده چي په قرآن او سنت کي د هغه دليل نه وي او بنسټ يې يوازي د فلسفي پر اندونو او اصولو بنودل سوی و. د رسمي تحقيقاتو پر مهال چي به هر وار د دې عقيدې خپلو لو ته اړ ايستل سو نو د امام ځواب به دا وو چي ماته له قرآن او حديثو څخه دليل راوړئ تر څو امام احمد بن حنبلرحمه الله ته تر سختو ازموينو وروسته بريالیتوب ور په برخه سو او مخالفين يې له پوره ملي او رسمي طاقت سربېره د ماتي سره مخامخ سول.

امام احمد بن حنبل رحمه الله په یوازي سر د دغه فتنو سره په مقابله کي ولاړ و. په هم دې خاطر د امام په دغه کارنامه ټوله امت محمدي وياړي. په ټولو مجتهدينو کي و نوموړي امام ته د مجاهد لقب ورکړ سوی دی.

امام احمد بن حنبل رحمه الله د ستونځو او لانجو په دې بهير کي د امت لپاره د تاليف په ډګر کي لوی خدمتونه وکړل. تر ټولو ستر خدمت يې هغه کتاب دی چي د کتابونو مصنفين او د مسائلو استنبات کوونکي او د نړۍ ټڼدې ډېر مسلمان ترې ګټه پورته کوي.

هغه د نبوي سنتو په ميدان کي هغه ټولګه ده چي زيات شمېر صحيح احاديث يې په کي راټول کړيدي او د مسند احمد بن حنبل رحمه الله په نامه مشهور دی. امام احمد بن حنبل رحمه الله په خپل دې کتاب کي د حديثو د پوهانو په وينا (۲۵) زره څخه ډېر احاديث راټول کړي دي.

دغه ستر امام، مبارز او مجتهد هم په دې بې وفا نړۍ کي دائمي ژوند و نه کړ. آخر د الله جل جلاله په امر له دې دنيا څخه په ۲۴۱ هـ کي د ربيع الاول د مياشتي په ۱۲ نېټه د جمعې په ورځ يې له دې دونيا رخصت واخيست .

انا لله و انا اليه راجعون

قوله: څلور سره مذهبه حق دي او حق يې بولو:..............

څلور سره مذهبه حق دي. هغه که مذهب د امام ابوحنيفة رحمه الله وي، که مذهب د امام مالک رحمه الله وي، که مذهب د امام شافعي رحمه الله وي او که مذهب د امام احمد بن حنبل رحمه الله وي.

د دې موضوع اړوند مفصل بيان د تقليد په بحث کې تېر سو، هلته يې ښه مفصله يادونه وسوه خو بيا هم د متن په موافقت بايد يو څه وليکم ځکه چې، زموږ لپاره مقصود دادی چې هرځای يا هرڅو ځايه چې حق واضح سي يا واضح کيږي ښه خبره ده.

د څلورو مذاهبو د حقانيت اړوند حضرت شا ولي الله دهلوي رحمه الله وايي:

(و هذه المذاهب الابعة المدونة المحراة قد اجتمعت الامة او من يعتدبها منها على جواز تقليدهاالى يو منا هذا) [75]

دغه څلور مذهبه (مذهب د امام اعظم رحمه الله، مذهب د امام مالک رحمه الله، مذهب د امام شافعي رحمه الله او مذهب د امام احمد بن حنبل رحمه الله) مدون او مرتب سوه. ټول امت يا د امت معتمدو علماء کرامو د دغه څلور مشهورو مذاهبو پر تقليد کولو په جواز باندي اجماع کړې ده او دا اجماع تر نن ورځي پوري باقي ده. (د دې مخالفت کول نه دی جائز بلکي مخالفت يې سبب د ګمراهی دی.

[75] - حجة الله بالغة : ۱ جلد ، ۳٦۱ مخ

حضرت شاه ولي الله د هلوي رحمه الله بل ځای وای:

(بالجملة فالتمذهب للمجتهدين سراً الهمه الله تعالى العلماء جمعهم عليه من حيث يشعرون اولا يشعرون.)[76]

خلاصه د خبرو داده چي، دغه مجتهدين (څلور مذاهبه) او د مذاهبو پابندي (يعني شخصي تقليد) يو راز او سر دی کوم چي الله ﷻ د علماء کرامو په زړونو کي اچولی دی او پر دغه يې ټوله متفق کړي دي هغه که د تقليد کولو په مصلحت او راز پوهيږي او که نه.

موږ اهل سنت والجماعت ټل دا وايو چي، څلور سره مذاهب حق دي. که چيري موږ د مذاهبو له حقانيت څخه لاس واخلو العياذ بالله. دا زموږ لپاره په دنيا او اخرت کي د ناکامی سبب ګرځي. داسي هم نه ده چي موږ وايو، تقليد يا د مذاهبو پيروي پر هر چا واجب ده. هغه که هر څوک وي بلکي موږ تقليد او د مذاهبو پيروي د هغه چالپاره واجب بولو کوم څوک چي د اجتهاد مرتبې ته نه وي رسيدلی. کوم څوک چي خپله مجتهد نه وي. د هغه لپاره دا اړينه ده چي تقليد وکړي. ځکه غير مجتهد شخص د دين و حقانيت او شرعي مسائلو ته بېله د مجتهد د تقليد لاس رسی نه سي پيدا کولای.

---

[76] - انصاف عربي : ٤٧ مخ انصاب مع کشاف ٦٣ مخ.

بل دا خبره هم له هيڅا څخه پټه نه ده، کوم کسان چي له تقليد څخه تېښته کوي هغه ډېر وخت د نفس د غوښتنو ښکار سوي دي. د وخت په تېرېدو سره په يوه داسي نا معلوم لوري روان سي چي په اسلامي ټولنه کي يو منفور شخص ځني جوړ سي. له همدې خاطره موږ اهل سنت والجماعت ټل په دې خبره اقرار کوو چي، هم نفسي تقليد سته او شخصي تقليد ته اړتيا سته او کوم کسان چي ټل د تقليد په رد يعني نه منلو کي ولاړ وي او مقليدين ورونه بدعتيان او مشرکين بولي او د ځان لپاره بيا د موحدينو او اهل حديث خطاب کوي، دا کسان اکثره وخت بېلاري سوي دي. راځئ چي د دوی د بېلاري کېدو خبره د دوی له يوه مشره واورو.

د غېر مقليدينو مشر يا پېشوا، مولانا محمد حسين بټالوي وايي: (هغه کسان چي مجتهدين نه وي او له اجتهاد څه تېښته کوي، دا دوی لپاره جائز نه ده).

همدارنګه مولانا محمد حسين صاحب په يوه بل ځای کي وايي: (زما د ۲۵ کالو تجربه ده. دا خبره ښه راته معلومه سوې ده. کوم کسان چي د بې علمۍ سر بېره د مجتهد مطلق د تقليد پرېښودونکی دی، هغوی په اخر کي د اسلام له مبارک دين سره خدای په امان کړېده او کښېنستلي دي.[77]

په دې ډله کي ځيني عيسايان سوي دي، ځيني يې لامذهبه پاته سوي دي او ځيني يې بيا د جماعت لمانځه، د جمعې د لمانځه او روژې نيولو څخه هم سر په لاس سوي دي. تر داسي وخته لا د دې ډلي ځيني کسان رسېدلي دي چي د شرابو له

[77] - اشاعت السنة : ۱۱ جلد، ۲۱۱ مخ.

ځنبلو او د سود له خوړلو څخه هم پرهېز نه کوي... د دغو ټولو بد بختيو لامل دا دی چي دوی د خپلي بې علمۍ د پاسه تقليد پرې يښی دی). [78]

هم دا ډول د څلورو مذاهبو په حقانيت باندي او د هغو کسانو په باره کي چي، د تقليد له حقانيت څخه منکر دي، د هغوی په اړه د غېر مقليدينو مجدد نواب صديق حسن خان بهوپالي وايي:

(**فقد نبت في هذه الزمان فرقة ذات سمعة ورياء تدعى انفسها علم الحديث والقران والعمل و العرفان**) [79]

ژباړه: يعني په نن وخت کي يوه فرقه پيدا سوې ده چي، د شهرت او ريا کاری ځنبتنه ده. د خپلي بې علمۍ سره سره د خپل ځان لپاره د قرآن او حديث او عمل مدعي ثابته وي. سره له دې چي، د قرآن او حديث د عمل بوی هم له دوی سره نسته. بل ځای بيا نواب حسن خان صاحب زياته وي:

(**فياللعجب اين يسمون انفسهم الموحدين المخلصين و غېر هم بالمشركين وهم اشدالناس تعصباً و غلواً في الدين**) [80]

ژباړه: ډېره د تعجب خبره ده چي غېر مقليدين خپل ځانونه محدين بولي او مقليدين يعني د څلورو مذاهبو پيروان بيا مشركين بولي. سره له دې چي، غېر

[78] - سبيل الرشاد : ۱۱۰ مخ. كلمة الفصل : ۱۱۰ مخ. تقليد ائمة : ۱٦مخ.
[79] - الحطه في ذكر صحاح الستهٔ : ٦۷ مخ.
[80] - تقليد ائمه : ۱۸ مخ.

مقليدين خپله په ټولو خلکو کي ډېر متعصب خلک دي. دی له دې خبرو وروسته بیا وایي:

(**فما هذا دين الافتنته في الارض و فساد كبير**) [81]

ژباړه: یعني دا دین نه دی لکه څنګه چي غېر مقلیدین ځانونه موحدین بولي او مقلیدین بیا مشرکین بولي مګر یوه فتنه ده پر مځکه او دا یو غټ فساد دی. بیا هم زموږ وروستی خبره هم دا ده چي مخکي مو وویل او اوس هم وایو چي،

څلور سره مذهبه حق دي او حق یې بولو.

[81] - تقلید ائمه : ۱۸ مخ.

زموږ د افغانستان خلک ټول اهل سنت والجماعت دي. اکثره خلک يې په مذهب د امام ابوحنيفه رحمه الله دي.

هم داسي د هندوستان، پاکستان، ترکيې او همداسي چي هغه مسلمانان چي په ايران، ترکمنستان، ازبکستان، تاجکستان او همداسي نورو هيوادونو کي اوسي. اکثره يې اهل سنت والجماعت دي او پر مذهب د امام اعظم رحمه الله دي. داچي ولي په دغو هيوادونو کي حنيفي مذهبه خلک ډير دي؟ يا نژدې ټول يې حنيفي مذهبه دي؟ د دې خبري لپاره ښه ځواب د مولانا شاه ولي الله دهلوي رحمه الله دا وينا ده چي وايي:

(انسان جاهل فی بلاد الهند وبلاد ماوراء النهر وليس هناک عالم شافعي ولا مالکي، ولا حنبلي، ولا کتاب من کتب هذه المذاهب وجب عليه ايقلد لمذهب ابي حنيفه رحمه الله و يحرم عليه ان يخرج من مذهبه لانه حينئذ يخلع من عنقه ربقةالشريعة و يبقي سدي مهملاً.)[82]

ژباړه: يعني، کوم جاهل يعني په دين کي ناپوه انسانان چي په هندوستان او د ماوراء النهر په ښارونو کي اوسېدل، دلته نه شافعي، مالکي او نه حنبلي عالم و او نه د دغو مذاهبو کتابونه وو. نو په همدې وخت کي پر دوی يعني، د دې هيوادو پر

[82] - انصاف : ۵۳ مخ. انصاف مع ترجمة کساف : ۷۰ مخ.

او سپډونکو دا واجبه وه چي د امام ابوحنيفه رحمه الله د مذهب تقليد وکړي او پر دوی حرامه ده چي حنيفي مذهب پرېږدي. په داسي وخت کي چي، حنيفي مذهب پرېږدي، دوی به د شريعت رسۍ له غاړي ايستلې وي.

که موږ د افغانستان د علماء کرامو درسي نساب وګورو، دا به راته څرګنده سي چي، دوی اکثر د هندوستان د علماء کرامو پر نقش او قدم دي او بل که موږ د افغانستان د علماء کرامو اسنادو ته وګورو، د دوی اسناد اکثر د هند د علماء کرامو ته رسيږي او د هند علماء کرام ټول حنيفي مذهبه دي. د دې خبري لپاره د شاه صاحب وينا د شاهد په توګه ده چي مخکي ياد سوه. په همدې خاطر زموږ دا خبره به بېځايه نه وي چي موږ وايو: د افغانستان خلک ټوله حنيفي مذهبه دي.

قوله څلور سره طريقې حقې دي حقې يې بولو.

زما په اند ښه خبره دا راته ښکاره کيږي چې، تر دې متن لاندي يوڅه د طريقت اړوند بحث وکړل سي. که څه هم د طريقت، عرفان لپاره بېشمېره کتابونه، رسالې ليکل سوي دي خو دا ليکنه يوازي د متن په موافقت کووم او بل هر علم او فن ځانګړي آداب او اصطلاحات لري.

صوفيان هم د تدريس او تبليغ په وخت کي د خپلو مخصوصو اصطلاحاتو او طريقو څخه ګټه اخلي چي د دې طريقو تعقيب او تطبيق سالکان او پيروان د مقصود منزل ته رسوي.

په تصوف او عرفان کي ځيني اصطلاحات سته چي مبتدي سالک يې ژر په معنی او تفسير نسي پوهېدلای، همداسي صوفيان هم د خپلي سليقې له مخي د خپل سِر، راز او اسرار تر ډېره وخته پوري هر چاته نه وي ښکاره کړي يا نه ښکاره کيږي. مګر هغه سالکانو او صوفيانو ته چي الله تعالی يې په زړه کي دغه ستر امانت ايښی وي، د خپل زړه ټولي غوټي ورته خلاص وي او د خپل طريقت د راز شريک يې ګڼي.
صوفيان له خپلي طريقې څخه د باندي کسان د خپلي حلقې نامحروم او ليري بولي، نو ځکه هغوی پخپلو ټولو رازونو نسي پوهولای.

له اکثره صوفيانو څخه که څوک د تصوف په اړوند پوښتنه وکړي، نو يو څه معلومات به ورکړي خو په اخر کي ورته ووايي (**بيا که بيبني**) يعني دراز هرڅه په

ژبه نسي بیانېدلای تر څو پورې چي ته په تصوف او طریقت کي داخل نه سې. کله چي د تصوف حقیقت داسي وي، نو دا به راته څرګنده سوې وي چي د تصوف هرڅه د قلم په ژبه نه سي ښکاره کېدلای. زه یوازې هغه څه ستاسو مخي ته ږدم چي زما قلم یې طاقت لري او هغه به هم په تفصیل سره نه وي ډېر مختصر بیان به وي.

هرچه گویم عشق را شرح و بیان

چون به عشق آیم خجل باشم از آن

گرچه تفسیر زبان روشنگرست

لیک عشق بیزبان روشنترست

چون قلم اندر نوشتن میشتافت

چون بعشق آمد قلم برخوشگافت

چون سخن در وصف اینجا رسد

هم قلم بشکست و هم کاغذ درید

عقل در شرحش چو خر در گل بخفت

شرح عشق وی عاشقي هم عشق لګفت

د تصوف اصطلاح

د تصوف کلمه د هجرت په لومړۍ پېړۍ کي رامنځ ته سوېده.داله دي امله چي د تصوف د يوه لوی شخص حسن بصري رحمه الله څخه روايت سوی دی چي وايي:

د طواف پر مهال مي يو صوفي سړی وليد ، يو څه شی مي ور کړ خو هغه راڅخه وا نه خيست او راته و يې ويل:

(له ما سره څلور دانګ سته همدا زما لپاره بس دي). [83] همداسي د تصوف کلمة د سفيان ثوري رحمه الله څخه روايت سوې ده، دی وايي:

(که چيري ابو هاشم صوفي نه وای،ما به د ريا کاری باريکي نه وای پېژندلې. [84] په هر صورت د تصوف کلمه يوه نوې کلمه نه ده. بلکي د لومړۍ هجري پېړۍ نه رانقل سوې ده او په را وروسته کي د تصوف د کلمې لپاره بېشمېره تعريفات سوي دي.

شيخ ابو منصور عبدالقادر بغدادي رحمه الله د صوفي او تصوف لپاره (۱۰۰۰) زر تعريفونه کړي دي.

دغه ټوله تعريفونه د الله تعالی جل جلاله پرپېژندنه، او د مسلمانانو پر تقوی او رياضت اتکاء لري او زيات شمېر اسلامي علماء کرام په دې عقيده دي چي، صوف او تصوف يوه عربي کلمه ده او د وړۍ په معنی کارولکيږي.

---

[83] - اللمع لابي النصر السراج الطوسي : ٤٢ مخ
[84] - حواله سابقه :

صوفیانو به د ورع او تقوی په وخت کي ځان معمولاً په وړینو کالو کي ښکاره کاوه، نو ځکه صوفیان (وړین پوښان) وبلل سول . ځیني علماء کرامو بیا دغه کلمه د (صفوة المال) په معنی کارولې ده او ځیني نور یې له (صفة) څخه اخلي په معنی د سایه وان یعني (چترۍ) دا صفه هغه د ناستي او سکون ځای و چي، حضرت محمد مصطفی ﷺ به په نبوي مسجد کي تر لمانځه ادا کولو وروسته دغي صفې ته راته او یو شمېر صحابه کرامو ته به یې چي په (اصحاب صفه) سره مشهور وو د اسلامي ارشاداتو او تبلیغ کاوه..

اصحابي صفه اکثر بې کوره، بې و دوو خلک وو، نو ځکه د غه صحابه کرام به شپه او ورځ په دغه صفه کي د الله تعالی په ذکر او د الله تعالی په عباداتو او د اسلام د دین په ارشاداتو او تبلیغ بوخت وو.

ابوریحان البیروني د صوفي کلمه د (صوفیا) څخه مشتق بولي. په معنی د پوهني او د هجویري رحمه الله بیا دغه کلمه د (صف، صفا، صفوي) څخه بولي، په معنی د رڼا سره.

تصوف د قران کريم او حديثو په رڼا کي:

الله تعالی ﷻ فرمايي:

(وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ) [85]

ژباړه: په تفسير خازن کي د دغه ايات شريف تفسير داسي کوي.

(**المراد بظاهر الاثم افعال الجوارح و باطنه افعال القلوب**)

ژباړه: له ظاهري ګناه څخه مطلب دا ندامونو اعمال دي او له باطني ګناه څخه مراد د زړه اعمال دي.

موږ که و ګورو د انسانانو اعمال او عبادت په دوه ډوله دي. يو ظاهري دي او بل باطني دي. کوم عبادات چي له ظاهر سره تعلق لري هغه ته علم فقه ويل کيږي او کوم عبادت چي له باطن سره تعلق لري، هغه ته علم حال (تصوف) ويل کيږي. د دې خبري تصديق د دغه لاندي حديث شريف له مفهوم څخه الهام اخلي. ابوهريرة رضي الله عنه وايي:

(**حفظت من رسول الله ﷺ و عائين فاماأحدهما فبسطتهاو ما الا خر فلو بسطته قطع هذا البلعوم**). [86]

[85] - سورة الانعام : ١٢٠ ايات،
[86] - مشکوة کتاپ العلم.

ژباړه: یعني ماله نبي عليه‌السلام نه د علم دوه لوښي یاد کړي دي. یو مي خلکو ته و ښود خو که دا بل ور وښیم دا غاړه به پرې سي.

د ابو هریرة رضي‌الله‌عنه له وینا څخه دا معلومه سوه چي، ده مبارک د نبي عليه‌السلام څخه دوه علمه یاد کړي وو. یو علم قال و او بل علم حال و. کله چي حضرت عمر رضي‌الله‌عنه د فن سو. ابن عمر رضي‌الله‌عنه د صحابه کرامو په یو مجلس کي وویل:

(نن د علم له لسو (۱۰) برخو څخه نهمه (۹) برخه یې دفن سوه. په دې خبره ځیني صحابه کرامو رضي‌الله‌عنهم ناخوښي ښکاره کړه، عبدالله ابن عمر رضي‌الله‌عنه وویل: له دغه علمه زما مراد د حیض او نفاس علم نه دی. بلکي علم بالله یعني د الله تعالی معرفت دی. کله چي صحابه کرامو د ابن عمر رضي‌الله‌عنه دغه وینا واورېدل تول پټه خوله سول.

که چیري موږ د دې واقعې اخریني حصې ته وګورو چي صحابه کرام تول پټه خوله سول دا به دلیل د دې سي چي تصوف په اجماع سکوتي سره هم ثابت دی.

د تصوف حکم

عقائد حسنه، اخلاق فاضله، اعمال صالحه، حاصلول پر هر شخص واجب دي. هغه که د کتابو د مطالعې په زریعه وي یا د بزرګانو د مجلس په زریعه وي او یا که د کتابو د ویلو له امله وي. کوم صحابه کرام چي د نبي ﷺ د مجلس مبارک څخه برخمن وو. دوی ته د دغه مجلس په برکت هغه څه حاصل سول چي، د دوی په باطن کي یو نور پیدا کړي. د دغه نور په زریعه به دوی حق او باطل او د حلال او حرام فرق په ښه اسانه سره کولای سوای.

په دې مجلس سره به صحابه کرام دومره تقویه سول چي په عادي حالاتو کي به یې هم نفس او شیطان قابو کولای سوای.

په وروسته کي د نبي ﷺ خلفاء کرامو او د نورو صحابه کرامو د مجلس فیض او برکت نورو ته نقل سو. د دوی په وروسته کي چي کله تغیرات رامنځ ته سول، د اصلي مقصد لپاره د مجاهدې او ریاضت اړیتا پیدا سوه. په هر صورت په دا وروسته وختونو کي حالاتو ته په کتو سره ریاضت او مجاهدې د سنت یت حکم پیدا کړ. دتصوف حکم د سنت دی. د تصوف د سنت د حکم انکار کول بده خبره ده.[87]

---

[87] - فتاواي محموديه : ٤ جلد، ٤١٥ مخ.

د فقهي له کتابونو څخه دا معلومیږي چې د تصوف حکم د علم ظاهري په ډول دی.
یعني هر حکم چې د علم ظاهري و دی. هغه حکم د علم تصوف هم دی. لکه څنګه چې العلامة ابن عابدین وایي:

(**الطریقة سلوک، طریق الشرعیة**.[88]

امام رباني مجدد الف ثاني رحمه الله وایي:

(**ظاهر را بظاهر شریعت و باطن را بباطن شریعت که عبارت از حقیقت است**).[89]

---

88 - رد المختار المقدمة ۱ جلد: ٦٠ مخ.

89 - مکتوبات مکتوب ۷۳ .

تصوف د امت د مشاهرو په اند.

شیخ ابو طالب مکي رحمه الله د تصوف اړوند وایي:

(هماعلمان اصلیان لاستغنیاحدهما عن الاخر بمنزلة الاسلام والا یمان مرتبط کل منما بالاخر کالجسم و القلب لاینفک احدهما من صاحبه)

ژباړه: یعني: دواړه علمونه (علم فقه، علم تصوف) یو له بله مستغني او بې پروا نه دي. د اسلام او ایمان په منزله دي. هر یو له بل سره تړلي دي لکه بدن او زړه په هغوی کې یو له بل څخه نه سي جلا کېدای.

شیخ الاسلام زکریا انصاري رحمه الله د تصوف په اړه وایي:

(الشریعة ظاهري الحقیقة والحقیقة باطن الشریعة و هما متلازمتان لا یتم احدهما الابالاخر)

شریعت د حقیقت ظاهر دی او حقیقت د شریعت باطن دی یو له بله لازم او ملزوم دي له یوه پرته بل تکمیل کېدلای نه سي.

امام مالک بن انس رحمه الله وایي:

(من تفقه ولم یتصوف فقد تفسق و من تصوف ولم یتفقه فقه تزندق ومن جمع بینما فقد تحقق)

ژباړه: چاکه د فقه علم حاصل کړ، د تصوف علم یې حاصل نه کړ، هغه فسق وکړ. او که چا د تصوف علم تر لاسه کړ مگر فقه علم یې حاصل نه کړ، هغه زندق دی.چاکه دواړه علمه سره یو ځای کړل هغه محقق دی.

علامه شامي رحمه الله بیا په دې اړه وایي:

(**الطريقة و الشريعة متلازمان**)

ژباړه: طریقت او شریعت سره لازم او ملزوم دي.

تصوف څه شی دی

حضرت جنید بغدادي رحمه الله وايي:

(تصوف دادی چي ته له خلکو مخ واړوې او د الله تعالی سره تعلق و نسې.

حضرت ممنون رحمه الله وايي:

تصوف دادی چي ته ځان داسي و بولې چي، زه د هيڅ شي خاوند نه يم او نه کوم شی زما مالک دی. يوازي الله تعالی د هرشي مالک دی او هم زما مالک دی.

حضرت ابو محمد جريري رحمه الله وايي:

تصوف ويل کيږي د هر ډول ښو اخلاقو مندلو ته او له هررنګه بدو اخلاقو څخه ځان ساتلوته.

حضرت عمرو بن عثمان مکي رحمه الله وايي:

تصوف دادی چي، بنده هره لحظه په داسي کار اخته وي چي له هغی لحظې سره موافق وي.

حضرت محمد بن علي بن الحسين بن علي رحمه الله وايي:

تصوف د ښو اخلاقو دوهم نوم دی، که په تاکي ښه اخلاق ډېر وي، نو پوه سه چي په تاکي تصوف ډېر دي.

حضرت مرتعش رحمه الله وايي:

تصوف د غوره اخلاقو مجموعه ده.

حضرت ابو علي قزويني رحمه الله وايي:

تصوف د اسې اخلاقو ته ویل کیږي په کمو چي الله تعالی جل جلاله خوښ او راضي کیږي

.

حضرت ابوالحسن نوري رحمه الله وايي:

تصوف د يو علم فن نوم نه دی، بلکې د اخلاقو د مجموعې نوم دی.

حضرت احمد خضرويه رحمه الله وايي:

د باطن پاکوالی د کرغېړنو اخلاقو څخه او د باطن په ښه اخلاقو د ښايسته کولو نوم تصوف دی.

حضرت اوبو حفص نشاپوري رحمه الله وايي:

تصوف اداب دي. د هروخت ادب، د هر ځای ادب، د هرحال ادب.

حضرت معروف کرخي رحمه الله وايي:

تصوف د هرڅه د حقيقت پېژندل دي او څه چي د خلکو په لاس کي دي، له هغوی څخه د نا هيلي کېدو نوم دی.

حضرت ابو حمزة بغدادي رحمه الله وايي:

ښو اختيار ول. د ښو اخلاقو او کارو حکم ورکول او له ناپوهانو څخه مخ اړولو ته تصوف ويل کيږي.

حضرت خواجه بهاوالدين نقشبندي رحمه الله وايي:

تصوف دادی چي اجمالي معامله تفصيلي سي، استدلالي معامله کشفي سي.

حضرت مجد الف ثاني رحمه الله وايي:

په اخلاص سره په شريعت عمل کول تصوف دی.

حکيم امت حضرت اشرف علي تهانوي رحمه الله وايي:

تصوف د محوه کولو نوم دی.

حضرت مولانا زکريا رحمه الله وايي:

د تصوف شروع د (**انمالاعمال بالنيات**) څخه ده او پای يې (**ان تعبد الله کانک تراه**)

ژباړه: د تصوف شروع د دې څخه ده چي اعمال په نيت سره دي. اخر و دې نتيجې ته ورسيږي چي، الله تعالی جل جلاله عبادت په داسي ډول سره وکړي لکه: ته چي الله تعالی وينې.

حضرت مولانا احمد علي لاهوري رحمه الله وايي:

تصوف دادی چي د الله تعالی په عبادت او د نبي عليه السلام په اطاعت او د الله ﷻ د مخلوق په خدمت سره راضي کړي.

مرشد ته اړتیاسته:

په هره زمانه او هر وخت کي الله تعالی ﷻ د بشریت دلارښوونی لپاره کتاب الله او خپل دوستان چي د کتاب الله د هداياتو تر نورو رسول کوي را استولي دي.

کله کله خو داسي هم سوي دي چي، الله تعالی ﷻ نوی پیغمبر را استولی دی مګر نوی کتاب يې ورکړی نه وي مګر داسي نه دي سوي چي کتاب يې را استولی وي مګر نبي يې نه وي را استولی.

دا رجال الله، تل دا خبره څرګنده وي چي، الله تعالی ﷻ پر یو قوم عذاب نه دی نازل کړی مګر دا چي د دلیل د پوره کولو لپاره يې نبي رالیږلی دی. الله تعالی ﷻ فرمایي:

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾(15)[90]

ژباړه: (موږ عذاب ورکړی نه دی تر څو موکوم رسول ور لیږلی نه وي.)

دا ددي لپاره چي هر انسان ته د خپل ځان د تربیې او روزني لپاره روزنکی او تزکیې لپاره مزکی اړین دی.

لاندي په دي اړوند دلائل راوړم چي د هغوی په رڼا کي دا څرګنده سي چي په هر وخت کي مرشد ته اړتیا سته او بېله مرشده د الله تعالی ﷻ رضا او خوښي که څه

[90] - سوره بني اسرائل : ۱۵ آیهٔ

هم د ځينو کسانو او خواصو لپاره ممکن ده مګر د عامو انسانانو لپاره حتمي خبره ده چي ستونځ منه به وي چي ببله مرشده دي لار پيدا کړي ځکه چي، د دوينا ټول امر په خپله هيڅ څوک نه سي کولای تر څو يو څوک يې ورته وښيي او بيا خپله لاره ووهي. په دې اړه الله تعالی ﷻ فرمايي:

(وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ) [91]

په جلالين کي د دغه ايت شريف تفسير داسي کوي.

(**واتبع سبيل** (**طريق**) **من اناب** (**رجع**) **ای بالطاعة**) [92]

ژباړه:تاسو تلښ وکړی په هغه لاره چي، هغه لاره د عبادت او فرمانبرداری ده.

تفسير عثماني بيا د دغه ايت شريف مطلب داسي بيانوي. د پيغمبرانو او مخلصو بندګانو په لاره ځئ. [93]

په مواهب الرحمن کي بيا داسي وايي:

(ته د داسي چا په لاره ځه چي په ټوله بدن زما لورته متوجه وي. هغه لومړی پيغمبران دي او وروسته د هغه د امت صالح کسان دي.

الله تعالی ﷻ بل ځای فرمايي:

---

[91] - سورة القمان : ١٥ مخ.
[92]- جلالين : ٣٤٧ مخ.
[93]- تفسير عثماني: ٥٤٨ مخ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (35)﴾ [94]

ژباړه: اې مؤمنانو له الله تعالی ﷻ څخه و بېرېږئ او د هغه په لور وسیله ولټوئ او په لاره کې جهاد وکړئ تر څو ستاسو خلاصون او کامیابي په برخه سي. د دغه ایت په تفسر کې علامه ابن کثیر رحمه الله داسې وایي:

﴿ **وابتغو اليهالو سيلة ﴾ الوسيلة هي التي يتوصل بهاالي تحصيل المقصود** ﴾ [95]

ژباړه: یعني وسیله هغه ده چې وصل کېدل او حاصل کېدل د مقصود په راځي.

په جلالین شریف کې بیا داسې وایي:

﴿ **ما يقربكم اليه من طاعته** ﴾ [96]

د تفسیر د پوهانو خیره ده چې، له وسیلې څخه مراد مرشد (لاربنود) دی چې، هغه لاربنود چې، الله تعالی ﷻ د قرب او انسانانو د اصلاح لپاره یو ښه سبب جوړیږي. اوله جاهدو في سبيله، نه مراد د نفس سره مجاهده کول په (تصوف کې شغل) ته اشاره ده.

په یوه بل حدیث شریف کې راځي:

﴿ **المجاهد من جاهد نفسهٔ في طاعة الله** ﴾

94- المائده : ٣٥ مخ.
95- تفسیر ابن کثیر : ٥٤ مخ.
96- جلالین : ٩٩ مخ.

ژباړه: يعني، مجاهد هغه څوک دی چي له خپل نفس سره د الله تعالی په اطاعت سره جهاد وکړي.

حضرت مولانا خواجه غلام حبيب رحمه الله د دغه ايات شريف اړوند وايي:

له اسمانه باران څوک را وروي؟ الله تعالی ﷻ مګر وريځ يې وسيله ده. اولاد څوک ورکوي؟ الله تعالی ﷻ مګر مور او پلار يې وسيله ده. د انسانانو په زړو کي انوار څوک اچوي؟ الله تعالی ﷻ مګر پير، مرشد او لار ښود ورته وسيله ده په هم دې خاطر الله تعالی فرمايي:

د هغه په لور وسيله و غواړئ.

همدارنګه الله تعالی ﷻ فرمايي:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ [97]

ژباړه: اې ايمان والاوو، د الله تعالی ﷻ څخه و ېرېږئ او د صالحينو سره سئ.

علامة ابن کثير رحمه الله د دغه ايات شريف په تفسير کي وايي:

(**قال الضحاک هم ابوبکر، عمر و اصحابهما**) [98]

---

[97]- التوبة : ١١٩ مخ
[98] - ابن کثير مخ ٤٠٣

ژباړه: یعني ،صادقین نه مراد ابوبکر ﷺ او عمر ﷺ دي. دا خبر باید په یاد ولرو چي د څلورو طریقو سلسله د حضرت علي ﷺ او د حضرت ابوبکر ﷺ په واسطه سره یو ځای کیږي او مفتي محمد شفیع رحمه الله په دې اړوند وایي:

دلته په قرآن کریم کي د علماوو او صحابه کرامو په ځای د صادقین لفظ غوره سوی دی. د عالم او صالح پېژندنه یې کړې ده چي، صالح یوازي هغه څوک کېدلای سي چي ظاهر او باطن یې یو ډول وي. نیت او اراده یې سمه وي، عمل یې هم سم وي.[99]

که چیري موږ د مفسرینو وینا و ته وګورو دا به راته څرګنده سي چي په نن وخت کي مصداق د صادقینو یوازي یوازي هم دغه مشائخ کرام دي.

الله تعالی جل جلاله فرمایي:

(أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ)

د دغه ایات شریف په تفسیر کي علامة امام رازي رحمه الله وایي:

(لم یکتف علیه (اهدنا الصراط المستقیم) بل قال صراط الذین انعمت علیهم و هذا یدل علی ان المرید لاسبیل له الی الوصول الی مقامات الهدایة المکاشفة الا اذا اقتدي بشیخ یهدیه الي سواء السبیل و یجنبه عن مواقع الاغا لیط والاضالیل و ذلک لان النقص غالب عن الخلق و عقولهم غیر وافیة.

99 - معارف القرآن :

بادراک الحق و تمیز الصواب عن الغلط فلابد من کامل ي قتدي به الناقص حتی یتقوی عقل ذالک الناقص بنور عقل الی مدارج السعادات و معارج الکمالات . [100]

ژباړه: یعني الله تعالی ﷻ یوازي د (اهدنا صراط المستقیم) د جملې په ویلو سره بسنه و نه کړه، بلکي (صراط الذین انعمت علیهم) یې هم وویل:

دا په دې باندي دلالت کوي چي د مرید لپاره د هدایت او مکاشفې مقاماتو ته د رسېدلو لپاره له دې څخه بله لاره نسته بېله دې چي د یو شېخ کامل او لارښود پسې اقتدا و کړي. هغه چي په همدې سمه لاره ځي . او له ګمراهۍ او غلطۍ څخه ځانونه وساتي. دا له دې خاطره اړینه ده چي، په ډېرو خلکو کي نیمګړتیا غالبه وي، د دوی عقلونه او ذهنونه حق ته د رسېدلو په لاره کي د سم او ناسم تو پیر نسي کولای. نو د داسي یو کامل کس اقتدا ضروري ده چي د نیمګړې او ناقص لارښوونه وکړي تر څو هم د دوی ناقص عقل د کامل له نور څخه قوت تر لاسه کړي.

په داسي ډول نو ناقص (انسان) د نېک مرغیو درجو او کمالاتو ته د رسېدلو په زینو تېرېدلای سي، نو د مرشد او مربې د ضروت لپاره دا دلیل د حجت د پوره والي درجه لري.

که موږ د انسان و ژوند او طبعیت ته و ګورو، دا راته معلومېږي چي، انسان په هروخت کي یو مربي او مرشد ته اړتیا لري ځکه چي، انسان اکثره وخت یو عمل

---

[100] - تفسیر الرازي:

کوي مګر دی په دې نه پوهیږي چې زما اعمال د شریعت موافق دي او کنه؟ دغه هغه وخت څرګندیږي چې کله یې یو څوک ورته په ګوته کړي چې، دا سم او صحیح دي او دا بد دي. مثلاً: یو شاګرد د امتحان پارچه حل کوي، شاګرد د هر سوال جواب لاندې یو څه کاږي، هغه که صحیح وي او که غلط مګر کله چې پارچه د استاذ لاس ته ورسیږي، نو استاذ یې غلطۍ ورته په ګوته کوي چې، دا ځواب صحیح دی او دا غلط دی.

همداسې پیر کامل او لاربنود هم دغسې دی. د ناقص انسان اعمال ورته په ګوته کوي چې داسې کول کبر، ریا، بخل دی او داسې کول بیا اخلاص، عجز او سخاوه. په هر صورت مرشد ته ضرورت سته.

سینه خواهم شـــرحه شرحه ازفراق

تا بـــــګویم شـــرح درد اشتیاق

هرکسي کو دور ماند از اصل خویش

باز جوید روزګـــــار وصل خویش

د اسلامي دورې د مشهورو علماء کرامو د سلوکو استادان:

د حسن بصري رحمه الله د طريقت استاذ حضرت علي کرمه الله وجههُ دی، حسن بصري رحمه الله د اتلس تنو بدري صحابه کرامو څخه علم ظاهر حاصل کړی دی او علم باطني يې له حضرت علي رضي الله عنه څخه حاصل کړی دی.

د سفيان ثوري رحمه الله د طريقت استاذ ابوهاشم الصوفي رحمه الله دی. سفيان ثوري رحمه الله وايي: که چيرې ابوهاشم الصوفي رحمه الله نه وای. نوزه به د رياکارۍ په باريکو خبرو پوه سوی نه وای.

د امام ابوحنيفه رحمه الله د طريقت استاذ امام جعفر صادق رحمه الله دی.

د امام شافعي رحمه الله د طريقت استاذ امام محمد بن حسن الشيباني رحمه الله نه فيض او برکت حاصل کړی دی. امام شافعي رحمه الله وايي: ما د صوفي کرامو رحمه الله مجلس غوره کړی دی، د هغوی دوو خبرو راته ډېره ګټه وکړه.

۱ - يوه دا چې: وخت يوه توره ده که ته هغه غوڅه نه کړې، هغه به تا غوڅ کړي.

۲ - دوهم دا، که: تا خپل نفس په حق کې مشغول نه کړ، نو هغه به تا په باطل کې اخته کړي.

د امام احمد بن حنبل رحمه الله د وخت صوفي بشير حافي رحمه الله وو. امام احمد بن حنبل رحمه الله هم د غه صوفي مجلس ته ورغلی و.

له امام احمد بن حنبل ﵀ څخه شاګردانو پوښتنه وکړه. محترم استاذه! تاسو دوخت ښه عالم یاست او تاسو د هغه چا حضورته ورځئ چي، هغه علم نه لري؟

امام احمد بن حنبل ﵀ په ځواب کي ورته وویل: زه په کتاب الله عالم یم او هغه یعني بشیر حافي ﵀ عالم بالله دی او عالم بالله ته په عالم بالکتاب فضلیت حاصل وي.

د امام غزالي ﵀ د طریقت استاذ او د علم ظاهري استاذ، خواجه ابو علي فارمدي ﵀ دی. ابوعلي فارمدي ﵀ د نقشبندیه په سلسله کي خورا شهرت لري.

امام رازي ﵀ له نجم الدین کبدي ﵀ څخه د سلوک په اړخ کي فیض او برکت حاصل کړی و.

مولانا جلال الدین بلخي ﵀ د سلوک په برخه کي د شمس تبریزي ﵀ مخلص او مرید و.

د مولانا عبدالرحمان جامي ﵀ د طریقت او سلوک استاذ حضرت عبید الله احرار سمر قندي ﵀ و.

د علامه سید محمد شریف جرجاني ﵀ د طریقت استاذ خواجه علاوالدین عطار ﵀ و. جرجاني ﵀ وایي:

(والله ماعرفت الحق سبحانه و تعالى مالم اصل في خدمة العطار)

د شیخ عبدالحق محدث دهلوي رحمه الله په نقشبندیه طریقه کي تعلق له خواجه باقي بالله رحمه الله سره و.

قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله د طریقت استاذ شیخ مرزا مظهر جان جانان رحمه الله دی. په هم دې خاطر قاضي صاحب دخپل کتاب نوم تفسیر مظهري ایښی دی.

حضرت مولانا شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله په ماشومتوب (۱۵) کلنی کي له خپل پلار سره بیعت کړی و.

د مولانا محمد قاسم رحمه الله د طریقت او سلوک استاد حاجي امدادالله مهاجر مکي رحمه الله و.

د مولانا رشید احمد ګنګوهي رحمه الله فیض او برکات له حاجي امدادالله مهاجر مکي رحمه الله څخه و.

همداسي ډېر علماء کرام سته چي د یو پیر کامل په سیوري کي یې روحاني ژوند کړی دی.

د کامل شیخ علامې

کامل شیخ په ظاهر کي د عامو انسانانو په څېر وي مګر په باطن کي له عامو انسانانو څخه ډېر توپیر لري لکه: خوړې او تروې اوبه، په ښکاره صورت کي یو ډول دي مګر د ننه یې خوند بېل وي.

ښک او بد یا فاسقان انسانان هم په ښکاره یو ډول وي او کوم توپیر په ظاهر کي نه لري مګر په باطن کي په یوه کي شهوت پیدا کیږي او په بل کي د الله تعالی ﷻ د عبادت کولو قوت.

لکه څرنګه چي په ظاهري ډول مرشد (پیر) د عامو انسانانو څخه توپیر نه لري. په همدې ډول علماء کرامو د ظاهري کامل مرشد د معرفت لپاره دغه لاندي علامې اینښي دي. که چیري په یو شخص کي دغه علامې موجودي وي هغه پیر کامل بللای سو.

په فتاوایي عزیزي کي د مرشد یا کامل پیر لپاره دغه پنځه علامې اینښي دي.

مرید شدن ازان کس درست است که دران پنج شرط متحقق باشد.

شرط اول: علم کتاب او سنت رسول الله داشته باشد. خواه خوانده باشد، خواه از عالم یاد داشته باشد.

شرط دوهم: انکه موصوف بعدالت و تقوی باشد و اجتناب از کبائر و عدم اصرار صغائر نماید.

شرط سوم: انکه بې رغبت از دنیا و راغب در آخرت باشد، و برطاعات مؤکده و اذکار منقوله که در حدیث صحیحه آمده اند مداومت نماید.

شرط چارم: امر مروف و نهي از منکر کرده باشد.

شرط پنځم: انکه از مشایخ این امر گرفته باشد و صحبت معتد ب ه ا ایشان نموده باشد، پس هرگاه این شروط درشخص متحقق شوند مرید شدن ازان درست است.[101]

علامه ابن عربي رحمه الله د مرشد کامل لپاره درې صفتونه لیکي.

۱ دین به یې د انبیاو وي.

۲تدبیر به یې د طبیبانو وي.

۳ سیاست به یې د پاچهانو وي.

په فتاوای محمودیه کې د پورته شرطونو سربېره یو بل شرط هم ایږدي، هغه دا چې، په مریدانو (سالکانو) کې به ورځ تر بلې بهتري او اصلاح راځي.[102]

101- فتاوای عزیزي: ۱ جلد، ۱۰٤ مخ.

102 - فتاوای محمودیه: ٤ جلد، ۳۵۲ مخ.

که کوم سالک د دې شروطو او اوصافو لرونکي پیر کامل و مومي نو ښه خبره ورته داده چي هغه دي د ځال لپاره ښه لار ښود و بولي. ژر دي لمن ونسي او د هغه صحبت دی د ځان لپاره غمنت وبولي.

هر کرا جامه ز عشقي چاک شد

او ز حرص و عیب کلي پاک شد

شاد باش اي عشق خوش سودایي ما

اې طبیب جمله علتها ئي ما

اې دوائي نخوت و ناموس ما

اې افلاطون و جالینوس ما

د سالک لپاره اداب

از خدا جویم توفیق ادب
بې ادب محروم ماند از فضل رب
بې ادب تنها نه خود ارداشت بد
بلکې آتش در همه آفاق زد

ادب، ادب دی. هر انسان په ادب سره تر یوه منزله رسېدلای سي، هغه که د نیاوي وي او که آخر وي وي. د ادب لحاظ او مراعات د هر مسلمان لپاره لازمي خبره ده، په ځانګړي ډول د سالک لپاره خو لا اړینه خبره ده.

ابو حفص نیشاپوري رحمه الله وایي. (**التصوف کله ادب**) تصوف ټول ه ادب دی. سالک چي څومره د ادابو خاطر وساتي، هومره ژر ترقي کوي. که سالک د ادابو لحاظ پرېږدي خوا که دی له خپل مرشد سره وي او که له بله چا سره وي، په دې باور سه چي دغه سالک له باطني نعمتونو بې برخي سو.

زه دلته د سالک لپاره یو څو اداب را نقلوم. کوم اداب چي خواجه عبدالمالک صدیقي رحمه الله ویلي دي. د ده پر ادابو به زه یو څه اداب نور هم زیات کړم چي ما د خپلو استاذانو څخه اورېدلي دي.او یا مي د تصوفو په کتابونو کي لیدلي دي.

۱ د پیر ظاهري حیثیت، قومیت، هشمت، شوکت، کسب او نور څه ته مه ګوره. هغه حقیر او کم مه ګڼه. بلکي هغه احسان او نعمت ته وګوره چي الله تعالی جل جلاله

ورته ورکړی دی. هغه د الله تعالی ﷻ د معرفت وسیله ګڼه. په صدق او یقین سره یې له صحبت څخه فیض او برکت واخله.

۲ خپل شیخ د خپل ځان لپاره تر ټولو انفع یعنې (خیرو روسوونکی) و بوله او دا باور ولره چې، زما د باطن اصلاح او د معرفت د حصول مطلب له دې شیخ څخه په اسان حاصلیږي. که بل لوري ته توجه وکړم نو له فیض او برکت څخه به بې برخې کیږم.

۳ هر ډول چې وي سالک به د مرشد مطیع او امر منونکی وي ځکه: د مرشد سره له عقیدې او مینې پرته د فیض او برکت دورازه نه پرانستله کیږي. د مینې او محبت غوښتنه اطاعت او خدمت دی.

۴ له خپل وس سره سم په ځان او مال د خپل مرشد خدمت کول او ورباندې احسان نه بلل. بلکې د شیخ احسان دی پرځان بولې چې ده ته یې د خدمت کولو د شرف اجازه ورکړې ده. د خدمت په مقابل کې دی له شیخ څخه هیڅ ډول طمع او غوښتنه نه لري. څومره خدمت چې یې کوي د الله تعالی لپاره او په اخلاص دې یې کوي تر څو د ایمان په کمال ورسیږي او له دې نعمته برخمن سي.

۵ د مرشد امر سم د ستې منل. د هغه د فعل اقتداء دې د هغه له اجازې پرته نه کوي. ځکه؛ هغه کله کله د خپل حال اومقام په غوښتنه یو کار کوي، هغه بیا مرید ته د استعداد نه لرلو له امله زیان من ثابتیږي خو د قول متابعت دې کوي. تر څو یې له مرشد سره مینه او مناسبت پیدا سي.

۶ د مرشد په حضور کي په ټول بدن سره هغه ته متوجه کېدل باید وسي تر هغو چي، له فرض او سنت پرته نوافل یا نوري وظیفې د هغه له اجازې و نه سي. باید د هغه صحبت غنیمت و ګڼي تر څو د شېخ د شفقت نظر حاصل کړي. د هغه له باطني فیض څخه برخه حاصله کړي. د نقشبندیه طریقې مشائخ وایي: د شېخ په موجودیت کي د قلبې وقوف پرځای قلبي رابطه ډېره ګټوره ده.

۷ له شېخ سره په ادب، عاجزۍ او ټېټه خوله کښېناتل د هغه غوره ویناوي په غور سره اورېدل. د مرشد په مجلس کي باید سالک و دېخوا اې خوا ته و نه ګوري. د هغه له اجازې پرته خبري نه کول، د اړتیا پرمهال لنډي خبري کول او په توجه سره جواب ته انتظار کول، نرمي خبري کول او خپل اواز د مرشد تر اواز نه لوړول. داسي نوري خبر باید د مرشد په مخ کي و نه سي چي، په هغه سره مرشد په خفه کیږي.

۸ د مرشد په مجلس کي خپل ځان ممتاز نه ښوول، ځان حقیر، اړ، تږی او غوښتونکی څرګندول.

۹ د مرشد د ناستي په ځای نه کښېناستل او د هغه پر مصله پښه نه ایښودل.

۱۰ له اجازې پرته د هغه په وړاندي خوراک نه کول او به نه څښل او داسي کولو لپاره د مرشد لوښي نه کارول. د مرشد د اوداسه پر ځای اودس نه کول. هغه اداب چي د مرشد په وړاندي مراعتیږي، هغه دي په غیاب کي هم مراعات سي ترڅو یې اخلاص په برخه سي.

۱۱ چيري چي مرشد ناست وي، هغه لورته دي پښې نه غځوي. هغه لوري ته دي ناړي نه توکي که څه هم هغه حاضر نه وي.

۱۲ دمرشد په سيوري دي قدم نږدي. که شونې وي داسي ځای دي نه دريږي چي د سالک سيوری د مرشد پر سيوري ياجامو ولويږي.

۱۳ تر مرشد دي وړاندي نه ځي. وروسته تلل دي شرم نه بولي. د ځان لپاره دې نېکمرغي وبولي او که په مخ کي خطره وي. بيا که مرشد وروسته او سالک مخکي روان وي پروا نه لري.

۱۴ که مرشد ولاړ وي، سالک دي هم ولاړ وي او کله چي مرشد کښېني سالک دي هم کښېني.

۱۵ له شېخ سره مخامخ او يا د شېخ په غياب کي يو ډول اسېدل، ظاهر او باطن يو ډول درلودل، يعني د ژبي او زړه تر منځ توپير نه وي.

۱۶ د مرشد ټولي وينا وي، کړه وړه رښتيني بلل. نيوکه نه کول، شک او شبه نه درلودل. که په کومه خبره ونه پوهيږي نو د موسی عليه‌السلام او خضر عليه‌السلام قيصه دي ور ياد کړي.

۱۷ د شېخ په درد او منت کولو نه خفه کېدل او ورياندي نه بدګمانه کېدل، د شېخ منت د موريد لپاره صيقل کولو کار ورکوي.

۱۸ که د مورید په زړه کې یوه شبهه وي په ښه ډول دې پوښتنه وکړي. که په ځواب د شېخ د مورید شبهه حل نه سوه، دا د مورید د فکر د کموالي نښه ده نه د مرشد. که مرشد د شبهې ځواب ور نه کړ باید پوښتونکی او نور کسان په دې تکي پوه سي چې مورید د دغه شبهې د ځواب اورېدلو استعداد نه لري.

۱۹ د شېخ سره د مناظرې صورت مه جوړه وئ. د مرشد خبري مه رده وی. که څه هم حق د مورید په لور وي خو دا باور ولري چې د شېخ خطا زما تر سم کار ښه ده.

۲۰ د شېخ په وړاندې عبث خبري نه کول او د یوه مسلمان ورور له غیبت کولو ځخه ځان ساتنه سم کار او عمل دی.

۲۱ د مرشد له خپلوانو او دوستانو سره محبت کول، د هغه د دوستانو خپلوانو او طالبانو مراعات کول، په هغوی پسې له بدو ویلو او مخالفت ځخه یې ځان ستاتنه ستر ادب دی او باید دا ادبیات پر ځای کړل سي.

۲۲ خپل باطني حال (که ښه وي او که بد) خپل مرشد ته وایاست ځکه مرشد یو روحاني طبیب دی. تر اطلاع وروسته اصلاح کوي. د مرشد په کشف اعتماد وسي او چوپتیا غوره شي ده.

۲۳ که په خوب کې څه شي ولیدل سي هغه دي مرشد ته وویل سي. که یې کوم تعبیر په ذهن کې راغلی وي هغه دي هم بیان کړي.

۲۴ د کوم ورد او وظیفې چې مرشد تعلیم وکړي، هغه خپل عادت کول له هغه نه پرته نور پرېږدي. که هغه یې له خپل لوري شروع کړی وي یا بل چا ورته ښوولی وي مګر مسنون اعمال له دې څخه مستثنې او وتلي دي.

۲۵ له شېخ سره کښېښستل او بیا په وظیفه مشغولېدل په کار نه دي. که د څه شي د لوستلو ورته لازم و له هغه دي پټ کښیني او ودې لولي.

۲۶ کوم باطني فیض او برکت چې ورته رسیږي، هغه دې د مرشد په طفیل وګڼي. که څه هم په خوب یا مراقبه کې ووینې چې، د بل شېخ ورته فیض رسیږي دا فکر دې وکړي چې، زما د شېخ کومه لطیفه د دې شېخ په صورت ظاهره سوې ده.

۲۷ خپل د مرشد خبري او وینا وي د هغو خلکو سره وکړي چې، هغه په پوهیږي، که په دې پوه سوا ست چې عام خلک نه په پوهیږي بیا دې یې نه کوي.

۲۸ که کومه مرتبه یا منصب ورته و بخښل سي، د الله تعالی ﷻ د رضا لپاره دي و مني. په زړه کې دې کوم د دنیا خیال نه کوي.

۲۹ د خپل مرشد له اجازې پرته بل شېخ ته د بیعت لپاره مراجع نه کول. تر څو د نېکمرغۍ شتمني ترلاسه سي.

۳۰ کله چې مرشد وفات سي، هغه ته د مغفرت دعا کول، تر څو ور سره تعلق پاته سي.

۳۱ په کومه علاقه کي چي مرشد او سېدی د هغه ځای سره محبت ساتل په کار دی چي دا هم یو ډول اثر پیدا کوي.

۳۲ د مرشد د وفات وروسته هم د مرشد د خپلوانو سره پالل،

۳۳ که د مرشد نه داسي عمل ولیدل سي چي، هغه د شریعت خلاف وي په هغه کي تامل کول، تر څو عقیده دي پر حال پاته سي.

۳۴ خپل مرشد تر نورو شېخانو غوره بلل. تر څو محبت دي وره سره ډېر سي.

دغه متن دوه مقصده لري يا مشتمل په دوو مقصدونو دی.

اول: د نقشبند د کلمې وضاحت.

دوهم: د نقشبنديه د طرېقې د موسس احوال.

د لومړي خبري اړوند بايد دا ووايو چي، دا کلمه نقشبندي ده او که نقشبند ده. ډېر خلکد دغي کلمې په هکله پوښتنه کوي، دا نوم (نقشبند) دی، نه نقشبندي. دا يوه فارسي کلمه ده چي، معنې يې انځور ليکونکی دی لکه: د انځور ګر په شان او په ډبرو کي يوڅه نقش جوړ کړي. د نقش کلمه عربي کلمه ده.

(العلم في الصغر كالنقش في الحجر)

داسي هم ويل سوي دي چي د شېخ بهاوالدين رحمه الله نيکونه انځور ګران وو مګر دا خبره صحيح نه ده. که دا خبره صحيح وای، نو د شېخ بهاوالدين رحمه الله نوم به نقشبندي وای نه نقشبند او خپله شېخ بهاوالدين نقشبند رحمه الله په ټوله ژوند کي پرته له صوفيانه ژوند څخه نور سلوک نه درلوی، نو په دې توګه دا نتيجه په لاس راځي چي، د نقشبند کلمه معنوي اړخ لري، يعني شېخ بهاوالدين رحمه الله د زړونو انځورګر و.

ځيني کسان وايي: نقشبند په بخارا کې د يوه کلي نوم دی او شيخ بهاوالدين رحمه الله د هغه کلي اوسېدونکي خو دا خبره هم ناسمه ده ځکه: په دغه نامه په بخارا کې کوم کلی نسته او د شيخ بهاوالدين رحمه الله د ژوند د اوسېدو ځايونه ټوله روښانه دي.

داسي روايت هم سته چې، شاه نقشبند صاحب رحمه الله د خپل پلار په شان د کمخا ټوکران اوبدل او پر هغوی باندې د نقشبند (ګل) جوړه ولو په وجه د کسب د نسبت له کبله نقشبند بلل سوی دی او دا چې ده په خپل کسب کې ډېر مهارت درلود، نو په دې خاطر په شاه نقشبند سره مشهور سو.

په اصل کې شاه نقشبند صاحب رحمه الله د زړه نقاش و او کلمه د نقش هم معنوي اړخ لري، هغه دا چې، شاه نقشبند صاحب رحمه الله هم پر خپل زړه او هم د خپلو موريدانو په زړونو باندې د الله جل جلاله نوم مبارک نقش کړی و.

دوهم مقصد:

(د حضرت بهاوالدين شاه نقشبند صاحب رحمه الله ژوند ته لنډه کتنه)

شيخ بهاوالدين محمد، د محمد، هغه د محمد زوی په شاه نقشبند سره مشهور او لقب يې محمد بخاري دی چې په **۷۱۷** هـ کې د محرم الحرام په مياشت کې پيدا سوی دی.

شيخ بهاولدين نقشبند رحمه الله د خواجه محمد بابا السماسي رحمه الله مورید و. شيخ خواجه محمد بابا السماسي رحمه الله د خواجګانو د طريقې شيخ و او بابا

السماسي رحمه الله په ۷۵۵ هـ کي وفات سوی دی دا چي د پیدا یښت سنه یې نه ده راته معلومه نو ماهم دلته نه راوړه.

یو وخت خواجه شیخ السماسي بابا رحمه الله د شیخ بهاوالدین نقشبندي رحمه الله دي کلي ته ولاړ. په دې وخت کي، شیخ بهاوالدین نقشبند رحمه الله د (۳) درو ورځو و. د ده نیکه مبارک خپل دغه لمسی د شیخ خواجه محمد السماسي رحمه الله و حضورته یووړ. شیخ بابا السماسي رحمه الله د شیخ بهاوالدین نقشبند رحمه الله په لیدلو ډېر خوشاله سو

شیخ بابا السماسي رحمه الله په دې وخت کي دا وویل: دغه ماشوم ما خپل ځوی وبلی او خپلو موریدانو ته یې زېری ورکړ. دغه ماشوم به په راتلونکي کي د خپل وخت لاربښود وي.

د شیخ بهاوالدین رحمه الله پلار دا غوښتل چي زوی یې صوفیانه روزنه تر لاسه کړي. په هم دې خاطر چي کله شیخ بهاوالدین نقشبند رحمه الله د اتلسو کالو سو، واده یې ورته وکړ. په هم دغه کال یې د وخت د لوی عارف شیخ خواجه محمد بابا السماسي رحمه الله خدمت او له هغه ځخه د طریقت د بیعت په خاطر سماس ته بوتلی او د شیخ السماسي رحمه الله تر وفات وروسته په ۷۵۵ هـ کال کي یې نیکه مبارک له ځان سره کړ، تر څو یو داسي صالح لاربښود و مومي چي شیخ بها والدین نقشبند رحمه الله ښه و روزلای سي. د همدې مقصد لپاره سمر قند ته ولاړل.

په سمر قند کي د شيخ امير کلال رحمه الله په حضور کي حاضر سو. شيخ امير کلال رحمه الله د شيخ محمد السماسي رحمه الله خليفه و. شيخ بهاوالدين نقشبند رحمه الله د شيخ امير کلال رحمه الله سره بيعت وکړ.

امير کلال رحمه الله ورته وويل: ما ته حضرت شيخ خواجه محمد بابا السماسي رحمه الله د بهاوالدين رحمه الله په هکله وصيت کړی دی او راته ويلي يې دي چي، زما د زوي بهاوالدين رحمه الله په روزنه او له هغه سره په شفقت او مهرباني کي له هيڅ ډول زيار څخه ډډه و نه کړې، نو ځکه يې د شيخ بهاوالدين نقشبند رحمه الله. شيخ امير کلال رحمه الله به وړاندي په صوفيانه ذکر او فکر او سلوک او د زړه په صوفيانه روزنه او د نفس په تزکيه شروع وکړه.

د شيخ بهاوالدين نقشبند رحمه الله استعداد ډېر اوچت و. ده به د يو کال مزل په مياشت او د مياشت مزل په هفته او د هفتې مزل په ورځ او د ورځي مزل په ساعت کي کاوه.

يوه ورځ شيخ امير کلال رحمه الله خپل مريدان راټول کړل. و محمد بهاوالدين نقشبند رحمه الله ته يې د هغو په مخکي وويل. ماستا د روزني په هکله د خپل مرشد خواجه بابا السماسي رحمه الله وصيت پرځای کړی دی. ستا په روزنه کي مي له هيڅ ډول زيار او تکليف څخه ډډه نه ده کړې. بيا شيخ امير کلال رحمه الله خپل لاس مبارک په سينه ور کښېښود او ورته وې ويل. ماتولې هغه شيدې چي زما په سينه کي وې په تا و څښلې او په دې و توانېدم چي تا د بشريت له ډلي را وکاږم او له شيطان او نفس

څخه دي وژغورم اوس ته لوی سړی یې زما مقام ته را رسېدلی یې مګر ستاسو همت ولالوړو مقاماتو وړتیا لري. تر اوسه پوري همدا زما د روزني په حد کې وه.

له دې پورته تا ته اجازه سته او کولای سې چي، تر ما بل علاوه صالح شخص د ځان لپاره وګورې کېدای سي هغه تا لالوړ مقام ته ورسه وي. کله چي، شېخ امیر کلال ﵀ و شېخ بهاوالدین نقشبند ﵀ ته اجازه ورکړه، نو شېخ بهاوالدین نقشبند ﵀ د مولانا الدیک کرا یي ﵀ و حضورته ورغلی. مولانا الدک کرايي ﵀ د شېخ امیر کلال ﵀ خلیفه او ملګري و.

شېخ بهاوالدین نقشبند ﵀ د مولانا الدیک کرا یي ﵀ سره **۷** کاله تېر کړل او بیا د شېخ ترکي ﵀ په حضور کي حاضر سو. د شېخ ترکي ﵀ سره یې **۱۲** کاله تېر کړل. په هم دا ډول یې د خپل ژوند اصلي مقصد و مونداو تر لوړو مقاماتو یې ځان ورساوه.

شېخ بهاوالدین نقشبند ﵀ سربېره پر سلوک د علماء کرامو د درسي حلقو په منځ کي هم شاملېده.

شېخ بهاوالدین نقشبند ﵀ دوه ځله د بیت الله شریفي د زیارت لپاره تللی دی او ډېرو مختلفو علاقوته یې سفرونه کړي دي. په یوه سفر کي د افغانستان د هرات ولایت ته هم راغلی دی. په دې وخت کي د هرات ولایت د واکمن ملک معزالدین په لاس کي و. د ده له خوا د شاه نقشبند ﵀ خورا ډېر درناوی و سو.

شیخ بهاوالدین نقشبند رحمه الله د سفرونو په لړ کي د دغه علاقو څخه لیدنه کړې ده.
سمر قند، سمنان، وایورتون، مرو، طوس، مشهد، افغانستان، هم داسي نور.

شیخ بهاوالدین نقشبند رحمه الله د (۷۹۱)هـ کال د ربیع الاول د میاشتي په دریمه، د دوشنبې په شپه د (۷۴)کلنی په عمر وفات سو. په خپل باغ کي د خپل وصیت له مخي خاورو ته وسپارل سو.

(انا لله و انا الیه راجعون)

وروسته د هغه پیروانو د هغه پر قبر یوه لویه گنبده جوړه کړه چي تل د خلکو خصوصاً د عارفانو او د حق د لاري تلونکو او د سلوک د مینه والو زیارت سو. په دې کي هیڅ شک نسته چي شاه نقشبند رحمه الله په لس هاوو زره مریدان وروزل چي، ځینو یې مطلقه اجازه تر لاسه کړه او د بقا بعد الفنا درجې یې تر لاسه کړې او د هغه په فیض او برکت یې خلیفه گانو او نایبانو د خپلو مریدانو قدرت لوړول او هدف ته رسول حاصل کړل چي یو له هغو نایبانو څخه یې خواجه محمد پارسا رحمه الله و چي په بخارا کي په ۷۴۹ هـ کال زیږېدلی دی او په ۸۴۵ هـ کي په بلخ کي وفات سوی دی.

د دې طريقې باني يا مؤسس شيخ حضرت محي الدين عبدالقادر ګيلان رحمه الله دی چي په **۴۷۰** هـ کي يې دې فاني دنيا ته سترګي روښي کړي دي او په **۵۴۱** هـ کال په بغداد کي وفات سوی دی.

داراشکوه چي د شاه جهان مغول پاچاه زوی و او په (دارا) سره مشهور و، د دغي طريقې مريد او مخلص و. هغه په خپل کتاب (سکينت الاوليا) کي وايي:

(بناى سلسله متبرکه قادريه بر طريقه (صحو) يعني هوشياري است و کثرت فتوح و عدم تفرس است و صحو عبارت است از حصول مراد و صحبت حال).

د دغي طريقې پيروان په عراق، مراکش، اندلس، افغانستان، پاکستان، هند او منځنۍ اسيا کي خورا ډير دي.

د قادريه د طريقې سالکان پر رياضت، خلوت او د مشائخو په مزاراتو باندي دخپل سلوک خاص او غوره اداب چلوی.

شيخ عبدالقادر ګيلاني رحمه الله چي په غوث الاعظم دستګير سره هم شهرت لري، دی حنفي مذهبه و مګر د فتوا په وخت کي به د امام شافعي رحمه الله او احمد بن حنبل رحمه الله د مذاهبو څخه يې هم ګټه کوله.

د شيخ عبدالقادر ګيلاني رحمه الله مشهور تاليفات دادی.

الفتح الرباني والفيض الرحماني، فتوح الغيب، ملفوظات، غنية الطالبين ،مکتوبات،حزف نشا، الخيرات، الوهاب الرحمانيه، و الفتوحات الرحمانيه، جلاءالخاطر، سرالاسرار، ردالرافضه، تفسير القران.

شیخ عبدالقادر ګیلاني رحمه الله د خپل وخت صوفي او عالم و. پر دې سربېره په شعر او شاعرۍ کې هم برلاسی و.

قوله/ طريقه چشتيه شريفه:

ددې طريقې باني يا موسس خواجه معين الدين حسن سكجزي چشتي رحمه الله دی چي د غياث الدين حسن زوی دی.

چشتي صاحب په **۵۳۷** هـ كي د افغانستان په سكجزي نومي كلي كی زيږيدلی دی او په **۶۳۲** هـ كي د هندوستان په اجمير كي خاوروته سپارل سوی دی.

چشتي يې ځكه بولي چي، د ده د طريقې او ارادت سلسله په اوم پښت كي و حضرت ابو اسحاق شامي چشتي رحمه الله ته رسيږي او ابو اسحاق شامي چشتي رحمه الله د شيخ علود بنوري رحمه الله مريد و.

چشت د افغانستان د هرات ولايت يوه مشهوره ولسوالي هم ده. په دې ولسوالي كي ډېر صوفيان او بزرګان پيدا سوي دي.

د (فرشتې تاريخ) (اخبارالاخيار) (تاريخ مشائخ) د ده د نسب سلسله په **۱۴** پښت كي حضرت علي رضي الله عنه ته رسولې ده.

حضرت خواجه معين الدين چشتي رحمه الله په افغانستان كي د لوېديځو سيمو د مدرسو تر ليدلو وروسته په شپاړس كلني عمر كي سمرقند او بخارا ته ولاړ او هلته يې د دين علم پوره زده كړ وكړه

د بېرته را ګرځېدلو په وخت کي يې له خواجه عثمان هاروني رحمه الله سره په نشاپور کي وليدل او د هغه په مريدانو کي شامل سو.

د قطب الدين ايبک په زمانه کي اجمير ته ولاړ او هلته يې د هند د حکومت د استازي له لوري خورا تود هرکلی وسو. ده په دهلي کي د وعظ او ارشاد له لاري ډېر موريدان پيدا کړل. مرحوم غلام سرور رحمه الله او هم داسي نورو بزرګانو ويلنا ده چي په هند کي د اسلام ډېره د چشتي د کورنۍ له خوا بله سوه.

دغه طريقه شيخ بهاولدين سهروردي رحمه الله څخه را شروع سوېده .

شيخ بهاوالدين سهرور دي رحمه الله د شيخ محمد عمر رحمه الله زوی او په **۵۳۶** هـ کي د زنجان په سهر ورد کي زېږېدلی دی او په **۶۲۲** هـ کي په بغداد کي وفات سوی دی او هلته په بغداد کي خاوروته سپارل سوی دی.

شيخ بهاوالدين سهروردي رحمه الله د منبع الاسرار، مطلع الانوار، عالم رباني، او استاد الشيوخ په نومانو سره هم ياد سوی دی.

د دې طريقې په تاسيس کي روايات مختلف دي. ځيني اشخاص د دې طريقې موسس شيخ عبدالقادر چي په (شيخ ابو نجيب عبدالقادر سهروردي) سره مشهور دی بولي.

د شيخ شهاب الدين رحمه الله نوم ځکه زيات دې طريقې ته منصوبېږي چي د ده خليفه ګانو په هند کي او هم دارنګه د منځنی اسيا په سيمو کي د دې طريقې په رواج کولو کي ډېر کوښښ کړی دی.

پر پورتنيو څلورو مشهورو طريقو سر بېره نوري طريقې هم سته چي هغه طريقې و يو خاص شيخ ته منسوب سوي دي. په دغو طريقو کي ځيني په اوس وخت کي لمنځه تللي دي او يوازي نوم يې پاته دی.

د حضرت مولانا عبدالرحمن جامي رحمه الله د تاليف (نفحات الانس) او د (سكينة الاولياء) د محمد دارا شكوه د تاليف او د الفاخوري او خليل صبر تاليف (تاريخ فلسفه عربيه) د رواياتو له مخي هغه طريقې دادي.

طريقه جنيديه: د حضرت شيخ جنيد بغدادي رحمه الله طريقه ده چي د هجرت په دريمه پېړۍ کي پيدا سوې ده.

طريقه زېديه: دا د حضرت خواجه عبدالواحد زيديه رحمه الله طريقه ده . و دې طريقې ته واحديه هم وايل کيږي.

طريقه نوريه: دا طريقه د حضرت شيخ ابو الحسن نوري رحمه الله نامه ته څانګړې سوې ده او د ده طريقه ياديږي

طريقه طيفوريه:دا طريقه د حضرت شيخ بايزيد بسطامي رحمه الله په نامه يادە سوې ده.

طريقه ادهميه: دا طريقه د حضرت شيخ ابراهيم بن ادهم رحمه الله په نامه يادە سوې ده.

طريقه محاسبية: دا طريقه د حضرت شيخ ابو عبدالله حارث بن اسد المحاسبي رحمه الله په نامه يادە سوې ده.

طريقه حكمية: دا طريقه د حضرت شيخ محمد بن علي حكيم ترمذي رحمه الله په نامه يادە سوې ده

طریقه خزاریة: دا طریقه د حضرت شیخ ابو سعید خرازي رحمه الله په نامه یاده سوې ده.

طریقه سهیلیة: دا طریقه د حضرت شیخ سهیل بن عبدالله تستري رحمه الله په نامه یاد سوې ده.

طریقه خفیفیة: دا طریقه د حضرت شیخ ابو عبدالله خفیف رحمه الله په نامه یاده سوې ده.

طریقه سیاریة: دا طریقه د حضرت شیخ ابوالعباس سیار رحمه الله په نامه یاده سوې ده.

طریقه اویسیة: دا طریقه د حضرت شیخ او ویس قرني رحمه الله په نامه یاده سوې ده.

طریقه کبرویة: دا طریقه د حضرت شیخ نجم الدین کبرا رحمه الله په نامه یاده سوې ده.

طریقه احمد یة: دا طریقه د حضرت شیخ سید احمد بدوي رحمه الله په نامه یاده سوې ده.

طریقه شاذلیه: دا طریقه د حضرت شیخ ابوالحسن شاذلي رحمه الله په نامه یاده سوې ده او دا طریقه د حضرت شیخ ابو مدین تلمساني رحمه الله چي په **۵۹۳** هـ کي وفات سوی دی جوړه کړې ده. دا طریقه په شمالي افریقا خصوصاً په مصر کي ډېر پیروان لري.

طریقه جزولیة : دا طریقه د شاذلي رحمه الله د طریقې یوه مشهوره څانګه ده چي په مراکش کي یې رواج پیدا کړی دی.

طریقه مولویه: دا طریقه د حضرت شیخ مولانا جلال الدین بلخي رحمه الله په نامه یاد سوې ده.

طریقه ملامتیه: دا طریقه د حضرت شیخ حمدون بن احمد قصار رحمه الله طریقه ده چي بل نوم یې قصاریه ده.

طریقه شطاریة: دا طریقه د حضرت شیخ عبد الله حشطار رحمه الله په نامه یاده سوې ده. دا طریقه په اندونیزیا او هندوستان کي ډېر پیروان لري.

طریقه سنوسیة: دا طریقه د سید محمد سنوسي ادریس رحمه الله په نامه یاده سوې ده.

طریقه خلوتیه: دا طریقه د سهر وردي او کبریه طریقې د څانګو څخه یوه څانګه بلل کیږي.

طریقه غزالیه: دا طریقه د حضرت شیخ امام محمد غزالي رحمه الله په نامه یاده سوې ده.

طریقه رفاعیة: دا طریقه د حضرت شیخ سید احمد بن ابوالحسن رفاعي رحمه الله په نامه یاد سوې ده.

طریقه حلاجیة: دا طریقه د حضرت شیخ حسین بن منصور حلاج رحمه الله په نامه یاد سوې ده.

طریقه حیدریة: دا طریقه د حضرت شیخ حیدر رحمه الله په نامه یاد سوې ده. له دې امله ورته حیدریه طریقه وویل سوه. دا طریقه د هجرت په اومه (۷) پېړۍ کې په خراسان او شاو خوا سیمو کې زیات پیروان درلودل. د اسلامي نړۍ مشهوره سیاح ابن بطوطه رحمه الله ددې طریقې په اړه وایي: د حیدري طریقې سالکان په زهد کې خوار ډېر مشهور وو او سالکانو یې د ډېر زهد له کبله ودونه نه کول.

طریقه نعمت اللهیة : دا طریقه د حضرت شیخ شاه نعمت الله ولي رحمه الله په نامه یاده سوې ده. د دې طریقې اساسات زیاتره د حضرت شیخ ابن العربي رحمه الله د طریقې سره ورته دي.

په اصل کې دغه ټولې طریقې د مخکنیو څلورو مشهورو طریقو څخه الهام اخلي مګر د لاربښودنې ډول یې سره بېل دی. د ټولو طریقو مشایخو شجره او احوال که وکتل سي، دا به څرګنده سي چې د ټولو مصداق او هدف یو دی. څوک پر یوه لاره ورځي او څوک پر بله لاره ورځي. الله تعالی جل جلاله دې موږ او تاسو ته هغه لاره رانصیب کړي چې حدف ته ژر رسېدونکې وي

آمین ثم آمین.

قوله/ زیارتونه که لیري وي او که نژدې وي ورتګ یې جائز بولو.......

د محترم حاجي اغا صاحب مبارک د عبارت نه دلته درې خبرې معلومیږي.

۱ زیارت ته تلل.

۲ نژدې زیارت.

۳ لیري زیارت.

اول : د قبرونو زیارت کول. د قبرونو زیارت کول د انسان لپاره یو مهم درس دی. د قبرونو زیارت و انسان ته خپل اصل ور معلوموي چي، له کوم لوري څخه را غلی یم، زما ابتدا څه وه او پر کوم ځای زما انتهاده او دا ورته په ګوته کوي چي ای انسانه ستا د ژوندانه په دې سفر کي مقصد څه و او آخرنی منزل دي کوم یو دی.

د دغي آرامي بیدیا چي، د ټولو شتمنو، زورواکو او کمزورو د ژوندانه څراغ په کښي مړ کېدونکی دی د قبرونو زیارت انسان ته دا فکر ور پیدا کوي چي، دا هغه د وحشت او خوف او یوازي والي کور دی چي، استوګن یې د ظاهري شتمنۍ نه فقط دوه سفین ټوکران لري او هغه هم د بل د لوري ور کول سوي دي. که انسان د عبرت سترګي ولري، دقبرونو کتنه زړونه لړزوي، تمه او حرص ختمه وي. په لږ فکر سره و انسان ته دا خبره ښه څرګندیږي چي، دا لاره د عبرت ده. دوخت شتمن او بېسټمن شاه او ګدا دلته د دنیا د لږ ژوندون څخه دغه اوږده ژوندون ته راغلي دي.

د دوی و دغه نوي ژوندانه ته په کتو سره د انسان رندې سترګي بينا کيږي. کاږه غوږونه يې بيداروي. د غفلت په خوب بيده په خپل مسؤليت خبره وي. انسان ودې ته اړباسي چې پر تېر ژوند بيا کتنه وکړي او دآينده ژوند پلان و نسي تر څو د ژوند په مقصد او په خپل مسوليت پوه سي. **رحما بابا** څومره ښه وايي:

هر زنده چې د مرده پر قبر ورسي

بس دی دومره نصحت په دا دنياد

په هر صورت د قبرو زيارت کول د مسلمان لپاره ښه درس دی. و دغه درس ته ورتلل د اسلام له نظره يو غوره کار دی مګر د بلې خوا ځيني عناصر سته چې، د هر مسلمان په غوږ کې دا ور کوي چې، زيارت ته ورتلل شرک دی مګر ښه خبره داده چې، زيارت ته تلل څه و څېرو چې، د اسلا م له نظره څنګه دی.

ابو هريرة رضي الله عنه فرمايي چې، نبي عليه السلام وويل:

(**زوروا القبور فانها تذكرالاخرة**) [103]

يعني زيارت د قبرونو کوئ. دا تاسو ته اخيرت درياد وي او بي بي عائشه رضي الله عنها وايي:

(**ان رسول الله ﷺ رخص في زيارة القبور**) [104]

---

[103] - ابن ماجة : ١ جلد ، ١١٢ مخ.
[104] - ابن ماجة : ١ جلد ، ١١٢ مخ.

ژباړه: یعني رسول الله ﷺ د زیارت کولو اجازه کړې ده.

عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه وایي:

(ان رسول الله ﷺ قال کنت نهیتکه عن زیارت القبور فزوروهافانها تزهدفي الدینا د تزکرالاخرة)[105]

ژباړه: یعني نبي عليه السلام وفرمایل: ما تاسو د زیارت د ورتلو څخه منع کړې واست. اوس تاسو د قبرونو زیارت کوی. دا تاسي د دنیا نه بې پروا کوي او آخیرت در یاده وي.

د دغه اخرني حدیث شریف څخه په ښکاره او د مخکنیو دوو حدیثونو څخه په ضمني ډول او له هغه ټولو احادیثو څخه چې په صحاح سته کي رانقل سوي دي، د دې ټولو څخه دا خبره معلومیږي چې، نبي عليه السلام د څه وخت لپاره صحابه کرام رضي الله عنهم د قبرونو د زیارت کولو څخه منع کړي وو خو څه وخت وروسته یې بیا اجازه ورکړه چي زیارت د قبرونو ته ورځئ.

ښایي نبي عليه السلام د یوې وجهې له امله د زیارتونو له ورتلو څخه منع کړې وي او وروسته یې بیا اجازه ور کړې وي. د نبي عليه السلام د منع وجه ځیني علماء کرام داسي بیانه کړې ده.

105- ابن ماجه: ١ جلد، ١١٢ مخ.

اوله وجه: پخواني مړه اکثره مشرکین او بت پرست وو. اسلام د مشرکینو له نړی سره د مسلمانانو د هر راز اړیکو پرېکول غوښتل.

دوهمه وجه: یا به مسلمانانو د قبرونو د زیارت په وخت کي هغه اعمال او اقوال کول کوم چي د اسلام د قانون څخه وتلي وو.

دریمه وجه: کېدای سي، داله دې وجهي وي چي، کفري نړی ته دا معلومه سي چي دمسلمان او کافر هیڅ تعلق نسته هغه که په ژوند کي وي او که وروسته تر ژوند وي.

همداسي نوري وجهي هم لري مګر کله چي د مسلمانانو په زړونو کي د ایمان رښې محکمه سوې او د اسلامي ادابو اقوالو اعمالو څخه خبر سول، نو بیا نبي عليه‌السلام د قبرو د زیارت کولو عامه اجازه وکړه چي، تاسو د قبرونو زیارت کوئ. دا تاسي د دنیا څخه بې پروا کوي او اخیرت دریاد وي.

داسي نه ده چي نبي عليه‌السلام یوازي امت ته دا وینا کړېده چي، تاسو د قبرونو زیارت کوئ بلکي نبي عليه‌السلام خپله هم د قبرونو زیارت کړی دی. نبي عليه‌السلام د خپلي مور د قبرو زیارت کړی دی.

په دې اړه ابوهرېرة رضي‌الله‌عنه وایي:

(زار النبي ﷺ قبر امه فبكي وابكى من حوله فقال استاذنت ربي في ان استغفر لهافلم ياذن لي و استاذنت ربي في ان ازور قبرها فاذن لي فز وروا القبور فانها تذكر كم الموت) [106]

ژباړه: يعني نبي عليه السلام د خپلي مور د قبر زيارت وکړ او د قبر څنګ ته يې وژړل او ورته را تاو خلک يې هم وژړول او وې ويل: له الله تعالی ﷻ څخه مي اجازه اخيستې ده چي د خپلي مور د قبر زيارت وکړم. تاسي هم د قبرونو زيارت وکړئ، ځکه؛ د قبرونو زيارت د مرګ، آخيرت د يادولو سبب دی.

نبي عليه السلام يواځي هم تللی دی د قبرونو زيارت کولو ته او کله به د صحابه کرامو په ملګرتيا تلی، کله چي به صحابه کرام رضي الله عنهم ور سره ملګري وو، هغوی ته به يې د قبرونو د زيارت کولو اداب ور ښودل لکه څنګه چي دا خبره د مسلم شريف له دغه حديث څخه معلوميږي.

(کان رسول الله يعلمهم اذا خرجو الي المقابر) [107]

ژباړه: يعني نبي عليه السلام به صحابه کرامو ته د هديرې اداب ور ښودل چي، کله به هديرې ته ولاړل. هم داسي مخکني علماء کرام هم د قبرونو په زيارت کولو قائل دي.

106- ابن ماجة : ١ جلد، ١١٣ مخ.
107- صحيح مسلم : ٦٢ مخ.

امام شافعي رحمه الله د امام اعظم صاحب ډېر احترام کاوه. د ردالمختار ملاصاحب په دې هکله داسې وایي:

(**انه قال انی لاتبرک بابي حنیفه و اجئ الی قبره فاذا عرضت لي حاجة صلیت رکعتین وساء لت الله تعال عنلقبره فتقضی سریعاً**)[108]

ژباړه: وایي امام شافعي رحمه الله به ویل: زه په امام صاحب رحمه الله تبرک حاصلوم کله چې به ماته یوه سخته را پېښه سوه. ما به د امام صاحب د قبر سره دوه رکعته نفل لمونځ وکړ او د الله تعالی ﷻ څخه به مې د خپل مشکل په اړه سوال وکړ. زما حاجت به ډېر ژر پوره سو.

امام الغزالي رحمه الله وایي:

(**و کل من یتبرک بمشاهدته في حیاته یتبرک بزیارته و فاته**)[109]

یعني کوم څوک چې په ژوندونکي د هغه په لیدو سره تبرک حاصله وي. هم د غسې تبرک په زیارت د وفات وروسته هم حاصلولای سي لکه: څنګه چې څوک په ژوند کې چاته د تبرک په خاطر ورځي لکه: ورتلل د اولیاوو الله، مجلس ته د علماء کرامو، درسي حلقوته، هم داسې و قبرونو ته هم ورتلای سي ترڅو تبرک په حاصل کړي. په

[108]- رد المختار: ۱جلد، ۳۸ مخ. طبع بیروت
[109] - احیا العلوم ۲جلد ۲٤۷ مخ .

هر صورت که د مذهب کتابونو او حدیثونو ته ځوک نظر وکړي او بېله تعصبه فکر په کښې وکړي دا خبره ورته څرګندېږي چي، د قبرونو زیارت ته تګ جائز دی.

که څني کسان د قبرونو د زیارت څخه منکر دي، دا د هغوی سؤء فهامي ده که څه هم دوی و ځان ته اهل حدیث هم وایي او وایي چي، موږ په حدیثو عمل کوو. مګر د دوی دا خبره سراسر غلطه ده چي موږ په احادیثو عمل کوو ځکه د حدیثو کتابونه د زیارت القبور په نامه ځانګړي بابونه ایښي دي.

زه نه پوهېږم، دغه مخکښي احادیث چي ما ذکر کړل دوی لیدلي نه دي او که پر دغه ځای یې شخصي ګټه مدي نظر نولې ده چي مازي د عوامو په سترګو کي خاوري اچوي.

په دا اوس وخت کي چي کوم غېر مقلدین دي، دوی د احادیثو سربېره د خپل پېشوا محمد بن عبدالوهاب نجدي خبره هم نه مني. محمد بن عبدالوهاب نجدي هم د مطلق زیارت څخه نه دی منکر دی وایي:

(د پېغمبر ﷺ د قبر زیارت کول مستحب کار دی) [110]

افسوس د دې خلکو پر حال دی چي، کله دوی د حج فرضیي لپاره ولاړسي د نبي علیه‌السلام زیارت مبارک ته نه ځي او حال دا دی چي د دوی مشر په دې اقرار کوي چي د نبي علیه‌السلام زیارت مبارک ته تلګ مستحب کار دی.

110- الهداية السنية رسالة : نمبر ٢.

د نبي عليه السلام د زيارت مبارک پوري يوه قصه رایاد سوه.

زموږ په علاقه کي يو غیر مقلد يئ و. هغه حج ته ولاړی. کله چي راغلی يوه کس پوښتنه ځيني وکړه. حاجي صاحب تاسو د نبي عليه السلام زيارت مبارک ته هم ولاړاست. دې غیر مقلدئ ور ته وويل: هو زه مديني منوري ته ولاړم مگر د نبي عليه السلام د زيارت لپاره نه بلکي د مديني منوري د تعميراتو دليدلو لپاره تر څو د هغو ننداره وکړم.

درنو لوستونکو دغه غیرمقلدئ زموږ په وطن کي د غیر مقلد يئ ينو په مابين کي خورا د شهرت او عزت وړ کس دی

ماته د ده په دې خبره يوه پوښتنه را ياد سوه. هغه داچي تاسو دغه حديث شريف د ځان لپاره قوي دليل بولي.

(لا تشد الرحال الا الی ثلاثه مساجد المسجد الحرام والمسجد الاقصی و مسجدي).

له دې حديث شريف څخه خو دتعميراتو ننداري لپاره هم سفر کول حرام دی. که موږ د غیر مقلد ينو عمل او وينا سره وگورو ډیر فرق لري . په هر صورت موږ اهل سنت والجماعت د قبرونو زيارت منو او پر دې خبره وياړ هم کوو.

دوهم : نژدې زيارتونه:

د نژدې زيارتونو اړوند خبره که څه هم د مخکني بحث څخه معلومه سوه بيا هم دې ته اړتيا سته چې په احاديثو راته معلومه سي چې، نبي عليه السلام ايا د هغو صاحبه کرامو او شهيدانو و زيارتونو ته تللى دى کوم چې، په مدينه منوره کې موجود وو.

له بي بي عائشة رضي الله عنها څخه روايت دى.

(قالت كان رسول الله ﷺ كلما كان ليلتها من رسول الله ﷺ يخرج من اخرالليل الى البقيع الحديث)[111]

ژباړه: يعني کله چې به نبي عليه السلام زما په نوبت کې و. د شپې په اخره حصه کې به بقيع (جنت بقيع) ته تلى. جنت بقعيه هغه هديره ده چې، په مدينه منوره کې ده. په دې هديره کې ځيني صحابه کرام او شهيدان ارام کوي. هم داسې د نبي عليه السلام چې به کله دې هديرې ته ولاړى، د مسلمانانو د مړو لپاره به يې دعا وي کولې او د دوى لپاره به يې د الله تعالى جل جلاله نه مغفرت غوښتنه کول.

بي بي عائشة رضي الله عنها وايي:

(قالت كنت ادخل بيت الذي فيه رسول الله ﷺ و اني واضع ثوبى الحديث) [112]

ژباړه: يعني زه به داخلېدلم د نبي عليه السلام د زيارت لپاره و خپلې خوني ته، هغه (خونه) چې، نبي عليه السلام مبارک په کښې پروت دى.

[111]- مشكوة : ١جلد، ١٥٤ مخ.
[112]- مشكواة ١جلد، ١٥٤ مخ .

له دې څخه دا ښه معلومه سوه چي هم زيارت ته ورتلل جائز دي او هم د کور او کلي سره نژدې زيارت ته ورتلل جائز دي، يوازي دانه چي ورتلل جائز دی بلکي دا يوه ښه عمل هم دی. له پورته حديث شريف څخه دا خبره هم معلومه سوه چي. زيارت ته ورتلل وخت هم نه لري چي، هروخت دي فراغت پيدا کړ ورځه. هغه که د قريبانو زيارت وي او که د صلحاؤ او شهيدانو او که دعامو مسلمانانو وي.

دريم: ليري زيارتونه:

موږ اهل سنت والجماعت دا خبره منو که د يو صالح، ولي، اونبي او همداسي نورو معتبرو کسانو د زيارتونو لپاره څوک سفر وکړي جائز او روا عمل دی او په دې سره به ثواب هم وي.

د بل لوري، زموږ سره غير مقليدين په دې خبره مخالف دی چي، دوی دا عقيده لري چي، د زيارت لپاره سفر کول حرام دی که څه هم د نبي عليه‌السلام د زيارت لپاره وي.

غير مقليدين د خپلي دعوې لپاره دا حديث شريف دليل ګرځوي.

(عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال لاتشدالرحال الاالی ثلاثة مساجد المسجد الحرام والمسجد الاقصی و مسجدی)[113]

[113]- بخاري شريف: ١جلد، ١٥٨مخ.

ژباړه: يعني د سفر تاييا او پېتى نه تړل کيږي بېله دغه درې مساجدو. زما خپل مسجد (مسجد نبوي) مسجد الحرام او مسجد اقصى.

دغه حديث صحاح سته وو رانقل کړى دى. موږ مقليدين د حديث د صحت اړوند خبره نه کوو ځکه زموږ په وړاندي دغه حديث يو معتبر حديث دى.

غير مقليدين د حديث و ظاهر عبارت او متن ته ګوري مګر موږ مقليدين د حديث د عبارت څېړنه کوو.

که موږ و ګورو د حديث متن ته (**لاتشدالرحال الاالى ثلاثة مساجد** ...) دا معلومه خبره ده چي په حديث شريف کي لفظ د (**الا**) حرف استثناء ده.

(**الى ثلاثة مساجد**) مستثنا ده. د عربي د ګرامر او قانون له مخي بايد په داسي ځاى کي درې شيان موجود وي، مستثنى، مستثنى منه او حرف استثناء. په دي حديث شريف کي مستثنى او حرف استثناء سته مګر مستثنى منه نسته په کوم ځاى کي چي داسي جمله راسي د عربي د قانون له مخي بايد موږ هلته مستثنى منه مقدره و منو. نو موږ هم دلته مستثنى منه مقدوره ايږدو. کله چي موږ مستثنى منه مق دو ره و منو د حديث عبارت به داسي وويل سي.

اول مثال:

(**لاتشد الى مسجد من المساجد الاالى ثلاثه مساجد**...)

دوهم مثال:

(**لا تشد الی مکان من الامکنة الا الی ثلاثه مساجد.**)

د حدیث د مفهوم درک په دې پورې دی چې، له دې دوو مقدرو مستثنی منه څخه یو مراد کړو.

که د حدیث مفهوم اول فرض کړو، نو د حدیث مفهوم به دا کیږي چې، هیڅ یوه مسجد ته د سفر پېټی نه تړل کیږي. بېله له دې درو مساجدو څخه. په دې صورت کې د حدیث شریف هغه معنا نه کیږي کوم چې غیر مقلدین یې کوي.اوس نو که څوک د پیغمبرانو امامانو او صالحانو د زیارت لپاره عزم د سفر وکړي، هیڅکله د حدیث په منع کې نه راځي ځکه: د حدیث موضوع مساجدو ته د سفر د عزم دده نه د زیارتونو لپاره د سفر کولو.

په دې صورت کې به دا خبره د حدیث شریف څخه مقصد وي چې، د دنیا ټوله مساجد یو شان دي. د نړۍ یو مسجد ته په بل مسجد فضلیت نسته ماسوا د هغه درو مساجدو څخه کوم چې نبي علیه السلام ذکر کړي دي. دې خبرې ته په لاندې حدیث شریف کې هم اشاره سوې ده.

(عن شهر بن خوشب قال سمعت اباسعيد ﷺ و ذكرت عنده الصلواة في الطور فقال: قال رسول الله ﷺ لاينبغي للمصلي ان يشد رحاله الى مسجد تبتغي فيه الصلوة غير المسجد الحرام و المسجد الاقصي و مسجدي)[114]

له دې حديث څخه دا خبره ښه معلوميږي چي، د لمانځه لپاره شد رحال منع دی. د زيارت او بل شي لپاره شد رحال کي داخل نه دی او بل چي موږ کومه مستثنی منه منلې وه د دغه حديث شريف چي، موږ کوم مفهوم را ويستی دی دغه مفهوم ډېرو کتابونو ذکر کړی دی لکه: النوی، عمدة القاري، عيني شرح بخاري و فتح الباري، اعلاالسنن، اشعة اللمعات، مرقات، رد المختار، امداد الفتاوی، احسن فتوی. د دغه ټولو کتابو عبارت رانقل کول راته ګرانه خبره وه يوازي مي نومان ياد کړل.

که د چا د ښه معلوماتو لپاره زړه وي، د دغه حديث شريف اړوند دغه کتابونه دي مطالعه کړي.

دوهم: تقدير چي کله موږ لفظ د مکان و منو چي مستثنی منه ده، په دې صورت کي به له دې درې ځايونو پرته ټول سفرونه ممنوع وي. د جومات د زيارت لپاره سفر وي او بيا که د نورو ځايونو لپاره وي مګر د قطعي او پرېکنده قرائنو له مخي به دا روښانه سي چي د سند د صحت په فرضولو کي د حديث مفهوم هم هغه لومړنی دی.

114- فتح الباري: ٣ جلدو ٥٣ مخ.

اول: مستثنی درې ګوني مساجد دي. څرنګه چې، استثناء متصل استثناء ده نو ښکاره ده چې مستثنی منه به مساجد کلمه وي نه مکان او ځای.

که څوک ووايي، ماجاء ني الا زيد، بايد وويل سي. مستثنی منه د انسان لفظ او يا هغه ته ورته مشابه لکه: قوم او نور دي. نه سي او موجود انسان وي يا غير انسان په وسيع او جامع معنی.

دوهم: که هدف تول معنوي سفرونه منع کول وي. نو محدودول به سم نه وي. ځکه: حج په مناسکو کښي انسان، عرفات، مشعر، او منی ته شدالرحال کوي او د سفر کولو قصد کوي. که مذهبي سفر له دې درو ځايونو پرته جائز نه وای، نو بيا دې دريوته ولي جائز سوی دی.

دريم: د الله تعالی په لاره کي جهاد کولو ته سفر کول. د علم د زده کړي او د صله رحمي او د مور او پلار د زيارت لپاره سفر له هغه سفرونو څخه دی چې، په آيتونو او حديثونو کي تصريح سوی دی لکه الله تعالی ﷻ چي فرمايي:

﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ [115]

ژباړه: ولي له هري قبيلې څخه يوه ډله له کوره نه وځ ئ چي، دين زده کړي او خپلي قبيلې ته تر را ستنېدو وروسته ووېروي دوی، ښايي هغوی ووېرېږي.

[115] - سورة توبه : ١٢٢ اية.

له همدي امله سترو څېړنګيو حديث داسي تفسير کړی دی لکه چي و مووېل: امام غزالي رحمه الله په خپل کتاب احياء العلوم کي داسي وايي:

دويم ډول مسافرت دادی چي، د عبادت لپاره وي لکه: جهاد، حج، د پېغمبرانو، صحابه کرامو، تابعانو، او لياو کرامو، د قبرونو زيارت لپاره مسافرت کولو ته تلل وي.

د چاچي په ژوندون کي زيارتونه معتبر وي، په مړيني يې هم بختور وي او شد الرحال د دغو اهدافو لپاره څه خبره نه ده او له حديث سره ټکر نه لري چي (شد الرحال) بېله دريو مساجدو جائز نه ګڼي ځکه: په هغوی کښې موضوع مساجد دي او څرنګه چي، ټول مساجد د فضليت له پلوه سره يو شان دي، ويل سوي دي چي، مسافرت ورته جائز نه دی او که له مساجدو تېر سو، د اولياء او انبياء زيارت فضليت لري. که څه هم په درجه او مرتبه کښې بېل بېل دي.[116] نو هغه څه چي د نهي وړ دي، له دې درې ګونو مساجدو پرته بل مسجد ته شد الرحال دی نه د زيارت او نورو معنوي چارو لپاره شد الرحال.

دلته د يوه ټکي يادونه ضروري ده چي، که پېغمبر ﷺ فرمايي، بېله دې درو مساجدو نورو ته د سفر پېټي نه تړل ضروري ده چي شد الرحال له دريو پرته حرام دی بلکي مقصد دادی چي، هغه نور د دې وړ نه دي چي څوک ورته د سفر قصد شد

[116]- احياء العلوم: ۷ جلد، ۲٤۷ مخ.

الرحال وکړي او کړاو وګالي او ليدو ته يې ولاړ سي. ځکه: د کلي، ښار، د خپل وطن، د بل وطن، جامع، جوماتونه او مساجدتوله سره يو شان دي.

داسي هم نه ده که څوک د يو مسجد نه بل مسجد ته ولاړ سي، نو حرام کار يې وکړی او سفر يې ګناه ده ځکه د دې خبري شاهدي دا ده

(**ان النبي ﷺ كان ياتي مسجد قبا كل سبت ماشياوراكباً و ابن عمر كان يفعل كذالك**)[117]

ژباړه: يعني نبي عليه‌السلام هره شنبه د مسجد قبا دزيارت لپاره پياده او سپور راته او عبدالله ابن عمر هم داسي کول.

د دغه حديث چي شدِ الرحال دی، د دې په تائيد چي د حديث څخه زيارت د قبرو نه دی مراد، يو بل بحث ايږدم چي، د نبي عليه‌السلام دروضې مبارکي زيارت دی ځکه؛ د نبي عليه‌السلام زيارت مبارک ته سفر کول حتمي دی. خاصبياده حاجي لپاره. دا خبره به معلوه سي چي، زيارتونوته سفر کول کوم حرام کار نه دی.

117- بخاري شريف : ۲جلد، ۷٦ مخ.

د مقبرې زيارت کول. د حضرت محمدﷺ

د نبي عليه السلام د روضې مبارکي زيارت د اهل سنت والجماعت په نزد يو په زړه پوري سفر دی او د ټولو پر يقين دی چي، د نبي عليه السلام د قبر زيارت کول يو ښه او نېک عمل دی ځکه: د حديثو کتابونه په دې اړه يې ډېر احاديث رانقل کړي دي مګر زه دوومره وس نه لرم چي، هغه ټول رانقل کړم خو زه به يو څو احاديث رانقل کړم او هم داسي به د حنيفي مذهب د کتابونو عبارات او اقوال درته بيان کړم.

(**عن ابن عمر رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ من زار قبري و جبت له شفاعتي**).[118]

ژباړه: د عبدالله ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چي، نبي عليه السلام وفرمايل: هر چاچي زما د قبر زيارت وکړ پر ما يې شفاعت لازم دی.

د اهل سنت والجماعت څلورو مذاهبو علماء کرام د دغه حديث شريف له مخي فتوی ورکړېده.

د ښه معلوماتو لپاره د تقي الدين علي بن عبدالکافي سبکي رحمه الله د (شفاء السقام) کتاب ۳ او ۱۱ مخونه وګورئ.

شفاء السقام يو ډېر ښه کتاب دی چي د اهل تسنن ليکوالو د نبي عليه السلام د قبر د زيارت لپاره دسفر د منعي په باب د شيخ ابن تيميه د فتوی په ځواب کي ليکلی دی.

118- شفاء السقام : ۳، ۱۱ مخونه.

(من جاء زائرا لاتعمله حاجة الا زيارتي كان حقاً على ان اكون له شفيعايوم القيامة)

ژباړه: څوک چې ماته د زيارت په نيت راغلی، په ماېې حق سو چې د قيامت په ورځ يې شفاعت وکړم.

دغه حديث شريف (**۱۶**) حافظانو او محدثينو په خپلو کتابونو کې رانقل کړی دی او په (شفاء السقام) کې په **۱۳** مخ کې يې د دغه حديث شريف ښه څېړنه کړې ده هغه وګورئ او (الوفاء الوفاء) کې په **۴** جلد او **۱۳۴** مخ کې يې **مطالعه** کړئ.

(من حج وزار قبرئ بعد موتي كان ممن زارني في حياتي)

ژباړه: څوک چې حج وکړي او بيا زما زيارت وکړي لکه: په ژوند کې چې يې زما زيارت وکړي. دا حديث شريف **۲۵** لوړ رتبه محدثينو او حافظانو په خپلو کتابونو کې رانقل کړی دی او په (شفاء السقام) کې په ۱۲ مخ کې د دغه حديث شريف ډېره ښه څېړنه سوې ده هغه وګورئ او د (الوفاء الوفاء) نومي کتاب د **۴** جلد په **۱۳۴** مخ کې هم در سره وګورئ.

(من حج البيت فلم يزرني فقد جفاني)

ژباړه: څوک چې حج وکړي او زما زيارت ونه کړي له ما سره يې جفا وکړه. دا حديث شريف (**۹**) مشائخو کرامو او حافظان و رانقل کړی دی (الوفاء الوفا) **۴** جلد، **۱۳۴۳** مخ.

(من زارني بعد موتي فكانما زارني في حياتي)

ژباړه: چاچي زما تر وفات وروسته زما زيارت وکړ لکه: په ژوندوني چي يې زما زيارت وکړي. دا حديث **۱۳** محديثينو او حافظان رانقل کړی دی. (وفاء الوفاء) **۴** جلد، **۱۳۴۷** مخ.

داد نبي ﷺ د پرېمانه احاديثو هغه بېلګي دي چي خلک يې په کښي خپل زيارت ته رابللي دي او د (الغدير) د معلوماتو له مخي د دغسي حديثونو شمېر **۲۲** ته رسيږي او دوفاء الوفاء) مصنف **۱۷** راجمع کړي دي.

ملا علي القاري رحمه الله وايي: ځيني کسان چي مخالف دي (د نبي ﷺ) د زيارت کولو سره په هغو باک نسته او په اجماع (اتفاق) د مسلمانانو زيارت د نبي ﷺ د اعظم القربات، افضل الطاعات، وانحج المساعي څخه دی بلکي لوړدي ده و درجې ته د واجب حتې ځيني علماء کرام د نبي ﷺ زيارت د واجباتو د درجې بللی دی بلکي څنګه چي، دا خبره په (الدرة المضئةفي الزيارة المصطفوية) کي سوېده که د چا طاقت و د زيارت کولو بيا يې هم د نبي ﷺ زيارت پرې ښودی دا يو لوی غفلت او غټه جفا ده.

دغه بيان ما د ملاعلی القاري رحمه الله د مناسک نه را خلاصه کړی دی.[119]

صاحب الدر المختار وايي:

[119]- مناسک ملا علي القاري: ٣٣٤ مخ.

(و مكة افضل منها على الراجح الاضم اعضاء ه عليه الصلاة و السلام فانه افضل مطلقا حتى من الكعبة والعرش والكرسي و زيارت قبرهٔ مندوبة بل قيل واجبة لمن له سعة اه)[120]

ژباړه: يعني له کومي ځمکي سره چي د نبي ﷺ بدن مبارک موښتی وي، يعني په کومه حصه د ځمکي چي نبي ﷺ پر پروت دی دغه ځمکه تر مکې، عرش او کرسي بهتره ده او زيارت د نبي ﷺ مستحب دی ځيني کسانو ويلي دي چي د نبي ﷺ زيارت واجب دی په هغه چا باندي چي طاقت يې ولري.

اعلاء السنن په حواله د العلامة الشوکاني وايي:

(و قد اختلف اقوال اهل العلم فذهب الجمهور الى انها مندوبة و ذهب بعض المالكية و بعض الظاهرية الى انها واجبة و قال الحنيفة انها قريبة من الواجبات) [121]

ژباړه: او د نبي ﷺ د زيارت اړوند د علماء کرامو رايي مختلفي دي. د جمهورو علماء کرامو په نزد مستحب دی. ځيني مالکي او ځيني اهل ظواهر بيا وايي: واجب دی او احناف وايي: د نبي ﷺ د قبر زيارت نږدې واجب ته دی. تر اوړده بيا ن وروسته د علاء السنن ليکوال وايي:

120- د رد المختار بهامش رد المختار: ۲ جلد، ۲۵۷ مخ. بيروت.
121- اعلاء السنن ٤ جلد، ۳۲۷ مخ.

(**قلت و قوله ﷺ من زار قبري عام لكل زائر سواء كان من اهل المدينة او من غير هم ولا دليل على كونه خاصاً لمن كان قريباً من المدينة اومن اهلها كما لايخفي فثبت جواز شد الرحال لزيارة قبره ﷺ**)[122]

ژباړه: وايي: زه وايم د نبي عليه السلام دا وينا (**من زار قبري**) عامه ده د هر زيارت كوونكي لپاره هغه كه د مدينې منورې استوګن وي او كه د بل ځاى وي. په دې كي هيڅ دليل نسته چي دا وينا دي خاصه سي چي، هغه به مدينې منورې ته نژدې وي او يا به د اهل مدينه څخه وي لكه څنګه چي دا خبره پټه نه ده. نو دا خبره ثابته سوه چي (**شدالرحال**) د نبي عليه السلام د زيارت لپاره سته او په دې اړه علامه عسقلاني رحمه الله وايي:

(**ومن اتعقد غير هذا فقد انخلع من ربقة الاسلام و خالف الله ورسوله. ﷺ و جماعت العلماء الا علام و قد اطلق بعض المالكية، انها واجبة وقال عياض انها سنة من سنن المسلمين مجمع عليها و فضلية مرغب فيها**)[123]

ژباړه: يعني كه چا د دې عقيدې سوا بله عقيده درلوده. ده كړ ى د اسلام له غاړې څخه وكښل او مخالفت د الله تعالى جل جلاله او دهغه د رسول ﷺ او د ټولى د علماء كرامو څخه وكړ. ځكه: ځيني علماء كرام د امام مالك رحمه الله د مذهب د نبي عليه السلام د

122- اعلاء السنن: ١٠ جلد، ٣٣٠ مخ.
123 مواهب الرحمان : ٢ جلد، ٣٨٣ مخ.-

قبر زيارت واجب بللی دی او عياض رحمه الله وايي: دا سنت دی په اجماع د مسلمانانو په دې کې ډېر فضليت سته.

که څوک دا خبره کوي چې، نبي علیه السلام خپل امت ته فرمايي:

(**لاتتخذو اقبري عيداً**)

ژباړه: يعني زما زيارت مه نيسئ د اختر په څېر. د دې خبرې لپاره علماء کرامو دوه ځوابه کړي دي.

اول : د اختر په څېر زما د قبر د زيارت لپاره يو خاص تاريخ مه معلومه وئ .

دوهم : زما پر قبر مبارک د اختر په څېر زېب او زينت او د لهو لعب لپاره مه جمع کېږئ بلکې زيارت د دعا، سلام او استغفار لپاره دی.

د ښځو لپاره د قبرونو زيارت:

د قبرونو د زيارت په مسائلو کي يوه مسئله د ښځو لپاره زيارت ته تلل دي چي ايا جائز دی او که نه.

په دې اړوند بايد موږ اول د حديثو په رڼا کي دا مسئله و څېړو او دا خبره هم بايد واضح کړو چي ولي ځيني علماء کرام په دې مسئله کي دومره سختي کوي چي ښځي دي د قبرونو زيارت ته نه ځي.

ښه خبره داده چي دحديث شريف په حضور کي د خپلي رايي څخه لاس پر سر سو ځکه: دحديثو له مخ ه دا خبره معلوميږ چي، په ځينو او قاتو کي احوال تغير کوي او يا يو حکم د منع او جواز پر شرائطو بنا وي. په هر صورت.

(ثابت عن ابيه قال لعن رسول الله ﷺزوارات القبور)[124]

ثابت ﷺ د خپل پلار څخه روايت کوي چي نبي عليه السلام لعنت ويلی دی پر هغه ښځو باندي چي د قبرونو زيارت ته ځي.

دغه حديث شريف هغه علماء کرامو د ځان لپاره دليل ګرځولی دی چي وايي: ښځي دي زيارت ته نه ځي خو بايد وکتل سي چي، د دغه حديث شريف له مخي او استدلال سره بايد پرښځو باندي د زيارت پرتلګ بنديزونه ولګول سي هغه د څو وجهو په خاطر.

[124]- ابن ماجة ١١٣ مخ.

اول: ډېر علماء کرام دغه نهي کراهتي بولي او د کراهت وجه يې هم هغه خاص شرائط وو چي په هغه وخت کي حاکم وو. و دغي خبري ته اشاره د (مفتاح الحاجة) مصنف د دغه حديث شريف لاندي په حاشية کي هم کړېده دی وايي:

علماء کرام د نبي عليه السلام د نهي په باب دوې ډلي دي چي ايا دا نهي تحريمي دي او که کراهتي مګر زياتره پر دې معتقد دي چي که ښځي له فتنې نه مطئينه وي د قبرونو زيارت ته تلای سي.[125]

دوهم: (**عن عائشه ان رسول الله ﷺ رخص في زيارة القبور**)[126]

بي بي عائشة رضي الله عنها وايي: نبي عليه السلام د قبرونو د زيارت کولو اجازه وکړه. په دغه حديث شريف کي عامه اجازه د قبرونو د زيارت ده. هم نارينه ته او هم ښځينه ته. نو که چيري ښځه له دې حکم څخه بېله وای، نو په کار ده چي، وبل سوي وای چي دا حکم يوازي د نارينه ؤ لپاره دی نه د ښځو لپاره.

بل د دغه حديث شريف روايت کوونکې ښځه د. د دې څخه دا معلومېږي چي، نبي عليه السلام دغه حکم په هغه وخت کي کړی دی چي په مجلس کي ښځينه هم موجود دي وې. دا خبره طبعي ده چي کله څوک په مجلس کي ناست وي. که چيري متکليم دا قصد وي زما خبره دي تر هغه معلوم مخاطب پوري ورسيږي، نو هغه د نور اشخاصونه ممتاز کړي او که دا قصد يې وي چي، تولو ته دي زما دا خبره ورسيږي

125. ١ جلد، ١٦٤ مخ. - مفتاح الحاجة شرح ابن ماجة ددغه حديثلاوند

126- ابن ماجه : ١١٣ مخ.

نو خپله خبره عامه کړي. دلت موږ یوه داسي کربښه نه وینو چي هغه تخصیص دي د یو چا په کښي وي بلکي په دې حدیث شریف کي خبره عامه سوېده.

دریم: په ځینو احادیثو کي راغلي چي، نبي ﷺ و بي بي عائشة ؓ ته د زیارت کولو طریقه ور وښودله ځکه؛ بي بي عائشته ؓ وایي چي نبي ﷺ راته وویل:

د دې ځای پر مؤمنانو، مسلمانانو زموږ تېر او راتلونکو سلام ووایه، الله تعالی ﷻ دې پر دوی رحم وکړي. موږ هم ژر له تاسي سره یو ځای کیږو.[127]

څلورم: امام ترمذي ؒ نقل کوي چي، د بي بي عائشة ؓ ورور عبدالرحمن بن بکر ؓ په حبشي کي وفات سو. جنازه یې مکې مکرمې ته یووړه او هلته په مکه کي دفن سو. کله چي بي بي عائشة ؓ و مکې ته راغله د مدینې څخه د خپل ورور د قبر زیارت ته ورغله او د قبر سره یې دغه دوه بیتنه هم وویل:

(**و کناکزلا ماني جذیمة حتبه – من الدهر حتی قیل لن یتصدعا.**

(**فلماتفرقنا کاني ومالکا- لطول اجتماع لم نبت لیلة معا.**

وروسته په دغه حدیث شریف کي داسي راغلي.

(**ثم قالت والله لو حضرتک مادفنت الاحیث مت و لوشهد تک ما زرتک**)[128]

---

[127]- ابن ماجه : ۱۱۱ مخ.
[128]- ترمذي :۱ جلد، ۲۰۳ مخ.

د حدیث شریف په دغه اخرنۍ جمله باندې ځینې خلک اعتراض کوي.

۱ په دې حدیث کې خو بي بي عائشة رضي الله عنها خپل عذر بیان کړی؟

۲ نبي علیه السلام په زیارت کوونکو ښځو باندې لعنت ویلی کڅه هم بي بي عایشة رضي الله عنها عذر بیانه وي؟

د دې خبرو جواب په ترمذي کې د دغه حدیث اړوند حاشیې کړې.

(**و یمکن ان یجاب عند ان النهي مح مول علی تکثر الزیارة لانه صیغة مبالغه ولزاقالت لو شهد تک ما زرتک لان التکرار ینبي الاکثار**)[129]

د ترمذي شارح امام حافظ ابن العربي په خپلو تعلیقا تو کې لیکي. صحیح داده چې، نبي علیه السلام ښځې او نارینه دواړوته د زیارت رضي الله عنه اجازه ورکړې ده که څنې خلک یې زیارت ته تلل مکرو ګڼي هغه پر قبر باندې د تلوسې بې صبرۍ او یا د پوره ستر د نشتوالي له امله دي.

پنځم: پر دې سربېره نور احادیث او واقعات هم راغلي دي چې په هغو کې ښځې د قبرونو د زیارت کولو څخه نه دي منع سوي. (وفاء الوفاء) کې ویل سوي دي چې بي بي فاطمة رضي الله عنها به د هرې جمعې په ورځ د حضرت حمزه رضي الله عنه و زیارت ته تلل او هلته به یې ژړل او هم به یې لمونځ نفلي وکړ.[130]

---

[129]- د ترمذي حاشیه : ۱ جلد،۲۰۳ مخ.
[130]- وفاء الوفاء : ۱۱۲ مخ .

امام قرطبي رحمه الله وايي: نبي عليه السلام پر هري زيارت کونکي ښځي لعنت نه دی ويلی بلکي: هغه ښځي يې يادکړي دي چي، ډېري زيارتونو ته ځي دا ځکه په حديث کي د (زيارت القبور) لفظ راغلی دی. دغه لفظ د مبالغې صيغه ده او بل کېدای سي په ډېر تلګ سره وزيارتونو ته د ښځي څخه د خاوند حقوق پاته سي او يا هغه واجب کارونه ځيني پاته سي کوم چي د دې پر ذمه دي او په وخت او ناوخته تلګ باندي زيارت ته کمه ستونزه نسته ځکه، د نبي عليه السلام په ډېرو احاېشو کي عام خطاب سوی دی. هغه هم نارينه ته او هم ښځينه ته متوجه دی.

په هر صورت د حديثو څخه دا معلومېږي چي ښځه زيارت ته تللای سي مګر حالتوته په کتو سره چي په نن وخت کي د فتنو باران دی، په هرلوري شيطاني دروازې راخلاصي دي. په انسانانو کي د الله تعالی جل جلاله څخه بېره ورځ تر بلې په کمېدو ده. په هم دې خاطر علماء کرام رحمهم الله دا فتوی ورکوي چي د ښځي لپاره و زيارت ته تلګ مکروه دی او له دې کراهته د نبي عليه السلام زيارت مبارک و تلی دی يعني د نبي عليه السلام زيارت مبارک ته هم ښځينه او هم نارينه تللای سي.

زه دلته د هغه علماء کرامو اقوال را نقل کوم چي د ښځي لپاره زيارت ته تلګ مکروه بولي.په فتح ابوداؤد حاشية ابوداؤ کي وايي:

(قيل کان ذالک حين النهي ثم اذن الهن حين نسخ النهی و قيل لبقين تحت النهي لقلة صبر هن و کثرة جز عهن و هوالا قرب الی تخصيصهن بالذکر)

او ملا علي قاري رحمه الله په شرح مشکوة کي وايي:

(**في الشرح السنة قيل هذا قبل الترخيص فلما رخص د خل في الرخصة الرجال و النساء، و قيل بل نهي انساء باق لقلة صبر هن و كثرة جز عهن**)

او د قاضي عياض رحمه الله نه د ښځو اړوند پوښتنه وسوه چي ايا د قبر و زيارت ته تلای سي او که يا؟

ده ورته وويل: اې سوال کوونکې! د دې جواز او فساد پوښتنه له مانه مه کوه بلکي د دې د ګناه د اندازې پوښتنه وکړه او د لعنت اړوند پوښتنه وکړه. پوسه چي کله ښځه د زيارت لپاره ووځي. پر دې د الله تعالی جل جلاله او ملائکو لعنت وي او له هر طرفه شيطان ور سره ملګری سي او د قبر مړي پر دې لعنت وايي تر هغه وخت چي بيرته کورته راستنه کيږي.

له حضرت سلمان رضي الله عنه او ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت دی. يوه ورځ نبي عليه السلام د مسجد څخه د کور پر طرف راغلی که ګوري په دې وخت کي بې بي فاطمه رضي الله عنها راغله. نبي عليه السلام پوښتنه څني وکړه. لوري له کوم ځای څخه راغلې؟ بي بي فاطمې رضي الله عنها ورته وويل: فلانکۍ ښځه وفات سوې وه د هغې کورته تللې وم. نبي عليه السلام ورته وويل: د هغې قبر ته هم ولاړې؟ بي بي فاطمې رضي الله عنها ورته وويل: د الله تعالی جل جلاله نه پنا غواړم. زه به هغه کار څنګه کوم چي له تا څخه مي د هغه په اړوند کي څه نه وي اورېدلي.

نبي ﷺ ورته وويل: که چیري ته د هغی قبر ته تللې وای نو به د جنت بوی هم نه وای لیدلی.

قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله په مالابد منه کي وایي: زیارت د قبر د نارینه وو لپاره جائز دی، نه د ښځو لپاره .

په هر صورت موږ چي و احادیثو ته و ګورو او د علماء کرامو اقوالته وګورو دا خبره ځني معلومیږي چي د قبر زیارت کولو حکم په وخت او زمان، طبیعت او شرائطو پوري اړه لري. که موږ دا موضوع ښه په تحقیق او په عمیق نظر و څېړو هم دغه دري خبري ځیني راته څرګندیږي او بل په دې تړوله بیان کي چي نهي ذکر سوې، هغه هم په دې خبرو پوري اړه لي لکه وخت او زمان، طبیعت او شرائط.

د اولیاء الله له قبرو سره لمونځ او دعا کول

زموږ د اهل سنت و الجماعت دا عقیده ده چي، په کوم ځای کي چي د الله تعالی پیغمبر، اولیاء الله، شهیدان، علماء کرام پراته وي، هغه ځای د فیض او برکت څخه برخمن دی. د دوی د قبرونو سره دعا کول، هم داسي نفلي لمونځ کول او د صوفیه کرامو په اصطلاح و ظیفه کول جائز او روا کار دی.

دالدر المختار مصنف رحمه الله وایي:

(الاماضم اعضاء ه علیه الصلاة و السلام فانه افضل مطلقا حتی من الکعبة والعرش والکرسي) [131]

ژباړه: یعني له کومي حصې د مځکي سره چي دنبي علیه السلام بدن مبارک موښتی دی، هغه مځکه تر مکې مکرمې، عرش او کرسي هم بهتره ده.

دا ځکه چي دغي مځکي چي کوم شرافت پیدا کړی دی داله وجهي د دغه شریف او صالح انسان. هم داسي ددنیا په هر کنج کي چي د الله تعالی جل جلاله صالح بنده وي، هغه ځای به خامخا له برکت او فیض څخه برخمن وي.

د اصحاب کهف د مدفن اړوند ویل سوي دي.

(لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا) سورة الکهف ایات- ۲۱-

131- الدر المختار بهامش ردالمختار ۲جلد، ۲۵۷ مخ.بیروت

ژباړه: یعني موږ پر دوی باندي مسجد جوړه و. د اصحاب کهف پر مدفن باندي مسجد جوړول کوم بل غرض لپاره نه جوړیږي، بلکي د لمانځه او عبادت لپاره او همدارنګه د دعا او استغفار لپاره ځکه: دا د هغه وخت د انسانانو چي موحدين وو، دا عقيده وه چي دلته د الله تعالی ﷻ صالح بندګان مدفن دي، دا ځای خامخا د فضليت او برکت څخه برخمن دی. دوی د تبرک حاصلو لو لپاره دا کار کاوه. د مسجد جوړونه د اصحاب کهف پر مدفن دا کار په هغه وخت کي هغه چا تې وړاندیز وکړ چي هغوی محدين وو. که چیري د موحدين دغه کار الله تعالی ﷻ ته ناخوښه وای. ارو مرو به د الله تعالی ﷻ له لوري دغه عمل بد بلل سوی وای مګر د دوی دغه عمل ته په سپکه ونه کتل سوه.

امام زمخشري رحمه الله د دې ايات په تفسير کي وايي:

(**يصلي فيه المسلمون و يتبركون بمكانهم**)

ژباړه: یعني په دغه مسجد کي به مسلمانان لمونځ کوي او تبرک به کوي په دغه ځای کي هم. دغسي تفسير په تفسير نشاپوري کي هم سوی دی. الله تعالی ﷻ بيت الله شريفي زيارت کوونکو ته وايي.

(وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى) سورة البقره ۱۲۴ اية.

ژباړه: په کوم ځای کي چي ابراهيم عليه السلام د عبادت لپاره دربده. هغه ځای مخصوص د لمانځه لپاره کړئ. ښايي هلته ابراهيم عليه السلام د الله تعالی عبادت کړی وي. د ده د

عبادت له خاطره دغه ځای تبرک پیدا کړی وي، نو کله چي یو ځای د ابراهیم عليه السلام له درېدلو څخه د شرافت او تبرک وړ ګرځي نو د الله تعالی جل جلاله نورو پېغمبرانو، اولیاو الله کرامو، د حق د لاري د شهیدانو، صالحو بندګانو او بزرګانو د ښخېدو ځای به تبرک او فضلیت ونه لري؟

خامخا به د دوی مزارات تر نورو ځایو نو تبرک او فضلیت ولري او لمونځ او دعا به ښه قبلیږي. داسمه ده چي ایت یوازي د ابراهیم عليه السلام په باب نازل سوی دی، ایا موږ له هغه نه کلي حکم نه سورا ایستلای؟

په مسجد نبوي کي منصور د وانقي له امام مالک رحمه الله نه پوښتنه کوي. د دعا په وخت کي د قبلې په لور مخ کړم او که د نبي عليه السلام د قبر مبارک په لور؟

امام مالک رحمه الله ورته وویل: ولي د نبي عليه السلام نه مخ اړوې. په داسي حال کي چي هغه مبارک ستاسو او ستاسو د پلار ادم عليه السلام وسیله دی. د نبي عليه السلام قبر ته مخ کړه او له هغه مبارک څخه و غواړه چي ستاسو په حق کښي شفاعت وکړي.[132]

له دې واقعې نه دا خبره معلومه سوه چي، د نبي عليه السلام د قبر سره دعا منعه نه ده او په دې واقعې کي دې خبري ته اشاره ده چي د دعا په وخت کي بهتره داده چي د نبي عليه السلام و قبر ته مخ سي او که قبلې ته؟ امام مالک رحمه الله په دې نظر دی چي د نبي عليه السلام قبر ته مخ کول بهتره خبره ده په نسبت قبلې ته او یا دواړو ته فرق نه لري.

[132]- وفاء الوفاء ٤ جلد، ١٣٧٦ مخ.

ځيني کسان په دې نظر او عقيده دي چي د قبرو سره نفلي لمونځ کول او دعا کول روا نه دي لکه څنګه چي دغه خبره د غېر مقليدينو په کتابونو کي ذکر سوې ده.

د غېر مقلږدينو پېشوا محمد بن عبدالوهاب نجدي په زيارت القبور کتاب کي ليکلي دي.

(لم يذكر احد من ائمة السلف ان الصلاة عند القبور وفي مشاهد ها مستحبة ولا ان الصلاة و الدعا هناك افضل).

ژباړه: يعني مخکنيو يوه هم نه دي ويل چي، د قبرونو د اولياوو او مشائخو سره لمونځ کول مستحب کار دی او نه تر نورو ځايونو هلته لمونځ او دعا ښه کار دی. په را وروسته کي غېر مقليدنو دغه مسئلې ته ښه زرو ورکړی دی چي داسي کول شرک دی او هغه کسان چي داسي عمل کوي هغه مشرکين دي.

موږ مقليدين يعني اهل سنت والجماعت وايو څوک چي له قبرو سره لمونځ کوي او دا عقيده ولري چي لمونځ خاص د قبر د خاوند لپاره کوم او کومه دعا چي په هغه کي خپله غوښتنه د قبر له خاوند څخه کوي او قبر د قبلې په ځېر ګڼي بېشکه داسي وينا کول او عقېده درلودل شرک دی او عمل کوونکی يې مشرک دی.

مګر د مځکي پر مخ به يو څوک داسي مسلمان پيدا نه کړي چي هغه قبر دانبياء، صالحانو او اولياوو کرامو د قبلې په ځېر مني او خپل عبادت دي د قبر د څښتن

لپاره کوي او يا خپلي غوښتني دي د قبر له خاوند څخه و غواړي چي ، کله داسي نه وي نو بيا مسلمانانو ته مشرک ويل ډېره بې ځايه خبره ده.

اهل سنت والجماعت چي کومه دعا او لمونځ کوي، د قبرو سره دا په دې نيت کوي چي دوی د الله تعالی ﷻ پاک صالح بندګان وو چي دلته مدفن سوي دي او دا ځای د خاص شرافت نه برخمن دی او د تبرک په سترګه ورته ګوري، نو ځکه دلته به لمونځ او دعا کول ډېر ثواب ولري.

مخکي يو څه دلايل د دې مسئلې اړوند ذکر سول. د هغوی په رڼا کي دا خبره واضح سوه. د ښه وضاحت لپاره يو څه دلايل نور هم ذکر کوم تر څو دا خبره نوره هم ښه روښانه سي.

د معراج په باب چي کوم روايت راغلي دي چي نبي عليه السلام طيبه، طور سينا او بيت الحم په څېر ځايونو کښي لمونځ وکړ. جبرائيل عليه السلام ورته وويل: اې د الله تعالی رسوله! ته پوهېږې چي، په کوم ځای کي دي لمونځ وکړ؟ تا د عيسی ﷻ د زېږېدو په ځای کي لمونځ وکړ.[133]

موږ چي دې خبري ته وګورو بل مطلب په لاس نه راځي بېله دې چي دغه ځاي تبروک حاصل کړی دی په سبب د عيسې عليه السلام د زېږدو.

[133]- الخصائص الكبري.

بې بې هاجرې او اسماعيل عليه السلام چې د الله تعالى جل جلاله په لاره کې زغم او غربت و ګالـه نو الله تعالى جل جلاله هم دوى د قدمونو نخښې د عبادت ځايونه و ټاکل يعني د صفا او مروا مابين.[134]

که حقيقت ته وګورو دا خبره راته معلوميږي چې، د بې بې هاجرې او اسماعيل عليه السلام زغم، صبر او اخيستې قدمونه دونده مبارک سول چې د مسلمانانو د عبادت يوه حصه وګرځېدل. په همدې خاطر چې نبي عليه السلام د ټولنې د اصلاح او سمون لپاره کوم کړاونه ګاللي دي او ډېر صبر يې کړى دى، نو د ده مبارک قبر به څنګه مبارک نه سي او څنګه به دلته لمونځ او دعا منع سي او بل که چيرې د نبي عليه السلام او اولياؤ قبرونو ته د دوى په خاطر فضيلت نه حاصليږي نو بيا ولې که موږ د سيرت کتابونه مطالعه کوو، دا خبره راته مخکې کيږي چې، شېخينو مبارکانو لکه: حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه د دې خبرې اسرار کړى دى يا يې کوي چې، موږ د نبي عليه السلام د مبارک قبر سره او د نبي عليه السلام و اړخ ته ښخ کړئ. دوى مبارکانو دا کار د دې لپاره کاوه چې دوى د دى ځاى د فيض او برکت څخه برخمن سي.

که څوک دا پوښتنه وکړي چې، نبي عليه السلام خپله پر مايې: (**اللهم لاتجعل قبري وثنا، الحديث**)

ژباړه: يعني يا الله! زما قبر د بت غوندې مه ګرځوه چې راته عبادت وسي.

[134] - جلاء الافهام ک ۲۲۸ مخ.

همدارنګه په نورو احاديثو کي راغلي دي چي نبي عليه السلام فرمايي: الله تعالی جل جلاله دي پر يهودو او نصاراوو لعنت وکړ چي دوی د خپلو پېغمبرانو له قبرونو څخه جوماتونه جوړ کړي وو. هم داسي نور. که چيري و دغو حديثونو ته وګورو نو بيا ولي اهل سنت د قبرونو سره لمونځ او دعا جائز بولي؟ د دې خبري ځواب موږ داسي کوو.

که په رښتيا د قبر تر څنګ لمونځ او دعا روانه وای نو بيا ولي ام المؤ منين حضرت عائشة رضي الله عنها په خپل خونه کي د نبي عليه السلام د قبر تر څنګ لمونځونه کول؟

که د دې حديث چي وايي: (خدای جل جلاله دي پر يهودو او انصارو لعنت وکړي ځکه چي د پيغمبرانو له قبرونو يې جوماتونه جوړ کړي وو.) معنی همداسي وي لکه غېر مقلدين چي وايي: نو بيا ولي د همدې حديث راوي حضرت بې بې عائشة رضي الله عنها تر ژدي ۵۰ کاله په هماغه خونه کښې لمونځ کاوه او د خدای تعالی په عبادت بوخته وه او له بلي خوا يهودو او نصاراوو خو د خپلو پېغمبرانو قبرونه قبلې ګرځولي وو او هغوی يې لمانځل. په داسي حال کي چي مسلمانان داسي نه کوي نو ځکه نبي عليه السلام ويلي دي (**اللهم لاتجعل قبري وثنا**)[135]

ژباړه: خدايه زما قبر د بت غوندي نه کړې چي راته عبادت وکړل سي)

[135]- مسند احمد بن حنبل : ۳ جلد، ۲٤۸ مخ .

د اولیاوو کرامو وسیله کول

یا ایهاالذین امنوا اتقوالله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون. فان خیر الحدیث کلام الله و خیر الهدي هدي محمد، وشرالامور محدثاتها و کل محدثة بدعة و کل بدعة ضلالة و کل ضلالة في النار.

په مسئله د توسل کې ډېر اختلاف دی. د حلال او حرام دروا او ناروا، د الله تعالی د دربار د دوستانو و سیله کول د نړۍ په مسلمانانو کښې ډېر زیات دود دی. د احادیثو له لارې یې مشروعیت هم په ډاګه سوی دی.

یوازې په اتمه هجري پېړۍ کې د شیخ ابن تیمیه له خوا ترې انکار و سو او تر هغه دوې پېړۍ وروسته، محمد بن عبدالوهاب چې د غیر مقلدینو بنسټ ایښودونکی بلل کیږي له خوا یې ډېر زور واخیست او د الله تعالی د اولیاوو وسیله کېدل ناروا او بدعت وګڼل سو او کله هم ور ته د اولیاوو عبادت او شرک وویل سو او په دې کې شک نسته چې بېله الله تعالی عبادت د بل چا کول بېله شکه حرام دی.

مګر د اولیاوو وسیله کول، د ډېرو پخوانیو د جمهور علماء کرامو عادت دی. څکه د دوی په اکثره اقوالو کې داسې راغلي.

(**اللهم بحق نبیک او بجاهه او یقدره عندک عافني وعف عني. و اللهم اني اسالک بحق البیت الحرام ان تغفرلي. و اللهم بجاه الاولیاء والصالحین و مثل فلان و فلان**) او یا داسې.

(اللهم بكرامة رجال الله عندك ، و بجاه من نحن في حضرته و تحت مدده فرج اللهم عناو عن المهمومين. و اللهم اناقدبسطناالیک اکف الضراعة . متوسلين اليك بصاحب الوسيلة و الشفاعة ان تنصر الاسلام والمسلمين الخ) (التوصل الى حقيقه التوسل ١٢ مخ بیروت چاپ.

هم داسي نور اقوال. و دغه ته توسل وا يي. په دې مسئلې کې ځيني کسانو ډېره لاره خلاصه کړې ده چې، عوامو د درختو او ډبرو توسل شروع کړی دی او ځيني بيا دونډي سختي کړې ده چې، هغه څوک چې مشروع توسل هم کوي هغه ته مشرک وايي.

ښه خبره داده چې، اصله مسئله د ايات او احاديثو په رڼا کې ښکاره سي او زموږ اهل سنت والجماعت مسلک څرګندسي، نو په دې اساس زه اول دا خبره کوم چې، دا موضوع ډېره پيراخه ده پر دې موضوع ډېر کتابونه ليکل سوي دي خو زه صرف په مختصره طريقه يو څه بيان کوم. د الله تعالى په فضل سره.

توسل په لغت کي.

التوسل (وسیله) عربي لغت دی. دغه لغت په قرآن او حدیث او په کلام عرب کي په شعر او نثر کي ذکر سوی دی.

ابن الاثیر رحمه الله په النهایة کي وایي:

الواسل. الراغب والوسیلة القربة والواسطة و مایتوسل به الی الشیء و یتقرب به و جمعها وسائل)

فیروز ابادي په قاموس کي وایي:

(وصل الي الله تعالی توسیلاً عمل عملاً تقرب به الیه کتوسل)

یو بل معنا هم ورته سته.

(المنزلة عند الملک والدرجة والقربة)

لکه څنګه چي دا معنا له حدیث شریف څخه هم معلومیږي چي نبي ع فرمایي:

(اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل مایقول. ثم صلوا علی فانه من صلي علی صلاة صلي الله علیه بها عشراً. ثم سلوا الله اي الوسیلة فانها منزلة في الجنة لاتنبغي الا

العبد من عباد الله و ارجو ان اكون انا هو فمن سال لي الوسيلة حلت له الشفاعة .[136](

مخکنيو عباراتو ته په کتو سره موږ ته د توسل دري معناوي په لاس راځي.

اول: واسطة . دوهم: هغه عمل چي په هغه سره و الله تعالی ﷻ ته څوک په نږدې کيږي يعني مقبول عبادت . دريم: درجة او مرتبه .

اول مثال:

اللهم اني اتوسل اليک نبيک محمد ﷺ انتقضي حاجتي)

ژباړه: يعني يا الله ﷻ زه درته ستانبي ﷺ واسطه کوم چي زما اړتيا تر سره کړه.

دوهم مثال:

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا.)(البقرة أية **57**)

د دغه ايات شريف به تفسير کي الحافظ ابن کثير رحمه الله د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه نقل کوي.

(**ان امعنى الوسيلة فيها القربة**)

---

[136]- سنن ابوداؤد حديث نمبر ٥٢٣.

هم داسي د مجاهد، ابي وائل، الحسن، عبدالله بن كثير، اسدي، ابن زيد هم داسي له نورو نه چي، هغوی نقل کوي له قتاده ﷺ څخه.

(اي تقربوا اليه بطاعته،العمل بما يرضيه)

وروسته ابن کثير رحمه الله وايي: دا هغه معناده چي په دې کي هيڅ اختلاف نسته.

دريم مثال:

(ثم سلوا الله لي الوسيلة فانها منزلة في الجنة: الحديث) [137]

کله چي موږ د توسل معنا وي و پېژندلې چي په معنی د واسطه، عمل مقبول، منزلة، (مرتبه او درجة) ده اوس نو تقسيم د وسيلې کوو.

د توسل اقسام:

په اول تقسيم کي وسيله يا توسل پر دوه ډوله دی.

وسيلة **كونية**، وسيلة **شرعية**

سيلة كونية، هري هغي واسطې ته ويل کيږي چي طبعي وي، هغه که د انسان په خلقت وي او که د الله تعالی په خلقت وي.يوازي په دې واسطه سره د مقصود موندل

[137] - حواله سابقه:

وي. دغه ډول وسيله په مسلمان او کافر پوري تخصيص نه لري بېله فرقه ده. د دي قسم د مثاله ، او به واسطه او سيله د تندي لپاره د انسان ، خوراک وسيله د مړتيا ده. کالي وسيله د ساتني د ګرمي او له يخني څخه. موتر وسيله ده د انتقال د يوه ځای به بل ځای ته.

وسيله شرعية:

هغه واسطه ، مرتبه، منزلت او عمل صالح دی چي. په طريقه شرعيه سره ګرځول د ي کوم چي د کتاب الله او سنت نبوي ﷺ يي څرګند وي. دغه طريقه د وسيلي خاص ده په مسلمان پوري.

دغه ډول وسيله خپل ډولونه لري چي په لاندي ډول دي.

(**التوسل باسماء الله تعالی و صفاته**)

(**التوسل بعمل صالح قام به الداعی**)

(**التوسل بالانبياء ع**)

(**التوسل بدعاء الرجل الصالح**)

(**التوسل بالانبياء من قبل نبينا**)

التوسل باسماء الله تعالی و صفاته

التوسل په اسماء الله او صفاتو سره يو جائز عمل دی، لکه څرنګه چي موږ د غه توسل په عام او ځانګړو او خاصو حالاتو کي کوو د مثال په توګه:

(اللهم اني اسالک بانک الرحمن الرحيم اللطيف الخبيران تعافيني)

(اللهم اسالک برحمتک التي وسعت کل شیء ان ترحمني و تغفر لي)

د دغه ډول لپاره دليل دروا والي دغه ايت کريمه دی.

(وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا) سورة الاعراف ۱۸۰

تاسي له الله تعالی ﷻ نه غوښتنه وکړئ او هغه ته وسيله ونيسئ په اسماء حسنی سره هم داسي نور اياتونه هم سته چي پر جواز او روا والي د توسل د الله تعالی د اسماء حسنی او په حديثو کي هم د دې لپاره ډېر دلائل سته. زه دلته له هغي جملې څخه يو څو حديثونه رانقلوم.

يوه صحابي ﷺ په لمانځه کي د ناستي په وخت کي داسي وويل:

(اللهم اني اسالک يا الله الواحد الاحد الصمد الذي لم يلد ولم يولد، و لم يکن له کفواً احد. ان تغفرلي ذنوبي انک انت الغفور الرحيم.)

کله چي نبي عليه السلام له هغه صحابي څخه دغه وينا واورېدل نو نبي عليه السلام وويل:

(**قد غفرله قد غفرله**)[138]

یو بل صحابي بیا په اتحیات کي داسي وویل:

(**اللهم اني اسالک بان لک الحمد لااله الانت و حدک لا شریک لک المنان یابدیع السماوات ولارض یا ذاالجلال والاکرام یاحي یا قیوم اني اسالک الجنة و اعوذبک من النار**).

کله چي نبي ﷺ له صحابي ؓ څخه دغه وینا واورېدل. نو یې نورو صاحبه کرامو ته وویل: تاسي پوهېږئ چي ، ده په څه شي باندي غوښتنه وکړه؟ صحابه کرامو ورته وویل: الله تعالیﷻ او د هغه رسول ﷺ په خبر دی. نبي ﷺ ورته وفرمایل:

(**والذي نفسي بیده لقد دعا الله به اسمه العظیم**.)

په بل روایت کي بیا داسي راغلي دي:

(**الاعظم الذي اذا دعي به اجاب و اذا سئل به اعطی**)

په یوه بل حدیث شریف کي راځي که پر چاغم ږېر سو دغه دعا دي وه وایي:

الهم اني عبدک و ابن عبدک او ابن امتک، ناصیتي بیدک، ماضی في حکمک، عدل في قضاؤک، اسالک بکل اسم هولک سمیت به نفسک او علمته احدمن خلقک او انزلته في کتابک او استاثرت به في علم الغیب عندک ان تجعل القران

---

[138] - التوسول الی حقیقة التوسل بحواله ابوداؤد و ترمزي : ۳۱ مخ.

ربيع قلبي، و نور صدري، وجلاء حزني. و ذهاب همي الاذهب الله همه و حزنه و اجد له مكانه فرجا. [139]

دغه احاديثو ته په کتو او هغه احاديثوته په کتو چي د دې مشابه وي د ټولو څخه دا معلوميږي چي، توسل د الله تعالی ﷻ په اسماالحسنی او صفاتو سره کول يو امر مشروع دی او په داسي توسل سره الله تعالی ﷻ راضي کيږي هم ځکه. دغه مخکني توسل چي، ذکر سوی، د نبي ﷺ له لوري خپل امت ته درس کول سوی دی او نبي ﷺ د دې لپاره راستول سوی دی چي د الله تعالی ﷻ بندګان يو داسي عمل وکړي چي هغه د الله تعالی ﷻ د رضا سبب وګرځي او د نبي ﷺ اقوال او اعمال ټوله زموږ لپاره زريعه د هدايت دي. الله تعالی ﷻ فرمايي:

(وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ) سورة الحشر ۸

[139] التوصل الی حقيقة التوسل مخ ۳۱ په حواله ابوداود،ترميذي

التوسل بعمل صالح قام به الداعي

دا ډول توسل هغه توسل دی چي یو بنده خپل نېک عمل او عبادت و الله تعالی ﷻ ته وسیلة کړي. هغه اعمال او عبادات چي د شریعت له لوري مشروع بلل سوي وي لکه: یو صالح بنده چي وایي.

(**اللهم بایماني بک، و محبتیک، و اتباعي لرسولک اغفرلي**)

(**اللهم اني اسالک بحبي محمد و ایماني به ان تفرج عني**)

دغسي توسل یو مشروع توسل او الله تعالی ﷻ هم په راضي کیږي. په دغه توسل باندي موږ ډېر دلائل لرو. هغه هم د قرآن او حدیث دواړو څخه.

(الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ) سورة ال عمران ۱۲)

(رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ...

(رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا ۚ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ)

(إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ)

دغه دري دلائل د کتاب الله تعالی څخه ما رانقل کړل مګر که موږ په کتاب الله کي و ګورو دغسي ډېر ایاتونه په لاس راځي.

د دغه ډول توسل لپاره ډېر احاديث سته چي يو بنده خپل نېک عمل و الله تعالی ﷻته وسيله کړی دی. د هغه نېک عمل په خاطر د الله تعالی ﷻخخه د خپل مشکل د خلاصون غوښتنه وکړي او دا داسي توسل دی چي وسيله کوونکی يې دالله تعالی ﷻ مخلص بنده ګڼل کېږي او کومو کسانو چي په خپلو صالحو اعمالو وسيله نيولې هغه کسان الله تعالی ﷻ کاميابه کړي دي او خپل مقصد ته رسېدلي دي. دا حديث صحاح رانقل کوي.

(عبدالله ابن عمر رضي الله عنهما قال، سمت رسول الله يقول انطلق ثلاثة رهط ممن كان قبلكم حتى او واالمبيت الى غار فدخلوه فانحدرت صخرة من الجبل فسدت عليهم الغار. فقالوا، انه لاينجيكم من هذه الصخرة الا ان تدعوا الله بصالح اعمالكم. الحديث رواه البخاري.

عبدالله ابن عمر رضي الله عنهما وايي: ماله نبي عليه السلام نه اوريدلي دي چي، دري نفره هغه ترتاسو مخکي وو. يعني په پخوا وخت کي دوی ولاړل د خوب يا استراحت لپاره يو غار ته. د غره نه يوه لويه ډېره د غار خولې ته را ولوېده. د غار خوله بنده سوه دوی په خپل مابين کي سره وويل:له دې ډبري څخه نه خلاصيږو مګر نه هغه وخت چي الله تعالی ﷻته خپل نېک عمل او عبادت وسيله نه کړو.

دغه حديث شريف ډېر اوږد دی ما نور پرېښودځکه: دا قصه ډېره مشهوره ده. په هر صورت توسل په عمل صالح او عبادت سره هغه توسل دی چي الله تعالی ﷻ او د هغه رسول خوښ بللی دی. الله تعالی ﷻموږ ته د داسي عمل او عبادت توفيق را

نصیب کړې چې موږ یې هم الله تعالی ته وسیله کړو او د هغه په خاطر زموږ نه دغه فتنې او عذابونه لیرې کړې

امین ثم امین.

التوسل بالانبياء

په مخکني بيانونو کي د توسل کوم حکم چي ذکر سو زما په اند په هغه کي به څوک اختلاف و نه لري ځکه؛ هغه اقسام په ښکاره د ايات او حديث څخه معلومېدل مګر توسل په دې نورو قسمو نو کي لږ غونډي کسان سته چي اختلاف لري خو دغه اختلاف هم د ناپوهي له امله دی. که چيري موږ په احاديثو کي ښه پلټنه وکړو حق به خامخا راته څرګندېږي مګر نه هغه کسانو ته چي سترګي له حق څخه پټوي.

په هر صورت دغه بيان دی په بيان د توسل بالانبياء. يعني د الله تعالی ﷺ انبياء وسيلة کول. دا مسئله زموږ د اهل سنت والجماعت په مذهب يو جائز عمل دی مګر ځيني کسان داسي توسل نه منع کوي. دوی و دغه ډول توسل ته عبادت د عبادو وايي او حرام يې بولي. موږ اهل سنت والجماعت چي دغه ډول توصل جائز بولو ښه واضح دلائل لرو هغه دلائل زه اوس ستاسو په مخ کي ايږدم. انشاء الله

دغه توسل پر دوه ډوله دی.

اول: د انبياء کرامو په ذات توسل لکه چي وايي:

(**اللهم اني اتوسل اليک نبييک محمدﷺ ان تقضي حاجتي**.)

ژباړه: يا الله! زه درته ستا پېغمبر وسيله کوم چي ته زما مقصد پوره کړه.

دوهم: د انبياء كرامو مقام، مرتبه، منزلت او درجه، الله تعالى ﷻ ته وسيله كول لكه چي وايو.

(اللهم اني اتوسل اليک بجاه محمدﷺ و حرمته وحقه ان تقضى حاجتي)

ژباړه: اې الله ! زه د پيغمبر عليه السلام هغه مقام چي له تا سره يې لري درته وسيله كوم چي ته زما اړتيا تر سره كړه.

د غير مقلدينو پيشوا محمد بن عبدالوهاب نجدي او غير مقليدين ټول دغه دواړه ډوله د توسل منع بولي.

كه موږ د نبي عليه السلام احاديث او اسلامي سيرت ته په كتو سره د ژوند فيصله وكړو دابه راته معلومه سي چي دغه دواړه ډوله توسل جائز دى.

(ان رجلا ضريراً اتي الى النبي ﷺ فقال، ان يعافني فقال ان شئت دعوت و ان شئت صبرت و هو خير قال فادعه فامره ان يتوضاً فيحسن و ضوه و يصلي ركعتين و يد عو بهذا الدعاء اللهم اني اساء لک والتوجه اليک بنبيک محمد نبي الرحمة يا محمد اني اتوجه بک الى ربي في حاجتي تقضى. اللهم شفعه في قال ابن حنيف فوالله ما تفرقنا و طال بنا الحديث حتى دخل علينا كان لم يكن به ضر (التوصل الى حقيقة التوسل ۱۵۸ مخ طبع بيروت.

ژباړه: یعني یو ړوند کس و نبي ﷺ ته راغی او ورته وې ویل: اې د الله تعالی ﷺ رسوله! د الله تعالی ﷻ څخه و غواړه چي ماته صحت او بینایي راکړي. نبي ﷺ ورته وفرمایل: که ته غواړې چي دعا راته وکړه، دعا درته کوم او که ته صبر وکړې، صبر ستا لپاره ډېر ښه دی.دغه ړانده کس ورته وویل: یا صبر نه سم کولای، دعا راته وکړه. نبي ﷺ ورته و فرمایل: ورسه ښه اودس تازه کړه، بیا دوه رکعته لمونځ وکړه وروسته دا دعا وکړه.

(اې پر ور دیګاره زه درنه غواړم او ستا د پیغمبر محمد ﷺ درحمت د پیغمبر په وسیلة تاته مخامخ کېږم چي، الله تعالي ﷻ زما حاجت تر سره کړي. یا الله تعالی! ﷻ زما اړوند د هغه شفاعت ومنه.

ددې حدیث شریف څخه د توسل بالانبیاء لپاره ښکاره جواز معلومیږي. هم دغه حدیث د توسل بالانبیاء لپاره ښه دلیل دی.

کېدای سي ځیني کسان دا ووایي چي: دا توسل د نبي ﷺ په ژوند کي سوی دی موږ اهل سنت والجماعت تل دا وایو چي، توسل په نبي ﷺ هغه، که وفات وي او که ژوندی وي جائز بولو او عبادت د نبي لپاره کول، هغه که ژوندی وي او که وفات شرک او حرام یې بولو.

د دې حدیث شریف په سند کي هیڅ شک نسته چي، دا حدیث صحیح دی. د دې حدیث شریف د سند اړوند محترم مولوي سید محمود حکمي په خپل کتاب (

وهابیت د قرآن او سنتو په رڼا کي، ډېرښه معلومات راجمع کړي دي. د هغو معلوماتو څخه یو را نقل کوم تر څو تاسو ته هم خ   ښه واضح سي. دی محترم وایي:

د دې حدیث د سند او صحت په باب څه خبره نسته. ان چي شیخ ابن تیمیه یې هم سند صحیح بولي او ویلي یې دي. له ابوجعفر څخه چي د حدیث په سند کي دی مراد. هغه ابو جعفر خطمي دی او هغه د منلو وړ دی. د امام احمد رحمه الله په مسند کي (ابو جعفر) د خطمي په لفظ ستایل سوی دی خو په صحیح ابن ماجه کي مطلق ابو جعفر راغلی دی.

د محمد ابن عبدالوهاب دډلي معاصر رفاعي د دې حدیث په باب وایي:

ولا شک ان هذا الحدیث صحیح و مشهور و قد ثبت فیه بلا شک و لاریب ارتداد بصرالاعمی بدعاء رسول الله ﷺ. [140]

ژباړه: یعني شک نسته چي، دا حدیث صحیح او مشهور دی او په دې کي هم شک نسته چي یوه ړانده سړي د نبي علیه السلام په دعا سترګي و غړولې.

رفاعي په خپل کتاب التوصل کي وایي: دا حدیث نسائي، طبراني، ترمذي او حاکم په خپل مستدرک کي را وړی دی او دی وروستیو دوو کسانو د (وشفعه في) پرځای (اللهم شفعني فیه) را وړي. [141]

140 - التوصل لی حقیقة التوسل: ۱۵۸ مخ.

ليکونکی دا حديث له لاندنيو مدارکو څخه را نقلوي.

سنن ابن ماجه ۱جلد ، **۴۴۱** مخ د دار احياء چاپ . د **محمد فواد عبد الباقي** څېړنه **۱۳۸۵** حديث. ابن ماجه له ابو اسحاق څخه نقل کوي چې (هذا حديث صحيح) بيا زياته وي. دا حديث ترمذي هم(ابواب الادعيه) کي را اخيستی دی او وايي:

(**هذا حديث حق صحيح غريب**) مسند بن حنبل. **۴**جلد **۱۳۸** مخ چاپ المکتب الاسلامي ببروت. په درو طريقو را نقل کړی دی. مستدرک حاکم **۱** جلد: **۳۱۳** مخ چاپ حيدر آباد افست.

د دغه حديث شريف د نقل وروسته وايي:

(**هذا حديث صحيح علی شرط الشيخين و الم يخرجا**)

الجامع الصغير. سيوطي. له ترمذي. مستدرک او د حاکم څخه رانقل کړی دی. هم دغسي التاج په ۱جلد (**۲۸۶**)مخ کي رانقل کړی دی هم داسي نورو کتابونو را وړی دی.

که موږ و دغو کتابونو ته و ګورو. ايا د حديث په سند کي به د شک خبره پيدا سي؟ په هر صورت تاسي دا حديث له عربي ژ ي سره يو بلد سړي ته ورکړئ، داسي يو سړي ته چي، د (توسل بالانبياء) په مسئله کي يې د وهابيانو يا غبر مقل ي ينو له

141 - مخکنی حواله:

ناندریو نه ذهن ښېخي پاک وي او پوښتنه ځني وکړئ چي، د پېغمبر ﷺ په هغه دعا کي چي راغلې ده چي راندہ ته یې وښودل څه امر کړی دی؟ او هغه ته یې د دعا په قبلېدو کي څه لار ښوونه وکړه؟ له واره به درته ووایي چي، پېغمبر ﷺ ورته وویل چي، د رحمت پېغمبر ﷺ وسیله کړه او له الله تعالی ﷻ څخه و غواړه چي حاجت دي پوره سي.

دا خبره له لاندنیو جملو څخه ښه معلومیږي.

الف: (اللهم اني اساءلک واتوجه الیک بنبیک)

ژباړه: اې الله! له تا نه غوښتنه کوم او تاته ستا د پېغمبر ﷺ په مخ- مخ در اړوم. د (نبیک) ټکي په مخکني دوو جملو پوري اړوند دی. یو (اساءلک) او بل (الوجة الیک) په ښکاره وینا هم د نبي علیه السلام په وسیله له الله ﷻ څخه سوال کوي.او هم د هغه ﷺ په وسیله الله تعالی ﷻ ته مخ کوي او له نبي څخه مراد خپله نبي علیه السلام دی نه د نبي علیه السلام دعا. او غرض دادی چي، د هغه ﷺ په دعا سره تاته مخ در اړوم. (متوجه کېږم) او په تنیجه کي د دعا غوښتنه له پېغمر ﷺ څخه ده ځکه د دعاء د کلمې نه شتوالی او تقدیر پر دې سر بېره چي بې ځایه او بې دلیله ده. د بلاغت پر خلاف هم ده. د (توجه) منظور د پېغمبر ﷺ دعا ده نه د هغه ﷺ خپل ذات او دا فرادو دعا ته توجه څه خبره نه ده.

ب : د دې لپاره چې څرګنده سي چې له الله تعالی ﷻ څخه د سوال مقصد د پیغمبر ﷺ لاره او د هغه په وسیله خدای تعالی ﷻ ته توجه ده. د (نبیک) لفظ یې له (**محمد نبي الرحمة**) جملې سره توصیف کړی دی چې حقیقت څرګند او روښانه دی.

ج : د (**یا محمد اني اتوجه بک الی ربي**) جمله دانبیي چې نبي علیه السلام دعا لپاره وجه ګرځوي نه د خپلې وجهي (**توجه**) لپاره د هغه دعا.

د : د (**وشفعه في**) جملې مطلب دادی چې، پرور دګاره. هغه ﷺ زما شفیع وګرځوې او زما په باب د هغه شفاعت ومنې.

په دغو ټولو جملو کې چې څه د څېړني او خبرو وړ وي، هغه په خپله پیغمبر اکرم ﷺ او د هغوی ﷺ ستر مقام دی او د پیغمبر ﷺ د دعا خبره نه ده او توسل بالانبیاء څه نوې خبره نه ده. دا مسئله د حضرت ادم علیه السلام له واقعې څخه ښه څرګندیږي.په هغه واقعه کې راځي چې، ادم علیه السلام ته الله تعالی ﷻ مخصوص کلمات ور وښودل چې د هغه کلماتو د ویلو په خاطر یې د الله تعالی رضا حاصله کړه. الله تعالی ﷻ فرمایي.

(فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ) [142]

ژباړه: آدم علیه السلام له خپل رب ﷻ څخه ځیني خبري (کلمې) په خضوع او اطاعت سره زده کړي دي او په هغه سره یې توبه وکړه. ربښتیا چې هغه الله تعالی ﷻ توبه قبلوونکی او مهربانه دی.

[142]- سورة البقره : ۳۸ اية،

د اسلامي امت مفسرينو او محدثين د هغه کلمو په اړوند چي آدم عليه السلام ته د الله تعالی ﷻ له لوري وربښودل سوي دي، داسي په خپلو کتابونو کي ليکي لکه: المعجم الصغير، مستدرک صحاح، دلائل النبوه، الدرمنثور، روح المعاني، هم داسي نور.

دغه ټولو مفسرينو د (کلمات) په تفسير کي د حضرت عمر رضي الله عنه هغه قول را نقل کوي کوم چي ده د نبي عليه السلام نه اورېدلی دی.

(لما اذنب ادم بالذنب الذي اذنبه رفع راسه الى السماء فقال اساء لک بحق محمد الاعفرت لي ؟ فاو حى الله اليه و من محمد ﷺ ؟ فقال تبارک اسمک. لماخلقتني رفعت راسي الى عرشک فاذا فيه مکتوب لا اله الا الله محمد رسول الله. فقلت انه ليس احد اعظم عندک قدر ممن جعلت اسمه مع اسمک فاو حى الله اليه يا ادم انه اخر النبيين من ذريتک ولولا هو لما خلقتک)[143]

ژباړه: يعني کله چي ادم عليه السلام خطا وکړه مخ يې اسمان ته کړ. ويې ويل: اې الله! ﷻ تاته د محمد ﷺ په خاطر سوال کوم چي، ما و بخښه. الله تعالی ﷻ ورته په وحي وويل: محمد ﷺ څوک دی؟ آدم عليه السلام ځواب ورکړ. زه چي دي څه وخت پيدا کړم عرش ته مي وکتل ومي ليد چي پر ليکلي سوي و.

(لا اله الا الله محمد رسول الله)

[143]- الدرالمنثور : ١ جلد، ١٤٢ مخ.طبع بيروت

له ځان سره مي وويل: محمد ﷺ د هغه الله ﷻ ستر مخلوق دی چې الله تعالی ﷻ يې نوم له خپل نامه سره يو ځای کړی دی، نو بيا و آدم عليه السلام ته وحي وسوې چې، هغه ﷺ ستا د زامنو څخه ورستنی پېغمبر دی او که هغه نه وای ته مي نه پيدا کولې.

د دغه حديث شريف متن په ذکر سوي کتابونو کي يو شان نه دی مګر مضمون د ټولو يو دی او له دې حديث شريف څخه دا څرګنده سوه چي، په ايات کښې چي کوم لفظ (کلمات) ذکر سوی دی له هغه څخه نبي عليه السلام مراد دی. هم داسي په قرآن کريم کي ډېر ځايونه سته چي د کلمې لفظ ذکر سو ی او مراد ځني ستر شخصيتونه دي.

الله تعالی ﷻ فرمايي:

(يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ آل عمران ۴۵ آيه

هم داسي نور اياتونه . په ټولو کي له کلمات څخه مراد ستر شخصيتونه دي او همدارنګه د تاريخ ، سيرت، احاديثو کتابوڅخه دا خبره ښه معلومه ده چي ادم عليه السلام د دعا په وخت کي نبي عليه السلام وسيله کړی دی. دا خبره مخکي هم تېره سوه چي امام مالک رحمه الله منصور دوانقي ته وويل:

(**هو وسليتک ووسيلة ابيک ادم**) [144]

---

[144]وفاء الوفاء ٤جلد، ١٣٧٦ مخ.

ژباړه: یعني نبي علیه السلام ستا او ستا د پلار ادم علیه السلام وسیله ده. د دې مخکنۍ خبرو څخه موږ ته دوه مطلبه په لاس راغله اول وسیلة جائز عمل دی او دوهم: توسل بالانبیاء هم روا دی.

که چیري غیر مقلدین د مطلق توسل څخه منکر سي او که د توسل بالانبیاء څخه دواړي خبري یې باطلي دي. که دوی موږ ته په دې عمل کولو سره مشرک وایي او یا بدعات پسنده راته وایي دا اعتراض پر موږ نه دی ځکه؛ هغه دي زموږ په وړاندي د الله تعالی ﷻ او د هغه د رسول ﷺ وینا وي پرېږدي دي. موږ د هغه د قول موافق عمل کوو.

په اصل کي د غیر مقلدینو څخه خطا سوې ده چي، ځان ته د اهل حدیث نوم ورکوي مګر نور مسلمانان یې تر سترګو بد ایسي. بې دریغه د مشرک الزام پر لګوي.

قد اجاب الله آدم اذ دعا	ونجا في بطن السفينة نوح
قوم بهم غفرت خطیئه آدم	و هم الوسیلة و النجوم الطلع

التوسل بدعاء الرجل صالح

دغه ډول توسل هم يو مشروع او روا توسل دی. دا توسل هغه دی چي، يو مسلمان ته يو تکليف او مصيبت ورسيږي نو دغه مسلمان يو داسي صالح او تقوا درلودونکي ته ورسي چي، هغه په کتاب الله او د هغه د رسول ﷺ په اقوالو خبر وي. يعني عالم وي يا ولي وي، يا سيد وي، يا زوي مور او پلار ته ورسي، يا شاگرد خپل استاذ ته ورسي چي، ته زما په حق کي دعا وکړه چي، زه ددې تکليف او مصيبت څخه خلاصون پيدا کړم او د الله تعالى ﷻ څخه و غواړه چي. زما کاميابي په برخه سي.

دغه ډول توسل يو مشروع عمل دی. د دې پر صحت باندي په حديثونو او شريعت کي خورا ډېر دلايل سته چي، زه له هغو څخه يو څو حديث د نمونې لپاره را اخلم.

(عن عائشة قالت شكاالناس الى رسول الله ﷺ قحوط المطر فامر بمنبر فوضع له في المصلي الحديث) [145]

ژباړه: بې بې عايشة ﷺ وايي: نبي عليه السلام ته خلکو د وچکالی (د باران د نه اوريدو) شکايت وکړ ويل يې. اې د الله ﷻ رسوله! ته دعا وکړه چي، الله تعالى ﷻ پر موږ باران وکړي. د الله ﷻ پيغمبر ﷺ هم دعا وکړه په دې وخت کي باران وسو.

145- مشکواة ١جلد: ١٣٢ مخ.

ځینو محدثینو را اخیستي دي چي یو صحرایي عرب پېغمبر ﷺ ته راغی او داسي یې وویل:

(**لقد اتیناک ومالنا بغیریط والا صبي یغط**)

ژباړه: موږ تا ته په داسي حال کښ راغلي یو چي، نه مو اوښ سته چي، فریاد وکړي او نه مو کوچنی چي ویده سي او دا شعرونه یې وویل:

(**اتیناک والعذراء بدمي لبانها**

و قد شغلت ام الصبي عن الطفل

ولاشيئ هماياكل الناس عزنا

سوی الحنظل العامي و العلهزالغسل

ولیس لنا الا الیک فرارنا

و این فرار الناس الا الی الرسل.

ژباړه: یعني موږ تاته راغلي یو په داسي حال کي چي، داسونو له سینو ویني څاڅي، مور له خپل کوچني نه جلا کړای سوې ده.

دومره څه را سره نسته چې، څوک یې و خوري (هن) هغه ترخه مړه غونې سته چې د لوږې په کال خوړل کیږي او د وینو او کارغانو له غذا پرته نور څه نه لرو او د خلکو پنا ځای له پیغمبرانو پرته بل کوم ځای کیدای سي.

وروسته بیا:

(**فقال رسول الله ﷺ يجر ردائه حتى صعدالمنبر، فرفع يديه. اللهم اسقنا غيثاً ....**
فمارد النبي ﷺ يديه حتي القت السماء ....ثم قال الله درابي طالب لو كان حيالقرت عيناه. من ينشدنا قوله؟ فقام علي بن ابي طالب و قال وكانك تريد يا رسول الله قوله.

و ابيض يستسقي الغمام بوجهه

ثمال اليتامي عصمه للارامل

يطوف به الهلاك من ال هاشم

فهم عنده في نعمه و فواضل

ژباړه: هغه سپین مخ چې په خاطر یې له وریځو څخه باران غوښتل کیږي او د یتیمانو پنا ځای او د بیوسو کونډو مرستندوی دی. د ب ري هاشم محتاجان تر ي راټول وي او د دده له برکته په نعمتونو او بخششونو کې ډوب دي.

نبي عليه‌السلام وفرمایل:

هو زما مقصد همدا دی چي، و مولوست. بيا حضرت علي رضي الله عنه د هغه د قصيدې يوه برخه ولوستله. بيا د بني كنانه قبيلې يو سړی ولاړ سو، يو څو بيته يې وويل چي، د اول بيت مضمون يې دادی.

ژباړه: الله تعالی جل جلاله ستاينه تاله ده. ستا شكر كوونكي بندګان ستاينه كوي. موږ د پيغمبر ﷺ له مخه په باران او به سوو.[146]

حافظ ابن عساكر رحمه الله وايي: د معاوية بن ابو سفيان په وخت كي وچكالي راغله. د دعا لپاره يې يزيد بن الاسود الجرشي.را وغوښت ورته و يې ويل:

(يا يزيد ارفع يديک الي الله . فرفع يديه ورفع الناس ايديهم الحديث)

ژباړه: يعني اې يزيده د الله تعالی جل جلاله و لورته لاس پورته كړه او دهغه جل جلاله نه باران وغواړه او خلكو هم لاسونه د دعا لپاره پورته كړل.

په هر صورت. توسل د صالح سړي په دعاسره يو مشرع عمل دی. كه څوک يو چاته ورسي چي دعا راته وكړه ډېر ښه كار دی. د دې م وضوع لپاره په شريعت او په حديثو كي ډېر مثالونه سته خو زموږ لپاره دومره بس دي

انشا ء الله تعالی.

[146]- عمدة القاري : ٧ جلد، ٣١ مخ.

(التوسل بالانبیاء من قبل نبیناء)

موږ اهل سنت والجماعت دا وایو، توسل په انبیاء کرامو باندي جائز دی. هغه که ژوندی وي او که د وفات وروسته وي. یعني که زموږ نبي وي او که مخکني انبیاء کرام وي. د دې توسل د جواز لپاره موږ دغه حدیث راوړو.

فاطمه د اسد لور چي، څه وخت وفات سوه. رسول الله ﷺ یې د مرګ په خبرېدو سره راغلی او سر ته یې کښېنوست او وې فرمایل:

(له مور څخه مي وروسته مور یې. یا الله ﷻ ته باندي ورحمېږه. بیا یې اسامه، ؓ ابوایوب ؓ او عمر بن الخطاب ؓ او یو تور مریي یې را وغوښتل چي قبر جوړ کړي. قبر جوړ سو. لحد یې پېغمبر ﷺ په خپل لاس جوړ کړ او خاوره یې په لاس کي را واخیسته او په قبر یعني په لحد کي په اړخ سو او دا دعا یې وکړه.

ژباړه: یا الله ﷻ چي ژوندي کول او مړه کول کوې او ته ژوندی یې او نه مرې. مور مي فاطمه د اسد لور و بخښه او کور یې پراخه کړه. دخپل پېغمبر او له ماښه د مخکنیو پېغمبرانو په خاطر. د (خلاصة الکلام) مؤلف وایي:

رواه الطبراني في الکبیر والاسط و ابن حبان والحاکم صحیح و صححوه....) [147]

[147] - کشف الاستیاب. ۳۱۲ مخ .

طبراني في الكبير والاوسط كښې روايات کړی او ابن حبان او الحاكم صحيح کړی او تصديق کړی يې دی. سيد احمد ذيني د حلان په خپل كتاب (الرد السنية في الرد على الوهابية) كښې وايي:

مشهور محديث ابن ابي شيبه له جابر ﷺ الله عنه څخه دا احديث رانقل کړی دی او همدارنګه ابن عبدالبر له ابن عباس ﷺ او ابو نعيم له انس ﷺ څخه رااخيستی دی او جلال الدين سيوطي بيا دا ټولي خبري په جامع كبير كې راوړي دي.[148]

همداسي (الاستيعاب) ۴ جلد، ۳۸۲ مخ. مسندرک حاکم: ۱ جلد. ۱۰۸ مخ. اصول کافي: ۱ جلد، ۴۵۳ مخ. حلية الاولياء: ۳ جلد، ۱۲۱ مخ. د توسل پر مشرعيت دا حديث شريف ډېر ښه دلالت کوي او ددغه حديث د بيان د صحت لپاره دغه کابونه وګورئ. که تاسي دغه کتابونه مطالعه کړئ ارومرو به دا درته څرګنده سي چي توسل په مخکنيو انبياء کرامو باندي هم جائز دی.

---

[148]- الدرر السنية : ۸ مخ.

التوسل بالاولياء کرام

داسي نه ده چي توسل يواځي د اوس وخت د امت عمل دی بلکي د پېغمبرانو او تر هغه په راوروسته زمانه کي د مسلمانانو چلند تل دا و چي، د الله تعالی ﷻ او اولياء کرامو ذات، مقا م او منزل به يې وسيله کاوه چي، دلته يې يو څو بېلګي رااخلو.

ابن اثير عزالدين علي بن محمد عبدالکريم رحمه الله په (اسد الغابة في معرفة الصحابه) کي ليکي، کله چي د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت په وخت کي وچ کالي سوه نو حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت عباس رضي الله عنه په وسيله د باران غوښتنه وکړه. د الله تعالی ﷻ د هغه په وسيله هغوی په باران خړوب کړل سول او ځمکي يې سمسوري کړې.

حضرت عمر رضي الله عنه خلکو ته مخ کړ او وې ويل: په الله تعالی ﷻ قسم چي عباس رضي الله عنه، الله تعال ﷻ ته زموږ وسيله دی او د الله تعالی ﷻ په وړاندي يو مقام او مرتبه لري.[149]

همداسي پر دغه واقعه باندي احسان بن ثابت رضي الله عنه څو اشعار هم وويل.

سال الامام و قدتتابع جدبنا فسحقنی الغمام بغراة العباس

عم النبي و صووالده الذي ورث النبي بذاک دون الناس

[149]- اسدالغابة: ۳ جلد، ۱۱۱ مخ.

ژباړه: امام داسي وخت د باران غوښتنه وکړه چي، قحطي پر ځای خپره وه او د اسمان وریځي د عباس ﷺ په نورانیت خلک خړوب کړل. عباس ﷺ د پیغمبر علیه‌السلام اکا او د پیغمبر ﷺ د پلار سیال دی.

مقام او منزلت ورته له هغه نه په میراث پاته دی الله تعالی ﷻ هغه له مخه ځمکي ژوندی کړي او هر ځای تر نا امیدی، وروسته سمسور سوی دی.

په اسد الغابة کي وایي:

(**و لما سقي الناس طفقوا یتمسحو بالعباس و یقولون، هنیاً لک ساقي الحرمین**)
150

ژباړه: کله چي باران هر ځای ته ورسېد، خلکو به تبروکاً د عباس ﷺ پر بدن ځانونه مښل او ورته ویل به یې. اې د دواړو حرمینو ساقي! آفرین.

د دغي واقعې یوه برخه یې په صحیح البخاري کي هم راغلې ده. داسي چي دوسیلة کول یو مصداق هم د عزتمنو اشخاصو او د منزلت د خاوندانو وسیلة کول چي په خپله د داعي او متوسل تر منځ د نژدېکت او ورتیا سبب ګرځي.

تر دې به بل روښانه تعبیر د وسیلة کولو لپاره څه وي.

150- خواله سابقه ک

(هذا والله الوسيلة الى الله والمكان منه)

جلال الدين سيوطي رحمه الله په خپل کتاب (المواهب اللدينه بالمنح المحمديه في السيرة النبوية) کي وايي: کله چي حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت عباس رضي الله عنه په وسيلة د باران غوښتنه وکړه ويې ويل:

خلکو رسول الله ﷺ به عباس رضي الله عنه ته د پلار په سترګه کتل، په ده پسي ولاړسئ او الله جل جلاله ته يې خپله وسيلة وګرځوئ. په همدې څرګندونو کي د توسل (وسيلة کول) جواز پروت دی او د هغو کسانو نظر چي، بيخي او ياله پېغمبر ﷺ څخه پرته توسل نه مني باطل سوی دی.[151]

امام حسين رضي الله عنه بهد روژې د مياشتي په راتلو سره داسي دعا کول.

ژباړه: اې الله جل جلاله تا څخه د دې مياشتي او د هغه چا پر مخ دعا غواړم چي، د دې مياشتي له اولي شپې څخه تر پايه پوري ستا نمانځنه کوي. هغه که ستا ملائيکه وي، که نبي مرسل دي او يا ستا کوم ګران نېک بندګان دي.

امام شافعي رحمه الله به ويل: د نبي عليه السلام کورني، الله جل جلاله ته زما وسيله ده او د همدوی په وسيله اميد لرم چي، ماته به زما عمل نامه په راسته لاس کي راکړي.[152]

151- المواهب ٣ جلد، ٣٨٠ مخ. فتح الباري ٢ جلد، ٤١٣ مخ.

152- الصواعق المحرقة: ١٧٨ مخ.

په هر صورت زموږ د اهل سنت والجماعت دا عقیده ده چي، توسل (وسیلة کول) په هغه مخکني تولو اقسامو جائز ده پر دې اقسامو سر بېره زموږ دا هم عقیده ده چي، د نبي ﷺ په وربښتانو، نوکانو، کالو، هم داسي نورو باندي توسل کول جائز دي.

دغه د توسل په مسئلة کي غیر مقلدین زموږ سره مخالف دي. ځیني بیا دا وایي: توسل په ژوندوني کي سته یعني د نبي په ژوند کي په نبي توسل، د ولي په ژوند کي په ولي توسل کول جائز دي اگر که وفات سي بیا توسل نسته.

د توسل بیان خورا پیراخه بیان دی مگر ما ستاسو حضورته یواځي خپله د اهل سنت والجماعت عقید لږ قدري روښانه کړه، که د چا شوق وي چي په دې مسئله ښه ځان پوه۔ کړي د دغه لاندي کتابونو مطالعه دي وکړي. په دې کتابونو کي د مخالفینو د لائل هم ورسره ذکر سوي دي. په ځینو کي دومره وضاحت سوی وي چي د دغي مسئلې لپاره یې ځانگړی باب اېښی دی او ځینو بیا اشاره ورته کړې ده.

ردالمختار بهامش: ۱ جلد، ۳۸ مخ.

احیاء العلوم: ۲ جلد، ۲۴۷ مخ.

فیض الباري: ۲ جلد ۴۵ مخ.

امدادالفتاوه: ۲ جلد، ۱۲۸ مخ.

عقائد د یوبند: ۲۲۰ مخ.

شواهدالحق: ۸۲ مخ.

اشعة اللمعات: ۱ جلد، ۷۱۲ مخ.

شرح الصدور: ۱۲۹ مخ.

البصائر: ۳۳ مخ.

هم داسي نور کتابونه هم سته چي د توسل د وضاحت لپاره ډېر ښه بیان کوي.

اولیاء راهست قدرت ازاله

تیر جسته بازیگر داند زراه

قوله: خوردې او مالګې له زيارته را اخيستل جائز بولو....

د خوردو را اخيستل له زيارتونو څخه مسلمانان د دې لپاره کوي چې، دوی په دې سره تبرک حاصله وي. په خوردو سره د امراضو دفع کول داسې نه ده چې، دا شرک دی او يا مسلمانان په خورده سره قضاء الهي باطله وي بلکې داله دې امله ده چې مسلمانان ورته درناوی لري. د نبي عليه السلام د قبر مبارک خاوري او د اولياء کرامو د زيارتونو خاوري هم داسې نوري ټولې يورقم خاوري دي. ټولې يو رقم مالګې دي مګر کله چې د دې خاوري او مالګې نسبت و نبي عليه السلام ته يا يو ولي ته وسي د هغه په خاطر يې موږ مبارکې بولو.

بګفتا من ګلي ناچيز بودم ولیکن مدتي باګل نشستم

جمال همنشين درمن اثر کرد و ګر نه من خاکم که هستم

تبرک حاصلول په داسې شيانو سره چې، د هغو نسبت د الله تعالی جل جلاله و سترو دوستانو ته سوی وي. موږ اهل سنت والجماعت يې جائز بولو.

ځيني کسان و دغسې عمل ته شرک وايي لکه: د محمد بن عبدالوهاب نجدي پيروان. ښه خبره به دا وي چې موږ دا مسئله د ايات او حديث په رڼا کې روښانه کړو تر څو دا معلومه سي چې هغه مسلمانان چې د اولياء کرامو د اثارو تبرک کوي چې، ايا دا عمل د دوی شرک دی او که د نبي عليه السلام او د الله تعالی جل جلاله دوستانو سره مينه او محبت دی. په دې اړه الله تعالی جل جلاله په قرآن کريم کې فرمايي:

﴿ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ. . ﴾

ژباړه: زما دغه قميس در سره يو سئ او زما د پلار پر مخ باندي يې و غوړوئ، د هغه د سترګو بينايي به بيرته ورکړل سي او خپله ټوله کورنۍ ماته راولئ.

نو که اوس يو مسلمان د نبي عليه‌السلام د قبر خاوره د نور اوليا و کرامو د قبرونو خاوري د تبروک لپاره و کاروي او په هغه کي تبرک ولټوي او ووايي چي، الله تعالی په دې خاورو او مالګه کي داسي تاثيرات او برکات ايښي دي. د وخت د پيغمبر حضرت يعقوب عليه‌السلام پيروي وکړي نو ولي ورته مشرک وويل سي.

او که موږ د نبي عليه‌السلام و تاريخ ته وګورو. صحابه کرامو به د نبي عليه‌السلام په حضور کي د ده په ناړو، د اوداسه په ابو، وربښتانو تبروک کاوه. که چيري دغه تبرک حرام واى، نبي عليه‌السلام به دوى منعه کړي واى. زه د دې خبري د اثبات لپاره يو څو احاديث مبارکان درته را اخلم.

﴿ عن انس بن مالک رضي‌الله‌عنه قال: کان النبي ﷺ يدخل بيت ام سليم فينام علي فراشها وليست فيه قال: فجاء ذات يوم فنام على فراشها فاتت فقيل لها هذا النبي ﷺ نائم في بيتک على فراشک قال فجاءت وقد عرق واستنقع عرقه على قطعة اديم على الفراشف فتحت عتيدتها فجعلت تنشف ذالک العرق فتعصره في

قواريرها ففزع النبي ﷺ فقال ما تصنعين يا ام سليم فقالت يا رسول الله نر جو بركته لصبياننا قال اصبت . [153]

د دې حديث شريف خلاصه داده چې نبي عليه السلام بيده و. د ده مبارک بدن خوله کړې وه. ام سليم ﷺ دغه خوله په ښيښه کې اچوله. نبي عليه السلام چې کله پوه سو پوښتنه يې وکړه. ام سلم دا څه په کوې؟ ام سليم ﷺ ورته وويل: زه اراده لرم چې په دې سره تبرک حاصل کړم د خپلوماشومانو لپاره (يعني ستا سو دغه مباركه خوله خپلو ماشومانو ته د خور دې او تبرک په خاطر ورکړم.

(**عن انس رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ لما حلق راسه، كان ابو طلحه اول من اخذمن شعره**). [154]

ژباړه: حضرت انس رضي الله عنه وايي: کله چې نبي عليه السلام خپل سر مبارک وخرايه، ابوطلحه رضي الله عنه اول کس و چې، د نبي عليه السلام وربښتان يې واخيستل.

(**عن ابن سيرين قال: قلت لعبيدة عندنا من شعر النبي ﷺ اصبناه من قبل انس او من اهل انس فقال لان تكون عندي شعرة احب الى من الدنياو مافيها**). [155]

---

[153]- صحيح مسلم: ۲ جلد، ۲۵۷ مخ.
[154]- صحيح البخاري : ۱ جلد. ۲۹ مخ.
[155]- صحيح البخاري : ۱ جلد، ۲۹ مخ.

ژباړه: ابن سیرین وايي: ما وعبیدة رضي الله عنه ته وویل: زما څخه د نبي علیه السلام وریښتان سته. هغه ماته د انس رضي الله عنه یا د انس رضي الله عنه د کورنۍ له خوا را کول سوي دي. دغه وریښتان ماته تر دواړو جهانونو ارزښتناک او غوره دي.

تا سو فکر وکړئ چي، د نبي علیه السلام وریښتان دوی د څه لپاره ساتل؟ او ولي دومره په خوشحاله وو؟ داد دې لپاره چي دوی به تبرک په حاصلا وه او د خور دې کار به یې ځیني اخیستله.

(**ابا حجیفة یقول خرج علینا النبي ﷺ بالهاجرة فاتي بوضوء فتوضاء فجعل الناس یا خذون من فضل و ضوء فیتمسحون به، الحدیث**) .[156]

ژباړه: یعني د نبي علیه السلام د اوداسه له ابو څخه یو څه پاته سوې. صحابه کرامو دغه اوبه پر بدن و موښلې، لاسونه او مخونه یې په مسح کول. لپاره د تبروک.

هم داسي په بل حدیث شریف کي راځي:

(**ثم توضاء فشربت من وضوئه**)

ژباړه: یعني نبي علیه السلام ماته دعا وکړه. زما تر سر یې لاس را تېر کړ، بیا نبي علیه السلام او دس وکړ . ما هغه پاته سوی اوبه د اوداسه و څښلې.

156- صحیح البخاري: ۱ جلد، ۳۱ مخ.

صحابه کرامو د نبي ﷺ په اثارو دومره تبرک حاصلاوه چي کله به دوی ته د نبي ﷺ د اوداسه اوبه ورسېدي. د تبرک او خور دي په نیت به يې څښلې او کله به، د دغه اوبو پر سر خبره جنجال ته ورسېده. لکه په حاشیه کي چي وايي:

(كادو يقتلون على وضوئه)

هم داسي ډېر احادیث سته چي د نبي ﷺ په ناړو مبارکو، وربېښتیانو او هم دغسي نورو باندي صحابه کرامو تبرک کاوه. او د خوردي لپاره يې خوړل.

موږ چي کوم احادیث رانقل کړل، په دې ټولو کي د صحابه کرامو مینه او محبت و د نبي ﷺ سره چي، د نبي ﷺ په اثارو کي به يې تبرکات لټول.

د محمد بن عبدالوهاب پیروان چي خلک د انبیاوو او اولیاوو د اثارو له تبرکاتو منع کوي. داسي فکر کوي چي، د مړي احترام د هغه عبادت دی. په داسي حال کي چي په اسلام کي د عبادت لپاره ټاک لی حد او پولي سته او داسي نه ده چي، هر احترام به عبادت وي.

موږ اهل سنت د ا وايو ایا احترام عبادت دی که احترام عبا دت وي نو تاسو د دې ایات او احادیث په اړوند څه وایاست.

﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ..﴾

د دغه ایات شریف په تفسیر کي ابن کثیر رحمه الله وايي:

(ان الاحد عشر كوكبا عبارة عن اخوته و كانوا احد عشر رجلا سواه و الشمس والقمر عبارة عن ابيه و امه، روي هذا عن ابن عباس والضحاك)

ژباړه: يعني يو ولس ستوري عبارت د يو ولس ورو ڼو څخه دي، ماسپوا د ده عليه السلام څخه او د لمر او سپوږمۍ څخه مراد د يوسف عليه السلام پلار او مور دي.

هم داسي د نبي عليه السلام په معجزاتو کي راځي چي، درختي و نبي عليه السلام ته سجده وکړه. اوس زموږ پوښتنه داده ، ايا دا سجده کول د يوسف عليه السلام په قصه کي او د درختي سجده و نبي عليه السلام ته د احترام په خاطر وه او که د عبادت په خاطر؟. ارو مرو به تاسي وا ياست چي دا د احترام په خاطر وه، نو کله چي احترام يو امر مشروع د ی، نو موږ هم د انبياء کرامو او اولياء کرامو و اثارو ته د احترام په سترګه ګورو او په هغه کي د ځان لپاره تبرک لټوو.

(عثمان بن عبدالله بن موهب رضي الله عنه قال: ارسلني اهلي الى ام سلمة بقدح من ماء وكان اذا اصاب الانسان عين او شئ بعث اليها مخضبة فاخرجت من شعر رسول الله ﷺ و كانت تمسكه في جلجل من فضة فخضخضته له فشرب منه قال فاطلعت في الجلجل فرايت شعرات حمراء). [157]

عثمان بن عبد الله وايي: زه واستولم خپل اهل يعني کورنۍ د ابو په يوه کاسه سره. ام سلمة رضي الله عنها ته. داسي عادت وو چي، کله به يو انسان ته د سترګو ناجوړي او يا نظر

157 - مشکواة : ٢ جلد، ٣٩٠ مخ.

او یا یو بل مرض ورسېدی هغه به یې ام سلمة ﷺ ته استوی. په یوه پیاله د اوبو سره. ام سلمة ﷺ د نبي ﷺ ورېښتان مبارک را و ایستل. دې دغه ورېښتان د زرو په لوښي کي ساتلي وو. دغه ورېښتان به دې په اوبو کي وښورول بیا به وڅښل سول.

موږ اهل سنت والجماعت و دغو ټولو احادثو ته په کتلو سره دا حکم کوو چي د خوردې څښل په نیت د تبرک جائز دي.

که څوک دا پوښتنه کوي چي، دا خو د نبي ﷺ د اثارو خصوصیت دی مګر په نورو مخلوقاتو کي دا خصوصیت نسته.

موږ یې په دې اړوند داسي ځواب کوو. ایا یعقوب ﷺ د یوسف ﷺ قمیص د بترک په خاطر پر مخ نه و اچولی. او بل د نبي ﷺ د اثارو بر سېره هغه دي د بیت الله شریفي خاوري د خوردې لپاره په نیت د تبرک وړل جائز دی. لکه په ردالمختار کي چي وایي:

(لاباس باخراج التراب والا حجار التي في الحرام و كذا قيل في تراب البيت المعظم اذاكان يسير اللتبرک) [158]

په دې کي هیڅ باک نسته (یعني جائزده) خاوري شګي د حرم شریف را ایستل هم داسي خوردې د بیت الله شریفي خاوري د تبرک او خوردې لپاره. هم داسي (الحموي علی الاشباه والنظائر) کي وایي:

158- ردالمختار ۲ جلد. ۳۷۸ مخ.

(اما ان اخزه للتبرک فجائز کما قالوا في تراب الكعبة)[159]

ژباړه: د مسجدو خاوري اخیستل د تبرک لپاره جائز دي لکه څرنګه چي، د مکې شریفې خاوري د تبرک لپاره اخیستل جائز دي.

هم داسي پیر طریقت صاحب شریعت محترم حاجي اغاصاحب رحمه الله متن هم د خوردې د جائز والي لپاره ځینو کتابونو ته اشاره کړې ده.

دی مبارک وایي: کله چي امام بخاري رحمه الله وفات سو، د امام بخاري رحمه الله د قبر د خاورو بوی د مشکو و. خلکو به د امام بخاري رحمه الله د قبر خاوري د تبرک او خور دې لپاره وړلې. حاجي اغا صاحب رحمه الله و دغو کتابونو ته حواله کړې ده.[160]

د دې مخکنیو ټولو عباراتو څخه دا خبره ښکاره سوه چي، د انبیاء کرامو او اولیاء کرامو، د کعبې شریفې او مساجدو څخه خاوري، مالګي، لرګي، شګي او داسي نور د تبرک او خوردې لپاره وړل جائز دي.

---

[159]- حموي ٤ جلد، ٥٤ مخ.

[160]- مرقات ١ جلد، ١٥ مخ. تیسرالقاري : ١جلد، ٦مخ. شیخ الاسلام برهامش تیسرالقاري : ١جلد، ٩ممخ. رحمت بیان : ١جلد، ١٧٧ مخ.

قوله/دور اسقاط جائز بولو.......................

دور اسقاط یا د اسقاط د دوري په مسئله کي د نن وخت م تعصب کسان غېر مقلدين ډېر سخت مخالفت کوي. و دور اسقاط ته د بدعات او حرام په سترګه ګوري. د دور اسقاط د ابطال لپاره ډول ډول دلائل راوړاندي کوي آن چي دا خپل بې مفهومه اواز يې د عوامو تر غوږ او ذهنونو پوري هم رسولی دی. امت مسلمه يې په تشويش کي اچولی دی. د دې مسئلې اړوند دوخت علماء کرامو د خپل مسئوليت له مخي پر دې موضوع ډېري ښې رسالې ليکلي دي او هر يوه يې ډېر واضح او قناعت کونکي دلائل وړاندي کړي دي. کوم اشخاص چي په ځان کي د ادراک ماده ولري. هغوی ډېر ژر دغه د لائل قبول کړي.مګر نه هغه اشخاص چي منکر او معاند دی.زه به ددې موضوع اړوند يو څه بحث نور هم اضافه کړم. الله تعالی ﷻ امید لرم چي قناعت وړ به وي.

حيلة الاسقاط

حيلة الاسقاط يو مركب اضافي دی. د حيلة اضافه و اسقاط ته سو ی دی. کله چي جمله مرکبه سي. هلته ضروري ده چي، د مضاف او مضاف اليه جلاجلا تشريح وسي ځکه؛ د مرکب پېژندل موقوف پر اجزاوو دی.

(حيلة) د بخاري په حاشيه کي وايي: (حيل جمع ده او مفرد يې حيلة ده او حيلة ويل کيږي. هغه مباح کار يا خبري ته چي په هغه سره يو مقصد ته په پټه او خفيه توګه ځوک ورسيږي.[161]

دې ته ورته نورو علماء کرامو هم د حيلې تعريف کړی دی. فتح الباري کي وايي:

(الحيلة مايتوصل به الی مقصود بطريق خفي مباح)[162]

په مفردات کي وايي:

(الحيلة مايتوصل به الی حالت مافي خفية)[163]

په الاشباه والنظائر کي واي:

(الحيلة هی تقليب المنکر حتي يهتدي الی المقصود)[164]

---

[161]- بخاري : ۲ جلد، ۱۰۲۸ مخ.
[162]- فتح الباري : ۱۲ جلد، ۲۷٤ مخ.
[163]- مفردات ۱۳۸ مخ.
[164]- الاشباه والنظائر : ٤۱۷ مخ.

(الاسقاط) اسقاط مصدر دی د باب الافعال ځخه د سقط، یسقط ځخه دی مذکر دی په معنا د ذمه فارغولو دي هغه چي د چاپر ذمه وي.

کله چي حیلة الاسقاط سره مرکب سي، بیا ویل کیږي ساقطول یا فارغول د ذم ې ده د لمانځه، روژې هم داسي له نورو ځخه، کوم چي په خپل وخت کي لاژم سوي وو پر مکلف باندي.

کله چي موږ معنی د حیلة الاسقاط و پېژندل اول به اثبات د نفسی حیلې په ایت او حدیث سره وکړو،

انشاء الله تعالی.

اثبات د نفسي حیلې

د نفسي حیلې د اثبات لپاره په قرآن کریم کې واضح دلائل موندل کیږي. فکر نه کوم چې له دغسي واضح دلایلو څخه یو عاقل ان کار وکړي. الله تعالی ﷻ یوسف علیه السلام په واقعه کې وایي:

(كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ ۖ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ) سورة یوسف ۷۲ .)

ژباړه: همدارنګه موږ یوسف علیه السلام ته حیله و رزده کړه لپاره د ورور خپل (بنیامین) چې ځان سره یې را وګرځوي.

(**کما احتال یوسف** علیه السلام **لاخیه) منهاج السنن لمفتي فرید) ۴ جلد ۲۲** مخ.

ژباړه: لکه څنګه چې حیلة جوړه کړه یوسف علیه السلام د خپل ورور لپاره.

الله تعالی ﷻ د ایوب علیه السلام په اړوند فرمایي:

(**وخذ بیدک ضغثافاضرب به ولا تحنث**)

ژباړه: او ونیسه په لاس خپل یو موټ خاشې، ناړې، وروسته ووهه په دغو سره خپله ښځه او ځان مه حانث کوه.

(**هذه رخصة من الله تعالی لعبده ورسوله ایوب** علیه السلام **فیما کان من حلفه لیضربن امراته مائة سوط فقیل حلفه ذالک لبیعها ضفایرها وقیل لانه عرضها الشیطن في**

صورة طبيب يصف لها الدواء لايوب عليه‌السلام **فاتته و اخبرته فعرف انه الشيطن فحلف ه) البدايه والنهاية. ١جلد، ٢١٠ مخ.**

ژباړه: يعني حضرت ايوب عليه‌السلام ته الله تعالی ﷻ خپل قسم څخه د حانث کېدو يعني خلاص والي لاره ور وښودله چي، قسم يې کړی و چي، خپله ښځه به سل لښتي وهي ځکه چي، هغې خپلي کوڅې لپاره د نفقې د ايوب عليه‌السلام بېله اجازې د ده خرڅې کړې وې او يا داچي، شيطان په شکل د يوه طبيب دې ته د يوې دوا مشوره ور کړې وه حال داچي دې شيطان نه پېژانده او د ايوب عليه‌السلام اجازه هم نه وه.

(فقال الله تعالی و خذبيدک ضغثا فاضرب به ولاتحنث الاية و قد استعمل کثير من الفقهاء هذه الرخصة في الاحکام من الايمان والنذر و توسع اخرون حتی و ضعوا هذه . الاية في کتاب الحيل) البداية والنهاية: ١ جلد: ٢٢٠ مخ.

د اقول د الله ﷻ چي (**وخذ بيدک**) په تحقيق سره ډېرو فقهاو د اقول رخصت لره استعمال کړی دی. په ځينو احکامو لکه د قسمونو او نذرونو کي او ځينو نورو بيا وسعت ورکړی دی تر دې چي دا ايت شريف يې په کتاب د حيلو کي اېښی دی.

(و في المحيط باب مشروعية الحيل د ليلها قصة ايوب عليه‌السلام)

ژباړه: او په محيط کي په باب د روا والي د حيلو کي يې هم د ايوب عليه‌السلام قصه دليل ګرځولې ده او بل د ابراهيم عليه‌السلام د واقعې څخه د حيلې ثبوت معلو مېږي.

(و كما روي ابراهيم عليه السلام **في ثلاثه مواضع الاول: ماقال في شان امراته هذه اختى و الثاني: بل فعله كبير هم ولثالث قوله اني سقيم والتشريح في الكتب و هذ اليس موضع التفصل) منهاج السنن. ۴ جلد ۲۲ مخ.**

ژباړه: او لکه څرنګه چي خبره پته کړه ابراهیم عليه السلام په دريو ځایونو کي. لومړی هغه چي د خپلي بي بي په شان کي يې وويل چي، دامي خور ده. دوهم هغه چي د بتانو د ماتولو په اړوند يې وويل چي، دا کار دغه لوی بت کړی دی او دريم هغه چي، نمرود يانو ته يې وويل چي، زه مريض يم. تشريح يې په نورو کتابو کي وګورئ. دا ځای د تفصيل نه دی. د حيلي جواز د دي واقعي نه هم ثابتيږي، هغه واقعه کومه چي رسول الله ﷺ د يوه مريض سړي چي واده يې هم نه و کړی د حد زنا په باره کي يې حيله جوړه کړه چي تفصيل يې په لاندي ډول دی.

(قالوا مارايناباحد من الناس من الضر مثل الذي هو به لو حملنا اليك لتفسخت عظمامه ما هوالاجلد على عظم فامر سول الله ﷺ ان ياخذوا له مائة شمراخ فاضربوه بها ضربة واحدة) [165]

ژباړه: رسول ﷺ ته صحابه کرام راغله چي، د دغه سړي غوندي مريض موږ په خلکو کي نه دی ليدلی، که يې موږ تاته راوړو نو هډونه يې ماتيږي او په بدن يې خالص پستوکی پاته دی. وروسته رسول الله ﷺ خپلو اصحابو کرامو ته وفرمايل چي، سل ښاخه وړي د خرما راوړئ او په يو واريې پري ووهئ.

[165]- ابوداؤد: ۲جلد، ٦١٤.

(اذا احدث احد كم في الصلوة فليا، خذ بانفه حتى يظن الناس انه رعف)

ژباړه: کله چي له تاسونه څوک په لمانځه کي بې اودسه سي، نو خپله پزه دي ونسي تر څو نور خلک دا فکر وکړي چي پزه يېويني سوې ده.

د دې مخکي بيان څخه دا ثابته سوه چي، مطلق حيلة هغه حيلة چي د شريعت سره موافقه وي روا او جائز ده او كه د شريعت خلاف حيلة وي بيا حرامه ده لکه څنګه چي دې خبري ته عيني شرح بخاري كتاب الحيل كي اشاره كړې ده.

(الحيل للفرار عن الحرام و التباعد عن الوقوع في الاثام لاباس به بل هو مندوب اليه و اماالاحتيال لابطال حق المسلم فاثم و عدوان وقال النسفي في الكافي عن محمد بن الحسن قال ليس من اخلاق المسلمين الفرار عن احكام الله بالحيل الموصلة الي ابطال الحق)

ژباړه: هغه حيلې چي لپاره د تښتي وي، له حرامو څخه او يا لپاره دلري والي وي له پرېوتو څخه په ګناهونو کي. نو مباح دي بلکي غوره سو ي دي او کومه حيله چي د مسلمان د حق د باطلولو لپاره وي پس هغه ګناه ده او ظلم دی او نسفي صاحب په کافي کي، د محمد بن حسن څخه روايت کوي چي، وايي: دا د مؤمنانو له اخلاقو څخه نه ده چي، څوک تېښته وکړي له حکمونو د الله تعالی ﷻ څخه په سبب د هغو حيلو کوم چي انسان حق باطلولو ته رسوي.

کله چي نفس حیله ثابته سوه فکر نه کوم چي یو متعصب شخص دي هم د حیلې څخه منکر سي. مګر زموږ او د غېر مقلدینو د اختلاف مسئله (حیلة الاسقاط) ده. و دغي حیلې ته غېر مقلدین بدعات وایي او دا وایي چي، د دې حیلې لپاره شرعي دلیل نسته موږ اهل سنت والجماعت وایو:

(**ما راه المؤمنین حسن فهو عند الله حسن**)

کوم شی چي مسلمانان یې خوښ و بولي هغه د الله تعالی په وړاندي هم خوښ دی. موږ هم دا وایو چي دغه حیله د امت علماء کرامو خوښه کړې او په دې حیلې کولو باندي یې اسرار هم کړی دی او کوم شی او کار چي د امت علماء کرامو خوښ بللی وي و هغه کار ته بدعت او حرام ویل راته سخته ګناه معلومیږي. د شواهدو په خاطر د امت د علماء کرامو د کتابونو یو څه عبارات درته رانقلوم.

په رد المختار کي وایي:

(**ولو لم یکن له مال اي اصلاً او کان ما اوصي به لا یفي زاد في الامداد او لم یوصي بشی یستقرض ورثه نصف صاع مثلاً ویدفعه لفقیر ثم یدفعه الفقیر للموارث ثم و ثم حتی یتم**). [166]

په فتوای هندیة کي وایي:

[166] - ردالمختار : ۱ جلد، ٤٩٢ مخ.طبع بیروت

(و ان لم يترک مال يستقرض ورثتهٔ نصف صاع و يدفع الی مسکين ثم يتصدق المسکين علی بعض ورثته ثم يتصدق ثم وثم حتی يتم لکل صلوة ماذکرنا کذافي الخلاصة)[167]

په نورالايضاح کي وايي:

(و ان لم يف ما اوصی به عما عليه يدفع ذالک للفقير فسيقط عن الميت بقدره ثم يهبه الفقير للولی و يقبضه ثم يدفعه للفقير فسيقط بقدره ثم يهبه الفقير للولي و يقبضه ثم يدفعه الولي للفقير و هکذا حتی يسقط ماکان علی الميت من صيام و صلاة و يجوز اعطاء فدية صلوات لواحد جملة بخلاف کفارة اليمين والله سبحانه و تعالی اعلم.[168]

په مراقي الفلاح کي وايي:

قوله و ان لم يف ما اوصی به بالميت عما وجب عليه من الفدية او لم يکف ثلث ماله او لم يوصی بشیء و اراد احدالتبرع بقليل لايکفی فحيلة لابراء ذمة الميت عن جميع ماعليه ان يدفع ذالک المقدار السيربعد تقريره بشیء من صيام او صلاة او نحو هما ..... للفقير بجهة الاسقاط متبرعاً به عن الميت اهـ)[169]

---

[167] - فتوی هندية ۱ جلد ، ۱۲۵ مخ.
[168] - نورالايضاح : ۱۰۱ مخ.
[169] - مرافي الفلاح:

همداسي نورو کتابونو ته په کتو سره دا خبره جوته کيږي چي، دورة الاسقاط يوه شرعي حيله ده او د ټولو علماء کرامو په دې خبره اتفاق سته. که موږ د اهل سنت والجماعت اقوال او عبارات و ګورو ډېر ژر به دا معلومه سي چي، حيله د اسقاط يوه شرعي حيلة ده او دا حيلة د مړي لپاره منفعت ده او د ژوندو له خوا ور سره تبروع او نيکي ده. داسي نه ده چي، موږ دغه حيله پر ژوندو باندي د مړي لپاره واجب بولو مګر دا فسوس خبره خو داده چي. ځيني کسان دغه حيله له سره نه مني او ځيني خو بيا په ظاهره دغه حيله مني مګر په باطن کي لږ شک موجود وي. د دې کسانو پر حال افسوس دی. دوی د خپل امامت او شخصي منفعت په خاطر دا کار کوي.

يو وخت له يوه ملا امام سره مخامخ سوم راته وايي: په څه بوخت يې؟ ماورته وويل د پير حاجي اغا صاحب رحمه الله پر رسالهٔ شرح ليکم. ده راته وويل: په دې رساله کي د دورة الاسقاط مسئله هم سته، هغه به څنګه کړې. دا مسئلهٔ خو يو رقم بل رقم نه ده؟

ما ورته وويل: محترم مولوي صاحب! دورة الاسقاط هغه مسئله ده چي د امت محمدي پر اتفاق سته، موږ هم دا مسئله منو او موږ د دې مسئلې د جواز لپاره ښه دلائل هم لرو هغه داچي، په کوم شي باندي چي د امت محمدي د علماء کرامو اتفاق وي هغه موږ ته قبوله ده ځکه چي نبي عليه السلام فرمايي:

(وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال، قال: رسول الله ﷺ ان الله لايجمع امتي او قال امة محمد علي ضلالة و يدالله على الجماعة و من شز شز في النار رواه الترمذي و عنه

قال قال: رسول الله ﷺ اتبعو االسواد الاعظم فانه من شز شز في النار. رواه ابن ماجة من حديث انس رضي الله عنه مشكوة . ۳۰ مخ.

ژباړه: يعني عبدالله ابن عمر رضي الله عنه وايي: نبي علیه السلام وفرمايل: الله تعالى جل جلاله زما امت پر گمراهۍ نه سره جمع کوي او د الله تعالى جل جلاله ملګرتيا او مرسته له جماعت (ټولۍ) سره ده. او که څوک د دې ټولۍ څخه بېل سو، هغه به په اور کي وي او نبي علیه السلام وايي: دغسي وويل: تاسي له سواد اعظم سره سئ. سواد اعظم يعني د مسلمانانو لويه ډله.

محترمو لوستونکو تاسو فکر وکړئ دورة الاسقاط له کوم وخته راشروع سوی دی؟ او لږ علماء کرام په دې مسئله باندي با ور لري که ډېر؟ خامخا به دا ورته معلومه سي چي د پيړۍ نه تر پيړۍ دا مسئله را روانه ده او په هر وطن کي لږ اشخاص د دې مسئلې څخه اعراض کوي او اکثره علماء کرام د دې مسئلې په جواز اعتراف کوي.

موږ تل دا دعا کړې او کوو يې چي، يا الله تعالى جل جلاله موږ ته د سواد اعظم اتباع رانصيب کړه

امين ثم امين.

د غېر مقلدینو سوالونه

غېر مقلدين د دورة الاسقاط پر حيلة يو څو اعتراضونه او سوالات کوي. د دوی دغه سوالات سطحي دي. په اصل کي د دوی مقصد دادی چي په داسي سوالاتو سره د عوامو ذهنونه خراب کړي. حقيقت دوی ته هم معلوم دی. مازي ستړکي پټوي تر څو د مسلمانانو په سترګو کي خاوري واچوي.

اول سوال: د اسقاط په حيله کي خو رجوع په صدقه او هبې باندي راځي څکه چي، يو وار يې فقير ته ورکړي او بيا يې بيرته څني غواړي. دغسي کول خو په حديث شريف کي ډېر بد مثال لري لکه نبي عليه السلام چي فرمايي:

(**العائد في هيبه كالكلب العائد في قيئه**)

ژباړه: يعني خپلي هبې ته بيرته رجوع کول داسي ده لکه سپی چي قی وکړي او بيا بيرته يې وخوري او دا خو حرام کار دی.

ځواب: د غېرمقلدينو د داسي سوالاتو څخه داسي معلومېږي چي، دوی تش په نامه اهل احاديث دي، يعني داسي نه دي چي د حديثو په مطلب پوهېږي او نه د عربي ژبي له عباراتو سره ښه بلد تيالري چي په مقصد پوه سي. موږ به د دوی دغه سوال په څو وجوهو سره ځواب کړو د الله جل جلاله په مرسته سره.

اوله وجه: په دور اسقاط کي مطالبه (غوښتنه) د هبه ورکونکي د لوري نسته بلکي هبه اخیستونکی په خپله رضا سره یې ورکوي لپاره د مړي د ګټي.

دوهمه وجه: تاسي دغسي کار حرام بولئ او موږ دا وایو چي، سپی کله مکلف وچي تاسو د سپي فعل او کار حرام بولی او موږ دا منو چي د سپي دغه کار مکروه طبعي دی حرام نه دی.

دریمه وجه: په حدیث شریف کي راغلي (**الواهب احق بهیبة مالم یثب**). له دې څخه دا معلومیږي چي، هبه کوونکی د هبې په اخیستلوکي حقداره دی تر هغه چي د هبې عوض یې نوي اخیستی.

څلورمه وجه: اوله هبة خو پوره سوه، په ایجاب، قبول او قبض سره. دویم، دریم وار هبه، دا بله هبه ده په ایجاب او قبول کي نوی قبض غواړي.

پنځمه وجه: رجوع پر هبه خو صحیح ده تر څو چي موانع د رجوع نه وي موجود سوی. هغه موانع چي فقهاوو یاد کړی دي.

شپږمه وجه: په اصل کي غیر مقلدین د (العائد) رجوع معنی نه پېژني، ځکه: رجوع د اقالې او فسخې د صدقې او د هبې ته وایي لاکن دلته خو غوښتنه ده رجوع نه بلل کیږي.

دویم سوال: غیرمقلدین وایي: تاسي مقلدین خو د هر چا لپاره دوره اسقات حیله کوئ هغه که یو چا په ژوند کي د لمانځه، روژې او نورو عباداتو ښه احتمام هم کړی وي. نو د ده لپاره د حیلی څه اړتیا سته؟.

ځواب: موږ مقلدین د هر چا لپاره د اسقاط حیله جوړه و. دا په دې خاطر چي انسان عاجز دی کېدای سي له ده څخه په عباداتو کي یو خلل راغلی وي او دی په خبر نه وي او بل موږ دا حیله د عباداتو د ساتني او پوره والي په خاطر احتیاطاً کوو په عباداتو کي احتیاط واجب دی. په رساله ابن عابدین کي وایي:

(**هكذا ينبغي ان يفعل و ان كان الشخص محافظا على صلوته احتياط خشية ان يكون وقع خلل ولم يشعربه اهه منة الجليل**) [170]

ژباړه: دغسي ښایي چي، داکار (دوره اسقاط) وسي که څه هم (مړ ي) احتیمام د لمونځونو کړی وي. احتیاطاً پر دې بېره ده چي کېداسي له ده څخه یو خلل واقع سوی وي دی په خبر نه وي.

په دې اړه د ردالمختار ملاصاحب وایي:

(**من الاخذ بالاحتياط في باب العبادات واجب**) [171]

---

170 - رسالة ابن عابدين : ١ جلد، ١٢١ مخ.

171 - ردالمختار : ٢ جلد، ٧٧ مخ.طبع بيروت

ژباړه: احتیاط په عباداتو کي واجب دی. دلته د اسقاط په حیله کي موږ د دغسي کس لپاره د دغه حیلې احتیاطاً عملي کوو.

بل ځای د ردالمختار ملاصاحب صراحتاً وایي.

(**صلوة عمره مع انه لم یفته منها شئ لایکره لانه اخذ بالاحتیاط**).[172]

ژباړه: چي په ټول عمر کي یې لمونځ نه وي قضا کړی، د داسي کس په حق کي د اسقاط دوره هم نه ده مکروه ځکه: دا عمل په احتیاط سره دی.

دریم سوال: تاسي مقلدین خو دا وایاست چي، د اسقاط دوره حیله یو نېک کار دی. نېک کارونه خو نور هم ډېر دي، ولي پر دغه نېک کار دومره ټینګار کوئ؟.

ځواب : الحمد لله موږ مقلدین یو. مقلدین تل د خپلو مشرانو په اقوالو عمل کوي. زموږ د مذهب دا پرېکړه ده چي، د اسقاط په دوره باندي خلکو ته ترغیب ورکول په کار دی مګر د هغه شرائطو سره کوم چي، په وروسته کي به انشاء الله راسي ځکه چي، په دې حیلې سره انسان د الله تعالی ﷻ له عذابه نجات پیدا کوي او نه ښایي چي په دې کار کي څوک سستي وکړي.

(**کما قال الفقهاء ولا ینبغي ان یساهل في هذا الامر فان به نجات الانسان من عذاب الله و غضبه. فاسئلوا هل الذکران کنتم لا تعلمون**)[173]

---

[172] - ردالمختار : ۱ جلد، ٥٤٢ مخ.طبع بیروت

[173] - مجموع الرسائل.

څلورم سوال: تاسي مقلدين چي، د اسقاط په دوره دومره ټينګار کوئ دا خو ستاسو ملايانو او طالبانو ته يو څه ورکول کيږي. د خپلي ګټي لپاره دومره ټينګار کوئ.

ځواب: موږ مقلدين اول دا وايو چي د (اسقاط په دوره) کي ګټه د مسلمانانو د مړو ده. ځکه: مړي ډېر احتياج در لودونکي دي نسبت و ژونديو ته او بل موږ کله دا وايو چي، د اسقاط دوره د حيلي وروسته ده. خامخا يو څه ملايانو او طالبانو ته ورکړئ بلکي فقيرانو ته دي يې ورکړي او موږ دانه وايو چي خامخا دي يو څه طالبانو ته ورکړي ځکه: که مړي وصيت نه وي کړی او ورثه يې کوچنيان وي، په داسي وخت کي ډېر ځله د اسقاط دوره وسي، مګر ټوله مال بيرته وارث ته حواله سي، تاسي زموږ د مذهب کتابونه وګورئ تاسي ناخبره ياست.

(فان كنت لاتدري فتلك مصيبة، و ان كنت تدري فالمصيبة اعظم)

د الاسقاط د دورې شرطونه.

د اسقاط دوره یوه حیله ده. مونږ مقلدین دغه حیله جائز او ښه کار بولو. داسي هم نه ده چي د اسقاط دوره جائز سوه، نو چي هر چا هر ډول کول، کوي به یې. بلکي مونږ د دې حیلې لپاره ځانګړي شرائط وضع کړي دي. که چیري دغه شرائط په کښې موجود وو، نو دا هغه حیله ده کومه چي مونږ مقلدینو جواز ورکړی دی او ستائلې موده او که دغه شرائط په کښې نه وه بیا دا حیله و مړي ته هیڅ کله ګټه نه رسوي، بلکي یو رسم او رواج دی.

اول شرط: د اسقاط په دوره کي به غني، غلام، وصي، لیوني، ماشوم، بېعقل، کافر، د مړي وارث او مدبر مریی نه وي، که چیري د اسقاط په دوره کي کښېناستل نو اسقاط په هغه صورت کي نه صحیح کیږي.

(**والمنصوص علیه في المذهب و علیه العمل ان یجمع الوارث عشرة رجال مثلاً لیس فیهم غني، ولا عبد، و لا وصي، ولا مجنون، ولا سفیه، ولا کافر، ولا وارث، ولامدبر**).[174]

دویم شرط په اسقاط کي چي کوم شی ورکوي، هغه به خالص مسکینانو او فقیرانو ته ورکوي ځکه چي، دا د دوی حق دی.

(**منها الدفع الی الفقیر او المسکین**) **منهاج السنن ۴** جلد، **۲۵** مخ.

---

[174] - مجموع الرسائل لابن عابدين.

دریم شرط: فقیرانو ته به یې د مسخرو په توګه نه ورکوي او نه به یې د خلکو د شرم او رواج په خاطر ورکوي بلکي دا به یو شرعي کار بولي.

(**و منها الا جتناب عن الدفع الی الفقیر هذلاً**)[175]

څلورم شرط : په وارثانو کي به غائب سړی او یتیم کوچنی نه وي. که چیري یې وصیت و نه کړ او که یې وصیت وکړ و ، نو بیابه یې د دریمي برخي مال څخه خامخا ورکوي که څه هم په وارثانو کي یتیم او یا څوک غائب وي.

(**و منها ان لایکون في الورثة یتیم یعني صغیر ولاغائب اذالم یوصی کما صرح به ابن عابدین في رسائله**)[176]

پنځم شرط: د مړي وارث به له داسي خلکو څخه رو نیږي او یا نور شیان نه راټولوي کوم چي، هغه یې په خپله مالک نه وي او نه به له داسي چا څخه پور قرض اخلي چي له هغه سره بل څوک شریک وي اود شریک اجازه یې نه وي او که د شریک اجازه وه بیا پر وا نه لري.

(**ویجب ان یخترزعن جمع الصرة و استها بها و استقراضهامن غېر مالک او من احد الشریکین بدون اذن الاخر**)[177]

---

[175] - حواله سابقه.
[176] - حواله سابقه.
[177] - حواله سابقه.

شپږم شرط: که چیري د اسقاط دوره داسي سړي ګرځوله چي، د وارث او یا د وصي له طرفه وکیل و، نو بیا به یې په طریقه د وکالت له مؤکل (یعني هغه سړي چي، دی یې وکیل جوړ کړی دی) څخه ورکوي او چي کله یې بیرته له فقیر څخه هبه غواړي نو دا غوښتنه به یې په طریقه درسالت لپاره د مؤکل وي. په نیت کي به هم دغه نیسي او په خوله به هم چي کله یې له فقیر څخه اخلي دا وایي چي، زه یې قبلوم خو دا قبلول مي لپاره د مؤکل دی چي، دوارث او یا وصي دی او که چیري دغه ګرځوونکی چي، په دې علم و نه لري نو بیا په دغي دوري باندي د مړي غاړي نه خلاصیږي، بلکي یوازي یې ثواب ورسیږي. ښه خبره دا ده چي د اسقاط دوره په خپله د مړي ولي یعني وارث یا وصي وګرځوي او که دا وارث یا وصي نه پوهېده بیا دي یو عالم وکیل و نیسي تر څو د اسقاط دوره په پورتني ډول سره وګرځول سي او که دغه وکیل بیا بل وکیل و نیسي هغه به پوهوي چي داسي به وایي چي ځما قبول ده د مؤکل د مؤکل لپاره په طریقه د رسالت سره. دا خبره ډېره ضروري ده د مساجدو امامانو ته چي خلکو ته یې ورسوي تر څو اسقاط په صحیح طریقه سره اداسي او دمړو غاړي خلاصي سي.

(والا حسن لا داره الصرة ان يدروها الولي اى المتصرف في ماله بالوراثة او الوصية و اذاكان جاهلاً لا يدر بطريق دورة الاسقاط فلابد من يعلم و يدرك ذالك كله من اهل العلم و الصلاح فيكون وكيلا في الدفع الى الفقير ورسولاً في الاستهاب منه يعني يخرج الكلام من مخرج الرسالة هكذه استو هبت منك لمن و كلني فلو لم

يخرج الكلام مخرج الرسالة فقد ملك الوكيل الذالك المال و قبض النفسه لا للتوكل ثم اذا وقع الوكيل الى الفقير يكون دفع الاجنبي عن الميت و هو لايصح من الاسقاط لانه تبرع من الاجنبي و ان وصل الى الميت ثوابه لكن لايفرغ ذمته من الواجبات لحديث انسايي يطعم عند وليه)[178]

اوم شرط: په وخت د ورکولو کي و فقير ته به نيت د هزل، مسخرو او د حيلې نه کوي بلکي په دې نيت به يې فقير ته ورکوي چي په حقيقت کي هم فقير د دغو روپو او يا نورو شيانو مالک ګرځي او په بيرته ورکولو کي به فقير مجبوره کيږي نه.

(و يجب ان يحترز في الدورة الدفع الى الفقير بطريق الهزل او الحيلة سواء كان الدافع الولي او وكيله بل يجب ان يدفع عازما على تمليكها اليه حقيقة لاتحيلاً ملا حظا ان الفقير اذا ابي عن هبتها كان له ذالك و لايجبر على الهيبة)[179]

اتم شرط: فقير به په دې پوه وي او يا به يې څوک پوهوي او ورته به وايي چي دا درکول سوی شی ستا ملک دی، کوم چي ته يې قبض کوې.

(و يجب ان يعلم الفقيران ماقبضه ملكه)[180]

نهم شرط: د اسقاط د دورې وروسته به د فقير د زړه له بدولو څخه په ځان ساتې او دومره شی به د خيرات په شکل ورکوې چي، د فقير زړه په خوشاله سي.

---

178 - حواله سابقه.
179 - حواله سابقه.
180 - حواله سابقه.

(**و يجب ان يحترز عن كسر خاطر الفقير بعد ذالك بل يرضيه بما طيب به نفسه و يتصدق بشی ء من ذالک المال علی الفقيرا ء**) [181]

لسم شرط: اسقاط که د دورې په شکل وي یا د حقیقت په شکل وي (حقیقت لکه فقیرانو ته یو څه ورکول بېله دورې) غوره خبره دا ده چي تر دفن کولو نه مخ کي ورکړل سي. هغه که تر لمانځه مخته وي یا وروسته او که عذر وي بیا په هروخت کي جائز دی.

(**و ينبغي ان يغدي قبل الدفن و ان جاز بعده كما في القهستا**) **رسائل ابن عابدين**.

---

[181] - حواله سابقه.

د اسقاط د دورې کفیت او ترتیب

اول به تر هر څه مخکې د مړي عمر معلوم کړي.مثلاً: که مړی نارینه وي او عمرېې ۶۰ کاله وي ۱۲ کاله به یې تر بلوغ مخکې عمر ځیني وباسي، نو ۴۸ کاله پاته سوه او که ښځه وه عمر یې ۶۰ کاله و نو ۹ کاله ځیني وباسئ نو ۵۱ کاله پاته سول. د یوې ورځي له و ترو سره شپږ لمنځونه کیږي په ورځ کې ۱۲ رکعة سنت دی چي د هغو قضاء نسته یوازي د مړي پر زمه فرض او واجب پاته دي چي هغه د ورځي شپږ لمنځونه دي.چي د میاشتي ۱۸۰ او د کاله ۲۱۶۰ او د اته څلویشت ۴۸ کلونو کي (۱۰۳۶۸۰) لمنځونه کیږي چي، د اسقاط په دوره کي به د هرلمانځه پر سر نصف صاع (نیم من) غنم او یا د غنمو او یا د غنمو قیمت ورکوي.

که چیري د مړي عمر معلوم نه و بیابه په غالب ګمان سره د مړي عمر په تخمین سره معلوموي، لیکن د زیاتوالي طرفته به ترجیح ورکوي ځکه چي فقهاء کرامو غالب ګومان په ډیرو ځایونو کي معتبر ګڼلی دی او احتیاط یې هم خوښ کړی دی.

(ثم یحسب سن المیت فطرح منه اثنی عشرة سنة یعني ادنی مدة البلوغ في الذکر وتسع سنین ان کان انثی و ان لم یعلم سنه فیقدر عمره بغلبة الظن فان یوقف قصد الی الزیادة لان ذالک احوط ثم بعد تخمین علی عمره یخرج الکفارة)

هر کله چي د مړي عمر معلوم سو او دولس کاله د نارینه او نه کاله د ښځي ځني وباسئ بیا به نو ټولو روپوته حساب وکړئ چي، څومره غنم په کیږي. د یوه لمانځه په فدیه کي به نیم من غنم حساب کړئ.

مثلاً: که ټوله یو لک (۱۰۰۰۰۰) افغانۍ وي او غنم یو من په سل افغانۍ و چي دغه افغانۍ یوه فقیر ته ورکړ ئ نو د ۲۰۰ سوو لمنځونو فدیه پرې ادا کیږي او تر هغو پوري به یې فقیرانو ته ورکوي ترڅو چي ټوله لمنځونه پرې پوره سي.

کله چي د لمنځونو فدیه پوره سي بیا به د روژو فدیه وګرځه وي. د یوې روژې فدیه هم نیم من غنم ده. بیا به یې د روژو د کفارې په فدیه کي وګرځوي او بیا به یې د کفاره ظهار په فدیه کي وګرځوي. که مړی نارینه و او که مړی ښځینه و. بیا به یې د ظهار په فدیه کي نه ګرځوي. کفاره د ظهار شپېته ۶۰ قبضې غواړي یعني ۶۰ فقیرانو ته به یې ورکوي بیا به یې په کفاره د ایمان (قسمونو) کي وګرځوي خو دلته ۱۰ قبضې غواړي، یعني ۱۰ فقیرانو ته به یې ورکوي. ټوله فدیه یوه مسکین ته نه سي ورکول کېدای. بیا به یې د قتل خطا د کفارې په فدیه کي وګرځوي داهم ۶۰ قبضې غواړي. بیا به یې د واجب اختري په فدیه کي وګرځوي او وروسته به یې د ټولو شرعي حقوقو په فدیه کي وګرځوي. دغه ټولو ډولونو ته د فقهي عامو کتابونو په داسي عبارت اشاره کړې ده.

(قال الفقها، یعطي في فدیة الصلوة والرمضان و کفارة الرمضان والاضحیة و الایمان و کفارة القتل الخطا، وکفارة الظهار ان کان المیت ذکر او جمیع الحقوق الشرعیه

ژباړه: فقهاء کرام داسي فديه ورکوي. د لمانځه، روژي، کفاره د روژي، اختري، قسمونو، کفاره د قتل خطاء، د ظهار، که چيري مړی نارينه و او د ټولو حقوقو شريعه وو چي ټوله اته دوري کيږي، ماد هر ډول دوري سره خپل تعداد د قبضي هم ذکر کړ. د احتياط خبره داده. په هر ډول کي خامخا هغومره تعداد به لحاظ کوي نه، بلکي هم يو څو کسان دي زيات په نظر کي و نسي د اسقاط دوره دي په ترتيب سره وکړي. په دې کي دوې فايدې دي. يوه به د فقهاؤ د عبارت سره سمه راغلی وي او بله نهاسانه هم وي. که چيري بيا هم ترتيب غلط سي کوم باک نه کوي.

اول اسقاط نماز است عيان | ثاني اسقاط روزه رمضان

دورثالث کفاره رمـــــضان | شد کفاره ظهار رابع دان

شصت قبض شرط است درين دوجا | اگر خواهي گردن ميت رها

باپنجم گردن ايمـــــــــان را | شرط درين ده قبض شدای جانما

بارششم گردن اســـقا ط را | از حقوق جمـــلها شايد رها

در راالفرائد ۱۷۲ مخ.

(دورة الاسقاط اړوند مسائل)

اوله مسئله: که چیري د مړي خپل مال و او وصیت یې هم کړی و، نو په ولي باندي واجب ده چي، د مال له دریمي حصې به اسقاط ورکوي چي، ذمه یې پرې فارغه سي او که وارث نه و او داسي وصیت یې چاته کړی و چي زما به ټول مال مسکینانو ته ورکوئ په دغه وصي باندي واجب ده چي ټول مال به یې مسکینانو ته ورکوي.

که چیري مړي مال نه درلود. یا یې وصیت نه و کړی نو وارث ته مستحب ده چي له خپل ماله اسقاط ورکړي او که وارث هم مال نه درلود، نو بیا دي له بل چا څخه ور ته قرض کړي او د اسقاط دوره دي پرې وکړي. الله تعالی ﷻ به مړي او وصي، وارث دواړو ته ثواب نصیب کړي.

(ویلزم اي یجب اطعام الوارث عن المیت من الثلث ان کان له وارث والا فمن الکل ان اوصی المورث اي المیت والا اي و ان لم یوصی فلا لزوم علی الورثه عند نا لانها عبادة لا لزوم لعبادة الغیر علیه و ان تبرع الوصي بالاطعام من عنده من غیر وصیة صح و یکون له ثواب ذالک)[182]

دویمه مسئله: د اسقاط په دوره کي دا ضروري نه ده چي، خامخا به پ ي‌ړې ګرځي، بلکي هر هغه شی چي قیمت ولري لکه ساعت، جواهرات، سره زر، سپین زر او همداسي نور. و دغو شیانو ته به حساب وکړي او بیا به د غنمو اندازه ورته معلومه

[182] - رسائل ابن عابدین.

کړي چې څومره غنم په کيږي. هر څومره غنم چې په وسول په مخکني حساب او ترتيب به دورة الاسقاط وکړي.

په ردالمختار کي وايي:

(ثم مما تعارفه الناس و نص عيل المذهب ان الواجب اذا كثر اداروا صرة مشتملة على نقد او غيرها كالجواهر او الحلى او الساعة و بنوا للامر على اعتبار القيمة)

دريمه مسئلة: د اسقاط دوره د فقيرانو په تعداد پوري نه ده منحصره چي هر څومره وي صحيح ده تر دې پوري که يو فقير هم وي. د مړي ولي کولای سي چي دغه يوه فقير ته يې ورکړي او بيرته يې څني وغواړي تر هغه پوري چي دوره پوره کړ ي بيا به دغه فقير ته څه صدقه ورکړي چي زړه يې په خوشحاله سي.

(قال الفقهاء ان يجمع الوارث عشرة رجال مثلاً اه : مجموع الرسائل. (يدفع الولي ذالك المقدار للفقير ثم يهبه ذالك الفقير للولي و يقبضه ثم يدفع الولي الى الفقير ثانياً و هكذا حتى يستوفي ماكان على الميت من الواجبات : رد المختار.

څلورمه مسئله: د اسقاط په دوره کي به مالداره، وصی، لېوني، کوچنی، بېعقل، د مړي وارث او مدبر مريی نه کېنيني هم داسي کافر.

(ليس فيهم غني ولا عبد و لا وصی، ولا مجنون، ولا سفيه، ولا صغير، ولا كافر، ولا وارث ولا مدبر. مجموع الرسائل ابن عابدين).

پنځمه مسئله: د اسقاط په دوره کې که پیسې ډیرې وي مکمل نصاب و، نو دا پیسې دې پر حصو تقسیم کړي ترڅو پر فقیر حج، اختری، سرسایه لاژمه نسي په خپل وخت کې تر نصاب کم ورکړل سي.

و نشهد ان سيدنا محمدا عبد ه ورسوله ماولدت امراة مثيله ولا تلد نظيره والدة عبادالله لقد اظلکم هذا الشهر شهر ربيع الاول شهر ولد فيه الحبيب الشفيع الا كمل على اصح الاقوال الراضية فاكثر وافيه الصلوة والسلام علي سيدنا محمد و على اله و اصحابه الكرام البررة)

(**ميلاد نبوي**ﷺ)

مولد په لغت کي و ولادت وخت او د ولادت ځای ته ويل کيږي او په اصطلاح کي د امت يا دخلکو يو ځای يا جمع کېدل دي. د قرآن کريم تلاوت او هغه روايات بيانول چي رانقل سوي دي په اړوند د انبياء کرامو او الياء کرامو د پيدا ايښت وخت، افعالو او اقوالو اړوند داخبره اعانة الطالبين کړې ده.

(**في اصطلاح الامة فهو اجتماع الناس و قراة ما تيسر من القران الكريم و رواية الاخبار الواردة في ولادة نبي من الانبياء او ولي من الاولياء و م دحهم بافعالهم و اقوالهم** .[183]

په دې اړه د اردو فيروز اللغات وايي: ميلاد . د پيدا ايښت وخت ته وايي او ميلاد النبي. د نبي ﷺ د پيدا ايښت ورځي ته وويل کيږي.

[183] - اعانة الطالبين : ٣ جلد، ٣٦١ مخ.

(د نبي عليه السلام د پيدايښت تاريخ)

د نبي عليه السلام د پيدايښت تاريخ يو د هغه بحثونو څخه دی چي علماء کرام ډول ډول اقوال په کښي لري. د نبي عليه السلام د پيدايښت تاريخ په اړوند به زه هغه اقوال رانقل کړم چي د جمهورو علماء کرامو په وړاندي معتبر وي خو د نبي عليه السلام د پيدايښت تاريخ څو اړخه لري.

اول: هغه چي په کوم کال کي پيدا سوی دی.

دوهم: هغه چي په کومه مياشت او تاريخ کي پيا سوی دی.

دريم: هغه چي په کومه ورځ پيدا سوی دی.

اول: نبي عليه السلام په هغه کال و دې نړۍ ته تشريف راوړ ، په کوم کال چي د فيل واقعه پېښه سوې ده. د فيل د واقعې څخه وروسته نبي عليه السلام زېږېدلی دی. په دې اړوند الحافظ ابن کثير الدمشقي رحمه الله په خپل کتاب البداية والنهايه کي ډېر اقوال رانقل کړي دي خو زه يو څو اقوال څني رانقل کوم.

اول قول: (قال ابن اسحاق و کان مولده عليه السلام عام الفيل، و هذا هوالمشهور عند الجمهور)

دوهم قول: (قال ابراهيم بن المنذر الخزامي. و هوالذي لايشک فيه احدمن علمائنا انه عليه السلام ولد عام الفيل وبعث علی راء س اربعين سنة من الفيل)

دریم قول: (**وروي الحافظ البیهقي من حدیث عبدالعزیز بن ابي ثابت المدیني. حدثنا الزبیر بن موسی عن ابي الحویرث قال سمعت عبدالملک بن مروان یقول لقباث بن اشیم الکناني ثم اللیثي. یاقباث انت اکبر ام رسول لله ﷺ قال: رسول ﷺ اکبر مني، و ان اسن ولد رسول الله ﷺ عام الفیل ووقفت بي امي علی روث الفیل محیلاً اعقله. و تنبأ رسول الله ﷺ علی راس اربعین سنة**)

هم داسي نور اقوال هم الحافظ ابن کثیر رانقل کړي دي. په دې ټولو کې په اتفاق سره دا خبره معلومېږي چې نبي علیه السلام د فیل د واقعې په کال زېږېدلی دی مګر په دې خبره کې اختلاف دی چې ایا نبي علیه السلام د فیل له واقعې څخه څومره وروسته زېږېدلی دی او داسې اقوال هم سته چې، نبي علیه السلام د فیل د واقعې مخکې زېږېدلی دی. په هر صورت و دغه اختلاف ته په کتو سره دا راته څرګندېږي چې، نبي علیه السلام د فیل د واقعې په کال پیدا سوی دی او د فیل د واقعې څخه چې، څومره ورځې وروسته نبي علیه السلام زېږېدلی دی په هغه اړوند کره دلیل نه تر سترګو کېږي لکه ابن کثیر رحمه الله چې وایي:

(**والمجتمع علیه انه علیه السلام ولد عام الفیل**)[184]

دوهم: نبي علیه السلام چې په کومه میاشت کې زېږېدلی دی، په دې خبره کې هم اختلاف سته او په دې کې هم اختلاف سته چې د دغې میاشتې په څومه ورځ نبي علیه السلام زېږېدلی دی. د دې دواړو خبرو اړوند الحافظ ابن کثیر رحمه الله ډېر اقوال رانقل کړي

[184] - البدایة ولانهایة : ۲جلد، ۵۹۰ او ۵۹۱ مخونه.

دي خو زه يوازي په دې اړوند هغه اقوال را نقلوم چي ده د جمهورو علماء کرامو اقوال بللي دي.

اول قول: (**عن ابي قتاده ان اعرابيا قال: يا رسول الله، ما تقولو في صوم يوم الاثنين؟ فقال (ذالک يوم ولدت فيه و انزل علی فيه**)

دوهم قول: (**عن عباس قال ولد رسول الله ﷺ يوم الاثنين الحديث**)

دريم قول: (**عن جابرو ابن عباس انهما قالا. ولد رسول الله ص عام الفيل يوم الاثنين الثاني عشرمن شهر ربيع الاول..... و هذا هوالمشهور عند المجهور**) [185]

د حافظ ابن کثير رحمه الله له عبارت څخه دا معلومېږي چي، د جمهورو علماء کرامو په نزد دغه خبره معتبره ده چي، نبي عليه السلام د ربيع الاول په مياشت کي پر دولسم تاريخ زېږېدلی دی. که څه هم د نبي عليه السلام د زېږېدني د تاريخ اړوند بېل اقوال راغلي دي خو په ټولو کي د جمهورو علماء کرامو قول دا دی چي،نبي عليه السلام د فيل د واقعې په کال د ربيع الاول پر دولسمه د دوشنبې په ورځ ودې نړۍ ته تشريف رواړی دی.

ملک دنيا را بسامانش ببين — ملک عقبی را بآن شانش ببين

خطبه اينها بگو برنام کيست؟ — اين همه تزيين پئ اکرام کيست؟

[185] - البداية والنهاية : ۲جلد، ۵۸۹ ، مخ.

این دوکشور راشد کشور کدام   دولت دارین را سرور کدام

ان شد مسند نشین اصطفا   آن امین حق امام انبیاء

خاک را از مولدش گوهر بلند   اسمان ازخاک پایش سربلند

عزوتو قبر بني آدم ازو   روشني دیده عـــــالم ازو

بارگاه هش مشرق انوار غیب   درس گاه دفتر اسرار غیب

آن شد کشورستان و تاج گیر   فخر فقرش از سلاطین باج گیر

مدتي بابینوائي ساذ کرد   تا در دولت ید امت باز کرد

بر فلک ازوی مقام خاکیان   خاک کویش سرمه افلاکیان

دست او بحر عطای عالم نواز   تیغ او ظلمت زد باطل گداز

پیش لطفش دوست و دوشمن یکي   نزد قهرش فوج باطل اندکي

روز محشر د ستگیر ماست   او شافع ما و نصیر ماست او

گر خرد داري دلا دیوانه باش   گرد شمع نام او پروانه باش

بدعت

د بدعت په نامه بحث او عنوان مي ځکه دلته کښېښود چي، په راتونکي بيان کي لوستونکي له مشکل سره مخامخ نه سي. تر څو چي موږ بدعت نه وي پېژندلی دا به ګرانه وي چي، د مولد شريف د ثبوت په بيان کي په دلائلو سم پوه سو. په دې بيان کي به دا خبره واضح او ښکاره سي چي، ايا هر بدعت حرام دی؟ او د بدعت اقسام به و پېژنو.

د بدعت لغوي تحقيق

د لغتو مشهور امام ابوالفتح ناصر بن عبدالسيد المطرازي الحنفي وايي:

(البدعة اسم من ابتداع الامرا ذبتداه و احدثه، كالرفعه اسم من الارتفاع والخلفة اسم من الاختلاف ثم غلب على ماهو زيادة في الدين او نقصان منه)[186]

ژباړه: بدعت د ابتداع اسم دی. معنی يې دا ده چي د يو شي ايجادول. لکه رفعت د ارتفاع او خلفت د اختلاف اسم دی. ليکن د بدعت لفظ غلبه حاصله کړې ده په استعمال کي په هغه شيانو چي سبب د زياتي او کمي کيږي.

علامه مجدالدين فيروز ابادي وايي:

---

[186] - مقرب : ١جلد، ٣٠ مخ.

(بدعة بالكسر الحدث في الدين بعدالاكمال او ما ستحدث النبي ﷺ من الاهواء ولاعمال)[187]

ژباړه: بدعت په حرکت د زېر د بې د لفظ داسي شي ته ویل کیږ چي، د دین د پوره والي وروسته پیدا سوي دي. هغه شیان چي، د نبي علیه السلام د وفات وروسته د خواهشاتو پر بنا عبادت او اعمالو په بڼه ښکاره سوي دي.

امام راغب اصفهاني رحمه الله وايي:

(البدعة في المذهب ايراد قول لم يستن قائما او فا علها فيه بصاحب الشريعة و اماثلها المتقدمة و اصولها المتقنة) [188]

ژباړه: په مذهب کي بدعت ویل کیږي و هغه شي ته چي، ویونکی او کوونکی د صاحب شرع پر طریقه نه وي او د شریعت په مثالو کي نه ورته مثال وي او نه د شریعت په اصولو وي.

علامه محمد بن ابوبکر بن عبدالقادر الرازي رحمه الله وايي:

(والبدعة الحدث في الدين بعدالا کمال) [189]

---

[187] - قاموس ۲جلد، ٤او ۳ مخونه.
[188] - مفردات قرآن کریم : ۳۷ مخ.
[189] - مختار الصحاح : ۲۸۰ مخ

ژباړه: بدعت په دين کي د نوي شي پيدا کولو نوم دی چي، د دين د پوره کېدو وروسته پيدا سي.

امام نوي رحمه الله په شرح د مسلم شريف کي وايي:

(**کل شئٍ عمل علی غير مثال سابق**) [190]

ژباړه: هر هغه شی چي، د هغه لپاره مخکي مثال نه وي.

---

[190] - شرح مسلم ۱جلد، ۲۸۵ مخ .

د بدعت شرعي تحقیق

په شریعت کې د بدعت معنا علماء کرام داسي کوي. و دغي شرعي معنا ته اصطلاحي معنی هم ویله سوېده.

حافظ بدرالدین عیني الحنفي رحمه الله وایي:

(البدعة ي اصل احداث امر لم یكن في زمن رسول الله ﷺ)[191]

ژباړه: بدعت په اصل کې ویل کیږي و هغه شي ته چي، پیدا سي او هغه د نبي علیه السلام په زمانه کښي نه وي.

حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله وایي:

(و البداعة اصلها ما احدث على غیر مثال سابق و تطلق في الشرع في مقابل السنة فتكون مذمومة)[192]

ژباړه: بدعت په اصل کې ویل کیږي و هغه شي ته چي مخکي ورته مثال نه وي او په شریعت کي بدعت ویل کیږي و هغه څه ته چي په مقابل کي یې سنت وي، نو بدعت بد دی.

علامه مرتضی الذبیدي الحنفي رحمه الله وایي:

[191] - عمدة القاري : ۱جلد، ۳۵٦ مخ .
[192] - فتح الباري: ٤جلد، ۲۷۱ مخ.

(كل محدثة بدعة انما يريد ما خالف اصول الشريعة ولم يوافق السنة) [193]

ژباړه: كل محدثة بدعة (د حديث معنا) دا ده چي، هر شی د شریعت د اصولو مخالف وي او د سنت نبوي سره موافق نه وي بدعت دی.

حافظ ابن رجب رحمه الله وايي:

(المراد بالبدعة ما احدث ممالا اصل له في الشريعة يدل عليه و اماما كان له اصل من الشرع يدل عليه فليس بدعة شرعا و ان بدعة لغة) [194]

ژباړه: د بدعت څخه مراد هغه شی دی چي، په شریعت کي ورته اصل نه وي چي، دلالت پر وکړل سي او که په شریعت کي ورته اصل وي چي، دلالت پر وکړل سي، بیا بدعت نه دی. شرعاً که څه هم په لغت کي بدعت ورته ویل کیږي.

علامه ابو اسحاق غرناطي رحمه الله وايي:

(طريقة في الدين مخترعة تضاهي الشريعة يقصد بالسلوك عليها المبالغة في التعبد الله سبحانه) [195]

---

193 - تاج العروس : ٥جلد، ٢٧١ مخ.
194 - جامع العلوم والحكم : ١٩٣ مخ.
195 - الاعتصام ١جلد، ٣٧ مخ.

ژباړه: په دین کي داسي طریقه پیدا کول چي، د شریعت سره مشابه وي. پر دې عمل کول او پیروي د دې لپاره وي چي د الله تعالی په عبادت کولو کي مبالغة مقصود وي

او په درالمختار کي وايي:

(**هي اعتقاد خلاف المعروف عن رسول الله ﷺ لابمعاندة بل بنوع شبهه**)

ژباړه: کوم شی چي له نبي عليه السلام څخه په ښکاره را نقل سوی وي، د هغه خلاف عقیده درلودل د ضد او عناد له امله نه بلکي د شبهې له وجهي وي.

د بدعت اقسام

د بدعت تقسیم په اعتبار د لغت سره دی، په اصل کې بدعت یو ډول دی د لغت په اعتبار سره. بدعت پر دوه ډوله دی.

اول ډول: بدعت اعتقادي دی.

دوهم ډول: بدعت عملي دی.

اعتقادي بدعت: هغه دی چې یو کس یا یوه ډله داسې عقائد او فکر څرګند کړي چې، د نبي عليه السلام او صحابه کرامو او تابعینو د اقوالو او افعالو په پوره ډول سره مخالف وي. دغه ډول بدعت ډېر ډولونه لري. ځینې یې داسې دي چې ښکاره کفر دی لکه: عقیده د خوارجو او یا په اوس وخت کې عقیده د قادیانیانو چې وایي: اوس هم د نبوت دروازه خلاصه ده، یعني د نبي عليه السلام وروسته هم بل نبي راځي او ځینې بیا داسې بدعات او اعتقادات دي چې، مرتکب یې کافر نه بلل کیږي بلکې ګمراه بلل کیږي لکه: معتزله غېرغالي، وهابیان او سلفیان هم داسې نور.

بدعت عملي: هغه دی چې په عقیده کې یې کوم تغیر نه وي. عقیده یې هغه عقیده وي چې د اسلام مبارک دین او د دین له اصولو سره برابره وي. مګر ځینې اعمال او کارونه یې دا وي چې، په خېرالقرون کې نه وي تر سره سوي. دا بدعت عملي په خپل ځان کې پر دوه ډوله دی.

۱ - بدعت حسنه:

۲ - بدعت سیئه:

بدعت حسنه: چي معلوم سي، بدعت سیئه په خپله ځیني معلومیږي. هغه بدعت سیئه چي مرتکب یې ګمراه بلل سوی دی لکه: په حدیث شریف کي چي د بدعت سیئه اړوند راځي.

(کل بدعة ضلالة و کل ضلالة في النار)

بدعت حسنة: په خپل ځان کي پر پنځه ډوله دی. (**واجب**) (**حرام**) (**مندوب**) (**مباح**) **مکروه**)

د بدعت پنځه ډوله دپېژندلو طریقه ډېره اسانه ده چي، ته بدعت د شریعت پر اصولو او قانون باندي عرض کړې، که په هر حکم کي داخل سو، هغه حکم د بدعت هم دی. د مثال په توګه:

واجب بدعت.لکه: زده کړه د علم نحوي د قرآن او احادیثو د پېژندلو لپاره.

حرام بدعت. لکه: مذهب د قادیاني، قدریة او ټوله ګمراه فرقې.

مندوب بدعت. لکه: جوړول د مدرسو، قواعدو صوفیه، خانقا او رباط.

مباح بدعت. لکه: تر لمانځه وروسته مصافحه ، ښار ابادول، خوراکونه او څښناک او کالي.

مکروه بدعت. لکه: د مساجدو رنګول، د کتابو ښایسته کول.

کوم بدعت چې حرام بلل سوی دی هغه بدعت حرام (او بدعت اعتقادي) دی چې دغه پنځو ډولونو ته فتواحدثیه او ردالمختار اشاره کړې ده.

(و تنقسم الی خمسة احکام[196]

فقد تکون (ای البدعة) و اجیبة الخ)[197]

(البداعة منقسمة الی واجیة و محرمة و مندبة و مکروهة و مباح)

198

---

[196] - فتوا حدشية : ۲۰۳ مخ.
[197] - ردالمختار : ۵۳۰ مخ.
[198] - و هکذا في الحاوي للفتاوي ، ۲۰۲ مخ

د میلاد النبي ﷺ په ورځ جلسه جوړول .

د مولود شریف په نامه جلسه او محفل جوړول قطع نظر د بدعتونو او محرماتو څخه یو مشروع عمل او نېک کار دی. د مولود شریف محفل جوړول که څه هم بدعت دی ځکه چې د صحابه کرامو په وخت کې نوو لیکن ډېر داسې بدعتونه سته چې هغه حسنة بدعتونه دي او ټولو علماء کرامو د هغوی پر حسن اتفاق کړی دی. لکه مدرسې، خانقاګانې او داسې نور. نو مولود شریف محفل هم بدعة حسنه دی. کله چې موږ د مولود شریف محفل مسئله د شریعت پر احکامو عرض کړو، هغه احکام چې پنځه دي او بیان یې د بدعت په بیان کې ذکر سو، نو حکم د مندوب ځیني څرګندیږي، نو ځکه وایو چې د مولود شریف محفل جوړول یو مندوب کار دی.

په دې جلسه کې اهل سنت والجماعت د نبي علیه السلام اخلاق، عدالت، طریقه، معجزات هم داسې نور خبرې او کارونه بیانوي، تر څو د راغلو اشخاصو و جلسې ته په زړه کې د محبت نبوي ﷺ ولوله بیا تازه کړي.

اهل سنت والجماعت په مسلک کې او په څلورو مذهبو کې یو داسې څوک به و نه لیدل سي چې د نبي علیه السلام د سیرت د بیانولو سره مخالف وي.

مګر د وخت په تېرېدو سره کېدای سي په ځينو شيانو کي تغير راسي اويو د هغوی له جملې ځخه د مولود شريف اړوند محفلونه دي. په دې خاطر د وخت علماء کرام د نظريو له مخي پر دوو برخي وېشل سوي دي.

ځيني علماء کرامو د مولود اړوند ډېره نرمي کړې ده او ځينو بيا ډېره سختي کړې ده. هغه کسان چي د دې محفل او جلسې په ورځ کوم نامشروع عمل کوي، لکه رقص، ډول، اصراف، فرض عبادت م عطل کېدل، هم داسي نور د غسي مولود شريف په نامه جلسه جوړول، موږ اهل سنت والجماعت دغسي کول په مطلق ډول سره حرام بولو او د دغه سي کسانو مخ نيول د هر مسلمان فرضي او واجب ه زمه واري بولو او هغه علماء کرام چي د مولود شريف د جلسو، په دغه ورځ د خيرات او نورو کارونو سره مخالف دي او دا وايي چي، دا يو بدعت دی. د نبي عليه‌السلام او صحابه کرامو او تابعينو په وخت کي يې وجود نه درلود. د دې په څنګ کي د خپلو اهدافو د تقويې په خاطر د جاهلو عوامو افعال هم د ځان لپاره د منع دليل و ګرځوي خو موږ اهل سنت والجماعت ټل دا اقرار کړی دی او اقرار کوي چي، موږ مذهب خوښي يو او په مذهب عمل کول د ځان لپاره ستره لاسته رواوړنه بولو او کوم کسان چي په دې ورځ نا مشروع عمل کوي هغه موږ غندو. هغه که د مولود شريف په ورځ وي او که بل وخت وي. بد بد دي ښه ښه دي. زموږ د مذهب علماء کرامو او هم داسي د ځلورو مذاهبو عمده علماء کرام و په دې مسئله اقرار کړی دی چي، د مولود شريف لمانځنه يو ښه عمل دی. جلسه جوړول د نبي عليه‌السلام سيرت په کښي بيانول

ستر عمل دی هم دغو علماء کرامو پر دغه موضوع باندي ډېري لیکني کړي دي خو
زه د عجز په خاطر هغه ټولي نه سم کولای چي را نقل یې کړم بلکي یواځي به د هغو
کتابونو نومونه رانقل کړم چ ي، دغه ټول کتابونه په دې خبره دي چي د مولود
شریف په ورځ جلسه جوړول، د نبي علیه‌السلام سیرت بیانول، د نبي علیه‌السلام په زېږېدلو
خوشحالي کول او دغه ورځ لمانځل، خیراتونه کول، روا او مشروع عمل دی خو په
دې شرط سره چي دا هرڅه د شریعت سره موافق وي باید له هغه کارونو او
عقائدو څخه ځان‌ونه و ساتل سي چي هغه د شریعت له خوا منع سوي وي.

هغه کتابونه چي د مولود په جواز اقرار کوي.

۱ میلاد النبي ﷺ ۲۱۳ مخ،العلامة محمد طاهري اللاهوري رحمه الله.

۲ عرف التعریف بالمولد شریف ۸۲مخ، العلامة الحافظ شمس الدین ابن الجزري رحمه الله.

۳ اللفظ الجمیل في مولد النبوي ﷺ ۴۵مخ،العلامة الامام محمد المدني، رحمه الله. مړینه په ۸۵۰ کي.

۴ الدر المنظم في مولد النبوي ۲۵ﷺمخ، العلامة الامام محمد بن عثمان رحمه الله، مړینه په ۸۵۰ کي.

۵ السنته والبدعة ۸۸مخ، شیخ عبدالله الحداد رحمه الله.

۶ الاعلام باعلام بیت الله الحرام ۱۹۲مخ، العلامة قطب الدین الحنفي رحمه الله.

۷ فتاوی مظهري ۲۳۵مخ،العلامة المفتي محمد مظهر الله الدهلوي رحمه الله.

۸ حول الاحتفال بذکر المولد النبوي ﷺ ۲۲مخ،العلامة محمد بن علوی المالکي رحمه الله.

۹ اقوال الاخیار في تشرح مولد ۴۹مخ، العلامة عبدالله الذاکري الحنفي رحمه الله.

۱۰ المولدالنبوي ﷺ ۵۸مخ، العلامة الامام ابن الجوزي، رحمه الله. مړينه په ۵۷۹ کي.

۱۱ الباعث على انكار البدع والحوادث ۱۳مخ، العلامة الامام ابو شامة شيخ نووي رحمه الله.، مړينه په ۵۹۹ کي.

۱۲ المولد الجسماني والروحاني ۳۵مخ، العلامة الامام محي الدين، رحمه الله. مړينه په ۶۳۸ کي.

۱۳موعدالكرام لمولد النبي ﷺ ۴۰مخ، العلامة الامام برهان الدين براهيم رحمه الله..مړينه په ۷۳۲ کي.

۱۴ سير اعلام النبلاء ۲۴۵مخ ۱۲جلد: العلامة الحافظ الامام الذهبي رحمه الله. مړينه په ۷۴۸ کي.

۱۵البداية ولنهاية ۱۲۰ مخ ۷ جلد. ۱۲۱ مخ ۱۳ العلامة الامام ابن كثير رحمه الله.،مړينه په ۷۷۴ کي.

۱۲ المولد النبوي ۵۰ﷺمخ، العلامة الامام ابن كثير رحمه الله.، مړينه په ۷۷۴ کي.

۱۷ مولود مولدالنبي ۲۵مخ، العلامة الامام سليمان البرسوي رحمه الله.، مړينه په ۸۰۰ کي

۱۸ المورد الهني في مولد النبي ﷺ ۲۵مخ، العلامة الحافظ عبد الرحيم العراقي رحمه الله. مړینه په ۸۰۸ کي.

۱۹ تواریخ حبیب الله ۵۵مخ، العلامة المفتي عنایت الله کاکوروي رحمه الله.. مړینه په ۸۱۳ کي.

۲۰ تشنیف الاذان ۱۳۲مخ، العلامة الامام ابوزرعة العراقي رحمه الله.. مړینه په ۸۲۲ کي.

۲۱ جامع الاثار في مولد النبي المختار ﷺ ۲۵مخ، العلامة الحافظ محمد الدمشقي رحمه الله . مړینه په ۸۴۲ کي.

۲۲ اللفظ الرائق في مولد خیر الخلائق ﷺ ۲۹مخ، العلامة محمد بن ابي بکر رحمه الله.مړینه په ۸۴۳کي.

۲۳ المورد الصادي في مولد الهادي ۳۹مخ، العلامة الحافظ بن ابي بکر. مړینه په ۸۴۲ کي.

۲۴ التنویر في مولد البشیر النذیر ﷺ ۳۰مخ، العلامة الامام ابو الخطاب ابن دحیة رحمه الله.. مړینه په ۲۷۳ کي.

۲۵ المولد الشریف ۱۵مخ، العلامة الامام السخاوي رحمه الله.. مړینه په ۹۰۲ کي.

۲۲حسن المقصد في عمل المولد ۲۵ مخ، العلامة المفسر الامام جلال الدين لاسيوطي رحمه الله، مړينه په ۹۱۱کي.

۲۷ الحاوي الفتاوى ۱۸۱مخ، العلامة المفسر الامام جلال الدين السيوطي رحمه الله ، مړينه په ۹۱۱ کي.

۲۸المواهب اللدنيه ۱۴۵مخ، العلامة القطلاني شارح بخاري رحمه الله، مړينه په ۹۲۳ کي

۲۹سبيل الهدى والرشاد ۳۲۲مخ، العلامة الامام محمد الصالحي رحمه الله، مړينه په ۹۴۲ کي.

۳۰مولداً نبوياً ﷺ۲۹مخ، العلامة الحافظ عبدالرحمن رحمه الله. مړينه په ۹۴۴ کي.

۳۲التفاوى الحديثية ۲۰۲مخ، العلامة الامام ابن حجر المكي، رحمه الله. مړينه په ۹۷۳ کي.

۳۳النعمة الكبرى على العالم ۱۲۲مخ، العلامة الامام ابن حجر الهيشي المكي. رحمه الله.مړينه په ۹۷۳ کي.

۳۴الجامع اللطيف في فضل نباء البيت ۳۰۱مخ، العلامة الامام محمد ابن ظهيره القريشي رحمه الله. مړينه په ۱۰۱۰ کي.

۳۵ المورد الروي في مولد النبي ﷺ ۱۳مخ، العلامة الفقيه الملاعلی القاري رحمه الله.. مړینه په ۱۰۱۴ کې.

۳۶ ماثبت بالسنة ۲۰مخ، العلامة الفقيه عبدالحق المحدث الدهلوي رحمه الله.مړینه په ۱۰۵۲ کې.

۳۷ الدرالثمين ۴۰مخ، العلامة الشاولي الله المحدث الدهلوي رحمه الله . مړینه په ۱۱۷۴ کې.

۳۸ حجة الله على العلمن ۲۳۳مخ، العلامة اللنبهاني رحمه الله . مړینه په ۱۳۵۰ کې.

۳۹ الانوار المحمدية ۲۰ﷺمخ، العلامة يوسف بن اسماعيل النبهاني رحمه الله ، مړینه په ۱۳۵۰ کې.

۴۰ فيوضات الحرمين ۸۰مخ، العلامة الشاولي الله المحدث الدهلوي رحمه الله . مړینه په ۱۱۷۴ کې.

۴۱ شمائم امداديه ۹۲۱مخ، مرشد كامل حاجي امدادالله المهاجر المكي رحمه الله. مړینه په ۱۲۳۳کې.

۴۲ شرح الزرقاني على المواهب ۲۵۸مخ، العلامة الامام محمد الزرقاني رحمه الله.. مړینه په ۱۱۲۲ کې

۴۳ تفسير روح البيان ۲۸مخ ۹ جلد العلامة مفسر اسماعيل صفي البروسوي. رحمه الله. مړينه په ۱۱۳۷ کي.

۴۴ اثباد المولد النبوی ﷺ ۲۴۸مخ، العلامة حضرت شاه احمد سعيد. رحمه الله. مړينه په ۱۲۳۷ کي.

۴۵ مجموعة الفتوی ۳۳۵مخ ۴ جلد العلامة الامام عبدالحی لکنوی. رحمه الله. مړينه په ۱۳۱۷ کي.

۴۶الحقائق في قرائة المولد النبي ﷺ ۲۰مخ، العلامة الامام السيد عبد الخالق الاسکندراني. رحمه الله. مړينه په ۱۳۲۸ کي.

۴۷فتاوای کاملة ۲۲۳مخ، العلامة الفقيه محمد کامل الحنفي الطرابلسي. رحمه الله.

۴۸ محمد رسول الله ﷺ ۲۲مخ، العلامة محمد رضا المصری. رحمه الله.

۴۹المهند على الم ۆند ۷۸ مخ، العلامة خليل احمد سهارنپوري. رحمه الله. په کي وفات سوی دی. ۱۳۴۲.

۵۰حول الاحتفال بزکرالمولد النبوي ﷺ ۲۲مخ، العلامة محمد بن علوي المالکي. رحمه الله.

۵۱ فصل الخطاب بين الصواب والخطا ۲۱۷مخ، العلامة شاه محي الدين قادري ديلوري رحمه الله.

۵۲ امداد الفتاوی ۲۴۹ مخ ۵جلد حکيم الامت مولانا اشرف علي تهانوی رحمه الله.

۵۳ احسن الفتاوی ۳۴۷ مخ ۱جلد فقيه العصر مفتي رشيد احمد رحمه الله.

۵۴ روح المعاني ۲۱۳مخ ۳جلد العلامة شهاب الدين محمد ابن عبد الله رحمه الله..

۵۵ البصائر ۲۰۱مخ، العلامة مولانا حمدالله جان الداجوی رحمه الله.

دغه پورته ذکر سوي کتابونه ټول پر دې خبره دي چي، د نبي عليه السلام د پيدا ينښت په ورځ خوشالي کول، د نبي عليه السلام د ياد تازه کولو لپاره جلسې جوړول، په جلسو کي د نبي عليه السلام اخلاق، معجزات او سيرت بيانول يو روا او مشروع عمل دی. په دغه ورځ خيرات کول هم نېک کار دی خو دغه ټول کتابونه د مولد شريف غونډي جوړول بدعت عمل بولي مګر بدعت حسنه يې بولي نه بدعت قبحه.

په دغه ورځ چي ځيني کسان هغه اعمال کوي چي هغه د شريعت د دائرې څخه وتلي وي هغه موږ هم حرام بولو، په هروخت کي چي د حلال سره حرام ګډ سي حلال، حلال دي او حرام حرام دی او که د حرامو سره حلال يو ځای سي، بيا هم حرام حرام دي حلال حلال دي. موږ هم د مولد شريف ورځ لمانځل روا بولو مګر ځيني کسان چي په دغه ورځ حرام افعال کوي موږ هغه په سخته سره غندو. د هغوی د بدو افعالو په خاطر موږ خپله عقيده نسو پرېښودلای.

يوه يادونه: دغه کتابونه چي مايې نومان ذکر کړل دغه ټوله مانه دي مطالعه کړي مګر ډېرى يې ما لوستلي دي خو ما ټولو ته حواله ورکړل ځکه: زما دا يقين دی چي دا کتابونه د کندهار د مشهوري دارالافتاء (دارالافتاء مدرسة الاحناف کندهار) له خوا په ښه دقت سره مطالعه سوي دي.

زما په اند د يوه مقايې لپاره دغه لاندي عبارت ځلېدونکي توره ده.

(اعلم انه اى ان عمل المولدبدعة..... لكنها بدعة حسنة لما اشتملت عليه من الاحسان الكثير للفقراء و من قرائت القران واكثار الذكر و الصلوة والسلام على النبي ﷺ و اظهار السرور الفرح به ﷺ محبته و اغاظة اهل الزيغ والعناد من الزنادقة والملحدين والكفرة والمشركين ... و لولم يكن في ذالك الا ارغام الشيطان و سرور اهل الايمان لكفي و قال اذاكان اهل الصليب اتخذ واليلة مولد نبيهم عيدا اكبر فاهل الاسلا اولى و اجدر ... وروئي ابولهب عمه ﷺ في النوم فقيل ماحالك قال في النار الا انه خفف عني كل ليلة اثنين و امص من بين اصبعي هاتين ماء وان ذلك عند اعتاقي لثويبة عند مابشرتني بولادة النبي ﷺ قال ابن الجزري و اذاكان ابولهب الكافر الذي نزل القران بزمه الذي لاذم فوقه جوزي في النار بفر جه ليلة مولده فما حال المسلم الموحد من امته يسر بمولده و يبذل مايقدرعليه في محبة ﷺ لعمري انما يكون جزاءه من الله الكريم ايدخله بفضله العميم في جنات النعيم انتهت عبارت الهيتمي بلفظه) فصل الخطاب ۶۷ مخ.

و ذکرک للمشتاق خير شراب　　　و کل شراب دونه کسراب

ولې د نبي علیه السلام وفات نه لمانځو؟

که څوک دا پوښتنه وکړي چې، تاسو د نبي علیه السلام د پیدا ایښت ورځ لمانځئ او په دغه ورځ جلسې جوړه وي. د نبي علیه السلام راتلل و دې نړۍ ته د الله تعالی ﷻ له لوري یو ستر نعمت بولئ او دا ورځ د خپل ژوند تر ټولو ښه بخته ورځ بولئ. نو بیا په دغه ورځ خو نبي علیه السلام له دینا څخه رحلت هم کړی دی ولې دغه ورځ د خپل ژوند توره ورځ نه بولئ. باید تاسو په دغه ورځ خوابدي سئ.

زه د دې پرځای چې لومړی د دې پوره ته پوښتنې ځواب وکړم غواړم چې، اول باید د نبي علیه السلام د وفات تاریخ واضح سي او بیا به د دې خبرې ځواب وکړو چې، ولې موږ د نبي علیه السلام د پیدا ایښت ورځ لمانځو او د وفات ورځ یې نه لمانځو.

علامه صفي الرحمن المبارکپوري رحمه الله د نبي ﷺ د وفات د تاریخ اړوند وایي:

(**وقع هذا الحادث حين اشتدت الضحى من يوم الاثنين ١٢ ربيع الاول سنة ١١ ه**)[199]

ژباړه: دا واقعه یعني د نبي علیه السلام د وفات واقع سو په هغه وخت کې چې غرمه څاښت سو. یعني د غرمې خوا وه په ورځ د دوشنبې د ربیع الاول دولسمه او د هجرت یوولسم کال و.

علامه ابن کثیر رحمه الله په البداية والنهاية کې وایي:

[199] - رحيق مختوم: ٤٤٠ مخ.

(والمشهور قول ابن اسحاق والواقدي، ورواه المواقدي عن ابن عباس و حدثني محمد بن عبدالله عن الزهري عن عروة، عن عائشه،قالا: توفي رسول الله ﷺ يوم الاثنين لثنتي عشرة لية خلت من ربيع الاول) [200]

ژباړه: مشهوره خبره (د نبي عليه السلام د وفات اړوند د اسحاق او واقدي ده. بي بي عائشة رضي الله عنها وايي: نبي عليه السلام د دوشنبې په ورځ د ربيع الاول د مياشتي پر دوولسمه وفات سو.

مخکي موږ دا خبره کړې وه چي، د ربيع الاوّل پر دولسمه او د دوشنبې په ورځ نبي عليه السلام زېږېدلی دی اوس داهم معلوه سوه چي د ربيع الاوّل پر دولسمه او د دوشنبې په ورځ هم وفات سوی دی. اوس دا خبره چي، موږ اهل سنت والجماعت د ربيع الاوّل په دولسمه ورځ ولي مولد شريف لمانځو او وفات د نبي عليه السلام نه لمانځو؟.

دا ځکه؛ موږ شريعت امر کړي يو په دې سره چي که يو ماشوم و زېږېدی، تاسو عقيقه وکړئ لپاره د شکر او خوشالي او که بيا يو انسان وفات سي بيا شريعت امر د صبر راته کړی دی او دا موږ منو چي د شکر او د خوشالۍ ورځ زموږ لپاره د نبي عليه السلام د مولود ورځ ده او د ټول امت مسلمه لپاره لويه د خفګان ورځ د نبي عليه السلام د وفات ورځ ده او نبي عليه السلام په خپله موږ امر کړي يو چي، تاسو پر مړي غم تر درو ورځو بلا مه کوئ او نه خفګان په اسلام کي تر درو ورځو وروسته په دې خبره باندي د حديثو کتابونه شاهدان دي چي، د نبي عليه السلام له دغسي اقوالو څخه برخمن

[200] - البداية والنهاية : ٤ جلد، ١٧٠ مخ.

دي. هم داسي دې خبرې ته علامه الامام جلال الدين سيوطي رحمه الله په الحاوي للفتاوی کې هم اشاره کړې ده چې وايي: د الفاکهاني په ځواب کې.

(و قوله (مع ان الشهر الذي ولد فيه) الی اخره جوابه ان يقال. اولاً ان ولادته ﷺ اعظم النعم علیناه ووفاته اعظم المصائب لنا. والشريعة(حثت)علی اظهار شکرالنعم والصبر والسکون والکتم عند المصائب. وقد امر الشرع بالعقيقة عند الوالادة وهي اظهار شکر و فرح بالمولود. ولم يامر عندالموت بذبح ولا بغيره. بل نهي عن النياحة والظهار الجزع فدلت قواعد الشريعة علی انه يحسن في هذالشهر اظهار الفرح بولادته ﷺ دون اظهار الحزن فيه بوفاته. [201]

لنډه داچې،د نبي عليه السلام زېږېدل يو لوی نعمت دی چې،موږ ته راکول سوی دی او وفات يې يو لوی غم دی زموږ لپاره خو چې کله يو ماشوم و زېږي شريعت امر په عقيقه سره کوي لپاره د ښکاره کولو د شکر او خوشالي په ماشوم سره او موږ شريعت امر کړی نه يو د انسان په وفات کې په حلالېدو سره د پسه او نه بل شي. بلکې منع کړې يې يو له چيغو او خفګان ښخه او د شريعت قواعدي پر دې دلالت کوي چې، موږ د دغې مياشتې چې، ربيع الاول ده او د نبي عليه السلام مولود دی چې موږ خوشالي وکړو او نه غم او خفګان په وفات د نبي عليه السلام.

ماذا علی من شم تربه احمد	ان لايشم مدی الزما ن غواليا
صبت علی مصائب لوانها	صبت علی الايام صرن لياليا

[201] - الحاوي للفتاوی: ۲۰۳ مخ.

مولود شريف اول چا ولمانځی

د نبي عليه السلام د میلاد زېږېدنه او په دې اړوند جلسه او محفل جوړول د نبي عليه السلام او د صحابه کرامو او تابعینو په وخت کې وراج نه و. د مولود اړوند غونډې جوړول د ۶ پېړۍ په اخر کې او د ۷ پېړۍ په پیل کې د مسلمانانو په منځ کې مشروعیت و موند. د تاریخ له کتابو څخه دا څرګندېږي چې په لومړي وار د میېلاد نبوي ﷺ په نامه جلسه او محفل د مظهرالدین ابوسعید کوکبوی بن زین الدین علی بن بکتګین چې د موصل پادشاه و په وخت جوړه سوه.

د دغه پاچا اړوند ډول ډول اقوال راغلي دي. ځیني کسانو په ډېرو سپکو او بې باکو نومونو نومولی دی او ځینو علماء کرامو دغه پادشاه په ډېرو ښایستو نومونو یاد کړی دی خو زه دا فکر کوم چې تاریخ د تېر وخت هنداره ده. په هنداره کې ک ل ه ښه ، بد معلوم سي او کله بد ، ښه معلوم سي. ګنې تاسو یې تجربه کړئ خو موږ په اوس وخت کې هم مولود شریف لمانځنه یو روا عمل بولو اول چا چې دغه کار کړی دی هغه هم د ستاینې وړ بولو او بل موږ یې هم ښه شخص بولو او د ده په حق کې دا دعا کوو چې، الله تعالی ﷻ دې رحمت باندې وکړي.

علامه ابن کثیر الدمشقي ددې اړوند واي:

(**له اثار حسنة و قد عمر الجامع المظفري بسفح قاسيون و كان مع ذالک شهماً شجاعاً فاتکاً بطلاً عاقلاً عالماً عادلاً رحمه الله و اکرم مثواه**)[202]

علامة جلال الدين سيوطي رحمه الله وايي:

(**صاحب اربل الملک المظفري ابو سعيد کوکيري... احدالملوک الامجاد والکبراء الا جواد، وکان له اثار حسنة و هوالذين عمرالجامع الظفري بسفح قاسيون**)[203]

حال دا چي د الحافظ ابن کثير الدمشقي او د جلال الدين سيوتي رحمه الله غوندي علماء کرامو و دغه پاچا ته په درنه سترگه کوري، نو موږ ته هيڅ ضرورت نسته او نه دا حق لرو چي سپکاوی يې وکړو. الله تعالی ﷻ دي پر دغه پاچا رحمت وکړي او د مولد شريف د محبت او رواجولو په خاطر دي الله ﷻ اجر او خېر ورکړي

امين ثم امـين.

(**من سن في الاسلام سنة حسنة فله اجرها و اجرمن عمل بها**)

202 - البداية والنهاية : ٧ جلد، ٣٨٧٥ مخ.
203 - الحاوي الفتاوی : ٢٠٠ مخ.

په مولود شریف کي له لاندي شیانو څخه ځان ساتنه اړینه ده.

اول: د ټولو څخه عظیم او ډېر خطرناک دادی چي، واعظان په دې محفل او جلسه کي موضوعي احادیث، روایات او د درواغو قصې خلکو ته بیانوي، یعني خلکوته یې وایي چي، هغه اکثره د اسلام د دین د دښمنانو له خوا څخه جوړي سوي وي او د خلکو د عقیدو او افکارو د خرابولو باعث ګرځي او باید واعظان ښه علماء کرام وي چي احکام او قصې سمي او غلطي سره بیلي کړي.

بل داچي، په وعظ کي دي له هغه کتابونو څخه ګټه وسي چي، په هغو کي ضعیفه او موضوعي قصې او روایات نه وي او په دې هکله پوره اهتمام وسي لکه: په حدیث شریف کي چي راغلي دي.

(**من کذب علی فلیبوء مقعده من النار**) بخاري **1**جلد، **21** مخ.

دوهم: زائد او بې ضرورته مصارف کول لکه: د ډیرو قالینو او د اعلی درجه نالیو او بالښتانو اهتمام کول او کله په بعضې ځایونو کي د منبرونو او چوکیو اهتمام په ډېره اعلی درجه سوی وي. د داسي فعلونو څخه باید اجتناب وسي. ولي چي په آیت مبارک کي راځي:

(ولاتبذر تبذیرا)

د نبي ﷺ سره په محبت کي هغه څوک صادق دی چي، دده د اخلاقو، اقوالو او اعمالو زيات متابعت کوي او ده مبارک په داسي شيانو سره اهتمام نه کاوه، بلکي ساده او بې تکلف ژوند يې خوښا وه.

دريم: ډېر شاعران او نعت ويونکي داسي شعرونه وايي چي، که څه هم په ظاهره نعت وي خو په باطن کي د نبي ﷺ په حق کي کستاخي او بې ادبي وي. د مثال په ډول: ډېر شعرونه داسي سته چي، په هغوی کي ده مبارک ﷺ ته په خپل محضه نوم سره خطاب کوي او وايي: (اې محمده) بېله ذکر څخه د درود شريف چي دلته منظور يوازي د خپل شعري وزن برابرول وي او دې ټکي ته فکر نه کوي چي، که موږ يو څوک چاته دغسي ساده خطاب وکړو بېله ضميمې څخه د حاجي ملاصاحب. اغا صاحب. نو دا بې ادبي بلل کيږي، نو د نبي ﷺ په حق کي به څنګه بې ادبي نه وي. تاسو فکر وکړئ چي الله تعالی ﷻ په قرآن کريم کي خطاب په خپل محضه نوم نه ورته کوي بلکي وايي : (يا ايها النبي. يا ايها الرسول) هم داسي نور.

از خدا جویـــــــم توفیق ادب

بې ادب محروم ماند از فضل رب

څلورم: د نبي ﷺ په هکله داسي قصې کول چي، مستلزم وي دې لره چي، د بعضي عوامو د نورو انبياء عليه السلام يا ملائکة کرامو په ده کله اعتقاد ضعيف سي يا د هغوی د توهين واسطه وګرځي نعوذ بالله تعالی، نبي ﷺ فرمايي:

(لاتطروني كما اطرت النصارى الحديث) (لاتخيروني علي موسى و قال ماينبغني لعبد ان يقول اني خير من يونس بن متى) (لا تفضلوا بين انبياء الله الحديث) اى تفضيلاً يو ،دي الى تحقير بعض) امدادالفتاوى ، ۵- جلد ، **۲۴۹** مخ.

پنځم: دا عقيده ساتل چي، نبي عليه‌السلام دې محفل او جلسې ته تشريف راوړ ی دی دا خبره ثبوت نه لري.

شپږم: څوک چي په دې محفل او جلسه کي شرکت نه کوي په دې شرط چي، عقيده سالمه وي ،هغه ته به بد نه وايې نه به يې ملامته وې ځکه چي الله تعالى فرمايي:

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

اووم: په ځينو ځايونو کي، په دغسي محفلونو کي عکسونه هم اخيستل کيږي او فلمبرداري کيږي چي، دا قطعي حرام دي او په دغسي مجالسو کي شرکت حرام دی. د عکسونو اخيستل اړوند د شريعت حکم ډېر روښانه دی.

اتم: اول خو بايد داسي مجالس او محافل په مساجدو کي نه وي او که په مساجدو کي وي هم بايد د ډوډۍ انتظام له مساجدو څخه دباندي بل ځای وي. د مساجدو احترام په پوره ډول بايد وساتل سي.

نهم: که اړتيا نه وي، نو د ګويا څخه بايد ګټه و نه سي او که اړتيا وي بايد په مسجد کي د دننه ګوياوو څخه ګټه واخيستل سي چي، ږغ يې د اړتيا په اندازه وي

چي، د نورو خلکو د تکليف باعث ونه ګرځي او له خوبه و نوزي او که د داخلي ګويا اسانتيا نه وي نو بايد د شپې تر نا وخته پوري پروګرام جوړ نه کړل سي چي، خلق له خوبه څخه و زي که داسي وسي په هغه صورت کي به يې تر ثواب عذاب ډېر سي.

لسم: ډول وهل، چک چکي کول، نارې وهل او داسي نور غ ډېري مشروع کارو نو څخه بايد په کلکه ځان و ساتل سي ځکه؛ دغه ناوړه اعمال په نور وخت کي هم حرام دي. په داسي يو مبارک مجلس کي خو بيخي حرام دی.

(**و اما الالات فيحرم في المشهور من المذاهب الاربعة الحنيفه رحمه الله والمالکية، و الشافعية والحنابلة) ۳ جلد، ۵۷۴ مخ الفقه الاسلامي.**

يوولسم: اکثر د دغسي محافلو د جوړولو په وجه او بيا په دغه محفلونو کي د ډيري سترپا، يا ډيرو ويلو او اورېدلو په وجه په ځينو عباداتو کي تغير راځي لکه: د جماعت لمونځ چي، د دې خبرې زياته پاملرنه په کار ده. بلکي پر واعظانو دا لازمه ده چي، د دغسي محفلونو څخه په ګټه اخيستني سره خلکو ته د فرائضو او واجباتو خصوصاً د جماعت د لمانځه په هکله ډېري توصييې وکړي او خلک دي د جماعت لمانځه ته تشويق کړي.

دوولسم: دا به اړينه نه بولي چي، خاص د ربيع الاول دوولسمه د مولد شريف د غونډي، جلسې او وعظ لپاره مناسب ده بلکي د ربيع الاول د مياشتي په هره روځ کي د نبي عليه السلام د سيرت د بيانولو لپاره يو مجلس جوړ سي هغه ثواب لري.

دیارلسم: د مولد شریف په ورځ که چا دوکان نه وي بند کړی یا و جلسې ته نه وي راغلی یا یې خیرات نه وي کړی باید بد پر ونه ویل سي.

مولد شریف او د دیوبند د علماء کرامو عقیده او فتوی.

زموږ په ټولنه کې ځیني داسي کسان سته چي په ظاهره دا دعوه کوي چي، موږ د دارالعلوم دیوبند د علماء کرامو پر مسلک او عقیده یو مګر که د دوی و کارونو ته وګورو، هغه د دیو بند د علماء کرامو له عقائدو څخه خلاف وي.

د دې خبري د اثبات لپاره یو ښه مثال د مولود شریف لمانځنه ده. دا کسان تل د مولد شریف لمانځني ته بدعت سیئه په سترګه ګوري او یا د ځینو ناخبره عوامو افعال پر موږ تفي او حال دا چي، موږ د مولد شریف لمانځنه یو روا او مستحب عمل بولو خو سره د خپلو شرائطو او کوم څوک چي، په دې ورځ ناروا عمل کوي هغه موږ هم بد بولو. هغه ناروا که په هر وخت کې وي لکه: څنګه چي و دغي خبري ته په (المهند علی المفتد) کې اشاره ورته سوې ده. هغه داسي لیکي.

د نبي عليه السلام د ولادت ذکر د اعلی درجې مستحب دی. موږ خو څه، یو مسلمان هم هیڅ کله داسي نه دی چي، د انحضرت ﷺ د ذکر ولادت شریف بلکې د هغه ﷺ د چمپلانو د ګرد او د هغه د سپرلۍ، د خره د بولو بیانولو ته بد او بدعت سینه یا حرام ووایي، هغه ټول حالات له کوموسره چي د نبي عليه السلام یو څه تعلق دی د هغه ذکر

او بیان زموږ په نزد ډېر خوښ او د اعلی درجې مستحب دی. هغه که د ولادت شریف ذکر وي یا د هغه ﷺ د ناستي ولاړي، بیداری، خوب یا بل څه ذکر وي لکه: څنګه چي زموږ په رساله براهین قاطعه کي په بې حسابه ځایونو کي په وضاحت سره ذکر سوی دی او زموږ د مشایخو په فتوی کښي مسطور دی، څرنګه چي د شاه محمد اسحاق صاحب د هلوی مهاجر مکي رحمه الله شاکرد مولانا احمد علی سهارنپوري رحمه الله فتوی په عربي کي ترجمه کړل سوې ده رانقل کوو، لپاره د دې چي، د ټولو د تحریرونو مجموعه زموږ څخه جوړه سي.

(استفتاء)

د مولانا صاحب څخه چا پوښتنه کړې وه چي، مجلس شریف څنګه جائز دی او څنګه ناجائز دی؟

د ولادت د ذکر په فضلیت کي د مولانا احمد علی سهانپوري رحمه الله فتوی.

فتوی

مولانا صاحب د هغه دا ځواب ولیکه چي، د سیدنا رسول الله ﷺ د ولادت شریفه ذکر له صحیح روایاتو څخه دی. په هغه وختونو کي چي د واجب عباداتو څخه خالي وي. په هغه کیفیاتو سره چي، د صحابه کرامو او د اهل قرون ثلثه د طریقې څخه خلاف نه وي د کوم د خبر کېدلو چي، حضرت محمد ﷺ خبرو ورکړی دی. د هغه عقیدو څخه چي، د شرک او بدعت وهم، هم په کښي نه وي. په هغه ادابو سره چي د

صحابهٔ کرامو، د هغه سیرت څخه مخالف نه وي کوم چي، د نبي عليه السلام د ارشاد (**مانا علیه و اصحابي**) مصداق دی.هغه مجلسونه چي، د منکرات شرعیه څخه خالي وي د خیر او برکت سبب د ي په شرط د دې چي په رښتني نیت او اخلاص او په دې عقیده سره وسي چي داهم د نورو ټولو ښو ذکرونو څخه یو ښه ذکر دی او له هیڅ یوه وخت سره خاص نه دی، نو هر کله چي داسي وسي، نوز موږ په علم کي به هیڅ یو مسلمان هم د ناجائز یا بدعت کېدو حکم نه ورکوي.

له دې څخه معلومیږي چي، موږ د ذکر ولادت شریف منکر نه یو بلکي د هغه ناجائز کارونو منکر یو کوم چي، له دې سره یو ځای سوي دي لکه څرنګه چي، د هندوستان د مولود په مجلسونو کي تاسو لیدلي دي چي، د موضوعي روایات بیانیږي، د ښځو او سړو اختلاط کیږي. په شمعو بلولو او نورو سینګارونو باندي فضول خرڅي کیږي او دا مجلس واجب ګڼي. څوک چي په کښي ګډون ونه کړي، په هغه ملامتیا او تکفیر کیږي. د دې څخه علاوه نور هم څه منکرات شرعیه دي چي، د هغه څخه به شاید چي، کوم یو مجلس میلاد خالي وي. که چیري د مولود مجلس له ناروا وو څخه خالي وي، نو خدای مکړه چي، موږ به دا ووایو چي، د ولادت شریفهٔ ذکر نا جائز او بدعت و ي او د داسي خرابي وینا د یو مسلمان طرف څخه چیري ګومان کېدای سي، نو په موږ دا بهتان د دروغجنو بې دینو او دجالانو یو الزام دی چي، خدای ﷻ دي دوی و شرموي او لعنت دي پر وکړي په وچه او لنده، نرمه او سخته مځکه کي.

(السوال الواحد والعشرون)

اتقولون ان ذكر ولادته ﷺ مستقبح شرعاً من البدعات السيئه المحرمة ام غير ذالك ؟

الجواب : حاشا ان يقول احد من المسلمين فضلا ان نقول نحن ان ذكر ولادته الشريفة عليه الصلواة والسلام بل و ذكر غبار نعاله و بول حماره ﷺ مستقبح من البدعاتالسيئه المحرمة فالا حوال لتي لها ادنى تعلق برسول ﷺ ذكر ها من احب المندوبات و اعلى المستحبات عند نا الخ .[204]

محترمو لوستونکو اوس تاسو فکر وکړئ چي، ايا دغه مولود شريف لمانځنه چي منکرات په کښي نه وي په هغه شرائطو برابره وي کوم چي مخکي موږ ذکر کړل. ايا دا د ديو بند د علماء کرامو خلاف کار دی؟ نه هيڅ کله نه دی. بلکي لکه څنګه چي موږ ځان ته اهل سنت والجماعت وايو اوپه مذهب حنيفي کي د ديو بند په مسلک يو نو زموږ اقوال او افعال هم د هغوی سره سم دي خو افسوس د هغه چا پر حال چي، ځان ته هم داپورته خطاب کوي مګر د همدې مسلک خلاف دی.

---

[204] - المهند على المفتد : ٧٢ مخ.

د مولد شریف شپه بهتره ده او که د قدر شپه.

په اقوال الاخیار في تشریح مولد النبي المختار کي په حواله د مجموع الفتاوی کي دا خبره رانقل کوي چي، ایا د نبي ﷺ د زېږېدني شپه بهتره ده او که د قدر شپه. البته په هغه کتاب کي دا خبره په عربي سره سوې ده خو زه یې وتاسو ته دلته یوازي ژباړه راوړم.

اولسوال:

د قدر د شپې فضیلت د قرآن کریم په ایاتونو سره ثابت دی او له ځینو محدثینو څخه روایت سوی دی چي، د مولد شریف شپه د قدر تر شپې بهتره ده. نو کومه یوه افضله ده؟.

الجواب :

د قدر شپه تر ټولو شپو بهتره ده ځکه؛ د قدر د شپې ثبوت په ایاتو نو سره سوی دی او د دغي شپې شرف له وجهو څخه دی.

اول: د ملائکه وو راکښته کېدل مځکي ته.

دوهم : د الله تعالی ﷻ انوار او فیوضات د دنیا اسمان ته راکښته کېدل له ماښام څخه بیا تر سهار پوري .

دریم: د قرآن کریم نزول په دغه شپه کي. یعني په دغه شپه کي قرآن کریم نازل سوی دی له لوحي محفوظ څخه د دنیا و اسمان ته.

د دې شپې د عبادت برکات او ثواب تر نورو زرو شپو څخه ډېر زیات دي د مسلمان د زړه د تسکین او تسلا لپاره. په دې اړه الله تعالی ﷻ فرماي:

﴿ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴾

او په احادیثي نبوي کي په دې تاکید سوی دی چي، دا شپه تاسو په عبادت سره رڼه کړئ. او ځینو محدثینو چي ویلي دي چي، د مولد شریف شپه د قدر تر شپې افضله ده. دا په دې حیثیت نه ده چي، د مولد شریف د شپې عبادت تر زرو شپو تر عبادت زیات دی. ځکه: د ثواب او عذاب حکم ثابتیږي. د شارع له لوري په کوم شي کي چي، د شارع له لوري څه نه وي ویل سوي، هلته به څنګه ثابته سي چي، ثواب یې دومره دی. هو دا خبره سته چي، د مولد شریف د شپې فضلیت عبارت دی د لوړوالي د مرتبې په حضور کي د الله تعالی ﷻ د مولد شریف شپه په ذات کي د قدر تر شپې افضله ده.

په **القصدة العربیة في الحوال خیرالبریة** ﷺ کي راغلي دي (**تتباهي بک العصور**) او شیخ عبدالحق دهلوي رحمه الله ویلي دي په (ماثبت بالسنة) کي وایي: چي موږ کله دا وایو چي د مولد شریف شپه د قدر تر شپې افضله ده. بېله شکه ده ځکه چي، د مولد شریف شپه، شپه ده د نبي علیه السلام د زېږېدني او د قدر شپه و نبي علیه السلام ته ور

کړل سوې ده، نو هغه شپه چې مشرفه ده په ظهور د نبي ﷺ دا افضله ده پر هغه شپه چې و ده مبارک ﷺ ته ورکړل سوې ده او بل د قدر شپه په راکښته کېدو د ملائکو افضله ده او د مولد شپه په ظهور د نبي علیه السلام افضله ده.

بل د قدر شپه بهتره او افضله یوازي د دنبي علیه السلام پر امت ده او د مولد شریف شپه تر ټولو موجوداتو افضله ده.

شیخ الحدیث حافظ ابن حجر رحمه الله وایي:

وخت او ځای شرافت پیدا کوي په شرافت د هغه کس یا شي چې، په هغه وخت یا ځای کي وي، د هغه کس یا شي د زیات کمال او شراف له امله. نو له همدې امله ځینو کسانو ویلي دي چې (**ان لیلة مولد ﷺ افضل من لیلة القدر انتهي**) ۴۴مخ اقوال الاخیار في تشریح مولد النبي ﷺ المختار بحواله مجموعة الفتاوی ۳جلد، ۹ مخ.

له دې عبارت څخه دوې خبرې معلومېږي.

اول: وخت لره فضيلت سته. يعني ځيني وختونه، شپې او ورځې پر نورو افضل دي.

دوهم: په دغو خاصو شپو، ورځو او وختونو کي خيراتونه عبادات د نورو عامو شپو، ورځو او وختونو تر خيراتونو او عباداتو بهتري لري.

زموږ اهل سنت والجاعت دا عقيده ده چي، په اسلام کي بد پالي نسته او ورځي او شپې، وختونه ټول مبارک دي، په ټولو وختونو او شپو کي خيراتونه کول، عبادات کول د الله تعالی ﷻ درضا سبب ګرځي خو الله تعالی ﷻ په ځينو ورځو کي خېر او برکت ډېر اېښی وي. حضرت مجدد الف ثاني رحمه الله وايي:

ددې امت، يعني امت محمدي ﷺ په هيڅ يوه وخت کي بد فالي نسته مګر په ځينو ورځو او تاريخونو کي خېر او برکت ډېر وي.[205]

ملا علي قاري صاحب د مشکاة شريف په شرح مرقات کي وايي:

(**والوقت اذاکان افضل کان العمل الصالح فيه افضل**)[206]

[205] - فتاوى محمودية : ١جلد، ٢٣٤ مخ.
[206] - مرقات : ٣ جلد، ٥١٢ مخ.

ژباړه: کله چي وخت بهتر سي، نو عمل صالح، یعني عبادات، ذکر، خیراتونه) هم په دې وخت کې بهتر دي.

امام غزالي رحمه الله په ډېر وضاحت سره وايي چي، وخت لره هم فضلت سته او افضله وخت کې خیرات او عبادات کول ډېر ثواب لري پر نورو وختونو باندي. زه د ده وینا مکمله رانقل کوم انشاء الله ډېره گټوره ده لپاره دوخت د فضلت او په خاصو ورځو کې خیرات او عبادت هم ډېر ثواب لري تر نورو عامو ورځو. دی وايي:

(علم ان استحباب الصوم بتاكد في الايام الفاضلة، و فواضل الايام بعضها يوجد في كل سنة. و بعضها يوجد في كل شهر، و بعضها في كل اسبوع، اما في السنة بعد ايام رمضان فيوم عرفة و يوم عاشورا، و العشر الاول من ذي الحجة، والع شرالاول من المحرم، و جميع الاشهر الحرم، رمضان الصوم، وهي اوقات فاضلة، وكان رسول الله ﷺ يكثر صوم شعبان حتى كان يظن انه في رمضان و في الخبر، افضل الصيام بعد شهر رمضان شهر الله المحرم. لانه ابتداء السنة فبناؤها على الخيراحب و ارجي لدوام بركته. وقال ﷺ صوم يوم من شهر حرام افضل من ثلاثين من غيره. و صوم يوم من رمضان افضل من ثلاثين من شهر حرام وفي الحديث من صام ثلاثة ايام من شهر حرام الخمس والجمعة والسبت كتب الله له بكل يوم عبادة تسعمائة عام و في الخبر، اذ كان النصف من شعبان فلاصوم حتى رمضان، ولهذا يستحب ان يفطر قبل رمضان اياماً، فان وصل شعبان برمضان فجائز فعل ذالك.

رسول الله ﷺ مرة و فصل مرارا كثيرة، ولايجوزان يقصد استقبال رمضان بيومين او ثلاثة الا ان يوافق ورداله، و كره بعض الصحابة ان يصام رجب كله حتى لايضاهي بشهر رمضان، فالاشهر الفاضلة، ذولحجة و المحرم ورجب، وشعبان، ولاشهر الحرم، ذولقعدة و ذلحجة والمحرم ورجب، و احد فردو ثلاثة سود، و افضلها ذولحجة لان فيه الحج والايام المعلومات والمعدودات و ذوالقعدة من الاشهرو الحرام و هو من اشهرو الحج. وشوال من اشهر الحج وليس من الحرم ، ورجب ليامن اشهر الحج و في الخير. مامن ايام العمل فيهن افضل واحب الى الله وعزوجل من ايام عشرذي الحجة ان صوم يوم منه يعدل صيام سنة و قيام ليلة منه تعدل قيام ليلة القدر قيل ولا الجهاد في سبيل الله تعالى قال: ولا الجهاد في سبيل الله عزوجل الامن عقرجواده و اهريق دمه. و اماما بتكررفي الشهر. فاول الشهر و اوسط و اخره، ووسطه الايام البيض و هي الثالث عشر والرابع عشر، والخامس عشر، و اما في الاسبوع، فالاثنين والخميس والجمعة فهذه هي الايام الفاضلةفيستحب فيها الصيام و تكثير الخيرات لتضاحف اجورها ببركة هذه الاوقات الخ.[207]

د امام غزالي رحمه الله له دغه عبارت څخه دا خبره معلومه سوه چي، ښې ورځي په كال كي هم سته، په مياشت كي هم سته او په هفته كي هم سته. په كال كي د رمضان مبارک له مياشتي سېوا د عرفات، عاشورا اولس ورځي اولى د ذى الحجة، لس ورځي اولى د محرم او ټوله مياشت د حرم، داټوله اوقات فاضله دي..... او په

[207] - احياالعلوم الدين : ١ جلد، ٣٠٤ مخ.

میاشت کي اوله حصه، مابین او اخر دی او په مابین کي د میاشتي، دیارلسم، څوارلسم، پنځه لسم دي او په هفته کي دوشنبه، پنځشنبه او جمعه ده. دغه ټول ي ښې او د نیکی ورځي دي.

په دې ورځو کي روژه نیول ډېر خیراتونه کول مستحب دي او ثواب یې دوه برابره دی په برکت د دغه وختونو.

هم داسي شیخ عبدالقادر جیلاني رحمه الله په الغنیة کي د ښو ورځو اړوند ځانګړی باب ایښی دی چي وایي: په ځینو وختونو او شپو کي عبادت ډېر فضیلت لري نسبت نورو ورځو ته.[208]

علامه سیوطي رحمه الله وایي:

(کان ﷺ **يخص الاوقات الفاضلة بزيادة فعل البر فيها و كثرة الخيرات**)[209]

ژباړه: یعني نبي علیه السلام خاص والی، ښې ورځي او بهتره اوقات په ښه کولو لکه: عبادت، تلاوت او په ډېرښت د خیراتونو سره.

په هر صورت موږ دا منو چي هم ښه وخت سته او هم ښه شپه او ورځ سته، په دې کي خیرات او نور عبادات ډېر فضلت لري نسبت نورو ورځو ته .

208 - الغنية : ٢ جلد، ٣٣٨ مخ.
209 - الحاوي للفتاوى .

موږ اهل سنت والجماعت دمونه، تعویذونه او څابښتونه رواا و جائز بولو. موږ دا عقیده لرو چي، په دې کي الله تعالی ﷻ هغه تاثیرات ایښي دي چي، د ډېرو پوهانو عقلونه یې ادراک نسي کولای. ډېر پوهانو طبیبانو د ښه فکر کولو وروسته دا فکر کړی دی چي، د دې حکمت او تاثیر په وجود اقرار وکړئ.

د مونه، تعویذونه او څابښتونه مثل عقیده ورته درلودل، یو مشروع عمل دی. منونکي ته یې مشرک ویل راته سخته ګناه معلومیږي. زه به په دې اړوند اول د امراضو تقسیم او بیان وکړم او بیا به دا خبره معلومه کړو چي ایا دا زموږ په اسلام دین کي مشروعیت لري او کنه.

د مرض اقسام.

د مرض اړوند بحث د طیب په کتابونو کي په ښه وضاحت سره سوی دی مګر زه د خپل بیان د وضاحت په خاطر یو څو اقسام بیانوم تر څو مقصد اصلي واضح سي.

په اول کي مرض پر دوه ډوله دی. (مرض قلبي) دوهم (مرض ابدان) که د زړه مرض دی او که د بدن، د دغو دواړو اړوند په قرآن کریم کي بیان سوی دی.

د مرض قلبي یا د زړه د مرض اړوند الله تعالی ﷻ وايي:

فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا)[210]

(وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ (48) وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ (49) أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (50))[211]

(وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا (31))[212]

کله چي موږ دغه ایاتونه د مذهب د تفسیرونو په رڼا کي و ګورو دا به راته معلومه سي، چي په دې کي د زړه و امراضوته اشاره ده، هغه حسد، شبهه، او شک وي او که د کافرانو د مسلمانانو او اسلام اړوند وي.

هم داسي شهوت، نفسي غوښتني هم د زړه په ناروغي کي یادیږي و دې ډول ته هم په قرآن کریم کي اشاره سوي ده. الله تعالی ﷻ فرمایي:

(يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ ۚ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ)[213]

او د مرض ابدان په اړه الله تعالی ﷻ فرمائلي دي.

(لَّيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ)[214]

---

[210] - البقره : ١٠- اية.
[211] - سورة النور : ٥٠-٤٨ اية.
[212] - المدثر : ٣١ اية
[213] - الحزاب :٣١ اية.
[214] - النور : ٤١ اية.

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ (184))[215]

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ)[216]

(وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ) الية[217]

په دي ایاتونو کي و هغه امراضوته اشاره سوې ده چي د بدن سره تعلق لري. د بدن امراض پر دوه ډوله دي.

اول: ډول هغه امراض دي چي طبيب او دوا ته اړتيا نه لري لکه: تنده، ، لوږه، ګرمي، يخني او داسي نور.

دوهم: ډول هغه ناروغۍ دي چي طيب او د واته اړتيا لري. دا خبره معلومه ده چي الله تعالی ﷻ چي هره ناروغي پيدا کړې ده، د هغي ناروغۍ لپاره يې دوا هم پيدا کړې ده، نو ځکه نبي عليه‌السلام فرمايي:

(لكل داءٍ دواء فاذا اصيب دواء برا باذن الله عزوجل)[218]

الله تعالی ﷻ د زړه د مرضونو لپاره دوا، خپل اتباع يعني د الله تعالی ﷻ او د هغه د رسول ﷺ د حکم منل ورته دوا ګرځولې ده او د بدن د امراضو لپاره يې هم دوا پيدا کړې ده خو د بدن امراض کله په ظاهري دوا سره ښه کيږي. د ظاهري دواو ځينو

---

[215] - البقره : ١٨٤ اية.

[216] - البقره : ١٩٦ اية.

[217] - المائدة : ٦ اية .

[218] - مسلم : حديث نمبر ٢٢٠٤.

توکو ته په احادیثو کې هم اشاره سوې ده لکه عسل، خرما، سیه دانه، هم داسې نور.

کله ظاهري امراض یعنې د بدن امراض په ظاهري دوا سره شفاء نسي موندلای. د هغوی لپاره هغه دوا ده چې، ډېر ژر تاثیر وکړي خو په دې شرط سره یې کوي لکه د الله تعالی ﷻ او د هغه د رسول ﷺ پر اقوالو باور کول او دا یقین کول چې په دې اسماء الله تعالی ﷻ او قرآني آیتونو کې، الله تعالی ﷻ زما د مرض شفا اېښېده. که چېرې اخلاص او رښتونولي نه وی فکر نه کوم چې تاثیر یې کړي وای. دا هغه دوا ده چې د طبیب او حکمت پوهانو نه ده کشف کړې بلکې دا هغه دواده چې الله تعالی ﷻ له لوري و خپل رسول ﷺ ته الهام سوې ده چې، موږ تعبیر په دم تعوید او ځانبت ځنې کوو.

زه به د هر یوه لپاره په خپل ځای کې دلائل را نقل کوم چې، دا داسې دوا ده چې، په سند رسیدلې ده شرک بلکې د شرک له بوی هم پاکه ده خو کوښښ به کوم چې اول به د احادیثونو د جواز دلائل رانقل کړم خو که ما د خپل علم د نشتون له خاطره په احادیثو کې دلیل نه کی پیدا بیا په کوښښ کوم چې د مذهب د کتابونو څخه به یو څه را اخلم او دا ټول دا الله تعالی ﷻ په توفیق سره.

د دم د جواز دلائل .

دم هغه موثر علاج دی چي، د انسان په عقل پوري ارتباط نه لري او نه په عقل کشف سوی دی. په ظاهري دواکي چي کوم اثرات پراته دي، هغه داسي نه دي چي، دوا خپله تاثير کوونکې ده. بلکي په دواکي تاثير د دوا خالق الله تعالی ﷻ اېښی دی. دا د الله تعالی ﷻ حکمت دی چي، د ځينو امراضو لپاره يې دفع په ظاهري بوټو کي اېښې ده خو ځيني بيا داسي دي چي په ظاهري د واسره هم جوړيږي مگر کله کله کار و نه کړي ځکه: د الله تعالی ﷻ اراده نه وي سوې خو په هم داسي حالاتو کي الله ﷻ خپلو بنده ګانو ته نور علاجونه هم د خپل نبي په زريعه ورښوولي دي هغه لکه دم (رقيه).

زموږ اهل سنت والجماعت دا عقيده ده هغه دمونه چي، د شرک الفاظ په کي نه وي، د جهالت د وخت نه وي، يوازي هغه دم چي د الله تعالی ﷻ په کلام او د نبي ﷺ نه رانقل سوي وي، هغه خامخا مؤثر دي.که موږ د احاديثو کتابونه و ګورو خامخا به داسي باب راته مخکي سي چي هغه به خاص سوی د نبي ﷺ د دمونو لپاره وي چي، هم به نبي ﷺ دم کړی وي او هم به يې نورو ته د دم لار ښونه کړې وي خو زه د دم اړوند يو څو احاديث را نقلوم د نمونې لپاره.

(**عن انس رضي الله عنه ان النبي ﷺ رخص في الرقية من الحمه والعين والنملة**.[219]

---

[219] - مسلم : حديث نمبر ٢١٩٦ .

(عن عائشة قالت امرني النبي ﷺ اوامران نسترقي من العين)[220]

(عن ام سلمة ان النبي ﷺ راى في بيتها جارية في وجهها سفعة فقال استرقوالها فان بها النظرة)[221]

(من حديث علي قال، قال رسول الله ﷺ خيرالدواء القران)[222]

(عن عبيدالله بن مسعود قال بينا رسول الله ﷺيصلي اذا سجد فلدعته عقرب في اصبعه فانصرف رسول الله ﷺ و قال لعن الله لعقرب ماتدع نبيا ولا غيره قال ثم دعا باناء فيه ماء وملح فجعل يضع موضع اللدغة في الماء والملح و يقراء قل هوالله احد، والمعوذ تين حتى سكنت)[223]

هم داسي نور احاديث سته چي تولو د دم د جواز لپاره دليل جوړيداى سي. دغه اړوند احاديث په دين اسلام كي خورا ډېر دي. فكر نه كوم چي يو مسلم د مسلمانانو دي، د دم له جواز څخه منكر سي. بلكي تولو مسلمانان دم مني او د دم پر موثريت باندي اقرار كوي خو د اختلاف ټكى د تعويذ او ځابنت موضوع ده. د دوى اړوند به دا ووايو چي ځابنت او تعويذ دواړه مشروع عمل دى. د اثبات لپاره يې زموږ په مذهب كي شواهد موجود دى

---

220 - بخاري : حديث نمبر ٥٧٣٨.
221 - بخاري : حديث نمبر ٥٧٣٩ .
222 - ابن ماجه : حديث نمبر ٣٥٠١.
223 - ابن ابي شيبه .

تعويذ او څابست د جواز دلايل

دا خبره ټولوته معلوه ده چي، دم (رقيه) جائز دی مګر د تعويذ اړوند ځيني کسان خبري کوي چي، تعويذ ثبوت نه لري بلکي تعويذ شرک دی. داسي خبري کول لوی جهالت دی.زموږ په اسلام او دين کي هره هغه خبره او کار د جواز حکم لري چي، صحابه کرامو کړی وي. دا خبره و هر هغه چاته معلومه ده چي لږ غونډي په احاديثو پوهيږي.

(عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ان رسول الله ﷺ قال اذا فزع احد کم في النوم فليقل اعوذ بکلمات الله التامات من غضبه و عقابه و شرعباده و من همزات الشياطين و ان يحضرون فانمالن تضره و کان عبدالله ابن عمر يعلمها من بلغ من ولده و من لم يبلغ منهم کتبها في صک ثم علقها في عنقه. رواه ابوداؤد و الترمذي. [224]

عمرو د شعيب زوی د خپل پلار څخه روايت کوي چي نبي عليه السلام و فرمايل: که له تاسو څخه يو څوک په خوب کي و بېريږي دغه کلمات دي ووايي: (**اعوذ بکلمات الله التامات من غضبه و عقابه و شرعباده و من همزات الشياطين**)

عبدالله ابن عمرو به دغه کلميات و غټانو ته ورښول چي پياد يې کړي او که ماشوم و، وه هغه ته يې پر يوه کاغذ وليکئ هغه ته يې وربه غاړ کړئ.

[224] - مشکوة شريف : ۲۱۷ مخ.

(ان قيصر ملك الروم كتب الى عمر بن الخطاب ﷺ ان بي صداعافارسله الى شياء من لدواء فانفذاليه قلنسوة فكان اذا وضعها على راسه سكن مابه من الصداع و اذا رفعها عن راسه عادالصداع اليه فتعجب من ذالك فامر بفتحهاففشت فاذافيها رقعة مكتوب فيما (بسم الله الرحمن الرحيم) فقال ما اكرم هذا الدين و اعذه حيث شفافي الله تعالى باية واحدة فاسلم و حسن السلام)[225]

ژباړه: قیصر دروم پاچا حضرت عمر ﷺ ته یو خط واستاوه چي، زما پر سر درد کیږي که ستاسو سره یوه دوا وي هغه را واسته وه. حضرت عمر ﷺ یوه رخچینه ور واستوله. پاچا دروم به چي کله دغه رخچینه پر سر کړل درد به یې ارام سو او چي ایسته به یې کړل بیرته به یې درد را وګرځېده. پاچا په تعجب کي سو چي په دې کي بیا څه راز دی. پاچا د معلوماتو د حاصلولو لپاره رخچینه څیري کړه، که ګوري په رخچینه کي یوه د کاغذ ټوټه ده. په هغه لیک سو ی دی. (بسم الله الرحمن الرحیم) پاچا چي دا ولیدل نو وې ویل: څو نه ښه او عزت مند دین دی چي، په یوه ایات سره الله تعالی ﷻ ماته صحت راکړ. نو اسلام یې قبول کړ مسلمان سو.

په (بذل المجهود) کي وايي(**و من لطائف هذه الاسماء ما صرح به جماعة من شراح الصحيحين و غير هما من ارباب الطبقات بان هذه الاسماء اذا كتبت و علقت على**

225 - المواهب اللدنية : ٣ مخ.

محموم كانت من انفع الرقي و جربت فكانت كذالك و قال عاصم انها رقية العقرب اى مع البسملة)[226]

په سنن الکبری للبیهقي کي وايي:

(ان سعيد بن جبير كان يكتب لابنه المعاذة) [227]

په تيسر العزيز الحميد د توحيد په شرح کي وايي:

(اعلم ان العلماء من الصحابة والتابعين فمن بعد هم اختلفوافي جواز تعليق التمائم التي من القران و اسمائه الله و صفاته فقال طائفة يجوز ذالك و هو قول عبدالله بن عمروبن العاص و غيره و هو ظاهر ماروي عن عائشة وبه قال ابو جعفر الباقر و احمد في رواية و حملواالحديث على التمائم الشركية امالتي فيما القران و اسماء الله و صفاته فكالرقية بذالك قلت و هوظاهر اختيار ابن القيم اه)[228]

په تفسير روح البيان کي وايي:

(و اما تعليق التعويذ و هوالدعاء المجرب او الاية المجربة او بعض اسماء الله لدفع البلاء فلاباس به) [229]

په فتوای عالمګيري کي وايي:

---

[226] - بذالمجهود : ١ جلد، ٢ مخ.
[227] - تيسيرالعزيز ١٣٧ مخ.
[228] - روح البيان : ٤ جلد، ٢٩٥ مخ.
[229] - عالمګيري : ٥ جلد، ٣٥٦ مخ.

(ولاباس بتعليق التعويذ و لكن ينزعه عندالخلا والقربان كذا في الغرائب)[230]

او په ردالمختار کي وايي:

(الظاهران المراد بها مايسمونه الان بالهيكل والحمائلي المشتمل على الايات القرانية فاذا كان غلافه منفصلا عنه كالمشمع و نحوه جاز د خول الخلاء به و مسه و حمله للجنب و يستفاد منه ان ماكتب من الايات بنية الدعاء والثناء لايخرج عن كونه قرانا بخلاف قراءته بهذه النية فالنية تعمل في تغير المنطوق) (لا المكتوب)[231]

دغه ټوله احاديث مبارکان او دمذهب کتابونه په دې اقرار کوي چي تعويذ يو مشروع او رواشي دی خو هغه تعويذونه چي، د اسلام د دائرې څخه وتلي نه وي او هغه چي د اسلام په شرائطو نه وي برابر. هغه موږ هم حرام او ناروا بولو خو مطلق تعويذ حرام او شرک بلل ډېر لوی جهالت دی. ستاسو د معلوماتو لپاره د يو څو کتابونو نومان ذکر کوم چي، دغه ټولو کتابونو تعويذ روا بللی دی، تاسو کولای سئ چي، هغه کتابونه هم مطالعه کړئ.

(معين الحكام: ۲۳۰ مخ).(فتاوی رشيديه : ۲۱۵ مخ)الفتاوی الحديثية: ۸۸ مخ

(فتاوای عزيزية : ۹ مخ)(. فيض الباري : ۳ جلد ، ۲۷۷مخ)(عرف شزي : ۱۱۳ مخ

230 - ردالمختار : ۱ جلد، ۱۱۹ مخ. بيروت چاپ.

231 - سنن الكبرى : ۹ جلد، ۳۵۱ مخ. بيروت چاپ.

احسن الفتاوی: ۸ جلد، ۲۵۵مخ.

هم دغسي د مذهب ډېر نور کتابونه سته چي، تعویذ یو مشروع او روا عمل بولي خو په دغه مخکني بیان کي نه یوازي دا خبره واضح سوه چي، تعویذ جائز دی. په دې وروسته بیان کي به دا خبره هم واضح سي چي، د ځابنت ځبنل هم یو جائز کار دی. په دې خبره باندي د مذهب په کتابونوکي ښه په وضاحت بیان سوی دی خو زه دلته یو څه بیان را نقل کوم.

علامه شاه عبدالحق محدث دهلوي رحمه الله په اشعة اللمعات کي وایي:

(آز مجاهد آمده که باک نیست که نوشته شود قرآن و ششته شود نوشاهیده شود آب آن بمریض.) [232]

حضرت مولانا مفتي سید عبدالرحیم لاجپوري رحمه الله په فتاوی رحمیه کي وایي: دغه ځابنت او تعویذ د سحر لپاره دی. دی مبارک اول داسي وایي وروسته ځابنت او تعویذ ورښیي.

(آیات ذیل لکهه کر مریض کي گلې مین ڈال دین اور پاني پر پړه کر اس کو پلادین) [233]

[232] - اشعة اللمعات: ۳جلد، ٦٠٤ مخ.

[233] - فتاوی رحیمة: ۱۰ جلد، ۱۰۳۸ مخ.

ژباړه: يعني دغه وروسته ايات نوشته که، په غاړه يې که او يا پر ابو يې ووايه په وې څښه. هم دغسي زموږ د مذهب ټوله کتابونه په دې قائل دي چي، تعويذ، ځابښت او دمونه ټوله جائز دي . په دې کي چي کوم تاثيرات پراته دي، د هغو پېژندل و انسان ته ستونځمنه خبره ده ځکه؛ دا يو داسي طيب او دوا ده چي، د انسان د لوري نه ده کشف سوې بلکي د مونه، ځابښتونه او تعويذونه ټوله يا د قرآن په ايا تونو سره دي او يا په هغه دعاګانو سره وي چي، نبي عليه السلام خپل امت ته وربښودلي دي. داسي هم نه ده چي موږ هر تعويذ، ځابښت او دم منو بلکي موږ هغه منو چي د اسلام د قانون سره سم وي. په مذهب د اهل سنت والجماعت کي ورته ځانګړي شرائط ايښودل سوي وي. که هغه شرائط په کښي نه وي، هغه زموږ د عقيدې مخالف دي او سحر ورته وايي.

اول: **شرط**، د الله تعالی ﷻ په نومونو او صفاتو به وي.

دوهم: **شرط**، په عربي خط به وي او که په بل خط وي، په معنی به يې ځوک پوهيږي.

دريم: **شرط**، تعويذ ورکونکی او اخيستونکی به دا عقيده لري چي، دا يو سبب دی، په اصل کي الله تعالی ﷻ نفع رسوونکی دی.

څلروم: **شرط**، د قرآن کريم الفاظ به چپه نه کاږي.

پنځم: **شرط**، په تعويذ، ځابښت او دم کي به داسي کلمات نه وي چي، هغه د شرک وي.

که تعویذ یا ځاښت کي د ابجد ، یا حساب توري راسي هغه پروا نه لري ځکه. دا هم هر یو لفظ یې ځان ته معنی لري.[234]

یادونه: د ځاښت، تعویذ لپاره ډېر ښکاره دلائل په کتاب د (مصنف ابن ابي شیبه) کي راغلي دي. د ښه معلوماتو لپاره د دغه کتاب **۳۹** مخ وګورئ.

[234] - احسن الفتاوی : ۸ جلد، ۲۵۵مخ.

د محترم حاجي اغاصاحب رحمه الله د رسالې پوره متن داسې دی.

(او دا خبره دي معلومه وي چي، منکر او بدکار چي، له هره نېکه او ښه کاره سره ملګری سي هغه ښه نه دی خو لیکن ښه کار به ښه بولو او بد کار به بد بولو. ښه کار به کوو او بد کاربه نه کوو.

د محترم حاجي اغاصاحب رحمه الله دغه عبارت د هغه سوالونو جواب دی کوم چي، نن ورځ ځیني کسانو د ځان د دفاع په خاطر په لاس کي نولي دي. دغه کسان غواړي په دې فلمه خپل ځان هدف ته ورسوي خو الحمد لله په هر وخت کي الله تعالی ﷻ د دې امت په مابین کي داسي شېخان مبارکان پیدا کړي دي لکه محترم حاجي اغا صاحب مبارک رحمه الله، تر څو د دې بدبخته انسانانو د کلو، کلو خواری په یوه خبره سره په ابو لاهو کړي. دغه کسان وایي:

موږ ځکه زیارت نه منو چي خلک په زیارتونو کي شرک کوي. موږ ځکه مولد شریف نه منو چي، داخو بدعات دي او خلک ډولونه په کښېي وهي. نور ګناهونه هم په کښېي کوي یا د اسقاط دور نه منو ځکه؛ داحیله ده خو په شرائطو نه ده برابره او د ښو شېو خیراتونه نه منو ځکه: په دې کي تعین راځي هم داسي نور ي ډول ډول خبري کوي چي، په دې خبرو سره له اصله منکر سي.

محترم حاجي اغاصاحب رحمه الله د دوی د ټولو سوالونو او شبهو جواب په یوه څیره کړی دی، هغه دا چې، ښه ښه دي او بد بدي، موږ یې ښه منو او له بدو څخه مخ اړوو. موږ کله دا ویلي دي چې، ځیني جهال کسان چې دغه بد کارونه کوي هغه که په زیارت کي وي، که پهمولدشریف کي وي، که د اسقاط په دور کي وي او یا په نورو ښو شپو کي وي دا ښه عملونه دي. بلکي موږ یې هر وخت د مخنیوي کوښښ کړی دی او کوو یې.

که په حقیقت باندي سترګي پټي نه کړو، داسي وګورو چې، داکوم عقائد چې په دې رساله کي ذکر سوي دي بېله دې چي ځیني جهالو څه کارونه قصداً یا رسماً ورسره یوځای کړي دي. دا یوه خبره د شریعت خلاف ده او که نه ده.

الحمد لله موږ ټوله په دې عقیده یو چې، اسلام سپېڅلی دین دی، د یو څو جهالو په افعالو سره نه سي ورکېدای او په هروخت کي چي د الله تعالی ﷻ له لوري حکم انسان ته سوی دی، هغه انسان ته سوی دی چي عقل ولري. کوم څوک چي عقل و لري هغه ښه او بد سره بېلولای سي، نو موږ هم الحمد لله انسانان یو، عقلونه لرو د ښه او بد توپیر کولای سو. په دغه ټولو کي ښه، ښه بولو او بد، بد بولو.

قوله: دعا کول وروسته تر فرضو او سنتو په هیئت اجتماعي سره مستحب ده بدعت نه ده.

دعا کول وروسته تر لمانځه هغه فرض لمونځ وي او که سنت وي، په هيات اجتماعي سره مستحب کار دی. دغه دعا زموږ د اهل سنت والجماعت په مذهب کي د فرض، واجب او سنت حکم نه لري بلکي د فرض لمانځه وروسته سنت ده او د سنت لمانځه وروسته مستحب کار دی.

که چا وکړه موږ یې ښه بولو او که یې ونه کړه بد یې نه وایو. داسي هم نه ده لکه دا ځیني کسان چي، و دغسي دعا وو ته د بدعت په سترګه ګوري ځکه؛ بدعت نه ده. د دې ډول دعاګانو لپاره دلائل سته. اصل ور لره سته د مذهب ډېرو علماء کرامو داسي دعا مستحب بللې ده.

او کوم احادیث خاص د داسي دعا اړوند نه دي راغلي خو که سته، په هغه احادیثکي د سند اړوند خبري سوي دي مګر موږ داوایو، که په یو حدیث کي خبري وسي په هغه حدیث سره د شي استحباب ثابتیږي. که چیري دغه حدیث موضوعي نه و. په فتح القدیر کي وایي:

(**والاستحباب يثبت بالضعيف غير الموضوعي**)

ژباړه: یعني په ضعیف حدیث سره د شي استحباب ثابتيږ د ای سي که چیري موضوعي نه و.

په ځينو حديثونو کي داسي راغلي دي چي، نبي عليه السلام لمونځ وکړ او بيا يې په هيات اجتماعي سره دعا وکړه. په فتواى رحيميه کي په حواله د ابن ابي شيبه وايي:

(عن اسودالعامري عن ابيه قال صليت مع رسول الله ﷺ الفجر فلما سلم انحرف ورفع يديه و دعا الحديث)[235]

ژباړه: يعني اسود العامري د خپل پلار څخه روايت کوى. ما د نبي عليه السلام سره د سهار لمونځ وکړ. کله چي يې مخ راواړاوه لاسونه يې پورته کړل دعايې وکړه.

هم داسي نور احاديث سته چي، د فرضي لمانځه وروسته نبي عليه السلام دعا کړې او يا صحابه کرام يې د داسي دعا کولو ته متوجه کړي و و. البته دا خبره چي، هغه لمونځ چي، تر فرض وروسته سنت ولري او يا د فرضي لمانځه وروسته په هيات اجتماعي سره امام او مقتديان دعا کوي دا موږ مستحب بولو او که څوک التزام پر کوي (يعني تاريک يې ګناه ګار بولي) بيا موږ هم د بدعت په سترګه ورته ګورو په داسي صورت کي بيا پرېښودل ښه دي. خو زموږ د افغانستا علماء کرام ټوله په دې عقيده دي چي، دا دعا مستحب کار دى ځکه؛ زموږ د مذهب ستر علماء کرامو دا دعا مستحب بللې ده. په فيض الباري شرح د بخاري کي وايي:

(و اعلم ان الادعية بهذا الهيئته الكذائية لم تثبت عن النبي ﷺ ولم يثبت عند رفع الايدى دبر الصلوات في الدعوات الا اقل قليل و مع ذالک وردت فيه تر

---

235 - فتاوى رحمية : ٦ جلد، ٦٧ مخ.

غيبات قولية والافي مثله ان لايحكم عليه بالبدعة فهذه الادعية في زما ننا اليست بسنة بمعنى ثبوتها عن النبي ﷺ وليست ببدعة بم عزي عدم اصلها في الدين. [236]

په هم دغه کتاب کي په باب الدعا کي وايي:

(**لاريب ان الادعية دبر الصلوات قد تواترت تواترلا ينكر. اما رفع الايدي فثبت بعد النافلة مرة او مرتين فالحق بها الفقهاء المكتوبة ايضاً و ذهب ابن تيمة ، و ابن القيم الى كونه بدعة. بمعنى ان المواظبة على امر لم يثبت عن النبي ﷺ الامرة او مرتين كيف هى ؟ فتلك هى الشاكلة في جميع المستحبات فانها تثبت طوراً فطوراً ثم الامة تواظب عليها نعم نحكم بكونها بدعة اذا افضى الامر الى النكير على من تركها.**

علامة يوصف البنوري رحمه الله په معارف السنن کي وايي:

(**الدعاء للامام والماموم و المنفرد ، مستحب عقب كل صلواة بلاخلاف و يقول و يستحب ان يقبل على الناس فيدعوا)**[237]

په هر صورت دعا کول په هیئت اجتماعیه سره زموږ په مذهب کي وروسته تر فرضو او سنتو مستحب کار دی او په دې اړوند د مذهب حنفي په معتبره کتابونو کي د

[236] - فيض الباري : ۲ جلد، ۱٦۷ مخ.
[237] - معرف السنن : ۳جلد، ۱۲۳ مخ.

استحباب لپاره د لائل موجود د ي خو افسوس دی نن ورځ د هغه کسانو پر حال چي، پر یو داسي مستحب کار باندي یې د مسلمانانو پر لویه حصه انسانانو باندي د مشرک او بد عت تور لګوي. د مسلمانانو د طرقي او د خلاصون لپاره دغه فرعي مسائلو څېړنه نه ده بلکي طرقي او خلاصون لپاره نوري اصلي لاري سته چي هغه پر مخ بوزي.

اه! موږ که د دې فرعي مسائلو لپاره دلائل راوړي او تشریح کړي مو دي، دا په دې معنی چي، زموږ د عامو مسلمانانو ورونو څخه اصلي لاره ورکه نه سي. تش په نامه صوفیان او ملایان نن ورځ په ټولنه کي خورا ډېر تر ستر ګو کیږي. که چیري د حقیقي صوفیانو او ملایانو له لوري دغسي بیانونه او وضاحت د مذهب نه وي. دا لیري نه ده چي، په یوه کور کي به مقلید او غېر مقلید پر یوې کاسه سره ناست وي. په دې بیانونو کي کېدای سي په ټولنه کي اصلاح راسي او د الله تعالی ﷻ څخه د اصلاح امید لرم.

قوله: زموږ د افغانستان علماء او مشائخ او ټول عام خلک نه وهابیان دي، نه سلفیان دي او نه اهل احادیث او نه پنج پیریان دي او نه بریلویان دي. بلکې ټول اهل سنت والجماعت دي پرمذهب د حضرت امام اعظم مبارک رحمه الله باندي دي.

د محترم حاجي اغاصاحب رحمه الله له دې وینا څخه مقصد دا دی چي، د افغانستان اکثره مسلمانان اهل سنت والجماعت دي او پر مذهب د امام عظم ابو حنیفه رحمه الله باندي دي. دا خبره لیر نه ده کېدای سي ځیني کسان وهابي، سلفي، بر یلوي مذهبه او یا نوري عقیدې ولري خو هغه کسان چي دا عقائد ولري په دومره لویه ټولنه کي پر نیست حساب دي

که موږ د افغانستان د علماء کرامو او مشایخو کرامو سوانح وګورو، دابه راته څرګنده سي چي، د افغانستان په هیواد یا ټولنه کي اهل سنت والجماعت او احناف تېر سوي دي.

پر دې سر بېره په ټوله بر صغیر کي مسلمانان د امام اعظم صاحب رحمه الله پر مذهب باندي وو او د ټولو عقیده د اهل سنت والجماعت وه خو په برصغیر کي د دغه اختلافاتو فتنه هغه وخت پیدا سوه کوم وخت چي په هندوستان کي د انګریز جنګ د ماتي سره مامخ سو او په افغانستان کي ټوله احناف وه خو هغه وخت چي روس پر افغانستان ناروا یرغل وکړ، په دې وخت کي د اختلاف مذهب لپاره دو ې لاري خلاصي سوې . یوه د ځینو عربي ممالکو خیریه مؤسساتو او ټولنو وه او بله د

افغانانو هجرت بهر ته و. په دې وخت کې د ګوتو په شمېر کسان د نورو د عقیدو تر تاثیر لاندې راغلل.

دا طبعي خبره ده هر څوک چې په کوم مذهب وي هغه د خپل مذهب لپاره تبلیغ کوي خو د دې فرقو لپاره هم دا مهم ه وه چې خپل پیروان ډېر کړي . دغه فرقو و خپلو اهدافو ته د رسېدو لپاره مالي سرچینې په د باندنیو هیوادونو کې اېښې وې. د دغو هیوادو لپاره دا مهمه وه چې مسلمانان هېڅ کله هم په ظاهري جنګ کې ماته نه مني او نه ماتیږي خو که په فکري جنګ اخته سي کېدای سي موږ خپلو اهدافو ته ورسېږو. په هم دې خاطر دغو هیوادو و دغو فرقوته فوراً ډېر مالي امکانات برابر کړل.

محترم حاجي اغاصاحب رحمه الله دا فرقې جلاجلا په نامه یادې کړې دي. په هم دې خاطر زه هم د هري فرقې اړوند جلا جلا بحث ایږدم تر څو د دوی عقائد او مؤسس ټوله واضح سي.

فریقه وهابیه یا وهابیت:

دغه ډله منسوب ده ،شیخ محمد بن عبدالوهاب نجدي ته. په همدې خاطر دغه ډله د وهابیه په نامه یاده سوه ځکه: د دې ډلې اول مؤسس هم دغه محمد بن عبدالوهاب نجدي دی.

د محمدبن عبدالوهاب لنډه پیژندنه)

محمد بن عبدالوهاب نجدي په ۱۱۱۱ یا ۱۱۱۵ ه . کې د عینة په ښار کې زېږېدلی دی. عینة ښار د ریاض په شمال کې پر ۱۵ کیلومترۍ فاصله باندي پروت دی او نجدي په دې خاطر ورته وایي چي د ده دغه نوي عقائد د نجد په ښار کې ښکاره سول او د محمد بن عبدالوهاب پلار په عینة کې قاضي و.

محمد له کوچني والي څخه د تفسیر، حدیث او عقائدو د کتابونو له مطالعاتو سره مینه درلوده. حنبلي فقه یې پر پلار او نورو علماؤ وویل:

محمد بن عبدالوهاب له نجد څخه بصرې ته تللی و او هلته یې په بصره کې د خلکو له ډېرو اعمالو سره مخالفت پیل کړ خو بصریانو له خپله ښاره وشاړه

له بصرې څخه یې قصد د (زبیر) د ښار په لوري وکړ. په لاره کې د لوږې، ګرمۍ او تندې سره مخامخ سو. نژدې و چي ومري خو د (زبیر) یو استوګن یې مرسته وکړه

اوبه او خوراک یې ورکړې. د ځان سره یې پر آس سپور کړ و (زبیر) ته یې ورساوه او له دې ښاره (احساء) ته او بیا (حریمله) ته ولاړ.

دا مهال **۱۱۳۹** ه. یا **۱۱۴۹** ه. کال و. او پلار یې (شیخ عبدالوهاب) له عینیه ځخه (حریملة) ته راغلی و. (محمد) پر پلار سبقان شروع کړل. په دې دوران کې، محمد د نجد د خلکو پر عقائدو اعتراضونه شروع کړل. د ده او د پلار تر مابین په دې مسائلو سره سخت اختلاف واقع سو. دغه اختلاف څو کاله دوام پیدا کړ تر هغه دا اختلاف و چې، پلاري یې په **۱۱۵۳** هـ کال کې وفات سو.[238]

محمد د پلار تر وفات وروسته د خپلو عقائدو په خپرولو او د خلکو د مذهبي اعمالو د یوې برخې په انتقاد لاس پوري کړ او د حریملة یو شمېر خلکو یې ملاتړ وکړ او دعوت یې مشهور سو. نوموړی له دې ښاره (عینة) ته ولاړ. په هغه وخت کې د (عینة) حکیم او امیر عثمان بن حمد و.

عثمان بن حمد د محمد بن عبدالوهاب په راتلو ډېر خوښ سو. د ده یې ډېر احترام وکړ. د عثمان په زړه کې دا خبره ګرځېده چې د ده سره به کومک کوي. کله چې دی د عثمان په اراده پوه سو. په مقابل کې یې دا ورته وویل: چې ټوله (نجد) به د (عثمان) اطاعت ته راوبولم.

[238] - الوسي د نجد تاریخ : ۱۱۱ مخ.

د محمد د دعوت خبره د (احساء) امير ته ورسېده. امير احساء (عثمان) ته ليک واستاوه چي، محمد د ځان سره مه ساته . د هغه عقائد سم نه دي.کله چي عثمان ته د امير ليک ورسېده، عثمان محمد را وغوښت دايې ورته وويل: زه نسم کولای چي ستاسو همکاري وکړم. محمد په ځواب کي ورته وويل: اياته دانه خوښه وې چي ټوله (نجد) ستاسو اطاعت وکړي ؟ خو عثمان دا خبره نه منل. له (عنية) څخه يې وشاړه.

محمد په ۱۱۶۰ ه.کي له (عينة) څخه وروسته (درعية) ته ولاړی. درعية د نجد يو مشهور ښار دی. په درعية کي امير محمد بن سعود و. هغه د محمد په ليدو خوشحاله سو. خپله محمد بن سعود د محمد ډېر اعزاز وکړ او د همکارۍ ژېرۍ يې ورکړ. په همدې توګه د محمد او محمد بن سعود تر مابين خورا کلکي اړيکي پيدا سوې.

محمد له وخت څخه په استفاده خپل دعوت شروع کړ. چاچي به يې دعوت نه مانه، نو د کفر او شرک فتوای به يې پرلګول او د جنګي کافر په حيث به يې ور سره چلند کاوه. د دوی مال يې غنيمت باله او ښځو يې ورته د مينځو حيثيت درلود. په نجد، يمن، حجاز او د عراق او سوريې په شاوخوا کي يې ډېري عملي جګړې وکړې. ډېر مسلمانان يې په شهادتونو ورسول. د مسلمانانو مالونه يې لوټ کړل. محمدبن عبدالوهاب په ۱۲۰۶ ه.کي يا په ۱۲۱۰هـ کي وفات سو.

د ده تر وفات وروسته د ده پیروانو د ده دعقائدو د ترویج لپاره فعالیت شروع کړ. په دې فعالیت سره په اسلامي ټولنه کي یوه نوې فریقه یا ډله رامنځ ته سوه. د دې ډلې مشرانو د نړۍ د سترو قدرتونو لکه: انګلستان، په څیر د مسلمانانو ضد او دښمن غربي هیواد سره د مسلمانانو د ټکولو په نیت، (هغه چي د دوی عقائد یې نه منل) د دوستۍ لاس یو کړ او د مسلمانانو مرکزي خلافت (خلافت عثماني) یې له منځه یو وړ او ټول عربي هیوادونه یې د وخت د سترو غربي اوشرقي کفري طاقتونو تر منځ ووېشل او کله چي، دا فرقه پر مکه مکرمه او مدینه منوره برلاسې سوه، په دې وخت کي ټول اسلامي اثار یې له منځه یووړل. د هغو له جملې څخه دغه مبارک اثارروو.

۱ د حضرت محمد ﷺ د پیدا ایښت ځای.

۲ د حضرت بي بي خدیجې ﷺ کور.

۳ د مکې دحجر په کوڅه کي د حضرت فاطمې ﷺ د زېږېدلو ځای.

۴د مکې په مسفله کي د حضرت حمزه ﷺ کور.

۵ په احد کښي د حضرت حمزه ﷺ قبر.

۶ د صفا غره سره د ارقم ﷺ کور.

۷ د بدر د غزا د شهیدانو قبرونه.

۸ د احد د شهیدانو قبرونه.

۹ د نبي ﷺ د پلار عبدالله قبر.

۱۰ د امام حسین او امام حسن رضی الله عنهما د زړهدلو ځایونه.

۱۱ د عامه صحابه کرامو قبرونه اوارول.

۱۲ د نبي ﷺ د مور او نورو ښځو قبرونه اوارول.

۱۳ د امام زین العابدین، امام باقر. امام جعفر صادق، امام مالک رحم الله علیه اجمعین د قبرونو اوارول.

۱۴ په مکه مکرمه کې د اسلامي کتابخانې سوځول.

۱۵ په مدینه منوره کې اسلامي کتابخانه سوځول.

په دې کتابخانو کې پخواني او وروستني کتابونه موجود وو. دمکې معظمې په کتابخانه کې (۶۰۰۰۰) زره کتابونه موجود وو. یوازې ۴۰ زره قلمي نسخې وې.

غېر مقلدين په هندوستان کي.

غېر مقلدين يا وهابيان په عربو کي موجود وو. د مسلمانانو په مابين کي دا يوه داسي فرقه وه چي، په ظاهره مسلمانان وو خو باطني مرض يې ډېر بد او له اضرارو ډک و، هغه داچي تل به دوی د مسلمانانو سره په مذهبي اختلافاتو اخته وو.
مسلمانانو به د دې اختلافاتو له امله وخت نه سوای پيدا کولای چي، په اتفاق سي خپل اصلي دوښمن انګلستان ته ماته ورکړي او يا بيرته خپل اسلامي خلافت جوړ کړي. کفري نړۍ تل دا کوښښ کوي چي، دا اختلافات. يعني د مسلمانانو تر منځ اختلافات تازه وساتي ځکه؛ دوی ته دا معلومه سوې وه چي، پر مسلمانانو د برياليتوب وسيله هم دغه لار ده.

کله چي، په هندوستان کي د انګريزانو په مقابل کي جهاد پيل سو. په لړ وخت کي انګرېزان له سختي ماتي سره مخ سول. مسلمانان ورځ تر بلي مخ په طرقي تلل. دوی اخر مجبور سول چي، دا فيصله وکړي چي، بايد د مسلمانانو اتحاد له منځه يوسي. د دې مقصد لپاره يې ځيني کسان په مالي مرسته د ځان تابع کړل. هغه مسلمانانو هم خورا په اخلاص سره د خپلو بادارانو خدمت وکړ. په لږ وخت کي مسلمانان تيت او فرق سول.

په هندوستان کي د علماء کرامو لپاره دوه نومونه وو. (اهل القرآن) (اهل حدث) د اهل القرآن و مفسرينو ته او حافظانو ته و يل کېدل او له اهل حديثو څخه محدثين مراد دېدل. خو کله چي، د انګريزانو له خوا د غېرمقلدينو فتنه جوړه سوه، په دې

وخت کي د اهل القران څخه منکرين   اهل حديث او اهل احديث څخه منکرين فقه مراد ېدل.

په هر صورت، هغه کسان چي په تاريخ هند کي په علماء سوء سره ياد ېدل او ياد سوي دي. هغه غير مقلدين دي. د دوی مشرانو د حديث په نامه د فقه څخه انکار وکړ او د ائمه اربعه په مابين کي په اختلافي مسائلو باندي يا په هغه مسائلو باندي چي، هغه ترک سوي وي، دعمل کولو او د هغو د مروج کولو کوښښ يې وکړ او هغه مسائلي يې تخته مشق جوړي کړې چي، هغه د خېرالقرون څخه بيا تر هغه وخته پوري اتفاقي وې او د دې ثمره دا سوه چي، خلک د سلفو څخه بد ګمانه سوه. په دې سره د مسلمانانو په مابين کي خورا ډېر اختلافات راغلل. مخکي به مسلمانان د انګرېزانو د حکومت محاکمو ته نه تلل. کله چي دا اختلافات جوړ سول، نو خلک به د خپلو فيصلو لپاره د انګرېزانو محاکمو   ته تلل او دا د انګرېزانو لپاره لويه لاسته را وړنه وه. کله چي انګرېزانو د دغه تش په نامه مسلمانانو خدمات وليدل نو مالي کومکونه يې خورا ډېر ورسره وکړل. ښه ښه القاب يې ورته ورکړل. د انګرېزانو مخلصينو چي په دې دور کي اوسېدل خپله ښکمرغي بلل او د حنفي مذهب ختمول يې د برطانيې لپاره د حکومت بقا بلل.

دا بيان خورا اوږد دی ما صرف دخلاصې په ډول له (کتاب، علماء هند کي شاندار ماضي) څخه راواخيست، نو راځئ چي نوري خبري د دوی يعني د غېر مقليد ينو له مشرانو واورو.

نواب صديق حسن خان وايي:

(د ټولو مسلمانانو لپاره د انګرېز د حکومت مخالفت کول نا جائز کار دی) [239]

بل ځای بيا داسي ليکي:

(فساد ته د جهاد نوم ورکول او د برطانيې د حکومت ختمول او دغه امن چي اوس ستمه ختمول دا ډېره د ناداني ور خبره ده. [240]

مولوي حسين بټالوي د برطانوي حکومت په وفاداري کي د جهاد په منسوخه کېدو کي يوه رساله (الاقتصاد في مسائل الجهاد) ليکلې ده. په دې رساله کي دی واي:

(د دغه مسئلې او دلائلو څخه دا ښکاره معلومېږي چي په هندوستان باندي که څه هم د عيسايانو حکومت دی مګر بيا هم دغه هندوستان دارالاسلام دی. د دې حکومت سره هيڅاته روانه ده چي جنګ وکړي. هغه که د عربو وي او که د عجمو وي، که حضرت سلطان شاه ايران وي او که اميرخراسان وي. [241]

مولوي عبدالمجيد خادم، د مولوي حسين بټالوي اړوند وايي:

---

239 - ترجمان وهابية : ٤٨ مخ.
240 - ترجمان وهابية : ٨ مخ.
241 - اقتصاد في الاجهاد : ٥٤ مخ.

(مولوي حسين بټالوي د اشاعة السنت په ذريعه سره د اهل حديث ډېر خدمت کړی دی او د ده په خاطر د دغه ډلي نوم اهل حديث سو او ده د انګرېز د حکومت ډېر خدمت کړی دی په هم دې خاطر يې لوی انعامات هم تر لاسه کړی دي.[242]

مولوي حسين بټالوي بل ځای ليکي:

(د برطانوي انګرېز حکومت خلاف جنګ کول هيڅ روا نه دی)[243]

مولوي حسين بټالوي ليکي:

(د اهل ا حديث په دې خبره باندي دليل دادی چي، دوی د انګرېز (برطانوي) حکومت خېر خواهان دي چي، اهل حديث د انګرېز حکومت بقا په دې خاطر غواړي، تر څو دوی د يو اسلامي حکومت په سايه کي ژوند وکړي.[244]

که موږ د هندوستان تاريخ وګورو، دا به ضرور معلومه سي چي، په هندوستان کي اول جنګ د جهاد په نامه عامه مسلمانانو شروع کړ او د مسلمانانو په څنګ کي د هندوستان هغه اوسېدونکي چي هندوان وو (بودايان، بت پرسته) هغوی جنګ د وطن د دفاع په خاطر کاوه خو کله چي، انګرېز ته دا معلومه سول چي، نور پر مختګ په دې ملک کي راته ګران دی، نو د خپل شيطانت او مفکورې پر بنياد يې په مسلمانانو کي فرقې او ډلي پيدا کړې.

---

[242] - اهل حديث اور انگريز ۸۷ مخ بحواله سريرت تنائي، ۳۷۲ مخ.
[243] - الاقتصاد : ۱۹ مخ.
[244] - اشاعت السنة : ۸ جلد، ۲۶۲ مخ.

هغه کسان چي د انګرېز په لومه کي ګير نه سول او نه يې د انګرېز و ظاهري عېش او عشرت ته سرنګون سول، په خپل جهاد او مبارزه يې لاس پوري کړ او دوام يې ورکړ، هغه د ځيني مسلمانانو او انګرېزانو له خوا په باغيانو و نومول سول لکه: نواب حسن خان په خپله فتوا کي وايي:

(جهاد او مذهبي جنګ کول د شريعت په اعتبار سره منع دی او کوم خلک چي د دوی په خلاف اسلحه را اخلي او مذهبي جنګ کول غواړي، دغه ټوله باغيان دي او په دغه باندي د اهل حديث د علماء کرامو اتفاق دی.[245]

او کوم کسان چي د انګرېز په حمايت کي ولاړ وو، هغه ته به د انګرېزي حکومت له خوا تحفې او نوري مرستي ورکول کېدلې او ډول ډول القاب به ورته کارول کېدل.

د غېر مقلدينو مشهور عالم، مولانا مسعود عالم ندوی ليکي:

(معتبر راويانو بيان دی چي، د (رسالة الاقتصاد في الاجهاد) په بدله کي مولوي حسين بټالوي ته د انګرېز له خوا ډېري جائزې ورکول سوې) [246]

د نواب حسن خان واده د (بهوپال) دواليه سره د انګرېزانو په خوښه وکړل سو. دی خپله وايي: (کله چي دريم کال تېر سو نو ماته درئيسي معظمې سره په واده کول سره عزت ورسېدی او دغه کار د لوړ حکومت په اطلاع او د انګرېزي حکومت په خوښه

---

[245] - ترجمان وهابية : ٦١ مخ.
[246] - دهلي اسلامي تحريک : ٢٩ مخ.

سره تر سره سو او دغه کار او علاقه غزت منده او ګټوره وه او کالنی څلرویشت زره روپی او خطابونه را کول سول.[247]

په هر صورت په هندوستان کي د غېر مقلدېینو پیدا کېدل د انګرېز د حکومت پیدا وار دی تر څو مسلمانان په یوه او بل نامه او مختلفو عقیدو په نامه یو په بل سره و جنګوي تر څو مسلمانان خپل د کور د ننه هم په کراره نه سي.

د ښه معلوماتو لپاره په تفصیل سره د بیان دغه کتابونه وګورئ.

۱ علماء هند کي شاندرا ماضي. اردو.

۲ علماء حق کي مجاهدانه کارنامې. اردو.

۳ نقش حیات. اردو.

۴ غېرمقلدېین د احادیثو په رڼا کي. پښتو.

[247] - ترجمان و هابية : ۸۲ مخ.

د غېر مقلدينو عقائد.

۱ مولوي شهود الحق وايي:

(د الله ﷻ څخه درواغ ممکن دي (العياذ بالله) صيانت الايمان. ۲ مخ

۲ مولوي حسين خان وايي:

(د انبياء علیهم السلام څخه په د يني احکامو بنو ولو کي هېره راځي) ردالتقليد بکتاب المجيد. ۱۲مخ.

۳ اخند صديق پشاوري د مولوي نذير حسين شاګرد وايي:

په خاتم النبيين کي الف ولام عهدي دي، معنى يې دا جوړيږي چي نبي علیه السلام د بعضو انبياء خاتم دی نه د ټولو) نصرالمؤ منين. ۲۱۶ مخ.

۴(هغه اجماع د ټولو امت چي موږ ته يې سند معلوم نه وي شرعي حجت نه ده) معيار حق. ۱۲۱ مخ.

۵ (د مجتهد د شرعي قياس اعتبار نشته) معيار حق. ۷۹ مخ.

۶ هغه کسان چي د حضرت مهدي سره محبت لري، که د مهدي تر ظهور له مخه مړه سي. چي کله مهدي ظهور وکړي، دغه کسان به بير ته را ژوندي کيږي تر څو د

مهدي د فيض څخه برخمن سي. وروسته به بيا مړه کيږي) دراسات اللبيب. **۲۱۹** مخ.

۷ (د نبي عليه‌السلام عصمت عقلي دی او د مهدي عصمت نقلي دی) دراسات اللبيب. **۲۱۳** مخ.

۸ (څلور سره امامان تقليد کونکي مشرکين دي. اعتصام السنة. **۸** مخ.

۹ په اسلام کي د غلطی او بدی ريښه فقهه ده) ترجمان وهابيه) **۳۵** مخ.

۱۰ شل رکعته تراويح کول بدعت او ګمراهي ده او حضرت عمر رضي‌الله‌عنه په دغه کي بدعت کوونکی دی (العياذ بالله) کتاب الانتقاد الرجيح. **۶۲** مخ.

۱۱ (په عالم برزخ کي د نبي عليه‌السلام د امت په اعمالو باندي علم راتلل بدهي البطلان او په دغه عقيده درلودل موجب د ښکاره شرک دی) منجي المؤمنين. **۱۲۶** مخ.

۱۲ د نبي عليه‌السلام ټوله اعمال ښه نه وه او د ده لپاره عصمت مطلق ثابت نه دی) کتاب تحقيق الکلام في مسئلة البيعة والالهام. **۴۵** مخ.

محترمو دغه مخکنی عقيدې د غير مقلديېنو زموږ په مذهب کي حرام ي دي. د دغه ټولو عقيدو اړوند زموږ په مذهب کي ښه کره کره دلائل موجود دي. ان تر دې چي په ځينو خبر و يې کتابونه ليکل سوي دي. که يو لوستونکي ته په دغه عقيده کي چي د غير مقلديېنو دي ښه تحقيق ته زړه کېدی هغه دي ژر ورسي د خپل

مسجد له امام څخه دي په دې اړه پوښتنه وکړي او خبره دې له هغه سره شریکه کړي ترڅو تاسو ته خپله اسلامي عقیده او خپله مذهبي عقیده هغه عقیده چې زموږ پلار او نیکه پر روان وو درو ښیي ترڅو په زړه کې مو شبهه پیدا نه سي. د غېر مقلدینو یو اځي دغه عقایدنه دي بلکې د دوی په عقیدو کي داسي خراپات سته چې د هغو په رانقل کولو سړي ته شرم دریږي چې، دوی ځان ته مسلمانان هم وایي خو بیا همدغسې عقیدې لري. دا صرف یو نمونه د دوی د عقیدو ده.

د وهابیانو نومان او ډلې

لکه څرنګه چې زموږ د عوامو په منځ کې یوازې په وهابي سره شهرت لري نو همدارنګه، زموږ د ځینو علماء کرامو په منځ کې بیا په غیر مقلد یې ینو سره شهرت لري خو اصلي خبره دا ده چې، دوی لکه غله خپل نوم د وخت سره بدلوي، په کوم نامه سره چې، دوی خپل پر مخ تلې ګټور وبولي هغه نوم پرځان بږدي.

همداسي دوی په خپل منځ کې څو فرقې دي چې، یوه فرقه د بلې فرقې نه داسي بد وړي چې، هیڅ کله خپل لمونځ یو په بل پسې جائز نه بولي.

د دوی اولنی نوم (موحد) و. نورو خلکو دوی ته (واهبي) وویل: وروسته دوی خپل موحد نوم پرېښود ، نوم یې (محمدي) کښېښود.[248]

بیا د هغه وروسته دوی خپل نوم اهل حدیث کښېښود. دغه نوم یې د انګرېزي حکومت څخه منظور کړی. کله چې په هندوستان کې د انګرېزانو حکم راني وه، زه د هغې عاریضې یو څو کرښې رانقل کوم، کوم چې دوی د انګرېز حکومت ته د دغه نامه اړوند لیکلې وه. عاریضه دا وه.

جناب سیکریټري حکومت په خدمت کې:

---

[248] - الارشاد الهي سبيل الرشاد : ۱۳ مخ.

زه ستاسو په خدمت کي د ليکولو اجازت او معافي غوښتونکی يم. ما په ۱۸۸۶ م کي په خپله ماهانه (مياشتنۍ) رساله کي اشاعت السنه کي ليکلي وه چي وهابي چي، عموماً د باغي او د نمک حرامه په معنی کي کارول کيږي.

د هغه اسلامي فرقې د نامه په توګه کارول کيږي چي هغه تل د انګرېزيانو د حکومت خېر خواه او نمک حلاله پاته سوې ده او دغه خبره هم ثابته سوې ده.په سر کاري خطونو کي دغه خبريه هم منل سوي ده چي، موږ په پوره احترام سره د حکومت څخه عاريضه کونکي يو چي، هغه په سرکاري سطحه دغه نوم منسوخه کړي او د دغه نوم د نه کارولو حکم صادر کړي او دوی د اهل حديث په نامه سره د نومولو حکم صادر کړي.

څه وخت چي دغه عريضه د انګرېز حکومت ومنله دوی په جواب کي د شکريه په خاطر داسي جواب ورواستاوه.

سر چارلس ايجي سن لارډ ډفرن. ليډي ډفرن.

وهابي نوم منسوخه کولو او د اهل حديث په نوم سره نومولو سره ستاسو نه يو جهان مننه.[249]

بلکي په دې کي مختلفي ډلي سته د هغو نومانو څخه ځيني داسي دي.

[249] - اشاعة السنة ۹ جلد، ۲۵۳ مخ. نمبر ۸.

سلفي، غرباء اهل حديث، جماعت عرباء اهل حديث، تنظيم روپړ، کانګريس اهل حديث او په (رساله اهل حديث) کي چي د مولوي عبدالوهاب په نامه ده ليکي، په **۱۹۷۲** سنه کي غېر مقلدين په شپاړس **۱۶** فرقو کي تقسيم سوي دي چي يو څو يې دغه فرقې دي.

اول: جماعت غرباء اهل حديث، دا په ۱۳۱۳ هـ کي جوړه سوه.

دوهم: کانفرس اهل حديث. دا په ۱۳۲۸ هـ سنه کي جوړه سوه.

دريمه: فرقه ثنائيه: دا په ۱۳۳۸ هـ کي جوړه سوه.

څلورم: اميرشريعت صوبه بهار. دا په ۱۳۳۹ هـ کي جوړه سوه.

پنځم: فرقه حنفيه عطائيه دا په ۱۳۳۹ هـ کي جوړه سوه.

شپږم: فرقه شريفه: دا په ۱۳۴۹ سنه کي جوړه سوه.

اووم: جمعيت اهل حديث: دا په ۱۳۷۰ هـ کي جوړه سوه.

اتم: د محي الدين لکنوي فرقه: دا په ۱۳۷۸ سنه کي جوړه سوه.

د دې وروسته نوري هم په کښي پيدا سوي دي خو دغه يې تر يو حده مشهوري دي.

د امت مسلمه فتوی د وهابیانو په حق کې.

هر هغه کس چې دغه ډول عقائد یې وي هغه بدعتي فاسق ، فاجر ، ګمراه او بعضې کفري عقائدو درلودونکی او د زنادقو دي. تنبیه الوهابین ، **۴۹۹** مخ چاپ امیر محمد کتب خانه.

دغه کسان په مځکه کې فساد خپروونکي دي او دوخت په امام باندې واجب ده چې، د دغه فتنې څخه خلک وژغوري او دغه مفسدین او زنادقه دي پوه کړي که چیرې نه پوهیږي نو له دوی څخه دې مځکه پاکه کړي.

(فیجب علی ولاة الامور ضاعف الله لهم الا جور ردع هذالضال المضل بشدید النکال و لو بالقتل ،مفتي عبدالرحمن بن عبدالله الحنفي المفتي في المکة المکرمة)

تنبیع الوهابین ۵۰۰ مخ .

د اهل السنت والجماعت څخه خارج دي. د دغه سړي سره ولاړه او ناسته کول د هغو سره نکاح کول یا په نکاح کې ورکول او د هغوی مسجدونو ته تلل او هغه وخپلو مسجدونو ته پرېښول ممنوع دی او دغه باندې اجماع د اهل السنت والجماعت ده. یو څه حوالې زه ذکر کوم ټوله اقوال په تنبیه الوهابین په **۴۵۹** مخ کې و ګورئ.

په یوه حدیث شریف کې راځي:

(**عن انس ان الله اختارني و اختارلي اصحابي و اصهاري و سياءتي قوم يسبوهم و ينقصونهم فلاتجالسو هم والاتشاربو هم ولا تواكلهم و لاتناكحو هم .**) **الجامع الكبير للسيوطي**).

علامه شاه عبدالعزیز د دې ایت، (**و دوالوتد هن فید هنون**) کي فرمايي:

(در حقائق تنزیل مذکور است که سهل بن عبدالله تسري فرموده اند که، **من صح ايمانه و اخلص توحيده فانه لايو النس الی المبتدع و لايجا لسه ولايو اكله ولايشاربه و يظهر من نفسه العداوة و من واهن بمبتدع سلبه الله حلاوة ايمان و من تحبب الی مبتدع نزع الله نور ايمانه من قلبه**)فتح الرحمن .

او په دوی پسې ګر سره لمونځ نه دی صحیح.

(**و اماالاقتداء بالشافعي فلاباس به اذالم يعتصب اي لم يبغض للحنفي**) **فتاوی عالمګیر.**

دوی دي اهل سنت والجماعت و خپولو مساجدو ته نه پرېږدي. که چیري راسي نو باسي دي.

په مؤطا امام محمد کي راغلي دي چي، عمر ﷺ الله عنه یوه ښځه چي په جزام ناروغي سره اخته وه، په مکه باندي د طواف کولو څخه منعه کړه او ورته وې ویل په کور کي کښېنه او خلکو ته تکلیف مه رسوه.

(قال النوی: قوله ﷺ من اکل هذه الشجره یعني الثوم فلا یقربن المساجد هذا تصریح بهي من اکل و نحوه عن دخول کل مسجد و هذا مذهب العلماء الکافة) **شرح النووي للمسلم.**

شاه عبدالعزیز رحمه الله د دې ایت (**واصبرعلی مایقولون**) په تفسیر کې وایي:

په سلفو باندې بد او رد ویل ډېر بد او د حد څخه زیات لساني تکلیف رسول دی. په اشباه کې لیکلي دي. اذیت رسوونکی دي و مسجد ته دراتلو څخه منعه کړل سي که څه هم دغه اذیت لساني وي.

نوټ: په دغه فتوی باندې **۴۶۶** اشخاصو علماء کرامو د عربو او اعجمو او څلورو مذاهبو علماء کرامو او مفسیرینو او پوهانو د دین او مذهب لاسلیک کړی دی چې د هغوی نومان په لاندې ډول دي

ګڼه	نوم	ګڼه	نوم
۱	وصي احمد السني الحنفي رحمه الله	۹۸	محمد عبدالرشید رحمه الله
۲	السورقي دهلي رحمه الله	۹۹	محمد کریم الله رحمه الله
۳	محمد عبید الله الحسیني کانپوري رحمه الله	۱۰۰	احمد رحمه الله
۴	محمدشاه فتح پوري رحمه الله	۱۰۱	قاضي شیخ احمد دهلي رحمه الله
۵	محمد ګوهر علي رحمه الله	۱۰۲	محمد عبدالحق فتحپوري رحمه الله

۶	عبد الله خان رحمه الله	۱۰۳	فقير محمد حسين رحمه الله
۷	محمد يعقوب رحمه الله	۱۰۴	نظام الدين افغان رحمه الله
۸	محمد حبيب رحمه الله	۱۰۵	محمد علي مدريس مسجد بنوي رحمه الله
۹	محمد محمود رحمه الله	۱۰۶	عبد الجليل افندي مدرس رحمه الله
۱۰	حضرت محمد شاه جهان رحمه الله	۱۰۷	عبد الله بن احمد مدرس رحمه الله
۱۱	سيد عبد الحق رحمه الله	۱۰۸	محمد بن عبد الله مفتي الحنابله بمكه رحمه الله
۱۲	احمد شفيع رحمه الله	۱۰۹	فصيح الدين رحمه الله
۱۳	محمد عابد حسين رحمه الله	۱۱۰	محمد هدايت الله رحمه الله
۱۴	سيد محمد الحنفي مدرس بالمسجد الحرام رحمه الله	۱۱۱	امير محمد رحمه الله
۱۵	عبد الرحمن المدرس بالمسجد الحرام رحمه الله	۱۱۲	محمد مصطفى الياس مفتي المدينة المنورة رحمه الله
۱۶	عبد الرحمن بن حامد المكي المدرس رحمه الله	۱۱۳	جعفر بن اسماعيل مفتي الشافعيه بالمدينة رحمه الله
۱۷	سيد عبد الرحمن رحمه الله	۱۱۴	محمد جلال الدين قاضي مدينه رحمه الله
۱۸	رحمت الله مكي رحمه الله	۱۱۵	حسن بن حسين مدرس مسجد نبوي رحمه الله
۱۹	مصطفى بن محمد المدرس بمكه رحمه الله	۱۱۶	السيد يوسف الغزي مدرس مدرسه محمودية رحمه الله
۲۰	محمد قطب الدين هندي رحمه الله	۱۱۷	فقير محمد حسين دهلوي رحمه الله

٢١		١١٨	محمد لطف الله رحمه الله
٢٢	محمد عادل حاكم محكمه شرع دهلي رحمه الله	١١٩	حسين شاه رحمه الله
٢٣	منصور احمد علي امام مسجدحوض رحمه الله	١٢٠	محمد شفيع رحمه الله
٢٤	قاضي احمد نصيرالدين رحمه الله	١٢١	عثمان خان رحمه الله
٢٥	محمد ابراهيم بن خيار مدرس رحمه الله	١٢٢	ولي النبي رحمه الله
٢٦	محمد علي دهلي رحمه الله	١٢٣	محمدحسن رامپوري رحمه الله
٢٧	محمد عمر ابن كريم الله رحمه الله	١٢٤	عنايت الله رحمه الله
٢٨	محمد عبدالحق رحمه الله	١٢٥	قادر بخش رحمه الله
٢٩	سيد محمد نذير رحمه الله	١٢٦	محمد اعجاز حسين رحمه الله
٣٠	محمد اسماعيل دهلوي رحمه الله	١٢٧	محمد عبدالحق خان رحمه الله
٣١	محمد عبدالغفورخان رحمه الله	١٢٨	سيد محمد رحمه الله
٣٢	محمد قاسم رحمه الله	١٢٩	محمد فضل الرحمن رحمه الله
٣٣	الهي بخش دهلوي رحمه الله	١٣٠	عبدالقادر خان رحمه الله
٣٤	محمد عبدالنبي رحمه الله	١٣١	عبدالقادر رحمه الله
٣٥	محمد عبدالورؤف رحمه الله	١٣٢	محمد عبدالكريم رحمه الله
٣٦	فتح الدين رحمه الله	١٣٣	عبدالرحمن حنفي مفتي بمكه رحمه الله
٣٧	عبدالعزيز رحمه الله	١٣٤	احمد دهلان مفتي رحمه الله
٣٨	عبدالرحمن رحمه الله	١٣٥	عبدالغفار رحمه الله
٣٩	احمد علي رحمه الله	١٣٦	غلام حسين رحمه الله

٤٠	محمد عبد العزيز رحمه الله	١٣٧	حاجي دوست محمد رحمه الله
٤١	سعيد الرحمن رحمه الله	١٣٨	محمد عطاء رحمه الله
٤٢	سعيد احمد رحمه الله	١٣٩	محمد عبد الرب رحمه الله
٤٣	عبد الحميد انصاري رحمه الله	١٤٠	الهي بخش رحمه الله
٤٤	فخر الدين نورعلي رحمه الله	١٤١	محمد تراب علي رحمه الله
٤٥	شهاب الدين رحمه الله	١٤٢	محمد نور الحسن رحمه الله
٤٦	قاضي سعد الدين كندهاري رحمه الله	١٤٣	احمد علي سهارنپوري رحمه الله
٤٧	مفتي محمد سعيد كندهاري رحمه الله	١٤٤	وحيد محمد رحمه الله
٤٨	مفتي غلام محمد امين افغاني رحمه الله	١٤٥	قادر بخش رحمه الله
٤٩	ادريس محمد رحمه الله	١٤٦	عبد الرب پنجابي رحمه الله
٥٠	فيض احمد رحمه الله	١٤٧	عبد الرحمن ملتاني رحمه الله
٥١	عبد الرحمان كابل رحمه الله	١٤٨	غلام نبي ملتاني رحمه الله
٥٢	انشاء الله افغاني رحمه الله	١٤٩	قادر بخش ملتاني رحمه الله
٥٣	محمد علي دهلوي رحمه الله	١٥٠	فتح محمد ملتاني رحمه الله
٥٤	محمد كريم الله رحمه الله	١٥١	غلام غوث رحمه الله
٥٥	محمد عاشم رحمه الله	١٥٢	نور احمد لاهوري رحمه الله
٥٦	مير محبوب علي رحمه الله	١٥٣	نور محمد ملتاني رحمه الله
٥٧	محمد مسعود رحمه الله	١٥٤	خدابخش ملتاني رحمه الله
٥٨	محمد يوسف دهلوي رحمه الله	١٥٥	محمد عبد الرحمن رحمه الله

۵۹	خواجه ضياء الدين هندي رحمه الله	۱۵۶	مولانا عبد العزيز رحمه الله
۶۰	احمد الدين رحمه الله	۱۵۷	عبد الواحد رحمه الله
۶۱	محمود سلطان رحمه الله	۱۵۸	غياث الدين رحمه الله
۶۲	عبد الله مسكين رحمه الله	۱۵۹	محمد علاء الدين رحمه الله
۶۳	خان محمد رحمه الله	۱۶۰	محمد اميرالدين رحمه الله
۶۴	فتح محمد رحمه الله	۱۶۱	محمد اميرالدين رحمه الله
۶۵	سيد محمد اسماعيل رحمه الله	۱۶۲	فخر محمد محسن رحمه الله
۶۶	محمد محمد امين گلاب رحمه الله	۱۶۳	احمد المكي مدرسه سليمانيه رحمه الله
۶۷	محسن علي رحمه الله	۱۶۴	حسين بن ابراهيم المالكيه ببلد الله المجيد رحمه الله
۶۸	محمد پسهدار خان رحمه الله	۱۶۵	عبد الرحمن بن محمد مراد رحمه الله
۶۹	حافظ محمد عبد الحق رحمه الله	۱۶۶	محمد بركات الشامعي رحمه الله
۷۰	محمد عبد الكريم رحمه الله	۱۶۷	عبد الله رحمه الله
۷۱	حاجي محمد رحمه الله	۱۶۸	فقير ضياء الدين رحمه الله
۷۲	محمد غريب الدين رحمه الله	۱۶۹	لطف الرحمن رحمه الله
۷۳	احمد رحمه الله	۱۷۰	ضياء الله رحمه الله
۷۴	عبد الحكيم رحمه الله	۱۷۱	احمد يار رحمه الله
۷۵	محمد فيض الله رحمه الله	۱۷۲	عبد الحكيم صديقي رحمه الله
۷۶	عبد الرشيد رحمه الله	۱۷۳	محمد مهدي الفرنجي رحمه الله
۷۷	احمد حسين رحمه الله	۱۷۴	علامة الله رحمه الله

٧٨	مجددالدين ﵀	١٧٥	نورغلي رضوي ﵀
٧٩	نورالنبي ﵀	١٧٦	عبدالرحمن ﵀
٨٠	عبدالجبار مفتي حنابلة بمدينة ﵀	١٧٧	محمد ارشاد حسين ﵀
٨١	حافظ فتح محمد الفاروقي دهلوي ﵀	١٧٨	عبدالعلي ﵀
٨٢	فضل الله ﵀	١٧٩	محمد عبداللطيف ﵀
٨٣	عمادلاسلام ﵀	١٨٠	محمد علي ﵀
٨٤	قاضي احمد ﵀	١٨١	محمد عبدالواحد ﵀
٨٥	محمد عبدالصمد ﵀	١٨٢	سيف الدين خان ﵀
٨٦	حافظ محمد كشميري ﵀	١٨٣	سيد حسن علي ﵀
٨٧	حسن شاه بتالوي ﵀	١٨٤	محمد عبدالمجيد ﵀
٨٨	حافظ عزيزالله ﵀	١٨٥	محمد انعام الله احمد خان ﵀
٨٩	رحيم بخش ﵀	١٨٦	سيد محمد يعقوب پنجابي ﵀
٩٠	ابرار علي ﵀	١٨٧	محمد حسين خان ﵀
٩١	محمد اكرم ﵀	١٨٨	حبيب الله قاضي الندوة ﵀
٩٢	محمد فضل الرحمن ﵀	١٨٩	رضي الدين ﵀
٩٣	محمد عبدالرحمن ﵀	١٩٠	برهان الحق ﵀
٩٤	شيخ لعل محمد ﵀	١٩١	محمد سليم الزمان ﵀
٩٥	فقير عبدالله ﵀	١٩٢	نصيرالدين احمد ﵀
٩٦	محمد ابوسعيد ﵀.	١٩٣	قاسم علي ﵀.

۹۷	سکندر علي خان رحمه الله		

د هم دغه علماء کرامو سر بیره دوخت او زمان د ام ت محمدي مشهوره علماء کرام چي، په عربو او اعجمو کي پېژندل سوي څېرې دي، دهغو لاسليکونه هم پرسته لکه:

د حضرت علامة مولانا يعقوب نانوتوي رحمه الله.

❁حضرت مفتي علامة رشيد احمد گنگوهي رحمه الله.

❁حضرت مولانا شيخ سيد احمد رحمه الله.

❁حضرت مولانا محمد الحسن رحمه الله.

❁حضرت مولانا محمد محمود رحمه الله.

❁حضرت مولانا شيخ عبدالحكيم رحمه الله ولد حضرت مولانا علامة شيخ عبدالحى الكنوي رحمه الله.

❁حضرت مولانا شيخ فقه العصر صاحب تحقيق و تدقيق عبدالحى لكنوى رحمه الله.

❁حضرت مولانا شيخ خليل احمد سهارنپوري رحمه الله.

دغه فتوی په کتاب (تنبیة الوهابین) کي موجود ده. په صفحه ۴۶۶ کي. د دې کتاب (تنبیة الوهابین) لیکوال حضرت مولانا عبد العلي رحمه الله دی چي په دارالعلوم د یوبند کي مدرس دی او حنفي فقه پر مشهوره کتاب شرح الوقایة باندي حاشیة هم کړې ده. د ښه معلوماتو لپاره تنبیة الوهابین کتاب وګورئ.

د غیر مقلدینو په اړوند د دارلعلوم دیوبند نظر

د اسلامي نړۍ د مشهوره د ینی مرکز (مدرسه دارالعلوم دیو بند) له لوري یوه رساله د (خطیبه صدارت) په نامه په دې روان کلونو کې خپره سوه. په دې رساله کي د موجوده غیرمقلدینو په اړوند د دارلعلوم دیو بند نظر څرګند سوی دی. دا رساله په اصل کي د دیوبند د مدرسې د مشر د هغې وینا لیکلی متن دی چې د یادي فتنې (غیر مقلدینو) په اړه یې یوه رابلل سوي کنفرانس ته کړې وه چي، د یادي فتنې (د غیرمقلدینو) په اړه یې یو رابلل سوي کنفرانس ته کړی وه. د همدې رسالې په یوه برخه کي داسي یوه د فهم وړ وینا موجوده ده چي، زه به هغه ستاسو حضور ته وړاندي کړم.

د لوړ عزت ددلودونکو درنو علماء کرامو، د دغي ناستي غرض ، هدف، ضرورت او اهمیت تاسو ټولو ته ښه معلوم دی لکه څرنګه چي، په بلنلیک کي ورته اشاره سوې وه چي، دغه ناسته په دغه هدف او موخه جوړه سوې ده چي، زموږ غیرمقلدین ورو ڼه چي، ځانونو ته اهل حدیث وایي، په بېلابېلو سیمو کي د دوی له لوري څخه چي کوم حالت منځ ته راځي پر هغه باندي غور او فکروسي او د راکابو کولو تدارک لاري چاري یې باید تنظیم سي.

صورت حال د ادی چي د تیرو څو کلونو راهیسي غیر مقل دینو د خپلو هڅو د لیږندیتوب تر څنګ جارحانه رویه هم غوره کړې ده. دوی په ب ېلا بېلو سیمو کي په حدیث باندي د عمل کولو په نامه د ساده عوامو یا د هغه عصري زده کړو زده

کوونکو مسلمانان څخه لاره ورکوي یا ورکه کړې ده چي، د دیني علومو څخه ناخبره او هغوی ته داسي تاثر ورکوي چي، ګواکي په حدیث عملبندي د عمل کولو ویاړ یوازي او یوازي د دوی په برخه دی او پاته نورو ټولو خلکو احادیث پرې ایښي دي.

دا په دې معنی چي ټول هغه مسلمانان چي په دین باندي د عمل کولو یا قرآن کریم او احادیثو باندي د پوهېدلو لپاره د حضرات آئمه کرامو څخه لارښوونه تر لاسه کوي او په هغوی کي د یوه امام تقلید کوي، دغو ټولو ګواکي احادیث پرې ایښي دي ګمراهان دي او باطل پرست دي.

اوس خو خبره تر دې اندازې رارسېدلې ده چي غېرمقلدین بېله تکلیفه پر امامانو مبارکانو د تهمت ژبه اوږدوي په خاص ډول امام ابوحنیفه رحمه الله د دوی د بې ادبۍ او سپین سترګۍ نښان وي او دې خبري ته خو د بد بختۍ انتها ویل کېږي چي، په دوی کي یو شمېر داسي هم شته چي، د صحابه کرامو په سپېڅلي شان کي د سپین سترګۍ او بې ادبۍ کي بې ځایه جرئت کوي.

د دوی د دغي جارحانه رویې په نتیجه کي په ډېرو سیمو کي خپل منځي شخړي رامنځ ته سوي دي او په ځینو سیمو کي د یو شمېر مسلمانانو د خپلو مخکنیو علماء کرامو او اسلافو سره په تړاو او تعلق اغېز من سو ي هم د ي. په ځانګړي ډول په هغو سیمو کي دا فتنه زیاته ده چي، ډېر او سېدونکي یې په خلیجي هېوادونو کي مزدوري کوي. په ځینو سیمو کي یې خپل نمائنده ګان په تنخوا ټاکلي دي چي،

په پرله پسې ډول د دغې فتنې په خپراوي کې   ونډه اخيستې ده. ونډه خت دي. خلاصه دا چې د غېر مقلدينو فتنه په ډېره چټکيا سره خپرېږي. په دې کې شک نسته چې د حق نمائنده ګان هم په شخصي شکل د دغې فتنې په تعقيب او مخنيوي کې بوخت دي.

لکه: دارلعلوم ديوبند ته په کله نا کله رارسېدونکو راپوروټو کې چې، اندازه کېدای سي، ياچې کله ددارلعلوم ديو بند خادمان بېلا بيلو سيموته ولاړ سي او په خپله يې ووينې.

په خپله په دارالعلوم ديو بند کې د (تحفظ سنت) په نامه د څو کلونو راهسې ځانګړې شعبه سته چې په کښې پر دغه موضوع باندې د طالبانو د روزنې کار جاري دی او له ضرورت سره سم د هيواد په بېلابيلو سيمو کې د همدغې فتنې د مخنيوپه اړه په هڅو کې برخه اخلي.لکن اوس د حالاتو غوښتنه داده چې، دغه کار د پخوا په نسبت بايد په ډېر منظم او پرله پسې شکل تر سره سي او يوه مناسبه کاري لايحه ورته جوړه سي.د دې رسالې په يوه برخه کې د (غېرمقلـ   دينو د جارحانه افکارو لنډيز) تر عنوان لاندي داسي راغلي دي.

که چيري تاسو د غېرمقلدينو کتابونو ته يوه لنډه کتنه وکړئ او د هغې په رڼا کې د هغوی افکار رالنډ کړ ئ. نو يو ډېر دردوونکی انځور او حالت به راڅرګند سي په لنډه توګه يې وړاندي کوو.

۱ غیر مقلدین د اصحابو کرامو په اړه د جمهور امت خلاف نظر لري. حضرات صحابه کرام حجت نه مني بلکي د هغوی په اړه نامناسب تعبیرات استعمالوي د دوی د علماوو، عادي خبره او عادت دی تر دې اندازې چي، خلفاي راشدین او نور اکابرین او فقیه صحابه کرام په اړه د کتاب او سنت سره نابلدتیا د نصوصو خلاف عمل په غتبو غتبو مسائلو کي تېروتنه او په قهر کي غلط ه فتوای ورکول او داسي نور تهمتونه او دبې ادبی څخه ډک الفاظ د غیر مقلدینو په کتابونو کي عام دي.

۲ غیر مقلدین د اجماع پر خلاف لاره غوره کوي.

۳ دغه خلک د سلف صالحینو بلکي په احادیثو ثابت د قرآني تفاسیرو په مقابله کي د خپل زړه د خوښي سره سم تفاسیروته ترجیح ورکوي.

۴ په اختلافي فروعي مسائلو کي شدت د دوی ځانګړی شعار دی په کومو مسائلو کي چي، تر یوه د زیاتو رایو او نظرونو کنجائش وي په هغوی کي یوازي یو اړخ حق او بل باطل ګڼل د دوی عادت دی . په داسي حال کي دغسي فکر ي طرز د امت د جمهورو علماوو په اند غلط دی.

۵ دغه خلک د مجتهدینو امامانو، فقهاوو، محدثینو او اولیاء کرامو په شان کي بې ادبي کوي.

سلفيان

که څه هم زموږ په ټولنه کي سلفيان خلک ځانګړې ډله بولي مګر په اصل کي سلفي او وهابي کوم توپير نه لري. صرف دومره فرق يې سته چي، وهابي ډل مخکي پيدا سوې ده او سلفي ډله وروسته پيدا سوې ده.

دغه ډله د سيد محمد رشيد رضا له خوا تاسيس سوې ده، سيد محمد رشيد رضا په **۱۲۶۲** ه. کي په سوريه کي زېږېدلی دی او په **۱۳۵۶** ه. کي وفات سوی دی.

سيد محمد رشيد رضا د شيخ محمد عبده خاص شاګرد دی. سيد محمد رشيد رضا د سلفي په نامه عقيده او ډله په مصر کي جوړه کړه. وروسته دغي ډلي په ورو ورو له مصر څخه د باندي نورو هيوادونو ته لاره پيدا کړه.

په هندوستان کي دې ډلي ته علامه شوکاني او مولوي نظير احمد دهلوي ډېر روشد او طرقي ورکړه. د دوی دواړو کوښښ و چي، سلفي ډله په لږ وخت کي د مشهوره ډلو څخه و بلل سوه. سره له دې چي په اوسني پاکستان کي او افغانستان کي هم ځيني کسانو و دې ډلي ته لبيک وويل. په افغانستان کي د دې ډلي او پيروانو لپاره يې مولوي عبدالله نورستاني ډېر عزت لري.

سلفي ډله ځان ته يو ځانګړی هدف، عقائد، او پيږندل ګلوي نه لري. دوی په ټولو اهدافو، عقائدو او پيږندلګلوي په مثل د وهابيانو دی. موږ دا خ ىه مخکي واضح

کړې ده چې، وهابیان پر یوه قرار نه دي خپل نوم د وخت سره سم بدلوي. کله اهل احدیث ، کله وهابیان، کله بیا سلفي وي.

په هر صورت زموږ د اهل سنت والجماعت په وړاندي سلفي داسي حکم لري لکه څرنګه چې، د وهابي دی. ځکه د دوی دواړو عقائد او هدایت یو شان دی. [250]

[250] - شناخت گروها : ۳۰ مخ.

پنج پیریان:

پنج پیر په اصل کي د پاکستان په صوبه سرحد کي په (صوابی) والسوالی کي د یوه کلي نوم دی چي اوس و هغه ډلي ته پنج پیر یان ویل کیږي کوم چي د مولوي طاهر پنج پیري له خوا ایجاد سوې ده. مولوي طاهر پنج پیر، د پنج پیر د علاقې او سېدونکی دی، نو په همدې خاطر و دغي ډلي ته د پنج پیریانو نوم کارول کیږي.

دغه ډله په مثل د سلفي نجدي ده. دوی په ظاهره د حنفي مذهب دعوه کوي. په قرآن کریم کي ډېر لري تاویلات کوي چي، هغه زموږ د مذهب سره سمون نه لري. د دوی عقائدو ته که سړی متوجه سي دابه معلومه سي چي، د دوی او سلفي نجدي عقیده کوم توپیر نه لري خو په ظاهره د ځینو مسائلو څخه منکر دي، هغه مسائل چي په مذهب کي ثابت دي په فتوی فریدیه کي علامة شیخ القرآن والحدیث مفتي فرید صاحب رحمه الله داسي راپېژني. لکه دعا وروسته ترجنازې، دعا وروسته تر سنتو حیلة دورة الاسقاط، توسل، په ذ وات فاصله، زیارت قبور، تعویذ، مطلقا[251] دا ټوله هغه مسائل دي چي په مذهب کي ثابت دي او دهري مسئلې لپاره موږ پوره پوره په وضاحت سره دلائل ذکر کړي دي. په هر صورت که څه هم دغه ډله په ظاهره (حنفي مذهب دعوه کوي مگر د دوی اقوالو ته چي، وګورئ د حنفي مذهبه څخه ناخبره خلک دي ځکه حنفي مذهب ډېر پر احتیاط بنا مذهب دی. په حنفي مذهب کي پر مسلمانان د کافر حکم کول پر خپلو شرائطو بنا دی. په هره خبره سره مسلمان

[251] - فتاوی فریدیة: ۱ جلد، ۱۵۵ مخ.

نه کافر کوي. د احنافو چې وس وسې پهمسلمان د کافر کولو څخه ځان ساتي که څه هم هغه په تاويلاتو سره وي خو پنج پيري عقيده درلودونکی شخص لپاره يوه علامه داده چي دوی ژر د کفر حکم کوي.[252]

[252] - شناخت گروها : ۳۵ مخ.

بریلویان

د ادیان باطل او صراط مستقیم په حواله تر ۱۲۹۷ ه. کاله پورې د برصغیر ټولو خلکو ځانونه اهل سنت والجماعت او احناف بلل او د تصوف څلور سره مشهوره طریقې، قادریه شریفه، نقشبندیه شریفه، سهروردیه شریفه، او چشتیه شریفه په کښې رائج وې او خلکو په دې طریقو کې بیعت هم کاوه. خلکو په فقهي مسائلو کې د امام ابوحنیفه رحمه الله او په عقائدو کې د امام ابوالحسن اشعري او امام ابو منصور ماتریدي رحمهم الله تعالی مقتدیان ګڼل.

دا طریقه تر حاجي امدادالله مهاجر مکي صاحب پورې را روانه وه. د برصغیر په خلکو کې کوم اختلاف مذهبي نه و موجود. د برصغیر ټول مسلمانان په اتفاق او اتحاد سره اوسېدل مګر کله چې په هندوستان کې سیاسي حالات راغلل، په دې وخت کې د هند مسلمانان د ترکیانو ملګري وو او انګرېز دا نه غوښتل ځکه: انګرېز د ترکو سره مخالف درلود.

انګرېزانو یا برطانوي حکمرانو د خپل سیاست له مخې چې مسلمانان په خپل منځ و جنګوي او انګرېز حکومت پر وکړي، دا پرېکړه چې اول باید د مسلمانانو اتحاد او اتفاق ختم کړو. د دې کار لپاره یې دا غوره و بلل چې باید د مسلمانانو په مابین کې مذهبي ډلې پیدا سي. هغه و چې، انګرېز د دې لپاره د احمد رضا خان بریلوي په نوم یو شخص اماده کړ. انګرېزانو د احمد رضا خان څخه دوه موهم کارونه واخیستل.

۱ څنګه چې مسلمان ه ېوادونه د ترکیانو ملګري و و او له همدې خاطره پر انګرېزانو د مسلمانانو پوره رعب پروت وو.نو د همدې اتفاق او اتحاد د ختمولو په کار کښي احمد رضاخان برېلوي ډېر لوی کردار کړی دی او د (دوام المعیس) په نوم يې پر دې موضوع مستقل کتاب ولیکه چې ترکان د خلافت هیڅ حق نه لري چې پر نورو هیوادنو يې وکړي.

۲ بل احمد رضاخان د انګرېزانو لپاره دا کار وکړ چې، د وخته مسلمانان سره متحد وو هغه يې د مذهب په نامه په ډلو او فرقو سره ووېشل. د د ه په کوښښ سره د هندوستان هغه مسلما نان چې یو الله ﷻ یو رسول ﷺ او یوه کتاب ته يې عقیده درلودهپه ډلو ډلوسره و وېشي.[253]

قاري احمد پيلي نهيستي وايي: په ۱۲۹۷ ه.کي مولانا شاه احمد رضا خان قلم په لاس کي واخسيت کتابونه يې ليکل. فتوی وي يې ورکولې. حرمينو شريفينو ته يې سفر وکړ. د حرمينو د مشهوره علماء کرامو سره يې وکتل. د يوبند د علماء کرامو پر خلاف يې تصديق حاصل کړ چې په نامه د (حسام الحرم) سره په کتابي بڼه سره توضيح سوه. مولانا احمد رضاخان پنځوس کاله مسلسل د غسي کو ښښ وکړ. دوه جلاجلا فکرونه يې جوړ کړل. يو د برېلوي او بل د يوبندي په نامه، د دواړو فرقو

[253] - اديان باطله اور صراط المستقيم : ۲۹۳ مخ.

علماء او اعوام يې په جنجال کې سره واچول او دا کار د مسلمانانو لپاره په هيڅ وخت کې مفيد نه وو.[254]

[254] - حواله سابقه .

د احمد رضاخان بریلوي لنډه پېژندنه .

احمد رضا خان د تقي علي خوی او د رضا علي لمسی دی.د هندوستان په صوبه اتراپردېش کې په (یوپي) کې د بریلوي په ښار کې زېږېدلی دی. احمد رضاخان بریلوي ته ځکه بریلوي وايي چې، دی په بریلوي ښار کې زېږېدلی دی. احمد رضا خان د جون په **۱۸۶۵** ع کې زېږېدلی دی. پلار یې د احمد میا نوم پرکښېښود نیکه د احمد رضا او مور د امن میا خو کله چې احمد رضاخان بریلوي لوی سو، د دخپل ځان لپاره عبدالمصطفی نو م غوره کړ.

په اول کې یې پر خپل پلار سبقان وویل. په مدرسه مصباح العلوم کې. بیا هم داسې پر نورو علماؤ باندې یې درسونه لوستل. په **۱۸۹۴** ع کې یې د اشاعت العلوم په نامه مدرسه جوړه کړه. له هغه وروسته یې په **۱۹۰۴** کې بله مدرسه په نامه د دارالعلوم منظر اسلام سره جوړه کړه. څو کاله یې د مدرسې او فتوی کار وکړ. اخر ډېر په فتوی او لیکوالي کې مشغول سو. په هم دې خاطر یې د مدرسې کار او انتظام و مولانا حامد رضا خان بریلوي ته وسپاره.

د احمد رضا خان بریلوي پیروانو دا یادونه کړې ده چې، د ده تصنیفات د **۲۰۰** بیا تر **۱۰۰۰** پورې دي مګر حقیقت دادی کومې نویشتې ته چې کتاب ویل کیږي، هغه یې تر **۱۰** زیات نه دي. تر ټولو غټ کتاب یې (فتاوی رضویه) دی چې، په **۸** جلدو مشتمل دی. احمد رضا خان بریلوي په **۱۳۴۰** ه.کې د صفري د میاشتې په **۲۵** نېټه وفات سوی دی. البته د **۵۶** کالو پر عمر وفات سوی دی.

د برېلويانو عقائد

دغه ډله که څه هم په ظاهره د حنفي مذهب دعوه کوي مګر په اصل کي دوی داسي اقوال او افعال کوي چي، هغه په حنفي مذهب کي مردود دي. د دوی عقیده د احنافو د عقیدې سره ډېر تو پیر لري. زه یو څه د نمونې په ډول رانقلوم تر څو تاسو ته معلومه سي چي، دا عق اید د احنافو له عقیدو څخه نه د ي بلکي د برېلوي عقایدو څخه دي.

برېلویان په بدعاتو کي داسي غرق سوي دي چي د اصلي دین، مذهب او بدعت فرق اوس دوی نه سي کولای. د انبیاء کرامو او اولیاء کرامو په شان کي داسي خبري کوي. که چیري انبیاء کرام او اولیاءکرام ژوندي وای، دوی به خپله له دغسي اقوالو او افعالو څخه بېزاري ښکاره کړې وای. د دیو بند د علماء کرامو سره ډېر تضاد لري. ځیني مستحبات، سنت بولي او سنتو ته د فرضو په سترګه ګوري. د تصوف په اړه خورا ډېره عقیده لري. د ډېر افراط له خاطره حقیقي تصوف ځني پاته دی اوس په بدعاتو کي غرقاب دي. کوم څوک چي د دوی سره مخالفت ولري. هغه د وهابي په نامه تورنه وي. د دې خبرو بر سېره نوري خاص عقائد هم لري لکه داسي.

۞نبي ﷺ عالم بالغیب بولي، وایي نبي ﷺ په هرڅه خبر دی.

❁د اولیاء کرامو په حق کي ډېر افراط کوي. دوی وایي د معراج په شپه نبي ﷺ د شیخ بغداد رحمه الله په کومک پر بوراک سپور سو او د شیخ بغداد په امر لمر را خیژي او لویږي.

❁مجذوب معاف دی. که د جذب په حالت کي هرڅه وکړي هغه ورته معاف دی.

❁نبي ﷺ نور دی.

❁نبي ﷺ مختار کل دی.

❁د غیر الله ځخه کومک غوښتنه جائز ده.

❁د درود شریف د ویلو په وخت ولاړېدل.

❁قبرونه پاخه جوړول، گنبده پرجوړول.

❁پر قبرو څراغان شمعي بلول.

❁د جنازي وروسته دعا حتمي کول.

❁چي کله د نبي ﷺ نوم مبارک ذکر سي گوتي مچول.

❁احمد رضاخان بریلوي په لاس کي شیخ عبد القادر جیلاني دی او شیخ عبد القادر جیلاني په لاس کي د نبي ﷺ دی. داسي په لاس کي کېدل لکه قلم چي د کاتب په لاس کي وي. د نبي ﷺ په حضور کي د الله تعالی ﷻ دی (ماینطق عن الهوی) دا

خبره معلومه سوه چي برېلوي صاحب په حضور کي د الله تعالی دی (ماینطق عن الهوی) العیاذ بالله.

۞رضا د الله تعالی رضا د پېغمبر ﷺ ده او رضا د پېغمبر ﷺ په رضا کي ده. احمد رضاخان برېلوي ده.

۞د احمد رضاخان برېلوي ژبه او قلم الله تعالی دواړه د خطاء څخه ساتلي دی، همداسي نور عقائد لري چي، په مذهب حنفي کي ورته په کلکه جواب ویلی سوی دی که څه هم دوی په ظاهر ځان حنفي بولي خو حنفي نه دي بلکي دا یو ګمراه ډله ده او نه په حنفي مذهب کي داسي عقائد ولالره ځای نسته. د ښه معلوماتو لپاره دغه کتابونه وګورئ.

۱ ادیان باطله.

۲ صراط المستقیم.

۳ شناخت ګروها.

هغه کتابونه:

چې د ماخذونو په توګه استفاده ځيني سوېده په لاندې ډول دي.

۱ قرآن مجيد

۲. بخاري شريف.

۳ مسلم شريف

۴. ابوداؤد شريف.

۵ ترمذي شريف

۶. مشکوات شريف.

۷ مکتوبات امام رباني

۸. تلويح توضيح.

۹ مجالس ابرار

۱۰. غنية الطالبين.

۱۱ بحرالرائق

۱۲. ابوالمنتهي .

۱۳ د ستور اساسي مع ائين دارالعلوم ديوبند.

۱۴ فتاوی رحميه

۱۵. شرح منار.

۱۶ نامي شرح حسامي

۱۷. الاجتهاد.

۱۸ حديث او تقليد شخصي

۱۹. اعلام الموقعين.

۲۰ مجموع الرسائل ابن عابدين.

۲۱. الاقتصاد

۲۲عقد	۲۳ كلمة الفصل.
۲۴ تذكرة الحفاظ	.۲۵ انصاف .
۲۶ اشرف جواب	.۲۷ فتاوى ابن تيمه.
۲۸ محمد بن عبد الوهاب	.۲۹ الهدية السنية.
۳۰ حطة في ذكر صحاح السته	۳۱ نزهة الخواطر .
۳۲ قول المختار في مولد نبي المختار	.۳۳ . فتاوى فردية
۳۴ حدائق حنفية	.۳۵ انوار الباري.
۳۶ تذكرة محدثين	.۳۷ تفسيرات احمدية.
۳۸ الاعتدال في مراتب الرجال	.۳۹ . شرح مؤطاء
۴۰ هدية الهدى	.۴۱ بدور الاهله.
۴۲ اسرار اللغة	.۴۳ عرف البحاري.
۴۴ العزاب المهين	.۴۵ احياء العلوم الدين.
۴۶ جامع بيان العلم	.۴۷ اشاعة السنة.
۴۸ الجواهر المضية.	۴۹ جامع المسانيد.

۵۰ حجة الله بالغة

۵۱ انصاف مع كشاف.

۵۲ سبيل الرشاد

۵۳ تقليد ائمة.

۵۴ اللمع لابي النصر السراج الطوسي

۵۵ فتاوی محمودية.

۵۶ ردالمختار.

۵۷ درلمختار.

۵۸ تفسير عثماني

۵۹ تفسير ابن كثير.

۶۰ جلالين

۶۱ معارف القرآن.

۶۲ تفسير الرازي

۶۳ فتاوی عزيزي.

۶۴ اديان باطله اور صراط مستقيم

۶۵ . حقيقت تصوف

۶۶ عرفان

۶۷ ابن ماجة.

۶۸ مناسک لملا علي القاري

۶۹ . فتح الباري

۷۰ اعلاء السنن

۷۱ مواهب الرحمن.

۷۲ مفتاح البحاجة

۷۳ وفاء الوفاء.

۷۴ شفاء السقام

۷۵ الخصائص الكبرى.

۷۶ جلاء الافهام

۷۷ مسند احمد بن حنبل.

۷۸ الوصل الی حقیوۃ التوسل

۷۹. الدرالمنثور.

۸۰ عمدۃ القاري

۸۱. السیرۃ حلبي.

۸۲ کشف الارتیاب

۸۳. الدررالسنیۃ.

۸۴ اسدالغابۃ

۸۵. الصواعق المحرقۃ.

۸۶ امدادالفتاوی

۸۷. عقائد دیوبند.

۸۸ شواهد الحق.

۸۹ اشعۃ اللمعات.

۹۰ شرح الصدور

۹۱. البصائر.

۹۲ فیض الباري.

۹۳ فیض الباري.

۹۴ بذل المجهود

۹۵. حموي.

۹۶ شیخ الاسلام علي تیسیرالقاري

۹۷ . مرقات.

۹۸ رحمت بیان.

۹۹ شناخت گروها.

۱۰۰مفردات

۱۰۱الاشباه و النظائر

۱۰۲مرواج السنن

۱۰۳فتوی هندیۃ

۱۰۴نورالایضاح

۱۰۵.مراقي لفلاح.

۱۰۶مجموع الرسائل محمد امین صفدر
۱۰۷. درر الفوائد
۱۰۸اعانة الطالبین
۱۰۹. البدیة والنهایة.
۱۱۰مغرب
۱۱۱. قاموس.
۱۱۲مختار الصحاح
۱۱۳. تاج العروس.
۱۱۴جامع العلوم والحکیم
۱۱۵. الاعتصام.
۱۱۶فتوی حدثیة
۱۱۷. الحاوي للفتاوی.
۱۱۸رحیق مختوم
۱۱۹. مجموع الفتاوی.
۱۲۰الغنیة
۱۲۱. مصنف ابن ابي شیبة.
۱۲۲تیسیر العزیز
۱۲۳. روح البیان.
۱۲۴سنن الکبری
۱۲۵احسن الفتاوی.
۱۲۶الوسي تاریخ نجدي
۱۲۷. ترجمان و هابیة.
۱۲۹اقتصاد في الاجهاد
۱۳۰. اهل حدیث اور انگریز.
۱۳۱پهلي اسلامي تحریک.
۱۳۲غیر مقلدین د احدیثو په رڼا کي.
۱۳۳تنبیع الوهابین.
۱۳۴مثنوي معنوي

. الحمدلله حمداً موافياً لنعمه و موكافيه لمزيده و الصلوة و السلام ع لى رسوله محمد و آله

و اصحابه اجمعين

تمت بالخير